

ÇOCUK VE MEDYA

Editörler:

BÜNYAMİN AYHAN

YAVUZ DEMİR

ÇOCUK & MEDYA

Editörler

Bünyamin AYHAN

Yavuz DEMİR

 tablet kitabevi

Çocuk ve Medya

İnceleme – Araştırma

Bu kitap ve kitabın özgün özellikleri tamamen Tablet Kitabevi Yayınları'na aittir.
Hiçbir şekilde taklit edilemez.
Yayınevinin izni olmadan kısmen ya da tamamen kopyalanamaz, çoğaltılamaz. Tablet Kitabevi Yayınları hukukî sorumluluk ve takibat hakkını saklı tutar.
Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlara aittir.

Ekim 2023

ISBN 978-625-6406-14-8

T.C.

Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: **46644**

Kapak Tasarım: **Hüdaî ATEŞ**

Dizgi: **Halil ŞEKER**

Baskı & Cilt: **E-Kitap**

Çaybaşı, Kosova Sk. No:1, 42140 Meram/Konya

Tel: +90.505-313-9957 yedisanat@gmail.com

KTB S. No: **329** - Yayımlar Tarihi: **Ekim 2023**

AYHAN, Bünyamin ve DEMİR, Yavuz

Çocuk ve Medya

ANAHTAR KAVRAMLAR

- key concepts -

1. Çocuk, 2. Medya, 3. Dijital Ebeveyn, 4. Bağımlılık, 5.Sosyalleşme, 6.Göç,
7. Siber Zorbalık

Çaybaşı, Kosova Sk. No:1, 42140 Meram/Konya

Tel: +90.505-313-9957 yedisanat@gmail.com

- Yayımlar Tarihi: **EKİM 2023**

ÇOCUK & MEDYA

Editörler

Bünyamin AYHAN

Yavuz DEMİR

 tablet kitabevi

İçindekiler

Çocuk ve Mahremiyet

Bünyamin AYHAN9

Bloggerlıktan Fenomenliğe: Dijital Annelerin Serüveni

Yavuz DEMİR42

Dijital Eğlenceye Çocuklar İçin Örtük Tehlike: Youtube

Sedef SUBÖLEN63

Dijital Bağımlılık ve Çocuk

Gülşah SARI 101

Dijital Reklam Okuryazarlığı ve Çocuk

Muammer ÖZTÜRK 129

Sosyal Medyada Dijital Ebeveynlik ve Sharenting

Gözde YARDIM & Bünyamin UZUN..... 151

İnternet Bağımlılığını Engellemede Halkla İlişkiler Odaklı Uygulamalar

Simge ÜNLÜ, Lütfiye YAŞAR & Erdal BİLİCİ 181

Dijital Medyada Haber ve Göçmen Çocuklar

Osman ARASLI 203

Dijital Medyada Sosyalleşme ve Çocuk

Fırat ATA 237

Çizgi Film, Animasyon ve Çocuk

Uğur ATAN 261

Türk Basın Tarihinde Çocuk Dergilerine İlişkin Literatür Taraması

Özgehan ÖZKAN 291

Çocuk ve Haber

Şule Yüksel ÖZMEN 347

Çocukların Sanal Sorunu: Siber Zorbalık

Enes BALOĞLU 375

Çocuk Hakları, Medya Etiği ve İlkesel Düzenlemeler

Mustafa GÖKMEN 411

Çocuk ve Mahremiyet

*Bünyamin AYHAN**

Giriş

Mahremiyet, toplumda bireylerin tutum ve davranışlarının inşa edildiği ve aynı zamanda kültürlerin toplumsal imgeleme somutlaştırıldığı bir alandır. Bu alan toplumun ve toplumsallığın nasıl bir tasavvur içerisinde üzerinde geliştirildiği, tartışıldığı, sınırlarının çizildiği ve değerlerin oluşturulduğu bir yapıya sahiptir. Mahremiyet sabit bir alan ve değişkene ait değildir. Kültürel etmenler, zaman ve mekân başta olmak üzere sosyo-ekonomik nedenlerle toplumsal farklılık gösterir. Kültür bu noktada temel belirleyicidir. Mahremiyetin korunması, sürekliliğin sağlanması, kültürün birleştirici özelliğiyle bağlantılıdır. Kültür mahremiyeti yaptırım gücüne bağlı olarak korur. Kültür, mahremiyetin soyutlanmış ve kurumsallaştırılmış metaforlarını bireyin zihin ve gündelik dünyasına sosyalizasyon ajanları ile öğretti haline getirir. Öğretiler bireyin her gelişim aşamasında toplumsal etkileşimin de katkısı ile yeniden inşa edilir. Bununla birlikte mahremiyet, sınırları çizilebilmek için örf ve adetin aktif rol oynadığı, sınırların aşıldığında ise yazılı kuralların devreye girdiği sosyal bir olgu olarak yazılı

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü,
bayhan@selcuk.edu.tr

metinlerde kendine yer bulur.

Mahremiyet, geleneksel, modern, post-modern ve dijital toplumsal yapılarda araçsal olarak bireyi kontrol eden bir mekanizmadır. Mahremiyetin kontrol ve işleyişini sağlayan iktidar, mahremiyetin içeriği ve sınırlarında sosyal yaptırımın da desteği ile aktif rol alır. Özellikle kamusal alanın özel alanla olan ilişkisinde, milli kimlik (ulus öncesi dominant olan dini kimlik) ve vatandaşlık örgüsü çerçevesinde biz ve ötekinin dahil olanlar ve olmayanlar genelinde bir ayrımın belirleyicisi olan mahremiyet, toplumsal ötekinin de sınırını çizer. Bana ve bize ait olanın öteki ve üçüncü kişinin etkisinden korunmanın yolu olan mahremiyet, korunan, gözetilen ve mahremle özgürlüğün sınırlarının genişletildiği bir yapıya gönderme yapar.

Bu yapı kamusallığın ortak yaşama ve hafızası yerine bireyin iç dünyası ve gündelik pratiklerden oluşturduğu bellekle, faaliyetlerine devam eder. Kamusal ve özel alan, içeriği sabitlenmiş, kodlanmış eylem ve düşüncelerle oluşturulur. Kişi özel alanında kamusal gözlerden uzak kendine ait dünyada şöhretin ve gösterinin olmadığı kendini ötekine ispat etmeden yaşadığı bir zaman dilimine sahip olur. Sahiplik yetisi ve ait olanın özel mülkiyetle ilişkilendirilmesi özel olanın sahip olanla birlikte kendine has bir sermaye olarak değerlendirilmesini gerektirmiştir. Hatta özel alan, nev-i şahsına münhasır olmanın kurumsallaşması olarak okunabilir. Böylece endüstrinin de katkısı ile özel alan; korunan, yasak olan hem doğal hem de pozitif hukukun kesiştiği ve sorumluluğun bireye ait olduğu bir süreci ve kurumsallaşmayı zorunlu kılar.

Küreselleşme ve dijitalleşme, kültürleri birbirlerine yakınlaştırmakta, melezleştirmekte ve dönüştürmektedir.

Günümüz, sınırların keskinliğinin ve ulus-devlet otoritesinin sınırlı kaldığı kültür ve geleneksel imgelerde kamusal alan ve özel alanın çeperlerinin daraldığı, zaman zaman birbirine eklendiği bir zaman dilimine işaret etmektedir. Böylece geleneğin standartlaştırılmış formları, mistik atmosferi, modernitenin bütüncül ve tekçil yapılarıyla karşı karşıya geldiğinde zorunlu değişimin izlekleri de oluşmuştur. Süreçler; beden ve kimlik başta olmak üzere gündelik hayatla ilgili bütün oluşumları değiştirmiştir. Yüzyıllar içerisinde gelişen bu durum, mahremiyet olgusu başta olmak üzere beden, kimlik sosyoloji ve siyasetini de belirlemiştir. Bir taraftan nostalji diğer taraftan dijital arzular arasına sıkışan mahremiyet, girift ağlar içerisinde kendine yer bulmaktadır. Böylece mahremi kamusallaştırılma arzusu, şöhretin cazibesi ve sıradan bireyin var olmadan belirleyici olma istenci, mahremiyetin yasak ve korungan merkezlerini şeffaf ve görünür kılmaktadır. Diğer taraftan mahremiyeti koruması ve sürdürmesi gereken kurum ve kuruluşlar, mahremiyeti parçalayıcı ve önleyici tutumlara karşı var olma stratejisi geliştirmektedir. Böylece koruyucular, akışkanlığa ve akışkanlığa bıraktıkları mahremiyetin şekil ve içerik değiştiren halleri ile kendilerini yeniden kurgulayarak dijital mahremiyeti savunmaktadırlar.

Artık gizli kalması gerekenler şeffaflaşarak korunmaya çalışılmaktadır. Bu bir anlamda mahremiyeti korumanın zorluğu ve teknoloji karşısında zayıflığı diğer taraftan herkesin eşitlenerek aynı duyguyu tatması ve öteki üzerindeki soyutlandırılmış hikayelerin ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Yetişkinlerin kendi dünyalarında var olan mahremiyet tutum, davranış, algı ve uygulamasına yetişkin olmayan çocukları da

dahil etmeleri, haklar ve özgürlükler başta olmak üzere kişilik, birey ve toplumsal hayatın temelleri ile ilişkilendirilmiş olan olgularda sorunlar yaşatmaktadır. Biyolojik yaş ve gelişim sürecinin dışında davranılan çocuklar, mahremiyet konusunda da sürecin dışına çıkmaktadır. Böylece çocuk, aile veya bir topluluğa ait olmaktan çıkarak mahremiyetle ilgili bütün özelliklerinin devreden çıkarıldığı nesnelere dönüştürülmektedir.

Güvenlik ve gözetim ilişkisi geleneksel toplumların çocuklardan başlayarak diğer toplum üyelerine uyguladığı bir yöntemdir. Böylece bireyler gözetilerek güvenlik altında tutulurlar. Bu durum gözetimle mahremiyetin birleştiği alanında oluşmasını sağlar. Çocuklar gözetilerek mahremiyetleri inşa edilir ve kendi rızalarını üretecek olgunlaşmaya erişinceye kadar toplumsal organizasyonlarla çocukların mahremiyetleri korunur. Koruma toplumun en büyük organizasyonu olan devlet tarafından yapılır. Böylece söz ve geleneğin yerini yazılı, soyut ve standartlaştırılmış kurallar devreye sokulmuş olur. Mahremiyet gözetimi gerektirirken güvenlik ise olağan-dışı eylemler için gözetime katkı sağlar. Çocuklar için geleneğin ve modernitenin mahremiyet hikayelerinde toplumsallık öne çıkarken, dijital dünyada ise mahremiyet; tüketim nesnesi, bilinmezin ve bireyin kendi isteği ile özel alanından vazgeçerek kamusal olmayı kabul ettiği bir zamanı tarif eder. Çalışmada dijital dünyada çocuk ve mahremiyetin durumu, kategorilendirilmesi ve genel mahremiyet ilkeleri ile olan ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Çocuğu Tanımlamak veya Çocukla İlgili Sınırları Çizmek

Çocuğun tanımı ve çocukluğun içeriği bugün daha biyolojik

unsurlar üzerinden tanımlama yapılarak ifade edilebilir. Fakat tarihsel süreç bize bu konuda oldukça farklı bilgiler vermektedir. Sosyal bilimcilerin nadiren de olsa üzerinde ittifak ettikleri çocukluğun sabit bir olgu olmadığı, zamana ve toplumsal süreçlere göre farklılıklar gösterdiği, Demause (1974) çocukluğu Antik Çağdan günümüze altı aşama olarak kategorilendirir. Burada temel belirleyici olan çocuğun değeri ve çocukla ilgili işlerin toplumda kendine nasıl yer bulduğudur. Her aşama da çocuğun toplumsal yapıda statü, rol ve etkileşimi değişmektedir. Diğer taraftan bu altı noktaya dijital noktanın dahil edildiği yedinci bir aşama ilave edilebilir. Dijitalleşme toplumsal yapıları sayısala göre yeniden şekillendirmektedir (Ayhan 2017). Postman (1995:7) bebeklikle çocukluğu ayırarak bebekliği biyoloji, çocukluğu toplumsal olduğunu belirtir. Toplumsal olan toplumun örgütlenmesine göre yeniden şekillenmektedir. Onur (1994:3) bu konuda “Çocukluk ya da çocuk kavramı doğal bir gerçeklik değil, toplumsal-kültürel bir yaratıdır ve tarih içinde gelişmiştir. Ortaçağ’da Batı toplumlarında çocukluk ayrı bir gelişim dönemi değildi; çocuk yetişkinlerle iç içe yaşıyordu. Yetişkinin minyatür bir örneği sayılan çocuklar yetişkinlerle aynı giysileri giyiyor, aynı besinleri yiyor, aynı oyunları oynuyorlardı. Dönemin resim ve heykel sanatı örneklerinde bu durum açıkça görülmektedir. İlginç olan nokta, Batı toplumlarındaki bu durumun bizde de aynı biçimde ortaya çıkmasıdır.” Aries (1962: 33-49) sanat ve edebiyat tarihi üzerinden örneklerle incelediği çalışmasında, çocukluluğun özel bir durum olarak istisna olarak tanımlandığı on iki ve on üç yüzyıllarda genelin dışında çocukluğun nadiren inşa edildiği belirtir. Bununla birlikte on dördüncü on beşinci yüzyılda kullanılan sanat ve resimlerde yer alan kıyafetlerin zaman zaman günümüze kadar geldiğini belirtir. Aile ve

Çocuğun temelde d n    m  on yedinci yüzyılda ba lar. Aynı noktada *“ ocuklar be -yedi ya ma kadar, yani yetişkin dünyasına girinceye kadar bebektiler. Ayrı bir çocukluk dünyası mevcut değildi. Çocuklar g r      te k    k yetişkinler gibi g r      lardı. Bu olgu, çocukları yeti kine özgü giysiler”* içinde, yetişkinin y  z ifadeleriyle ve bazen yetişkinin beden oranlarıyla betimleyen eski tablolarla canlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bundan başka, bugün çocuklara özgü saydığımız oyunlara ve etkinliklere bu tablolarla pek rastlanmamaktadır.” (Garder ve Gardiner 1994: 26). Geçmişte simgeler ve imgelerle  ocuk dünyasının ayrı ve kendine ait bir alan oluşturmadığını, gündelik pratiklerde çocukluk kendine yer bulamamıştır (Garder ve Gardiner 1994: 26).

Batı açısından  ocuk eğitimi ve  ocuk psikolojisi Yunan site devletleri üzerinden tartı ılsa da çocukluğun d   ncel açıdan kurumsallaşması, Roma ile mümkün olmuştur. Özellikle ayıp kavramının kurumsallaşması, modern zamanlarında kullanılması, çocuğun varoluşu ile yok olu unu temellendiren bir durumdur. Bu durum aynı zamanda medeniyetin temellerini oluşturmaktadır (Postman 1995:26-27). Postman’ın Elias üzerinde okuduğu bu durum, uygarlık sürecinin nasıl geliştiği ve bu süreçte etkili olan unsurların neler olduğudur. Elias (2004) yemek, sofra, bir arada yaşama, sokak ve özel alandaki davranışlar (tükürmek, s mk rmek) gibi konuların yanında metninin önemli tartışma ve bölümlerini çocuklara ayırır. Uygarlığın gelişimini, cinsellik, beden, aynı mekânı paylaşma ve sosyalizasyonun nasıl i lendi ini ve toplum- ocuk ili isinde bu durumun nasıl evirildi ini tartışır. Batı düşünür ve edebiyatından örneklerle ele aldığı konularda  ocuk ve mahremiyet konularının sınırlarının  izilmedi i hatta ergenlik ve gençlik aşamalarında bu sınırların gittikçe silikle ti i g r   r.

Orta Çağ'da çocukluk, keskin yapıların içerisinde yer alan zaman dilimidir. Dini aşırılıklar ve yoksunlukların yükü kadın ve çocuklara yüklenmekte ve yetişkinlikle ilgili davranışlar ve sorumluluklar yüklenmektedir.

Aynı zamanda kadın ve çocuklarda bazı kötülüklerle ilgili unsurlarla bağdaştırılmaktadır. Bunların en uç örneği Akın'ın (2010) da tartıştığı, Orta Çağ'da başlayıp Aydınlanma ve Yeni Çağ sürecinde de devam *çocuk cadılık* olgusudur. Şehir kronikleri ve dava dosyaları üzerinden konuyu tartışan Akın, Batıda çocukla ilgili konuların uç noktalara savruluşunu zaman ve örnek olaylar üzerinden ele alır. Metinde dikkat çeken bir başka nokta ise çocuklardaki sapma davranışı ve suç olaylarının sonuçları, cezalandırılması dini referans üzerinden hükümlerle yapılması, sosyal sorunlar ve problemlerin göz ardı edilmesidir.

Çocuk olgusunda değişim Rönesans ve Aydınlanma sürecinde başlamıştır. Aydınlanma düşünürleri çocuğu yetiştikten ayırmışlardır. Bu ayrımın kökeninde yer alan olgu dini söylemin yerine geçen kurumsallaştırılmış akıldır. Din ve kilise öğretileri yerine toplum ve birey düşüncesinin yükselmesi, çocuğun toplum içerisindeki yerini ve toplumsal algısını değiştirmiştir. Özcan'ın (2019) Aydınlanma ve çocuk konulu tezinde iddia ettiği gibi modern dünyayı inşa etme sürecinde düşünürlerin görüşleri, eğitim ve çocuk yetiştirme ile fikirleri gündelik hayata yön vermiştir. Diğer taraftan çocuk modernleşme ile idealize edilen bir bireydir. On sekizinci yüzyıl romantizmi, Lock ve Rousseau ile üst seviyelere çıkarak çocuk ve birey olgusunu öne çıkarmıştır (Heywood 2001). Lock, on yedinci yüzyılın sonunda çocuklarla ilgili yeni sosyal tutumların oluşmasına katkı sağlamıştır (Plump 1975: 65). Romantizm

prototip haline gelmesinin en iyi örneğini Rousseau'da (2009) görürüz. Hayali Emil'i üzerinden çocuk eğitimi ve çocukla ilgili dünyanın nasıl olması gerektiğini anlatan Rousseau, çocuklar için din dışında bir eğitim ve dünya görüşünün de savunucusu olur. Çocukluktan başlayarak genç adama geçiş süreci ve genç adam özelliklerinin tartışıldığı metinde, ideal davranışlardan hareketle çocuk ve toplum tanımlaması yapılır. Çocuk ve yetişkinliğin aynı zamanda gerçekleştiği uzun yüzyıllar sonucunda çocuk, artık yetişkinlikten ayrılmış ve yeni bir aşama ve kategori olmuştur.

Bu süreçte matbaa belirleyici olmuştur. Dini öğretilerin çocuk üzerindeki olumsuz düşünceleri, okuryazarlık ve metinlerle dönüşerek değişmeye başlamıştır (Öztürk 2017:273). Değişim konusunda Heywood (2010: 6-7) bunlarla birlikte Avrupa ve Amerika'da gelişen sosyal hareketler, devrimler ve sanayileşme olgusuna da dikkat çeker. Bununla birlikte insan hakları ve endüstri merkezleri, yeni bakış açılarını zorunlu kılmıştır. Jordanova (1990) bu durumun modernite ile bağlantılı olduğunu, çocukluğun çok net olarak ayrışmadığı, kültürün parçası olan çocuklarının ayrılmadığı ancak modernitenin etkisinin olduğunu belirtir. Modernitenin kentleşme ve sanayileşme ile olan ilişkisi, çocuk olgusunda değişimi başlatmıştır. Özellikle kırsal kesimde sınırları net olmayan, toplumun kendi iç dinamikleri ve kapsayıcılıkla çocukların ait olduğu köy ve bölgenin dışında, kentin bireyselleşme ve uzmanlıkların zorunlu planlanması, çocukların bu alanda yapacakları alanları sınırlandırmış veya direkt dezavantajlı grup olarak yetişkinlerin dünyasına dahil edilmiştir.

Doğal olarak çocuk işçiliği ve küçük el sanatlarında

çalıştırma, ailenin toplumsal katmanı ile doğrudan ilintili olarak devam etmiştir. Nüfus hareketleri de dikkate alındığında çocukların tarım veya iş gücü olarak görülecek bir alanda çalışıp aile bütçesine katkı sağlaması beklenmiştir. Her ne kadar eğitim açısından gelişmeler sağlansa da on altı ve on yedinci yüzyıl çocuklar için zor zamanlardır (Hill 2016, Burke 1995). Piyasa şartları, ebeveyn otoritesi, sosyal şartlar ve gelişen ekonomiler, çocuk işçiliğinin kapısının sürekli açık kalmasını sağlamıştır. Heywood (2002:323-324) on dokuzuncu yüzyıl Fransa'sında çocukları, ekonominin pasif kurbanları olarak görür. Aile ve kültürel gelenek bu çocuklara sahip çıksa ve çocukların dirençleri artsa da olumsuz şart ve koşullar dayanılacak türden değildir. Diğer taraftan oyun alanı ve okulda olması gereken çocukların fabrikada işçi olması, çocukların kilise ve devlet otoritesi ile olan baskılara karşı gelebilmelerine olanak sağladı. Çocuklar, çocuk haklarından öte işçi hakları ve diğer hakları savunmak zorunda kaldılar. Bu durum yalnızca geçmişin değil günümüzde de sosyal sorunların bir parçası olarak çocuk işçiliği ve çocukların çalışma şartlarının kötülüğü halen bütün dünyada geçerliliğini korumaktadır.

Çocuğun ve çocukluğun yeni bir dünya ile tanışması on dokuzuncu yüzyılla başlamıştır. Aynı zaman diliminde Batı ve diğer toplumların ayrışması da bu süreçte kendini göstermiştir. Özellikle bireyin değişen tanımlanması, dinden aydınlanmaya vatandaşlıktan topluma ait olma özellikleri yanında tüketici vasfı üzerinden yeni tanımlama gerçekleşmeye başlamıştır. Kapitalizmin de etkisi ile toplumsal katmanlarda yer alan her birey ve düşüncenin içinde yer alabileceği kapitalizm, toplumsal tabakaları ve içerisinde yer alan kişileri yeni kimlik ve sınıfsal

özellikler ekleyerek yeniden var olmalarını sağlamıştır. Doğal olarak kapitalizmin örgütlenme ve kurumsallaşma sürecinin tamamlandığı İngiltere, Fransa, Hollanda ve daha sonra Amerika bu yapılanmanın yönlendiricisi ve tüketim toplumunun inşacıları olmuştur. Örneğin Gossard (2021) on sekizinci yüzyıl Fransa'sında, Paris başta olmak üzere eğitim ve dini kurumlardaki reformları önemini ve bu reformlarda devletin çocuklar üzerinden yeni bir kimlik inşasına dikkat çekerek, reformların ticaretle gelişmesinin önemini vurgular.

Tüketim toplumunda yeni tüketici bireyler olarak seçilen çocuklar, yeni yapıların zorunlu gelişmesini sağlamıştır. Plumb (1982: 286) tüketim toplumun oluşumunda orta sınıf kadın ve erkeklerinin yanında çocuklarında satıcıların hedefinde olduğu özellikle, oyuncak, kitap, kıyafet hatta eğitiminde tüketimle bağlantılı olarak piyasa içerisinde oluşturulmaya başladığını belirtir. Bu durum yeni bir kitlenin pazar için oluşumu ve sürekliliğini sağlayacak mekanizmaların da gelişimi demektir. Artık gündelik hayatın her unsuru ve aşması piyasa ve şartlarına tabiidir. Doğum günü kutlamalarından, okul kıyafetlerine, boş zaman faaliyetlerinden, oyun alanlarına kadar her nokta, piyasa yapıcılar tarafından planlanmaya başlamıştır. Bu noktada dezavantajlı grupların da hedefi bu çizilen ve idealize edilen alana kavuşmaktır.

Osmanlıda ise çocuk Batı'da olduğu gibi kendi tarihsel süreçleri içerisinde farklı gelişim göstermemiştir. Doğal olarak çocukluğun toplumsal ve kültürel özellikler taşıması burada temel etkidir. Diğer taraftan çocukların modern zamanlarda kazanmış oldukları hakların çoğunluğunun Osmanlıda olmadığı gözlenmektedir. Dini yapının hukuksal alandaki belirleyiciliği,

çocuğun dini değerler üzerinden tanımlanması ve korunmasını zorunlu kılmıştır. Böylece eğitim ve çocuğun toplumsallaşması dini referanslar onun üzerine şekillenen geleneksel söylem ve ideolojilerden oluşmuştur. Araz (2013) Osmanlıda çocuğun son dönemlere kadar klasik Osmanlı toplumu, kendi tabakalaşma sistemi içerisinde çocukluk olgusunun yer aldığı belirtir. Değişimle birlikte özellikle Tanzimat sonrası gelecek ve bireyin öne çıktığı sistem gelişmiştir. Tanzimat, hem dini referanslarla üretilen Mecelle'nin oluşturulduğu hem de batılı değerlerin sisteme girdiği zamandır. Burada önemli olan nokta, Batıda değişim sürecinde öne çıkan olguların Osmanlıda olmaması ve Osmanlı kültürel yapısında sürekliliği sağlayan yapıların gücüdür. Bu durum modernleşme sürecinde dahi eski öğretilerin devam ettiğini gösterir. II. Meşrutiyetle birlikte bu durumun değiştiği, çocukların geleceğin birer yetişkini gibi görülerek eğitim verildiği gözlenmektedir. Bu dönem siyasal ve sosyal kimlik konusunda öne çıkan yayınlar, toplumsal şartların da etkisi ile çocuk dünyasının belirleyici olmuştur (Gurbetoğlu, 2007). Cumhuriyetin mutfağı olan II. Meşrutiyet Dönemi iktidarın çocuk eğitimi, Cumhuriyet dönemi radikalleşerek devam etmiştir. Yeni toplum, yeni nesil ve idealize edilmiş bireylerin oluşturulması için çocuklar örnek vatandaşlar olarak sürece dahil edilse de sonuç sosyo-ekonomik ve kültürel süreçlerle istenilen aşamaya geçememiştir. Çocuğun değişimi siyasalın yanında toplumsal alanda da gelişmesi gerekirken istenilen düzeye gelinebilmiştir. Çünkü ailedeki değişimin yönü ve içeriğinde farklılıklar oluşmuştur.

Çocuğun aile değişimi ile bağlantılı olması ve toplumların farklı düzeylerde değer algısı çocukla ilgili düşünce ve eylemleri

de farklı kılmalıdır. Kağıtçıbaşı ve Ataca'nın (2005) Türk aile yapısının değişimi ve çocuğun değerini 30 yıllık süreç içerisinde değişimini inceledikleri çalışma da ekonomik, psikolojik ve sosyal etmenlerin öne çıktığı model olarak geliştirilmiştir. Böylece değişen sosyo-ekonomik özellikler, refah seviyesi ve kurumsal yapıların durumu çocuğun değerini değiştirmektedir. Bununla birlikte yirmi yüzyılın sonu ve günümüz, çocuk yüzyılı olarak değerlendirilebilecek özelliklere sahiptir.

Özellikle bireyselleşmenin katı ve kurumsal yapılarının çocuklarda somutlaşması, evrensel insan haklarının çocuk hakları tartışmaları üzerinde şekillenmesi ve batının temel değer olarak sunduğu özgürlüklerin çocuklar üzerinden başlatılması, çocuğu mevcut durumundan daha üst seviyelere çıkararak kendi özgül alanının da dışında güç ve belirleyiciliğe sahip olmuştur. Piyasa şartlarının nüfus olarak çocuğun tüketici yapısının keşfederek dönüştürmesi, tüketim toplumunun önemli paydaşlarının başında gelmiştir. Diğer taraftan çocuk haklarının 1989 yılında Birleşmiş Milletler desteği ile bütün dünyada geçerli kılınmak istemesi ve küresel sistemi ayakta tutma arzusu ile oluşturulan küresel üst kurumların desteği, çocuğun küresel bir korunma sistemine girmesine ancak bundan faydalananların ise gelişmiş ülkelerin olduğunu görülmektedir. Bu konuda gelişen bir başka boyut ise vatandaşlıktır. Milne'nin (2013) romantizm ile gerçeklik arasında tartıştığı çocuk vatandaşlığı, toplumların geleceğini belirleyen siyasal liberal düşünce ve modernitenin getirdiği bireyciliğin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk hakları ise Batıda aşırılıklar çağında çocukların dezavantajlı gruplardan çıkarma çabası olarak okunabilir. Çocuk hakları savunucuları, çocukların yetişkinler

için temel hak olarak görülen haklardan yaşlarından dolayı yararlanamadıkları iddia eder. Bu haklar zamanı kullanmaktan, nesnelerin seçimi ve düşüncelerini ifade etmeye kadar çok boyutlu ve katmanlı bir alanı kapsar. Çocuk hakları içerik ve kapsam açısından toplumsal farklılık göstererek devam etmektedir. Dijitalleşme ile bu konulara yenileri ilave edilmektedir. Bu konulardan biri de mahremiyetle ilgilidir.

Mahremiyet: Tarihin Hikayesi, Hayatın Pratiği

Mahremiyet çocukluk gibi tarihsel süreçte değişim göstermiş ve toplumsal ve kültürel öğelerle sınırları çizilerek içeriği oluşturulmuştur. Mahremiyeti oluşturan ve destekleyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar mahremiyetin genelinden özeline, kamusal alan mahrem alanına kadar her noktada somut ve soyut araçlarla varlığını devam ettirmektedir. Mahremiyet katmanlaşarak devam eden bir olgudur ve bu olgu, toplum, grup ve birey açısından birikimli olarak devam etmektedir. Scoglio (1998) fizikselden soyuta doğru dört aşamalı bir mahremiyet kategorisi yapar. Bu aşamalar toplumsal değişiklik gösterebilir. Örneğin Kırgız ve Türk öğrencilerin sosyal medyada mahremiyet tutumları farklılık göstermektedir (Çavuş vd. 2018). Farklılıklarda kültür olgusu öne çıkmaktadır. Mahremiyetin farklılık göstermesinde kültürel boyutun öne çıkması, kültürde kimlik, birey, beden, mekân, aile, yabancı ve din olgusunun toplumsal işlevlerini öne çıkarmaktadır (Livberber, 2018). Mahremiyetin değişken sayısı arttıkça mahremiyete karşı tutumlar ve davranışlarda değişmektedir. Özellikle bu özelliklere tarihsel ve coğrafi unsurlarda eklendiğinde değişkenlere göre mahremiyetin sınırları ve içeriği belirsizleşebilmektedir. Mahremiyetin değişkenliğinin altında

yatan sebeplerden biri de iktidar biçimi ve toplumda yansımasıdır. Çünkü mahremiyet toplumda genele kapalı olanın, bireyden başlayarak toplumun her kesiminde gizli kalması gereken tutum, duygu, düşünce, davranış ve inançların bütününe gönderme yapmaktadır. Doğal olarak mahremiyetin pratik olarak sürdürülmesini sağlayan da iktidar mekanizması olmaktadır. Gündelik hayatta ise mahremiyet ilişkiler üzerinden devam eder. İlişkiler üzerinden mahremiyeti tartışan Giddens (1992: 89, 91-92), mahremiyetin ilişkiler için önemli olduğunu vurgular. *“Mahremiyet öteki tarafından özümsenmek değil, onun özelliklerini bilmek ve kendi özelliklerini açıkça ortaya koymak demektir.”* Mahremiyetin dönüşümü öncelikle seks ve cinsiyet alanlarında gerçekleşir, ama onlarla sınırlı değildir. Mahremiyette, ilişki ve eşitlik yapısal unsurlar olarak yer almaktadır. Bununla birlikte mahremiyetin öne çıkması bireysel hakları korumaktan çok cinsel davranışları kontrol altında tutma arzusundan gelmektedir (Harvey 2008:327).

Mahremiyet, ontolojik olarak da insanoğlunun yeryüzü serüveninde sürekli yanında olan bir olgudur. Doğum ve ölümün gizliliği ve sürekliliğinde işlenen mahremiyet de bunun işaretlerindendir. Duygusallığın en üst seviyeye çıktığı bu anlar, özel olmalı ve özel kalmalıdır. Mahremiyetin duygusallık boyutu sadece özel alan ait olmayıp siyasal alanın da ilgi alanıdır. İktidar duygusal boyutu da düzenlemek ister. Duygu aynı zamanda bağlanma ve sahip olmayı içerir. Diğer yandan mahremiyetin toplumsal alanın bütün alt boyutlarla ilişkisi bulunmaktadır. Mahremiyetin siyasal olanla ilişkisinde kamusal ve özel alan tartışmaları veya ayrışmasına kadar götürülse de mahrem olanın tarihsel birikimi özel alanın içerisinde

hapsedilemeyecek kadar büyük ve geniştir. Mahremiyet, diğer alanlarla girift ve geçişkenlik üzerine bir ilişki kurmaktadır. Mahremiyetin geçişkenliği bütün kategorilendirmelerin içerisinde ardıl olanın hepsinde yer almasına ve diğer ayırıcı özelliklerden daha kapsayıcı ve belirleyici olmasına neden olmaktadır.

Mahremiyet sabit bir anlandırmadan öte değişken bir içeriğe sahiptir. Zaman içerisinde anlam değişikliklerine uğramıştır. Başlangıçta mahremiyet kavramı, mekanla ve nesnelerle ve ötekinin dışında kalma ve kişiye özel olan duygusal anlamlar ve hatıraların yüklendiği noktalar olarak gözlenmiştir. Geleneksel dünyanın hikayesinde dokunulan mahremiyetin içerisinde yer aldığı ve geleneğin bunun üzerine inşa edildiği bir zamana gönderme yapar. Romantiklerle ikinci bir mahremiyet türü gelişmiştir. Duygusallığın belirleyici olduğu, kadın ve erkek ilişkisinin somutlaştığı mahremiyeti üçüncü mahremiyet türü takip etmiştir. Bu tür, okuryazarlık üzerinden hem kendisi hem de başkalarını gözetlemenin ortaya çıkardığı zihinsel mahremiyetti (Zeldin, 2010: 317-318). Fiziki alandan zihne doğru evrilen mahremiyet, içerik ve kapsamla birlikte alanların da değişimini de simgeleştirmiştir. Zihinsel süreçle birlikte iktidar tekrar devreye girmiştir. İktidar, elindeki bütün araçları kullanırken mahremiyet olgusunu da devreye sokar. Lyon (1997) modern toplumda teknolojik araçların gelişimi ile iktidarın gücünün artması ve bunu her alanda göstermesini denetim ve kontrol üzerine kurulan sistem üzerinden açıklar. Geliştirilen elektronik denetleme ve 1984 romanına gönderme yaparak big brother ve panaptikon üzerinden yeni bir dünya çizer. Bu çizilen dünyada birey korunmasız ve çaresizdir. Bugün Lyon'un

düşüncesine devletle birlikte yeni değişken ve kurumların girdiğini gözlemliyoruz. Doğal olarak, Lyon bu metinleri yazarken sosyal ağlar dünyamızda yoktu ve gelecek gri tonlarla ulus devletten yana idi. Bugün ise şirketlerin uluslararası düzeyde tüm yerkürede gözetleme ve rafine bilgiyi işleme olanağına sahip olduğu hatta devletin müdahale etmediği alanlara reklam ve pazarlama amaçlı olarak müdahale ettiği gözlenmektedir. Bunların geleceği bir anlamda kitle iletişim araçlarının süreci ile ilgiliydi.

Kitle iletişim araçları, küreselleşmeyi sağlarken aynı zamanda kültürel olarak da yeni bir dünya oluşturulmasına olanak sağlamıştır (Ayhan, 2003). Özellikle bireyin duyuşal organları ile ilişkisi artan kitle iletişim araçları, daha çok etki için toplumsalın tabulaştırdığı veya göz önünde bulunmasını istemediği olay ve olguları, şöhret, arzu, öne çıkma veya kanaat oluşturma gibi etmenleri bireyin ilgisine sunmuştur. Meyrowitz (1985: 322) medya ve davranış arasındaki ilişkiyi yeni medya yeni durumlar yeni durumlar yeni davranışlar çerçevesinde ele alarak, medyanın grup kimliği roller ve otorite ile olan ilişkisi ile davranışlar üzerindeki etkisinin olduğunu belirtir. Değişen durumlar yeni tanımlamaları zorunlu kılmaktadır. Kamusal ve özel alan tanımı ve davranış kalıpları da değişmiştir. Diğer taraftan medyanın hem izleyici hem de içerikleri ile ilgili mahremiyet sorunu oluşmuştur. Sorunun kökeninde mahremiyet eksikliği yer almaktadır. Güçlü merkezi otoriteleri destekleyen mahremiyet ve mesafedir. Medya toplumsal statüdeki büyük ayrımları desteklemek yerine zayıflama eğilimindedir. Mahremiyet eksikliğinden en çok zarar gören ortalama vatandaş değil, ayrı veya yukarıda durmaya çalışan

kişilerdir. Meyrowitz (1984:34; 2002: 202-203) davranışsal olarak elektronik çağda yetişkin gibi çocuklar, çocuklar gibi yetişkinler oluşmaya başladığı söyler. Kitap kültüründen televizyon kültürüne geçen toplumda yeni roller gelişmesi gerekmektedir. Toplumsal ilişkilerdeki statü ve öteki hakkındaki bilginin kuralları ve bilgi açığı elektronik çağda televizyon, sinema gibi araçlarla ortadan kaldırılmakta, yetişkin ve çocuğun birbiri hakkında bilgileri artmakta, yaş ilişkileri ve sınırlar ortadan kaldırılabilir. Özellikle bir arada bulunma aşamasında izlenen ve onaylanan davranışlar yetişkinler ve çocuklar için rol model olabilmektedir. Tüketim kalıplarında çocukluğun son evresi ile yetişkinliğin ilk aşamalarında benzerlik artmakta ve bu davranış sosyal hayatın birçok noktasını kapsamaktadır. Elektronik çağ aynı zamanda post-mahremiyeti getirmiştir.

Bu zaman diliminde siyasal sistem, mahremiyetle özel olarak ilgilenmektedir. Çağdaş liberalizm özel alanın alt boyutu olan mahremiyetle özellikle ilgilenir. Çünkü özel olan ve özel mülkiyet fikri, kamusal alandan bağımsızlığın belirleyicisidir. Özel mülkiyetin gelişimi mahremiyetin korunması ve geliştirilmesine bağlıdır. Aynı zamanda mahremiyet *"fikrinin esasını oluşturan ise, bilgiye sınırlı veya kontrollü veya ayrıcalıklı olarak erişebilme imkânıdır."* (Guess, 2007: 89). Bilgiye erişim ve ayrıcalıklı olma kişinin mahremiyetinin sınırlarının ulaşmasını sağlar. Böylece modern zamanların bizden talepleri ve aldıklarına karşı ve bu yöndeki baskılardan informel, kişisel ve çoğu kez mahrem ifade ve etkileşim tarzlarına başvurarak kurtulmayı sağlar (Mandalio, 2017: 121). İktidar, her olguyu belirler. Sıradan olandan kurumsallaşana kadar her noktada etkili olan iktidar, bireysel seçimlere de etki eder. İktidar

mahremiyetle gizleme yapar. Gizlenenler kamusallığa hizmet eder ve mahremiyette dahil her ayrıştırma politikaya hizmet eder (Philips, 2012 :115).

Mahremiyet konusunda kültürel farklılıklar olsa da bireyin içinde bulunduğu aile ve grubun ve mekânın önemli olduğu gerçeğidir. Toplumsal alanda ailenin mahremiyeti önce gelmektedir. Ailenin geniş aileden çekirdek aileye dönüşmesi, mahremiyetin de alanın daralarak derinlemesine genişlemesine olanak sağladı. Ancak ailenin mahremiyeti hem dışarıdan hem de içeriden korumak zorlaşmıştır. Aile ve aile üyelerinin mahremiyeti çoklu mahremiyet olarak korunmalı ve teknolojik unsurlarla değişen sınırlarda yeniden kurgulanmalıdır. Sağlık alanında başlayarak ticari, eğitim vb. her alanda ailenin mahremiyeti için gerekli altyapıların oluşturulması gerekmektedir. Kültür, cinsiyet ve ilişkiler üzerinden aile üyelerinin mahremiyeti tartışan Caughlin ve Sandra (2004) bunların korunarak mahremiyetin sağlanacağını iddia eder. Bununla birlikte aileyle birlikte grupta mahremiyetin korunması ve sağlanmasında öne çıkar. Geçmiş yüzyıllarda aile, mahremiyet talebinin odakıdır. İkincil olarak süreçte kamusal kendini inşa ederken mahremiyeti tanımlanmasından kaynaklı bir genişlemedir. Böylece aile mahremin merkezi olur ve dış dünyanın üyelerinden sakınılan bir mekân olur. Evlerde mahremiyeti koruyacak şekilde inşa edilir (Taylor 2006: 109). Böylece mahremiyetin korunması evden başlamaktadır.

Bireyin, cemaatle ilişkisi, doğal ve organik iken toplumsal ilişkilerde mekaniklik söz konusudur. Cemaat, güvene ve mahremiyete dayanır; toplum ise yapay, mekanik ve kamusaldır (Turner, 1997: 97). Bireysel cemaatinden (topluluk) kamusalığa

geçtikçe mahremiyetin taviz verir, ilişkisi değişir ve kendini kamusal alana ait hisseder. Böylece bireyin ilişki ağlarından başlayarak bütün bilgileri kamusallaşır ve mahremiyetini kaybeder. Mekân mahremiyetin fiziki korunmasında belirleyicidir. Odadan başlayarak ev ve diğer müstemilat üzerinden geliştirilen mekân, sokak, mahalle ve diğer unsurlarla devam eder. Mekân inşa edilirken mahremiyetin korunması önceliklidir. Sözlü ve yazılı metinlerin önceliği de mekân üzerinden inşa edilen mahremiyetin korunmasıdır. Mahremiyet bu noktada farklılık göstermiştir. Örneğin Osmanlıda zengin konaklar, özel zamanlarda ortaya çıkan kabul ve kutlamalarda mekânı dışarıya açarken evin içi kısmına mahrem bir alan inşa edilerek mahrem içinde mahrem alanlar açılmıştır. Diğer taraftan yoksulların böyle bir mahremiyet ayrıcalığı ve kendine ait alanları olmadı (Zilfi, 2010: 116-117). Kasabalar, orta üst mahalle ve villalarda ise durum daha farklıdır. Mekâna göre mahremiyetin sınırları, içeriği ve uygulaması değişmektedir. Bu değişimde kadınların değişen statüsü, kızların okuryazarlık ve eğitim fırsatları değerlendirmeleri etkili olmuştur. Diğer taraftan Osmanlının son döneminde toplumun mahrem anlayışı veya kutsallaştırdığı ev içi mahremiyet kavramı ve geleneksel katılığı değişti (Pelvanoglu, 2013: 156).

Mahremiyeti belirleyen temel unsurlardan biri de dindir. Din toplumu oluşturan kurumlardan biri olarak bütün toplumlarda yer almakta, örgütlenme türü ve özelliğine (aşkın-ıçkın göre toplumlarda işlev görmektedir. Din geleneği inşa ettiği, koruduğu gibi modern toplumların içinde sekülerleşme ile yaşayarak kendi alanını savunmaya devam etmektedir. Dinin

uygarlık boyutu ile ilişkisi genel olarak mahremiyet üzerinden okunmaktadır. Bireyin kendine ait olan duygusu ve inancını ifade etmekten yaşamaya ve bunu kamusal alanda farklılaştırmaya kadar her noktada mahremiyet ön plandadır. Bu, bütün dinlerde evrenseldir. Anlam arttıķa, bireyin devlet ve dine karşı bağımsızlıkları artar. Bağımsızlığın artması, siyaset dışı ve seküler bir hayatın genişlemesini sağlar. Sekülerleşme farklı alanların (mahrem, özel, siyasal ve kamusal) ayrışması anlamına geldiğinden sekülerleşme, modern toplumlarda hayati öneme sahiptir. Alanların gelişmesi bir anlamda sekülerleşmeye bağlıdır. İşlam  zeline bakıldığında mahremiyet diğerk öğretilerin başında gelir. İşlami ahlak öğretisinde, görevler ve kurallar sisteminin tümünde daima mahremin korunması esas alınır. Yani mahremin korunması buyruğu ile ahlaki kontrol önlemleri arasında bir çelişme olursa, mahremin korunması önceliklidir (Diner, 2011: 170). Klasik bu öğretinin yanında modern zamanlarda mahremiyet bir çok sorunla karşılamaktadır. Hatta dini söylem üzerinden anayasa üreten toplumlarda dahi mahremiyet, bireyler tarafından ortadan kaldırılmakta ve özel alan sosyal medya platformları ile mahremiyetten vazge irilerek kamusalılaştırılmaktadır. İran'da kadın vücut geliştiricilerin sosyal medya hikayelerinde görüldüğü gibi (Rahbari, 2019) dini söylem ve pratikler, dijital alanda görünme, şöhret ve kanaat önderi olma vb. durumlarla ortadan kalkmaktadır.

Mahremiyetin günümüzde en çok tartışılan konusu, dijitalleşmenin hayatımıza girmesi ile ortaya çıkan araçlar ve bunların gizlilik ve mahremiyetimizi ortadan kaldırmasıdır. Bu bir topluma, kültüre veya geleneğe değil, tüm toplumları,

kültürleri ve gelenekleri ilgilendirmektedir. Bir taraftan şeffaflaşma diğer taraftan teknik ve teknolojinin katılımı arasında sıkışan birey, var olma ve var olmanın sorunları ile bir taraftan zorluk çekerken diğer taraftan rutine dahil olmuş platformlarda kendine yer bulmaya çalışmaktadır. Bu yer bulma savaşı, her bireyin kendini güçlü gördüğü veya güçlü olduğunu düşündüğü birey, grup veya örgütlerle beraber hareket etmeyi gerektirmektedir. Dijitalleşme toplumsal yapıda her olguda olduğu mahremiyetin içeriğini de değiştirmiştir. Saklama, saklanma, bir yere ait olma ve özel olanın korunma isteği dijital sosyal medya platformları ile özel olmanın durumu olarak gösterilmekte, özel alanın büyüklüğü inşa edilen kamusalılıkta var olmanın aslı unsuru olmaktadır.

Han (2017b) şeffaflık toplumu üzerinde tanımladığı günümüz toplumunun özelliklerini ilave olarak dokuz özellik ilave ederek tanımlar. Bunlar; Olumluluk, teşhircilik, apaçklık, porno, ivme, teklifsizlik, enformasyon ifşa ve kontrol toplumdur. Han (2017b:106-107) dijitalleşme ile gelen şeffaf toplum tanımlamasında, şeffaflığın kişisel alanın tümüyle bırakılmasını istediğini ister. Şeffaflık, her türlü mesafeyi ve mahremiyeti ortadan kaldırır. Şeffaflık insanı camlaştırır ve şiddete açık hale getirir. İletişim kontrol ve gözetime dönüşür. Sosyal medya toplumsallığı kontrol altına alan dijital bir panaptikona dönüşür. Kontrol toplumunda bireyler istek ve arzuları ile mahrem alanı feda ederler (Han, 2017a: 13-14). Şeffaflığın mahremiyeti ortadan kaldırmasıya *“dünya daha utanmasız ve çıplak bir hal alır”* (Han, 2017b: 18) Şeffaflığın getirdiği durum mahremiyet sonrasıdır ve mahremiyet bu süreçte işlemektedir.

Dijital Dünyada Çocukun Mahremiyeti Aramak

Postman (1995) çocukluğun yok oluşu adlı eserinde, Amerikan toplumu üzerinden çocukluğun yeniden kurgulanması için, çocukların medyaya maruz kalma durumunun azaltılması ve medya içeriklerinin akılcı eleştirisinin yapılmasını zorunlu görür. Her ikisinin zor olduğunu söyleyen Postman, çocuk yetiştirme konusunda ailelerin hazır olmadığını belirtir. Asıl önemli olan çocuklara çocukluğunu hatırlatmak olduğunu belirtir. Televizyon ekranı üzerinden kurulan tartışmalar, dijitalleşme ile daha büyük sorunların olduğu gösterir. Çocukluk yeniden inşa edilmeden çocuklar ekranın içinde doğup büyümekte ve sosyal medya platformları ile medya içeriklerinin bir parçası haline gelmektedir. İster kendi arzusu isterse kendi arzusu dışında gelişsin çocukların dijital dünyada yer alması mahremiyet başta olmak üzere sorunları da getirmiştir.

Mahremiyet tarihsel süreçte ve farklı toplumsal yapı ve katmanlarda sorunlu bir alan iken günümüzde dijitalleşme ile sınırları ve içeriği ile tartışmalar süreklilik arz etmiştir. Bu tartışmalar genellikle yetişkin dünyasına ait gözüксе de günümüz sorunların başında çocuklar ve onların mahremiyetle olan imtihanı gelmektedir. Çocuklar dijital dünyada bir taraftan yetişkin dünyasına dahil olma sorunu diğer taraftan içerisi görünmeyen bir bulutun içinde yolculuk eden seyyahlara benzemektedirler.

Yasal olarak çocukların bilgi, belge ve fotoğraflarını ebeveynleri tarafından paylaşılması önünde yasal bir engel bulunmamaktadır. Her ne kadar bazı yasal mahremiyet konusunda çocuk ebeveyn ilişkisinde kurallar olsa da bunlarla

ilgili de sorunlar bulunmaktadır. Burada ebeveynlerin bilinçli olması gerekmektedir (Girgin ve Gönal, 2020). Hukuksal anlamda Türk ve Alman hukukunun konu hakkında benzer tartışmaları ele alması ve kuralların benzerliği (Kılıç ve Ölmez, 2020), Avrupa'nın etkisi olarak görülebilir. Aslında bu durumun dijitalleşme ile ele alınması gerekir. Her ne kadar dijitalleşme toplumsal alan ve kültürel kodlarda farklılıklar inşa etse de sorunlar konusunda bir birleştirme söz konusudur.

Kamusal ve özel alan arasındaki sınırın kalkmasını sağlayan dijital dünya özel hayatı sıradanlaştırarak, bireyin bütün bilgileri internet üzerinden ötekini paylaşımına açılabilir. Diğer taraftan özellikle çocuğa yönelik suçlarla ilgili durumlar, gözetimi zorunlu kılmaktadır (Bostancı Ege, 2006). Suç, suç önleme veya onların takibi gibi devlet ve otorite üzerinden uygulamalar aynı zamanda insanların son derece önemli olan haklar, özgürlükler ve mahremiyeti gözler önüne serilebilmektedir. Ancak bu sınır hala kurulabilmiş değildir. Dünya üzerinde uluslar üstü örgütlenmeler de dahi bu durumlar tartışılmaya devam etmektedir.

Çocukların ekranla olan ilişkisi temelde iki nokta üzerinden gelişmektedir. Birincisi ailenin ekranla olan ilişkisi üzerinden çocukların ekranla tanışması ve kendine yer bulması, ikincisi ise çocuğun birey olarak birey olarak ekran karşısında yer alarak kendine alan açmasıdır. Aile çocukla ilgili her noktada temel belirleyicidir. Yasal olarak da bütün kurumlar aile üzerinden işlem yapmakta, ailenin olmaması veya yetersiz kalmasında ise devlet ve onun belirlediği yapılar devreye girmektedir. Televizyonlardan bu tarafa ekran kavramı ve içeriği değişse de çocukların ekranla olan ilişki değişmemektedir. Ekran süresi,

içeriği, denetimi veya benzeri tartışmalar devam ederken ebeveynlerin ekranı dijital bakıcı olarak kullanması devam etmektedir.

Bununla birlikte bir arada olmanın önemli ölçütlerinden olan ekran değişerek bireyselliğin aracı haline gelmiştir. Bu durum çocuk ekran ilişkisinde sadece nesne ve içerik açısından ulaşımın kolaylığını sağlamış, bakıcı özelliğini de artırmıştır. Çocuğun üzerinden ekran ilişkisi ise çocukluğun tartışıldığı gibi örnek alma ve büyüklerin dünyasına geçiş ve kendine alan açmanın bir sonucu olarak okunabilmektedir. Ekranı çalıştırmayı öğrenen her çocuk, ekranın büyüünde kendine yer bulmaya çalışmaktadır. Bir kaçış veya zaman geçirme ilişkisinden öte sosyalizasyonunun da parçası olmaktadır. Fakat ekran önemli sorunlarla doludur. Platformlar, çocuklar için uygun içerik üretir gibi gözükürken, çocuklar her zaman ebeveynlerinin denetimi içerisinde yer almamakta ve çocuklar denetimi aşarak her türlü içeriğe ulaşabilmektedir.

Dijital dünya da çocukların mahremiyetiyle ilgili yapılan çalışmalarda; en hanımların mahremiyet tutum ve davranışlarında tezatlıklar olduğu, sosyal destek almaları gerektiği, çalışan anne-babaların daha bilinçli olduğu gözlenmiştir. Ebeveynlerin çocuk istismarı gibi konularda bilgi eksiklikleri olduğu, sosyal medyanın olumsuz taraflarını takip etmedikleri ve duyarsız kaldıklarını bulgulamıştır (Sezerer Albayrak, 2020: 1223-24). Benzer konuda yapılan bir araştırmada da çalışan annelerin çocuk mahremiyeti konusunda daha bilinçli oldukları, günceli takip ettikleri ve duyarlılığın yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Kütükoğlu, 2019: 297). Ortaokul çocukları üzerinden yapılan bir çalışmada ise çocukların yaşları arttıkça

kullanım ve üyeliğin arttığı, cinsiyetin farklılaşma oluşturmadağı, yaş arttıkça mahrem alan evden fotoğraf paylaşımı azaldığı, yaş ilerledikçe ailelerin sosyal medya denetimini azaldığı veya hiç olmadığı gözlenmiştir. İlginç bir veri olarak çocukların mahremiyetini ev üzerinden ebeveynlerin ihlal ettiği bulunmuştur (Emin Ulum, 2021). Sosyal medyada fotoğraf paylaşımı konusunda riskler bulunduğu bilinmektedir. Blogger annelerin çocuklarının fotoğraflarına yer verdikleri, fotoğraf sürecini çocuklarla ilgili deneyimledikleri her olguda kullanmaları diğer taraftan reklamlarda da çocuklara yer vermeleri ve bunu kullanmaları, mahremiyet ihlali ve çocuk istismarı riskleri görülmektedir (Duygulu, 2019; Köktener ve Akgün, 2000).

Paylaşım yapma, sosyal medya kullanan bireyler için gündelik hayatın bir parçası olmakta ve günlük davranışları öteki ile paylaşmanın bir aracı haline gelmektedir. Sosyal medyanın bu rutin eylemi sıradan bireyler için kendi mahremiyeti olarak değerlendirilirken ebeveynlerin çocuklarını paylaşmaları normla davranışın dışına çıkmaktadır. Çocukların haklarını koruması gereken ebeveynlerin, yaptıkları paylaşım ile çocukların istismarı, kimlik hırsızlığı, online taciz ve pedofili gibi suçlar için açık hale getirmektedir. Bu konular hukuksal olarak tartışılmaya devam etmektedir. Çocukları koruması gereken ebeveynlerin davranışları ve çocukların dijital izleri problem olarak durmaktadır. Çocuklar dijital dünyada mahremiyet ve mahremiyetle ilgili konularda dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Bu açıdan çocuk haklarının küresel bir olgu olarak desteklenmesi gerekmektedir. Diğer taraftan çocukların mahremiyet sorunu literatürde genel olarak anne ve ebeveyn

üzerinden tartışılmaktadır. Bu durum doğal süreç içinde eylemleri kapsamaktadır. Bununla birlikte çocukların siber zorbalık, kurumsal zorunluk, dijital katılım ve benimseme gibi olgulardan dolayı mahremiyet konuları göz ardı edilmektedir. Ayrıca hack kültürünün günümüz yaşam alanında her alanı kapsaması, gönüllü olmaktan öte gönülsüz olarak mahremiyet sorununun devamlılığına işaret etmektedir.

Sonuç

Çocukluk tarihsel süreçte biyolojik unsurların yanında kültürel ve sosyal yapılara göre şekillenmiştir. Tarihin dönerselliğinde bakıldığında tek tip bir çocukluğun olmadığı toplumsal özelliklere göre çocukluğun zaman ve mekâna göre farklılıklar göstermiştir. Batının çocukluk serüveni her toplumda yaşanmamıştır fakat modern zamanlarda çocukluğun değişim benzer özellikler göstermiştir. Tüketim toplumu, ulus devlet olgusu, okur-yazarlık ve gelişen refah seviyesi çocuğun bir birey olarak toplumsal hayatta yer almasını sağlamıştır. Türk toplumun çocuklukla ilgili net bir ayrımın tarihsel süreçler ve hukuksal metinlerle yer alması da küresel kültürün parçası olan medyanın, çocukluğun görsel kültürün yoğun bir saldırısı altında olduğu, sosyal etkileşim, statü ile ilgili davranışlar ve tutumların belirleyiciliğinde medya ve içeriklerinin etkili olduğu gözlenmektedir. Çözüm önerisi olarak iletişimcilerin medya ile geçirilen süre ve içerikleri öne çıkarsa da bireylerin dijital okuryazarlığı bu konuda yeterli değildir. Özellikle korunması ve gözetilmesi gereken çocukların serbestçe sanal alanda yer alması, gizlilik ve mahremiyet başta olmak üzere birçok boyutta sorunlarla karşılaşabileceği ve sorunun sadece dikizleme, gözetleme veya teşhir gibi uzaktan ağ ilişkileri değil fiziksel

sonuçlar doğurabilecek bir noktada yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda mahremiyetin ihlal edildiği veya tüketim malzemesi haline getirildiği noktalarda, çocukların dijital toplumun kanaat önderi ve şöhret hastalığının izleklerinde hayat bulması ve gündelik hayatlarını buna göre şekillendirme çabası, sorunların günlük değil geleceğe de ait olduğunu göstermektedir.

Dini referans sistemi üzerinden gelen bir gözetleme kültürü yerine modernite, mahremiyetin bireye ait olduğunu ifade ederek özgürlük istemiştir. Teknik ve teknolojinin gelişimi ile iktidar, mahremiyet alanını da müdahale eder hale gelmiştir. Dijitalleşme ise mahremiyet alanında yeni aktörlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Dijitalleşme ile gözetim alanı daha artmıştır. Devlet, devlet dışı kurum ve aktörlerle, şirketler sanal alanda başta birey olmak üzere her yapı, birbirini takip etmekte ve gözetlemektedir. Bu süreçte bireyin, gizlilik ve mahremiyetini kendi isteği dijital platformlara teslim etmesi, tarihsel süreçte üretilen mahremiyet tartışmaların yeniden kavramsallaştırılması ve pratikler üzerinden yeniden okunmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu durum tartışmasında en masum olan çocuklardır. Özellikle karar verme, seçme ve sorumluluk alma gibi davranışları yetişkinler gibi algılamayan çocuklar, mahremiyet alanlarının korunmasında tehdit yaşamaktadır. Bu sorunun oluşumunda çocuklardan öte çocuklarla sosyal hayatı paylaşan kişi ve kurumlardan gelmektedir. Başta aile çocuğu bir yetişkin gibi dijital ortamda yer almasını sağlamakta, bunun için gerekli teknik ve sosyal desteği vermektedir. Buna ilave olarak çocuğun dahil olduğu kurum ve kuruluşlar, sosyal ağlarda çocukları bilerek veya bilmeden mahremiyet sınırlarını aşarak

paylaşmaktadırlar. Diğer taraftan bu alanın da yetişkinlerin yaşadıkları sorunları yaşayan çocuklara çözüm üretecek kurum ve kuruluşların bu yapıya karşı bir söz söyleme hakkı bulunmamaktadır. Hukuksal alan yetersiz ve sorun olarak mahremiyet, küresel düzeyde devam ettiği gözlenmektedir.

Mahremiyetin otorite ile olan ilişkisi, sorunun sürekliliğini sağlamaktadır. Devlet adına otorite koyan kurumların çocuğun sosyal konumu ve otorite ile ilgili olarak aileyi bir paydaş olarak görmektedir. Yapılan araştırmalarda ebeveynler, özellikle anneler, mahremiyet konusunda sorun ve problemin kaynaklarından biri olarak gözlenmektedir. Çocuğun doğumundan her özel anına, yaşantıların sosyal medya platformlarında yer alması, aileler üzerinden çocukların mahremiyeti ortadan kalkmaktadır. Başarılar ve övgülerin çocuklarla birlikte yer aldığı bu mecralar, hayatın organize edilmiş ve içeriği kabullenilerek kutsanmış bireylerle doludur. Oysa gündelik hayat bunun tam tersi hikayeler ve bilgilerle doludur. Mahremiyetin beden üzerinden tartışıldığı kültürde, çocuğun bedeninin tüketim malzemesi gibi aktarılması ve ailelerin varlığını çocuk üzerinde göstermesi, toplumsal katmanların tarihsel süreçte yaşadıkları aynı toplum içerisinde farklı mahremiyetlerin yaşanmasının dijitalde devam ettiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Akın, H. (2010). Ortaçağ sonları ve yeniçağ başlarında Avrupa'da çocuk cadılar ve çocuk cadı avı. Phoenix Yayınevi.
- Anne, P. (2012). Demokrasinin cinsiyeti, Çeviren: Alev Türker. Metis Yayınları.
- Araz, Y. (2013). 16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına Osmanlı toplumunda çocuk olmak. Kitap Yayınevi.
- Aries, P. (1962). Centuries of childhood a social history of family life, Translated From French by Robert Baldick. Alfred A. Knopf.
- Aries, P. (1991). Batılının ölüm karşısında tavırları, çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. Gece Yayınları.
- Ayhan, B. (2003). Küreselleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 3(1), 82-90.
- Bostancı Ege G. (2006). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ürettiği sorunlar: Mahremiyet ve özgürlük, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5 (2), 361- 372.
- Burke, P. (1995) Yeniçağ başında Avrupa halk kültürü, çeviren: Göktuğ Aksan. Imge Kitabevi Yayınları.
- Caughlin, J. P. & Petronio Sandra (2004). Privacy in Families, Handbook of family communication, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 379-412.
- Çavuş, S. , Akman, E. & Ayhan, B. (2018). Transformation Of Secrecy And Privacy: Social Media Behavior Of Turkish And Kyrgyz Students, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (43), 561-580.
- Demauxe, L. (1974). The Evolution of Childhood, Editor Lloyd deMause, The History of Childhood. Psychohistory Press 1-74.
- Diner, D. (2011). Mühürlenmiş Zaman İslam Dünyasındaki Durgunluk Üzerine, Çeviren Sabir Yücesoy. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Duygulu, S. (2019). Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafı Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi. TRT Akademi, 4(8), 428 – 487.
- Elias, N. (2004). Uygarlık süreci sosyo-oluşumsal ve psiko-oluşumsal incelemeler Cilt 1-2, Batılı dünyevi üst tabakaların davranışlarındaki değişimler, Çeviren Ender Ateşman. İletişim Yayınları.
- Emin Ulum, Ş. (2001). Sosyal Medya Kullanım Alışkanlığının Mahremiyet Sorunlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gander M. J. & H. W. Gardiner (2010). Çocuk ve ergen gelişimi, Yayıma Haz.: Bekir Onur. İmge Kitapevi.
- Geuss R. (2007). Kamusal şeyler, özel şeyler, Çeviren: Gülayşe Koçak, Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens A. (1992). Mahremiyetin dönüşümü, modern toplumlar da cinsellik, aşk ve erotizm, Çeviren İdris Şahin. Ayrıntı Yayınları.
- Girgin, Ö. A. & Gönal, S. (2020). Çocuğun Kişisel Verilerinin Sosyal Medyada Ebeveyn Tarafından paylaşılmasının Hukuki Sonuçları, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (44), 99-128.
- Gossard J. M. (2021). "Young subjects children, state-building, and social reform in The eighteenth-century french world, Montreal & Kingston, McGill-Queen's University Press.
- Gurbetoğlu, A. (2007). II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 40(2), 63-92.
- Han, Byung-Chul (2017a). Şiddetin topolojisi, çeviren: Dilek Zaptçoğlu Metis Yayınları.
- Han, Byung-Chul. (2017b). Şeffaflık toplumu. Çev. Haluk Barışcan. 4. Baskı. Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2008) Umut mekanları, Çeviri: Zeynep Gambetti, Metis Yayınları.

- Heywood, C. (2001). A history of childhood children and childhood in the West from Medieval to modern times. Polity Press.
- Heywood, C. (2002). Childhood in nineteenth-century France work, health and education among the 'classes populaires. Cambridge University Press.
- Heywood, C. (2010). Introduction, Heywood Colin (editor) A cultural history of childhood and family in the age of empire, Bloomsbury Academic.
- Hill, C. (2016). İngiltere'de devrim çağı 1603-1714, Çeviren Uygur Kocabaşoğlu. İletişim Yayınları.
- Jordanova, L. (1990). New worlds for children in the eighteenth century: problems of historical interpretation. History of the Human Sciences, 3(1), 69-83.
- Kagıtcıbası, C., & Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait From Turkey. Applied Psychology, 54(3), 317-337
- Kılıç, A. Ş. Ölmez, G., (2020). Alman ve Türk Ceza Hukukunda Görüntüleme Yoluyla Beden Mahremiyetinin İhlali, Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8 (16), 665-680.
- Köktener, A. & Akgün, N. (2020). Mahremiyet Algisinin Dönüşümü: Instagram Anneleri Üzerinden Bir Analiz, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(9), 235-247.
- Kütükoğlu, E. (2019). Sosyal Medyada Çocuk Mahremiyeti: Annelerin Mahremiyet Algisi Üzerine Bir Araştırma, Yeni medyada çocuk ve iletişim, Editör Ali Murat Kırık. Çizgi Kitabevi, 273-300.
- Livberber T. (2018). Sosyal medyada mahremiyet, gözetim, teşhir ve dizikleme kültürü. Literatürk Academia Yayınları.
- Lyon D. (1997). Elektronik göz, Çeviren Dilek Hatatoğlu. Sarmal Yayınevi.
- Mandalios J. (2017). Uygarlık Kompleksleri ve Süreçleri: Elias, Nelson, Eisenstadt, Editörler Gerard Delany Engin F. Işın, Tarihsel

- Sosyoloji Temeller ve tartışmalar, Çeviren Ümit Tathcan, İstanbul, Işık Yayınları.
- Meyrowitz J. (1984). The Adultlike Child and the Childlike Adult: Socialization in an Electronic Age, *Daedalus*, 113 (3), 19-48.
- Meyrowitz J. (1985). No sense of place the impact of electronic media on social behavior. Oxford University Press
- Meyrowitz J. (2002). Post-Privacy America, Ralph Weiß/Jo Groebel (Hrsg.) *Privatheit im öffentlichen raum medienhandeln zwischen individualisierung und entgrenzung*, Wiesbaden, Springer, 153-206.
- Milne B. (2013). The history and theory of children's citizenship in contemporary societies, Heidelberg, Springer.
- Müşfik Hanım, A social history of late ottoman women new perspectives Edited By Duygu Köksal And Anastasia Falierou, Leiden, Brill, 155-172.
- Onur B. (1994). Sunuş, B. Onur (Yay. haz.). *Toplumsal tarihte çocuk*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özcan Ö. (2019). Aydınlanmanın üç düşünüründe (Rousseau, Kant ve Locke) çocuk modernleşmesi ve eğitim, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztürk, H. K. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 253-276.
- Pelvanoglu, B. (2013). *Painting The Late Ottoman Woman: Portrait(S) Of Mihri*
- Plumb J. H. (1975). The New World of Children in Eighteenth-Century England, Past & Present, 67, 64-95.
- Plumb J. H. (1982). Commercialization and Society, Ed Neil McKendrick, John Brewer and J. H. Plumb, *The birth of a consumer society the commercialization of eighteenth-century england*, Indiana University Press, 264-334.

- Postman N. (1995). Çocukluğun yokoluşu, Çeviren: Kemal Inal., İmge Kitabevi Yayınları.
- Rahbari L. (2019) Pushing gender to its limits: Iranian women bodybuilders on instagram, *Journal of Gender Studies*, 28(5), 591-602.
- Rousseau J. J. (2009). Emile bir çocuk büyüyor, Yayına hazırlayan: Ülkü Akagündüz. Selis Yayınları.
- Scoglio, S. (1998). Transforming privacy a transpersonal philosophy of rights, Praeger Publishers, USA.
- Sezerer Albayrak, E. (2020). Sosyal Medya’da Çocuk Mahremiyeti: Ebeveynlerin Instagram’daki Çocuk Mahremiyetine Bakış Açıları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1211-1226 .
- Taylor C. (2006). Modern toplumsal tahayyüller, Çeviren:Hamide Koyukan. Metis Yayınları.
- Turner B. S. (1997). Eşitlik, Çeviren; Bahadır Sina Şener. Dost Kitabevi.
- Zeldin T. (2010) İnsanlığın mahrem tarihi, Çeviren Elif Özsayar. Ayrıntı Yayınları.
- Zilfi. M. C. (2010). Women and slavery in the late Ottoman Empire: the design of difference. Cambridge University Press.

Blogerlıktan Fenomenliğe:

Dijital Annelerin Serüveni

Yavuz DEMİR*

Giriş

Dijital teknolojilerde yaşanan ve dijital devrim olarak tanımlanan gelişmeler, toplumsal yaşamın her anını etkilemiştir. Özellikle iletişim biçimlerinde yaşanan önemli değişimler, yeni bir iletişim kurma yöntemi ortaya çıkarmıştır. Sosyal medya ağları iletişimin yeni bir boyutu olarak toplumsal yaşamın her anına tesir etmiş ve birçok önemli toplumsal olguyu bu yeni döneme uymak zorunda bırakmıştır. Bu yeni dönemde teknolojide yaşanan gelişmeler ışığında ebeveynlerin sorumlulukları dönüşmüş ve ebeveynlik dijital bir hal almıştır (Baloğlu, 2023). Bu döneme ayak uydurmak isteyen ve “yeni nesil anneler” olarak da adlandırılan anneler, annelik gibi bir olguyu geleneksel bağlamından kopararak anneliğin dijital bir görünüm kazanmasına yol açmıştır (Güngör, 2021).

* Dr. Öğretim Üyesi, Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.
yavuz.demir@usak.edu.tr, 0000-0002-9755-0150

Annelerin dijital dünyayla tanışma ve yeni nesil anneler olarak internet ve sosyal medya ağlarındaki yerini alması blog yazarlığıyla başlamıştır. Anne blog yazarlarının yükselişi kısa sürede dünya çapında bir trend haline gelmiştir (Mäkinen, 2021). Bu anneler ilk başlarda, hayatlarının yoğun bir izolasyon noktasında diğer annelerle bağlantı kurmanın bir yolu olarak blog yazmaya başlamıştır (Taylor, 2016). Bazı anne blog yazarları, kişisel tecrübelerini paylaştığı sayfalardan, kişisel markalarını oluşturduğu ve birer “sosyal medya fenomeni” haline geldiği profesyonel dijital içerik üreticilerine dönüşmüş durumdadır. Anne blog yazarları dijital ortamı ilk benimseyen kişiler olsa da sıradan (blog yazmayan) anneler de teknolojiyi benimsemiş ve sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Ayrıca bu anneler, anne blog yazarlarının paylaştığı içeriklerden de etkilenmeye başlamıştır. Blog yazarı anneler, paylaştığı içeriklerde genellikle ailelerini özellikle de küçük çocuklarını kullanırken, sponsorluk yoluyla para kazanmayı amaç edinmiş durumdadır. Blog yazarı annelerin paylaştığı bu içerikler, izleyicinin blog yazarlarıyla özdeşleşmesine yardımcı olarak sosyal sermayelerini ve etkilerini arttırmaktadır. Sıradan anneler de (blog yazarı olmayan), bazen ilk ultrason taramasından itibaren çocuklarıyla ilgili görselleri ve hikayeleri paylaşarak anneler tarafından belirlenen örneği takip edebilmektedir (Archer, 2019a).

Yaratılan bu yeni dünyada ebeveynlik ve anne olgusu gibi çocuk olgusu da değişime uğramıştır (Oyöz-Semerci ve Balcı, 2020). Bu dünyada annelerin ebeveynlik algılarına ilişkin yapılar değiştikçe çocuğun sosyal ve dijital hayattaki konumu da sürekli değişmeye başlamıştır. Teknolojik yeniliklerde yaşanan her bir gelişme, her kuşağın bir önceki kuşaktan daha dijital hale gelmesine yol açmıştır. Artık günümüzde çocukların hemen hemen

hepsi sanal ağın içerisinde birer dijital çocuğa dönüşmüştür. Bu dünyada geleneksel anne ve çocuk kavramlarında yaşanan dönüşümler, tek tip bir çocuk prototipi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dijitalleşen dünyada anneler ve çocuklar birbirine benzeyen, dijital dünyanın olanaklarına ayak uyduran ve farklılığı sadece biçimsel olarak değişen biçimlere bürünmüştür (Dursun, 2019). Günümüzün dijital dünyasında, yapılan araştırmalarda özellikle blogger, fenomen, sosyal anne, dijital anne vb. adlandırmalarla tanımlanan anneler üzerine durulmaktadır. Bu çalışma, blogger annelerin serüvenine ilişkin genel bir değerlendirme sunmaktadır. Blogger annelerin internet ve sosyal medya ağlarında varlığına ilişkin olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. Bu çalışmada blogger annelerin olumlu ve olumsuz özelliklerini değerlendiren ve sonucunda da genel bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Sosyal Destek Sağlayıcısı Olarak Dijital Anneler

Anne olmak bireyin hayatında kişisel, sosyal ve biyolojik değişimleri içeren önemli bir geçişe işaret etmektedir. Biyolojiden ziyade kültür bize anne olmanın ne anlama geldiğini, anneler için hangi davranışların uygun veya uygunsuz olduğunu ve anneliğin kadınların kim olması gerektiğini nasıl şekillendirdiğini anlatmaktadır (Bailey, 2001). Günümüzde özellikle Instagram ve YouTube platformlarında sharenting olarak adlandırılan paylaşımlar dijital ebeveynliğin günümüzdeki yapısını tanımlamaktadır. Günümüzde ebeveynler, sosyal medya ağlarında çocukları hakkında düzenli olarak bilgi ve ayrıntıları açıklamaktadır (Sii-bak ve Traks, 2019). İngilizce paylaşmak anlamına gelen “share” ve ebeveynlik anlamına gelen “parenting” kelimelerinden türetilen “sharenting” kavramı (Dursun, 2019; Tiryaki, 2023), ebeveynlerin sosyal medyada çocuklarıyla ilgili ayrıntılı bilgileri

aktardığı veya sürekli olarak resim, video ve diğer içerikleri paylaştığı bir internet trendi haline gelmiştir (Brosch, 2018; Cataldo, vd., 2022; Jorge, vd., 2022; Romero-Rodríguez, vd., 2022; Lavorgna, vd., 2023). Ebeveynlik ve sosyal medya ağlarında rutin paylaşımların bir araya gelmesi görünür ve tanınabilir bir tema haline gelmiş ve sharenting terimi, ebeveynlerin dijital paylaşım uygulamalarının bazı biçimlerini tanımlamak için günlük konuşmada bir yer bulmuştur (Lazard, vd., 2019). Bu durum günümüzde geleneksel ebeveynlerin dijital ebeveynlere dönüşerek, iş ve aile sorumluluklarına ek olarak çocuklarının dijital ayak izlerini sürekli olarak paylaşma ihtiyacı duyan ve “üçüncü vardiya” olarak adlandırılan yeni bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ammari vd. 2015).

Dijital annelik özellikle sharenting paylaşımlarla popülerlik kazansa da dijital annelerin serüveni blog yazarlığına dayanmaktadır. 2000’li yılların başından itibaren özellikle “annelerin” yazdığı bloglarla başlayan dijital annelerin serüveni, Lopez (2009) tarafından “radikal bir eylem” olarak tanımlanmış ve bu annelerin oluşturduğu toplulukların, toplumdaki baskın annelik temsillerine meydan okuma potansiyeli olduğu savunulmuştur (Lopez, 2009). Blog yazma yoluyla anneler, anneler hakkındaki uzman söylemini anneler arasında kurulan samimi diyalogla değiştirmeye başlamıştır (Friedman, 2013).

Önceki nesil anneler kişilerarası iletişime ve profesyonel uzmanlar tarafından yazılan kitaplara güvenirken, günümüz annelerinin ebeveynlik konusunda bilgi arama ve blogları okuyarak ve bunlara yanıt vererek tavsiyelerde bulunmaktadır (Steiner ve Bronstein, 2019). Bu bakımdan bloglar ve sosyal medya ağları annelerin deneyimlerini paylaşmaları ve annelik konusunda destek almaları için bir alan sağlamaktadır. Bloglarda ve sosyal

medya ağlarında annelerin çocuklarına ilişkin oluşturduğu sharenting içerikleri, annelerin çocuklarını bir başarı göstergesi olarak "gösteriş yapması" nedeniyle iyi ebeveynliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Lazard, vd., 2019). Ayrıca bu paylaşımlar, annelerin sadece uzak aile üyelerini ve arkadaşlarını çocuklarının büyümesine tanıklık etmesi için kullanmaya başlasa da bu durum zamanla sosyal destek alma ve ebeveynlik ikilemlerini paylaşma konusunda değerli anılar biriktirme uygulaması haline gelmiştir (Siibak ve Traks, 2019). Sharenting, annelere kimliğini geliştirme fırsatı, sosyal ve geniş aile ilişkilerini sürdürme, destek, bilgi ve rehberlik alışverişi, annelik deneyimlerini sunma gibi çeşitli noktalarda olumlu bir eylem olarak kabul edilmektedir (Ergül ve Yıldız, 2021; Jorge, vd., 2022). Görüldüğü gibi annelerin hazırlamış olduğu bloglar ve paylaşımlar, annelik deneyimindeki genel kısıtlamalara dayalı olarak özellikle duygusal destek sunmaktadır (Holtz, vd., 2015; Song, 2016). Bunun yanı sıra annelikteki suçluluk ve kararsızlığı ele alan bir topluluk görevi görmekte ve iş yeri veya evde annelik sorunlarına ilişkin değerlendirmeler yaparak kadın sorunlarının tartışılmasına ve örgütlenilmesine yardımcı olabilmektedir. Bu yüzden blogger anneler, kadınsı retorikle ilgilenmekte, benzerlikler bulmakta ve topluluk düzeyinde bilinç yükseltme faaliyetlerine katılmaktadır (Petersen, 2015).

Günümüzde sosyal medya ağlarının gündelik yaşamdaki önemi, bu ağların farklı amaçlarla kullanılmasına yol açmıştır (Uzun, 2022). Anneler de ebeveynlik hakkında bilgi edinmek için bu ağlarda arama yapmaktadır. Geleneksel blog yazarlığının yerini Instagram ve YouTube gibi ağlarda görsellerle birlikte desteklenen blog yazarlığının aldığı günümüzde, iki tür anne modeli ortaya çıkmıştır. "Alfa anne" blog yazarı olarak adlandırılan

içerik üreticileri, annelik mücadelelerine değinmeden içerik üreten annelerden oluşmaktadır. “Gerçekçi” anne blog yazarı olarak adlandırılan içerik üreticileri ise geleneksel annelerin yaşadığı sorunları ifade eden annelerden oluşmaktadır (Germic, vd., 2021). Alfa ve gerçekçi anne blog yazarları, birbirlerine zıt ebeveynlik davranışları içeren normlar sergilemektedir. Görüldüğü gibi gündelik yaşamda karşımıza çıkan “mücadeleci-kavgacı” annelik tipolojisi sosyal medya ağlarına taşınmıştır. Mücadeleci-kavgacı annelik, uygulamaları ve seçimleri açısından anneler arasındaki sürekli rekabeti normalleştiren annelik ideolojisine denilmektedir. Mücadeleci-kavgacı annelik, daha önce çalışan ve evde oturan anneler arasındaki karşıtlıkları tanımlayan, ancak son zamanlarda sayısız ebeveynlik felsefeleri ve uygulamaları arasındaki düşmanlığı tanımlamaya yönelen anne savaşları metaforu yoluyla söylemsel olarak tekrar yükselişe geçmiştir (Abetz ve Moore, 2018).

Alfa, gerçek ve mücadeleci-kavgacı anne tipolojilerinin yanında sosyal medya ağlarında yükselişe geçen bir diğer annelik modeli ise “kötü anne” tipolojisidir. Kötü annelik tipolojisinde, anneler annelikle ilgili olumsuz duygularını dile getirmektedir. Kötü anne figürü, duygusal bir güç yaratmakta ve çeşitli itiraflar ve ironik eleştiriler yoluyla okuyucuların ilgisini çekmekte ve harekete geçirmeye yönelik eylemlerde bulunmaktadır. Bu her ne kadar mükemmel anne mitini yenebilecek veya önüne geçebilecek bir annelik modeli olmasa da kötü anne figürü, cinsiyetlendirilmiş yoğun ebeveynlik kültürü içerisinde yaşamın yorucu doğasının tetiklediği sürtüşmeleri ve çelişkileri anlamlandırma girişimi olarak da kabul edilmektedir. Bu durum kötü anne figürünün yeni bir normale dönüşmesine yol açtığı gibi annelik

kavramının hem duygusal hem de kutuplaşmış bir anlam içermeye başladığını göstermektedir (Lehto, 2020; Lehto, 2022).

Dijitalleşen dünyada anneliğin de dijital bir hal alması geleneksel ebeveynlik normlarında değişime yol açmıştır. Geleneksel annelik tipolojisinin yanında birçok anne figürü ortaya çıkmış ve bu figürler bir süre sonra benimseyen kişilerin kimliği haline gelmiştir. Bloglar ve sosyal medya ağlarının anneler için birer avantaj olduğu ve destek almak için önemli alanlar olduğu görüşü hakim olsa da anneliğin dijitalleşmesi üzerine olumsuz düşünceler ağırlık kazanmıştır. Bu çalışmanın bir diğer başlığında da anlatılacağı üzere dijital annelik ve sharenting'in birçok olumsuz noktası üzerinde araştırmacılar hem fikir olmuştur.

Ticari Bir İş Olarak Dijital Annelik

Sosyal medya ağlarının anneler tarafından özel kullanımı, her bir görseli bağımsız bir metin olarak ama aynı zamanda idealize edilmiş aile kavramlarından ödünç alan ve onlara katkıda bulunan karma anıların bir parçası olarak sunmaktadır (Friedman, 2018). Annelerin oluşturduğu bloglar, başlangıçta küçük çocukların anneleri için önemli bir iletişim ve duygusal destek biçimi olarak ortaya çıksa da (Petersen, 2015) annelerin çocuklarıyla ilgili paylaştığı bilgiler, gönderildikten sonra gönderenin kontrolü dışında uzun süre kalma potansiyeline sahip olduğu için çeşitli olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle çocukluk döneminde yapılan anneler tarafından yapılan sharenting içerikleri, çocukların gelecekteki yaşamları üzerinde potansiyel bir etkiye sahip olabilir. Öncelikle annelerin sosyal medya ağlarında temel yükümlülüklerinin başında çocuklarının çevrimiçi mahremiyetini korumak gelmektedir. Ancak çoğu durumda çevrimiçi etkinliklerinin tam tersi bir etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan sharenting'in çocuklar üzerinde olumsuz yönleri hakkında

annelerin hala farkında olmadığı noktalar bulunmaktadır (Brosch 2018). Sharenting terimi, genel olarak annelerin çocuklarına ait bilgi ve görselleri paylaşma anlamına gelse de bu kavram, annelerin çocuk odaklı görsel ve içerikleri aşırı paylaşmasını küçümsemek ve kötülemek için de kullanılmaktadır. Paylaşımların sonucunda çocukların veri tabanlı bir kimliğe bürünmesi, mahremiyet ihlallerinin ortaya çıkması ve sharenting uygulamalarının anne-çocuk arasındaki ilişkide sorunlar yaratması gibi çeşitli noktalar çeşitli endişelerin başında gelmektedir (Siibak ve Traks, 2019).

Günümüzde “fenomen” anneler olarak da tanımlanan anneler, çocuklarını paylaştığı içeriklerde reklam kullanarak ticari kaygılarla hareket edebilmektedir (Mäkinen, 2021). Aynı zamanda annelerin ticari kaygılarla çocuklarına yaptığı/yaptırdığı şeyler ihbar edilmesi gereken boyutlara dahi ulaşabilecek seviyeye gelmiştir (Petersen, 2023). Bu anneler aynı zamanda kendilerini diğer annelerden ayırmak ve farklı noktalarını ön plana çıkarmak için kendilerini “ikiz annesi”, “uykusuz”, “koşturan”, “stresli” anne gibi çeşitli kimliklerle tanımlamaktadır (Duygulu, 2019). Sosyal medya ağlarında annelerin çocuklarına ilişkin bıraktıkları “ayak izleri” olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Güney, 2020). Bu anneler, çocuklarına ilişkin özel bilgileri bu ağlar aracılığıyla paylaşarak çocukların mahremiyet hakkını ihlal edebilmektedir. Özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi, çocukların istismara karşı savunmasız bırakılması ve çocukların tüketim özendirilmesi gibi birçok önemli nokta ortaya çıkmıştır (Ergül ve Yıldız, 2021).

Çocukların erken yaşta, yaş sınırı olmadan sosyal medya ağlarını kullanmaya başlaması, çocukların tüketim kültürünün bir parçası haline gelmesine yol açmıştır. Ayrıca çocukların

kendilerine uygun olmayan içeriklere maruz kalması, dijital oyunların sunmuş olduğu tehlikelere karşı savunmasız olmaları, bu ağlarda ve oyunlarda geçirilen vakit de çocuğun gelişimini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca annelerin çocukları da birer “içerik üreticisi” haline getirmesi ve çocukların tek başlarına sergiledikleri performanslar da çocukların erken yaşta baskıya maruz kalmasına yol açmaktadır (Atalay, 2019). Çocukların sosyal medya ağlarında özellikle istismara açık hale gelmesi, yapılan paylaşımların içeriklerinde çocukların bilişsel, bedensel ve sosyal olarak gelişimlerini olumsuz etkileyebilecek davranışlar sergilenmesi çeşitli eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır (Serin, 2019).

Sosyal medya ağlarında içerik üreten annelere ilişkin eleştirilerin artmasında ve sharenting olumsuz etkileri üzerine odaklanılmasında ticari kaygılarla üretilen içeriklerin katkısı büyüktür. Başlangıç yıllarında ticari zorunluluğun dışında faaliyet gösteren blog anneleri, blogların popüler hale gelmesi ve özellikler reklam verenlerin bu durumu fark etmesiyle ticari faaliyet alanı haline gelmiştir. Artan ticarileşme eğilimleriyle birlikte başlangıçta topluluk için hareket eden ve radikal olarak tanımlanan anneler, kar için hareket etmekle ve çeşitli hak ihlalleriyle suçlanmaya başlanmıştır (Hunter, 2016). Anneler, sosyal medya ağlarında çocukları üzerinde gelir elde etmek için çocuklarını birer içerik üreticisi olarak kullanmakta ve reklamcılarla iki yönlü bir kazanç anlaşması yapmaktadır. Reklam verenler, satış rakamlarını arttırmak, sosyal medya ağlarının gücünü kullanmak ve daha az maliyetlerle geniş kitlelere ulaşmak için annelerle iş birliği yaparken, anneler de gelir elde etmek, daha fazla görünür ve ünlü olmak için bu tür içerikler üretmektedir. Bu durum annelerin çocuklarını -bilinçli veya bilinçsiz olarak- istismar etmesine

yol açabilmekte ve gelecekte çocukların psiko-sosyal gelişimini olumsuz etkileyebilecek sonuçlara neden olabilmektedir (Parsa ve Akmeşe, 2019).

Annelerin blog yazma, sharenting paylaşımları yapma ve çeşitli şekillerde sosyal medya ağlarını kullanması eylem olarak güçlendirici kabul edilmektedir. Ancak “blogger anne” veya “dijital anne” gibi kavramların, çocukları hakkında blog yazan kadınları sosyal medya ağlarında bir tür dijital evcimenliğe iterek, kadınların bakıcı olarak hegemonik normatif rollerini güçlendirdiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler, blogger anne veya dijital anne gibi kavramların kadınların çocukluktan beri öğrendikleri kültürel olarak kökleşmiş annelik performansını sürdürmeye ittiğini savunmaktadır (Chen, 2013).

Kadınların emekten kaynaklanan yabancılaşmasını aşmak için tasarlanan bloglar, aynı zamanda okuyucuların duygulanımsal emeğinin doğasını görünür kılma ve okuyucuların dijital emek aracılığıyla sömürülmesini artırması bakımından eleştirilmektedir. Anne blogları gibi popüler bağlamlarda sıklıkla ortaya çıkan, birbiriyle çelişen cinsiyet temelli ve ekonomik ideolojilerle karakterize edilmektedir. Annelerin geleneksel olarak ev içi deneyimleri hakkında yazdıkları, kişisel anekdotlar ve başkalarına yemek pişirme, temizlik ve annelikle ilişkilendirilen diğer görevlerin tamamlanması konusunda tavsiyeler içeren çevrimiçi platformlar olan anne blogları (Cummings, 2019), annelerin ev içi emeğinin görmezden gelinmesine yardımcı olması ve kadınların kültürel normları sürdürmesine katkısı bulunmasından dolayı eleştirilmektedir.

Sonuç

Kişisel anne blogları, kişisel kendini ifade etme ve topluluk gelişimi için son yıllarda ön plana çıkan “samimi topluluklar”

olarak tanımlanmaktadır. Blog yazma eylemi anneler için duygusal bir deneyim sunmanın yanı sıra blog yazarı anneler için kolektif eylem olanaklarını da arttırmaktadır (Morrison, 2011; Morrison, 2014). Annelerin bloglar aracılığıyla oluşturduğu samimi topluluklarda, anneler birbirlerini teselli etme, annelikle ilgi bilgi ve içgörü sunma fırsatı yaratmaktadır. Anne blog yazarları, anne olarak kimliklerini tartışmakta ve kadınların anne olarak özümşenen kültürel normlarının sosyal medya ağları aracılığıyla dışına çıkarak kısmi bir aidiyet duygusu yaratmaktadır (Archer, 2019b). Özellikle anlamlı bir arkadaş veya aile topluluğuna sahip olmayan anneler, bu yapay çevrimiçi topluluklara yönelmekte ve yaratılan bu dünyada annelere olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır (Gibson, 2019). Birçok anne blog yazarı için blog dünyası olağanüstü derecede güçlendirici bir alan olmuştur. Kadınlar, annelik deneyimlerini meşrulaştıran saygıyı, güveni ve desteği kazanmıştır. Anneler blog yazmaya başlayarak “kendi topluluklarını bulmaktan” ve “tutkularını paylaşmaktan” dolayı kendilerini ifade edebilecekleri alanlar yaratmıştır. Ayrıca diğer annelerin kendileri için özel olan ağlarını da keşfederek, farklı deneyimleri fark etmeye başlamıştır. Bu anneler, aynı zamanda sosyal medya ağlarını ve dijital becerilerini başarılı bir şekilde değerli bir ekonomik varlığa ve kurumsal olarak tanınan bir uzmanlığa dönüştürme fırsatı da yakalamıştır (Song, 2016).

Dijital annelerin oluşturduğu bloglar, kişinin kişisel ve aile yaşamına ilişkin günlük hikayeleri anlatmaya dayanan dijital bir uygulama olarak öne çıkmaya başlamıştır. Yaşam tarzı blog dünyasının giderek ticarileşmesi, blog yazmanın bir tür serbest çalışma olarak kabul edilebileceği ve özellikle evde anneliği farklı mikro girişimcilik biçimleriyle birleştirmeye çabalayan küçük

çocuk anneleri için bir seçenek olarak kabul edilmeye başlanmış-
tır (Mäkinen, 2018). Zamanla oluşturulan samimi topluluklar, ti-
cari kaygıların ön plana çıktığı, kurumsal bir girişime dönüşen
ve duygu yönetiminin ticarileşme faaliyetlerinde etkin olduğu
alanlara dönüşmüştür (Cummings, 2019). Blogger anneler, fedakarlık ve kişisel girişimcilik çerçevelerini neoliberal anlamda kullanarak, bireysel arzularını fedakar anneliğin arkasına gizle-
mekte ve ev içi alanlarını metalaştırmaya başlamaktadır (Song, 2023). Sosyal medya ağlarında annelerin “influncer/etkileyici” olarak oluşturduğu içerikler, sosyal değişim ilişkileri yoluyla anneliğin desteklenmesinde ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynamasa da (Holiday, vd., 2021) yapılan araştırmalarda (Germic, vd., 2021) annelik ile ilgili bilgiler içeren içeriklere maruz kalan annelerin, annelik bilgilerini çevrimiçi kaynaklardan almayan katılımcılara göre annelik becerilerine dair inançlarının daha düşük olduğu da belirlenmiştir (Germic, vd., 2021).

2000’li yıllardan itibaren anneler arasında popüler olmaya başlayan blog yazarlığı, sosyal medya ağlarıyla birlikte yeni bir görünüm kazanmıştır. Sosyal medya ağlarında görselliğin ön plana çıkmasıyla birlikte yeni bir paylaşım fenomeni ortaya çıkmıştır. Sharenting olarak adlandırılan ve annelerin çocuklarını aşırı derecede paylaşması anlamına gelen bu yeni sosyal medya fenomeni, çocukların sosyal medyadaki dijital temsillerinin artmasına yol açmıştır (Choi ve Lewallen, 2018). Sharenting yoluyla anneler destek sistemleri, ilgili diğer kişilerle iletişim halinde kalmanın bir yolunu ve hatta ek gelir fırsatı yakalamıştır (Ranzini, vd., 2020). Ancak sharenting, anneler tarafından iyi niyetli olsa bile, paylaşılan bilgiler çocukları açısından her zaman iyi sonuçlanmayabilir ve çocukları risklerle karşı karşıya bırakabilmektedir (Garmendia, vd., 2022). Sharenting, annelerin çocukları

hakkında ayrıntılı bilgileri çevrimiçi olarak açıkladığı ve çocuklarının uzun vadeli güvenliğini ve ebeveyn ilişkilerini ve mahremiyetini riske atabilmektedir (Williams-Ceci, vd., 2021; Latipah, vd. 2020; Ong, vd., 2022). Annelerin çocuklarının dijital temsillerini ortaya çıkardığı sharenting paylaşımlarında, çocukların mahremiyetini dikkate almadan fotoğraf ve video gibi görseller, çocuklara ait kişisel bilgiler yayımlayabilmektedir (Chalklen ve Anderson, 2017; Lipu ve Siibak, 2019; Kopecky, vd., 2020).

Bunlara ek olarak sharenting konusunda isteksiz olan anneler de arkadaşları, aileleri veya sosyal medya baskısı nedeniyle çocuklarına ilişkin bilgiler ve görseller paylaşabilmekte ve bu durum anneler üzerinde de olumsuz etkilere yol açabilmektedir (Archer ve Kao, 2018). Artan baskılara yönelik anneler tarafından yapılan paylaşımlarda “iyi” bir anne olarak sunma dürtüsü, çoğu anne için gerçekçi olmayan aile ideallerinin yanı sıra, annelik etrafında rekabet eden zorunluluklara bağlı olarak sorunlar da yaratabilmektedir (Lazard, 2022).

Annelerin bloglarda annelik hakkındaki deneyimlerini yazmaya başlamasıyla dijital annelerin serüveni günümüzde birçok eleştiri odak noktası haline gelmiştir. Başlangıçta, annelerin deneyimlerini paylaşması ve kendilerine ait bir alan yaratmaları olumlu karşılanırken, zamanla ticari kaygıların da etkisiyle ortaya çıkan olumsuzluklar oluşmaya başlamıştır. Başta çocukların mahremiyetine yönelik kaygılar olmak üzere annelerin psikolojileri de dâhil olmak üzere dijital annelerin özellikle sharenting paylaşımlarının olumsuz noktaları üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak, çocukların yeterli olgunluğa gelene kadar kişisel haklarının aileleri tarafından korunması gerekmektedir. Bu da dijital annelerin sosyal medya ağlarında çocuklarına yönelik yaptığı paylaşımlarda dikkatli olması, çocuklarının özellikle

mahremiyet haklarını ihlal etmemeye özen göstermelidir. Bu konuda anneler ve çocukların bilinçlendirilmesi adına gerekli bilgilendirmeler ve eğitimler verilmelidir. Farkındalık kazandırmak adına çocukların haklarını korumak için sosyal medya yasaları oluşturulmalı, çocuğun mahremiyetini ve kişisel haklarını ihlal eden aileler hakkında yasal işlemler başlatılmalıdır (Çimke, vd., 2018). Bu çalışmada annelerin blog yazarlığından, sosyal medya ağlarında “fenomen”, “influncer” gibi adlandırmalara kadar uzanan serüvenleri incelenmiştir. Özellikle blog yazarlığından sosyal medya ağlarına geçişle birlikte ortaya çıkan sharenting kavramı üzerinden dijital annelerin olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Kaynakça

- Abetz, J., & Moore, J. (2018). "Welcome to the mommy wars, ladies": Making sense of the ideology of combative mothering in mommy blogs. *Communication Culture & Critique*, 11(2), 265-281.
- Ammari, T., Kumar, P., Lampe, C. & Schoenebeck, S. (2015). Managing children's online identities: How parents decide what to disclose about their children online. *CHI '15 Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems*, Seoul, Republic of Korea, 18-23 April.
- Archer, C., & Kao, K. T. (2018). Mother, baby and Facebook makes three: does social media provide social support for new mothers?. *Media International Australia*, 168(1), 122-139.
- Archer, C. (2019a). How influencer 'mumpreneur' bloggers and 'everyday' mums frame presenting their children online. *Media International Australia*, 170(1), 47-56.
- Archer, C. (2019b). Social media influencers, post-feminism and neoliberalism: How mum bloggers' 'playbour' is reshaping public relations. *Public Relations Inquiry*, 8(2), 149-166.
- Atalay, G. E. (2019). Sosyal medya ve çocuk: "Babishko Family Fun TV" isimli Youtube kanalının eleştirel bir analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, (1), 179-202.
- Baloğlu, E. (2023). Instagram çağının dijital ebeveynleri: Sharenting bağlamında bir inceleme. *TRT Akademi*, 8(19), 766-785 .
- Bailey, L. (2001). Gender shows: First-time mothers and embodied selves. *Gender & Society*, 15(1), 110-129.
- Brosch, A. (2018). Sharenting-Why do parents violate their children's privacy?. *The New Educational Review*, 54, 75-85.
- Cataldo, I., Lieu, A. A., Carollo, A., Bornstein, M. H., Gabrieli, G., Lee, A., & Esposito, G. (2022). From the cradle to the web: The growth of "sharenting" – A scientometric perspective. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 1-12.
- Chalklen C. & Anderson H. (2017). Mothering on Facebook: Exploring the privacy/openness paradox. *Social Media + Society*, 3(2), 1-10.

- Chen, G. M. (2013). Don't call me that: A techno-feminist critique of the term mommy blogger. *Mass Communication and Society*, 16(4), 510-532.
- Choi, G. Y., & Lewallen, J. (2018). "Say Instagram, kids!": Examining sharenting and children's digital representations on Instagram. *Howard Journal of Communications*, 29(2), 144-164.
- Çimke, S., Gürkan, D. Y., & Polat, S. (2018). Sosyal medyada çocuk hakkı ihlali: Sharenting. *Güncel Pediatri*, 16(2), 261-267.
- Cummings, K. (2019). "But we still try": Affective labor in the corporate mommy blog. *Feminist Media Studies*, 19(1), 38-52.
- Dursun, C. (2019). Ebeveynlerin çocuklarını sosyal medyada teşhiri: Çocuk hakları bağlamında bir değerlendirme. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(8), 195-208.
- Duygulu, S. (2019). Sosyal medyada çocuk fotoğrafları paylaşmanın mahremiyet ihlali ve çocuk istismarı açısından değerlendirilmesi. *TRT Akademi*, 4(8), 428-487.
- Ergül, G., & Yıldız, S. (2021). Sosyal medyada sosyal annelik: Instagram anneliği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 611-627.
- Friedman, M. (2013). *Mommyblogs and the changing face of motherhood*. Toronto: University of Toronto Press.
- Friedman, M. (2018). Insta-judgement: Irony, authenticity and life writing in mothers' use of Instagram. *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 9(2), 169-181.
- Garmendia, M., Martínez, G., & Garitaonandia, C. (2022). Sharenting, parental mediation and privacy among Spanish children. *European Journal of Communication*, 37(2), 145-160.
- Germic, E. R., Eckert, S., & Vultee, F. (2021). The impact of Instagram mommy blogger content on the perceived self-efficacy of mothers. *Social Media+ Society*, 7(3), 20563051211041649.
- Gibson, C. L. (2019). Enacting motherhood online: How Facebook and mommy blogs reinforce white ideologies of the new momism. *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics*, 3(1-2), 1-11.

- Güney, Z. (2020). Çocukların sosyal medya kullanımı üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 188-199.
- Güngör, A. (2021). Sosyal medyada çocuk hakları ihlali ve çocuk istismarı: Instagram anneleri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 54, 1-24.
- Holiday, S., Densley, R. L., & Norman, M. S. (2021). Influencer marketing between mothers: The impact of disclosure and visual Brand promotion. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 42(3), 236-257.
- Holtz, B., Smock, A., & Reyes-Gastelum, D. (2015). Connected motherhood: social support for moms and moms-to-be on Facebook. *Telemedicine and e-Health*, 21(5), 415-421.
- Hunter, A. (2016). Monetizing the mommy: Mommy blogs and the audience commodity. *Information, Communication & Society*, 19(9), 1306-1320.
- Jorge, A., Marôpo, L., Coelho, A. M., & Novello, L. (2022). Mummy influencers and professional sharenting. *European Journal of Cultural Studies*, 25(1), 166-182.
- Kopecky, K., Szotkowski, R., Aznar-Díaz, I., & Romero-Rodríguez, J. M. (2020). The phenomenon of sharenting and its risks in the online environment. Experiences from Czech Republic and Spain. *Children and Youth Services Review*, 110, 104812.
- Latipah, E., Kistoro, H. C. A., Hasanah, F. F., & Putranta, H. (2020). Elaborating motive and psychological impact of sharenting in millennial parents. *Universal Journal of Educational Research*, 8(10), 4807-4817.
- Lavorgna, A., Ugwudike, P., & Tartari, M. (2023). Online sharenting: Identifying existing vulnerabilities and demystifying media reported crime risks. *Crime, Media, Culture*, 0(0), doi:0.1177/17416590221148448.
- Lazard, L. (2022). Digital mothering: Sharenting, family selfies and online affective-discursive practices. *Feminism & Psychology*, 32(4), 540-558.

- Lazard, L., Capdevila, R., Dann, C., Locke, A., & Roper, S. (2019). Sharenting: Pride, affect and the day-to-day politics of digital mothering. *Social and Personality Psychology Compass*, 13(4), e12443.
- Lehto, M. (2020). Bad is the new good: Negotiating bad motherhood in Finnish mommy blogs. *Feminist Media Studies*, 20(5), 657-671.
- Lehto, M. (2022). Ambivalent influencers: Feeling rules and the affective practice of anxiety in social media influencer work. *European Journal of Cultural Studies*, 25(1), 201-216.
- Lipu, M., & Siibak, A. (2019). 'Take it down!': Estonian parents' and pre-teens' opinions and experiences with sharenting. *Media International Australia*, 170(1), 57-67.
- Lopez, L. K. (2009). The radical act of 'mommy blogging': redefining motherhood through the blogosphere. *New Media & Society*, 11(5), 729-747.
- Mäkinen, K. (2018). Negotiating the intimate and the professional in mom blogging. In *The new normal of working lives: Critical studies in contemporary work and employment* (pp.129-146). Cham: Palgrave Macmillan.
- Mäkinen, K. (2021). Resilience and vulnerability: Emotional and affective labour in mom blogging. *New Media & Society*, 23(10), 2964-2978.
- Morrison, A. (2011). "Suffused by feeling and affect": The intimate public of personal mommy blogging. *Biography* 34 (1), 37-55.
- Morrison, A. (2014). Compositional strategies of conflict management in personal mommy blogs. *Feminist Media Studies* 14 (2), 286-300.
- Ong, L. L., Fox, A. K., Cook, L. A., Bessant, C., Gan, P., Hoy, M. G., Nottingham, E., Pereira, B. & Steinberg, S. B. (2022). Sharenting in an evolving digital world: Increasing online connection and consumer vulnerability. *Journal of Consumer Affairs*, 56(3), 1106-1126.
- Oyöz-Semerçi, Ö. U. & Balcı, E. V. (2020). Lise öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı üzerine bir alan araştırması: Uşak Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(3), 538-567.

- Parsa, A. F. & Akmeşe, Z. (2019). Sosyal medya ve çocuk istismarı: Instagram anneleri örneği. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 163-191.
- Petersen, E. J. (2015). Mommy bloggers as rebels and community builders: A generic description. *Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement*, 6(1), 9-30.
- Petersen, S. (2023). Momfluenced: Inside the maddening, picture-perfect world of mommy influencer culture. Boston: Beacon Press.
- Ranzini, G., Newlands, G., & Lutz, C. (2020). Sharenting, peer influence, and privacy concerns: A study on the Instagram-sharing behaviors of parents in the United Kingdom. *Social Media+ Society*, 6(4), 2056305120978376.
- Romero-Rodríguez, J. M., Kopecký, K., García-González, A., & Gómez-García, G. (2022). Sharing images or videos of minors online: Validation of the Sharenting Evaluation Scale (SES). *Children and Youth Services Review*, 136, 106396.
- Serin, H. (2019). Sosyal medyada çocuk hakları ihlalleri: Ebeveynler ve öğretmenler farkında mı?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 1005-1031.
- Siibak, A., & Traks, K. (2019). The dark sides of sharenting. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 11(1), 115-121.
- Song, F. W. (2016). The serious business of mommy bloggers. *Contexts*, 15(3), 42-49.
- Song, H. (2023). Mothers' baking blogs: negotiating sacrificial and post-feminist neoliberal motherhood in South Korea. *Feminist Media Studies*, 23(1), 216-231.
- Steiner, L., & Bronstein, C. (2019). Leave a comment: Mommyblogs and the everyday struggle to reclaim parenthood. In *Feminist reception studies in a post-audience age: Returning to audiences and everyday life* (pp. 59-76). Abingdon Oxon: Routledge.
- Taylor, J. (2016). Laptops and playpens: 'Mommy bloggers' and visions of household work. In *The post-Fordist sexual contract: Working and living in contingency* (pp. 109-128). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Tiryaki, S. (2023). Riskler ve olanaklar arasında dijital ebeveynlik: Bibliyometrik bir analiz. *TRT Akademi*, 8(19), 746-765.
- Uzun, B. (2022). Siyasal iletişimin kullanım alanı olarak sosyal medya. İçinde: Yavuz Demir, *Siyasal iletişim çalışmaları* (ss. 103-125). Tablet Kitabevi.
- Williams-Ceci, S., Grose, G. E., Pinch, A. C., Kizilcec, R. F., & Lewis Jr, N. A. (2021). Combating sharenting: Interventions to alter parents' attitudes toward posting about their children online. *Computers in Human Behavior*, 125, 106939.

Dijital Eğlence de Çocuklar İçin Örtük Tehlike:

Youtube

*Sedef SUBÖLEN**

Giriş

Günümüzde dijital eğlence kavramı, son yüz yılda ağ toplumu ve yeni medya alanındaki gelişmelerin yaygınlaşmasına paralel olarak sıklıkla tercihe dilen bir eğlence biçimi olmuştur. Dijital eğlence türlerine, web sayfaları, bloglar, vloglar, video ve ses dosyaları, görsel ve işitsel her türlü içerik gibi internet teknolojisinin kullanıldığı tüm ortam ve platformlar dahildir. Dijital eğlence dendiğinde akla ilk gelen platformların başında gelen YouTube, son yıllarda milyonlarca ücretsiz ya da düşük ücretli içerikleriyle tüm yaş gruplarına hitap eden önemli bir sosyal mecrâ olarak yaygınlaşmıştır. Bu mecrâdaki kanalları takip eden kitle arasında çocuklar da yer almaktadır. İlgisi çabuk kaybolan, aynı zamanda renkli ve hareketli içeriklere büyük ilgi gösteren çocuk kitlesi, dijital medyada hem eğlendiren hem eğiten içerikleri severek takip etmektedir. Bu eğitici kanallar özellikle ilk çocukluk dönemlerini kapsayan evreler için önemli bir noktadadır çünkü bu dönemde alınan mesajlar zihne kolaylıkla yerleşir ve

* Kocaeli Üniversitesi Gazetecilik ve Medya Çalışmaları Doktora Öğrencisi, YÖK 100/2000 ve TÜBİTAK 2211-A Bursiyeri.

karakter üzerinde yönlendirici etkisi üst düzeydedir. Medya bireyleri yönlendirme, onları etkileme konusunda önemli bir güçtür çünkü dünyada olup biten her şeyi medya aracılığıyla öğrendiğimiz gibi günlük hayatımızı, fikirlerimizi diğerleriyle paylaşma ve sorunlarımızdan kaçma aracı olarak da medyayı kullanırız. Bu da hayatımızda medya alanına önemli bir yer ayırdığımız gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde zaman ve mekân bağımsızlığının da ortadan kalkması ve içerik çeşitliliği sayesinde dijital bir noktada evirilen medya aynı zamanda ulaşılabilirlik meselesinde yaş sınırını da ortadan kaldırmaktadır. Kendi içinde belli belirsiz bir denetim olsa da içeriklerin denetimi, milyonlarca içerik olduğu göz önüne alınırsa oldukça zahmetli bir iştir. Medya içeriklerinin yayılma hızı çok yüksektir; bu nedenle denetimin olduğu ortamda bile halihazırda paylaşım girmiş ve hedef kitlesine ulaşmış olan zararlı içerikleri tespit etmek aynı derecede zordur. Bunların her biri tespit edilip incelenirse ve zararlı içerikler kaldırılrsa dahi o içeriklere maruz kalmış olan bireylerin zihninden mevcut etkileri silmek imkansızdır. Dijital medyada geçirgenliğin bu kadar yüksek, sınırların bu kadar geniş olduğu bir durumda yapılması gereken elimizden geldiğince farkındalık oluşturmak, yaptığımız çalışmalarla dikkat çekmek ve medya okuryazarlığı kavramını, özellikle erken yaş gruplarını odağa alarak olabildiğince çok kesime öğretmek yaygınlaşmasını sağlamaktır.

Dijitalleşme ve Tüketim

Neoliberalizmin temellerinin atıldığı ve hızla gelişim gösterdiği 1980'li yıllar ve sonrası dünya, küresel bir pazar konumuna gelmiş ve bu durum tüm tüketim pratiklerini köktenci bir şekilde

değiştirmiştir. Git gide dijitalleşen ve hayatın her alanında bu dijitalleşmenin aktif şekilde sürdüğü yeni dünya düzeninde tüketim kavramı, bir ürün ya da hizmet alma yoluyla nesnenin/olgunun kendisinden maddi çıkar sağlamanın çok ötesine geçerek çok boyutlu bir hal almış, sınırları belirsizleşmiştir. Neoliberal politikalar daha çok tüketmeye, tüketimin boyutlarını arttırmaya, çeşitlendirmeye ve tüketim zinciri içinde olabildiğince fazla tutmaya odaklanmaktadır. Meta fetişizmi ile yakından bağdaşan bu durumda tüketim, ürün ya da hizmet satın alma gibi durumlar kendi öz varlığının dışında, tüketiciye bir vasıf, kimlik, var olma amacı gibi nitelikler de sağlamaları açısından önemlidir.

Hepp (2014) günümüzde medyanın dolayımlanmış bir şekilde pek çok iletişim aracının bütünleşik yapısı ile var olduğunu vurgulamaktadır. Medyanın da 'her zaman ve her yerde' olduğunu ifade eden Hepp bu kadar önemli bir niteliğe sahip olan medyanın aynı zamanda süreklilik içeren, sonu görülemez, etkin bir iletişim görevi de taşıdığını ifade etmektedir Bu noktada dijital bir dönüşüm gösteren medya, hayatın her alanında her almakta ve toplum tarafından gündelik pratiklere dahile dilmektedir. Günümüzde en iyi bilgi aktarıcısı noktasında olan medya aynı zamanda bilgiyi üreten, yeniden yapılandıran, yönlendiren mecradır (Mora, 2008: 6-7). Dijitalleşen hayat tarzlarını ortaya çıkaran, dijital yaşama entegre olan ve entegre eden medyanın oldukça geniş bir kitleye yayılmış olması yadsınamaz bir gerçekliğe sahiptir. Bilgi edinmek, araştırmak, sosyalleşmek, oyun oynamak, alışveriş yapmak gibi pek çok ihtiyaç türüne cevap bulabildiğimiz bu çoklu ortamda özellikle sosyal medya tüm bu manevi ihtiyaçlarımız için geniş bir şemsiye oluşturmuş durumdadır (Karaoğlu ve Atasoy, 2018:827) Dijital tüketim söz konusu

olduğunda yakınsama kavramına da atıf vermek gereklidir. Blackman, internet teknolojisinin hızlı bir çizgide ilerlediği dönemde ortaya attığı yakınsama kavramını görsel-işitsel içerik üretimlerini etkileyen ve teknoloji, endüstri ile hizmet ve devlet politikalarında çeşitli değişimlere yol açan bir olgu olarak tanımlamaktadır (Blackman, 1998). OECD'ye (2008:7) göreyse yakınsama, her bir hizmetin kendisine ait bir altyapıdan farklılaşarak, tüm iletişim hizmetlerinin çeşitli altyapılar ile çeşitli platformlar aracılığıyla kesintisiz olarak gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Buna da interneti en belirgin örnek olarak göstermektedir.

Henry Jenkins'e (2006) göre yakınsama, çoklu medya fonksiyonlarının aynı cihaz içinde bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan teknolojik bir aşama olarak görülür. Buna karşın tüketici odaklı bir kavramdır. Aygıt- içerik uyumu tüketici/izleyicileri pasiflikten çıkararak daha aktif bir rol içerisine sokması ve yeni medyanın sosyal ağlarında, semantik web özelliklerini kullanarak duraklatma, hızlı oynatma, istenilen yerden/ bölümden başlatma vb. seçeneklerle kullanıcı katılımı kavramının ortaya çıkması özellikleri önemlidir.

Dijital platformlar birbirlerinden farklı şekilde oluşturulmuş gibi gözükse de aslında her biri ilişki içindedir ve pek çok ortak noktası bulunmaktadır. Bu ortak noktaların başında şüphesiz, kullanıcıyı olabildiğince dijital tüketim sürecinde tutmak için bol miktarda görsel ve işitsel içeriklerin bulunduğu çok yönlü hareketli görüntülerin, video, animasyon, ses, metin, altyazı gibi tüm teknik unsurların en iyi şekilde oluşturulup kurgulandığı mecralar olmaları gelmektedir. Diğer bir öne çıkan yön geri dönüş ve paylaşım imkanının sunulmasıdır. Dijital platform teknolojilerinde artık etkileşim unsurunun olmadığı bir platform düşünmek mümkün görünmemektedir. Kısacası yakınsama kültürü

içerisinde kendi arasında ayrıışan tüm platformlar özünde aynı amaca hizmet etmekte ve bu amaç doğrultusunda içerik üretmektedir. Bu nedenle tüketimin bireye ya da topluma ne düzeyde fayda sağladığının daha yakından incelendiği çalışmalar hızla ağırlık kazanmıştır. Dijital tüketim kavramı da ağ teknolojilerinin gelişimi ile ortaya çıkan yeni medya ortamında pek çok yenilik sunmaktadır.

Dijital Eğlence Kültürü

Dijitalleşme, toplumsal faaliyetlerin birbiriyle eklemlenmesine ve tek bir iletişim alt yapısına sahip olmasına imkân tanıyan araç haline dönüşerek, fiziki uygarlığa paralel yepyeni bir “sanal uygarlık” oluşturma adına önemli bir adım teşkil etmektedir. (Schmidt ve Cohen, 2014). Dijital çağda en çok gelişme gösteren iletişim araçları, insanlık adına küresel çapta bir dönüşümün temellerini atmıştır. İnternetin iletişim ve haberleşme alanında sınırları ortadan kaldırmasıyla, medya ortamının dijital bir karaktere bürünmesi, interaktif katılım imkanı ortaya çıkarmış (Aydoğan, 2012) ve bu interaktif özellikler bireylerin dijital medyada aktif hale gelmesini sağlamıştır. İçerikleri dijital olarak tüketme eğilimi pek çok günlük aktiviteyi de dönüştürmüş, bu dönüşüm eğlence biçimlerine de yansımıştır. Eğlence kavramının dijital ortamlara taşınması, tüm bireylerin bilgi edinme, iletişim ve eğlenme gibi ihtiyaçlarını da dijital platformlarda gidermeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ortamlarda paylaşım ve eğlence için tasarlanan birçok sosyal medya platformu sunduğu sayısız imkanla eğlence alanındaki zaman ve mekânsal sınırları ortadan kaldırmış, sunduğu ulaşılabilirlik sayesinde yeni bir dijital eğlence endüstrisi oluşturarak yaş sınırı olmaksızın tüm bireyleri bu ortama taşımıştır.

Eğlence kavramı gelişigüzel bir kavramı değil, sistematik ve bütüncül bir kültürel yapılanmayı ifade etmektedir. İnsanın ortak çabasının ürünü olan eğlence kavramı (Sayre ve King, 2003: 2) izleyicilerin, kullanıcıların deneyimlerine de katkı bulunabilecek imkanlar barındırmakta, bu anlamda endüstrileşmiş bir kültür biçimini temsil etmektedir. Bu temsil ile birey üzerindeki etkisini üst düzeylere çıkarabilmek için teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmaktadır. Bu da bireyin teknolojik imkanlar şekillenen dijital eğlence kültürünün bir parçası haline geldiğini işaret etmektedir.

Dijital Okuryazarlık ve Çocuk

TÜİK verilerine göre (2022) toplam ülke nüfusunun %22'sini 0-14 yaş aralığı oluşturmaktadır. Yaklaşık olarak 19 milyona denk gelen bu oran, ülkemizde 2022 yılında mevcut olan çocuk sayısını ifade etmektedir. Birçok ülkenin nüfusuna denk, bazılarının toplam nüfusundan fazla çocuk oranının bulunduğu toplumumuzda bu yaş aralığı pek çok alanda hedef kitle olarak önemli görülmektedir (Valkenburg ve Cantor, 2001, s. 69; Arora ve Diwan, 2022, s. 3). Bu durum, çocukların potansiyel tüketici olarak değerlendirilmelerini ve tüketimin söz konusu olduğu tüm sektörler gibi dijital iletişim alanında da onlara yönelik çalışmaların geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını hem mümkün hem zorunlu kılmaktadır.

Bireysel gelişim ile ilgili çalışmalarında biyoloji kavramına ekstra önem atfeden Alman psikanalist Sigmund Freud, psikoanalitik kuramında evrelere ayırarak incelediği çocukluk döneminde yaşanan her olayın, ileriki süreçlerde sorunlu ya da normal bireysel gelişim için temel oluşturduğunu öne sürer. Ona göre birey, kişisel gelişimini etkileyen farklı çocukluk

dönemlerinden geçmektedir. Çocukluğu ilk doğum esnasından on sekiz yaşa kadar oral (0-1), anal (1-3), fallik (4-6), latent (7-11) ve genital (11-18) olarak ayıran Freud, bu dönemlerdeki yaşananların ve bilinçdışı dürtülerin davranışı etkilemekte; gelişim ise bilinçdışı dürtü içgüdüler tarafından yönetilmekte olduğunu belirtir (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2012). Çalışmada ele alınan çocuk kanalının takipçi kitlesine bakıldığında, yoğunlukla erken fallik ve erken genital döneme kadar olan yaş grubunun hedef kitleyi oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu da yoğun olarak 3-11 yaş arası çocukların gelişim dönemlerinde aldıkları bu mesajlardan doğrudan olarak etkilenmekte olduklarını öne sürmemizi mümkün kılmaktadır. Buna karşın kanal daha erken ya da daha geç çocukluk dönemine ait bireylerce de takip edilebilmektedir. Her iki durumda da söz konusu yaş aralığında örtük olarak kişisel gelişimi olumsuz etkileyecek içeriklere maruz kalınması, bireyin ileriki döneminde sorunlu bir psikososyal gelişime sahip olmasına neden olabilmektedir. Şiddet, ayrımcılık, pornografi gibi söylemlerin normalleştirildiği içerikler, ileriki dönemde bireyin günlük davranış kalıbı haline gelebilmekte ya da bastırılmış şekilde kişilik süreçlerinde saklı kalıp sonradan daha ileri boyutta sorunlar yaratarak ortaya çıkabilmektedir.

Bu tehlike özellikle iletişim teknolojilerinin ileri seviyede yaygınlaştığı günümüz toplumlarında bireye ulaşmak günden güne kolaylaşmakta, dijital içerik üreticileri de bunu bilerek hareket etmektedir. Kitle iletişiminde yalnızca radyo ve televizyon yayınları ile hedef kitleye ulaşılan dönemde nasıl ki çocuk izleyici ve dinleyicilere ilişkin yayınlara yer verilerek onları bu iletişim alanının içinde tutmak amaçlanıyorsa, dijital medya alanında da durum aynıdır; üstelik teknolojinin devamlı geliştiği

düşünülürse her geçen gün farklı platformlar üzerinden çok yönlü içeriklerle çocuklara hitap eden yayınlar gerçekleştirilmektedir. Freeman ve Dardis'e göre (2022:267) çocuk tüketicilere ulaşmada dijital içerikler gittikçe sofistike bir hal almaya başlamıştır. Bu durum içerik çeşitliliği ve söz konusu medya kuruluşlarının elde ettiği kazanç oranları düşünüldüğünde olumlu bir durum olarak görülse de medya okuryazarlığı konusunda bilgi sahibi olmayan çocukluk çağındaki bireyler için tehlike arz edebilecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. Medya denetiminin yapılmamasından dolayı, medya platformları arasındaki rekabetten kaynaklı olarak marjinal içerik üretme yarışında pek çok zararlı içerik gözden kaçabilmekte, bu durum da bireysel gelişim üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir.

Geleneksel medyanın gelişim döneminde ile bu alana ilişkin okuryazarlık çalışmaları, medyadaki yazınsal, işitsel ve görsel unsurların internet teknolojiyle geçirdiği dönüşüm ile yerini dijital medya olarak tanımlanan bir alana bırakmıştır (Geray, 2003: 20). Dijital platformları kullanmaya yönelik becerileri içerdiği gibi, dijital mecralarda paylaşılan içerikleri doğru okuyup çözümlayebilmek için dijital medya okuryazarlığı kavramı oldukça önem arz etmektedir. Dijital okuryazarlık çalışmalarının önemli ismi Livingstone, dijital medyanın gelişim sürecinde pek çok ekonomik, teknolojik, sosyokültürel faktörün etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda dijital medya ortamı bir dizi değişim ve dönüşüm geçirmekte ve bu dönüşümler yeni bir zamanı tanımlamaktadır (1999: 61). Bu yeni alanda enformasyonun ne şekilde alınacağı ve nasıl anlaşılacağına ilişkin teknik ve anlamsal boyutlardaki yeterlilikleri kazanmak, dijital medya okuryazarlığı becerisine sahip olmayı gerektirmektedir. Dijital ortam

yalnızca ilişkileri ve davranışlara etki etmek için teknolojinin nasıl kullanılması gerektiğine odaklanmaz; eş zamanlı olarak davranış biçimleri ve başkalarıyla ilişki kurma şekilleri noktasına da odaklanır (Andersen, 2002: 32). Bu da medyanın etkileşimsel yönünün önem kazandığı platformlardaki ilişkisellik boyutunun önemini ifade etmektedir. Bu etkileşimsellik, çalışmanın konusu olan çocuklar ve dijital eğlence noktasında oldukça önemlidir. Dijital eğlence amacıyla kullanılan platformlardaki içerikler çocuklar tarafından yalnızca tek yönlü alınmaz. Aynı zamanda kendileri dışındakilerle doğrudan ya da dolaylı olarak paylaşılıp pekiştirilir. Böylece zararlı içeriklere maruz kalan tek bir çocuk olsa dahi çevresiyle girdiği etkileşim sonucunda bu zararın boyutu tahmin edilemez seviyelere ulaşabilecektir. Dijital ortamdaki zararlı söylemler, çocukların dijital okuryazarlık noktasında eksik kalması sebebiyle verilen mesajları örtük olarak almalarına, bu örtük mesajların altında yatan alt anlamları yeterince kavrayamadıkları için söz konusu tehlikelerin de bilincine varamadıklarından dolayı kendileri için zarar oluşturabilecek kod açımalarına maruz kalmaları kaçınılmaz olacaktır. Dijital okuryazarlık da tam bu noktada tüm bireylerin, en başta da çocuk yaştaki bireylerin edinmesi gereken temel dijital beceri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Metodoloji

İdeolojik çözümlemelerinin iktidar sistemlerine uyarlanması noktasında söylem kavramı başat bir faktör olarak yer almaktadır. Söyleme ilişkin çalışmalar, mevcut metinlerin ardında yatan örtülü anlamları gün yüzüne çıkarmak ve bunlara dikkat çekerek toplumsal farkındalık oluşturmak için önemli bir role sahiptir. Bu söylemsel bağlantılar ancak dil ile kurulabilir. Eagleton'un

görüşüne göre (2011: 257) dil ve iktidar ilişkisine yönelik görüşleriyle öne çıkan Voloşinov bu ilişki ile ilgili pek çok çalışma yapmış ve bir anlamda günümüz söylem analizi çalışmalarının temelini atmıştır. Eleştirel söylem çözümleme çalışmaları yalnızca yazılı metinler üzerinde değil konuşma söylemini de içermektedir ve reklamdan filme, haberden mülakata, sosyal medya ortamındaki videolardan ders içeriklerine kadar pek çok alanı kapsamaktadır (Van Dijk, 1988 a:23). Van Dijk için söylem çözümlemesinin odak noktası söylem kavramı altında tanımlanan metinsel ve bağlamsal boyutlardaki dil kullanımının sistematik tanımlamalarını üretmektir. Burada temsil kavramı önemlidir. Çeşitli metinsel ve bağlamsal boyutlarda yapılan tanımlarda söz konusu sosyokültürel ve bilişsel etmenlerin ne olduğu temsil noktasında öne çıkar (1988 a: 24-25). Yani temsil edilen şeyin ortaya çıkardığı anlam söylemin içerisinde yer almaktadır onu ortaya çıkarmak esastır. Ele alınan söylemlerin neye karşılık geldiği, nasıl bir temsil oluşturduğu, toplumsal düzlemde öne çıkan anlamının ne olduğunu sorgulamak herhangi bir metnin analizini yaparken izlenen birincil yoldur.

Eleştirel Söylem Çalışmaları'nın bir yöntem olduğuna ilişkin görüşlere karşı çıkan Van Dijk, kendi internet sitesindeki ifadeyle Eleştirel Söylem Çalışmaları'nın akademik bir grubun ya da bireyin eleştirel tutumu, eleştirel bir disiplin, bir görüş olduğunu aktarmaktadır. Ona göre bu çalışmaların amacı iktidar- ideoloji ilişkisinin açığa çıkarılmasıdır (Van Dijk, 2014). Belki de bu nedenle söylem türü olarak haberin çözümlemesini yaparken ideoloji ile toplumsal gerçeklik ilişkisine odaklanır. Burada metnin sosyobilişsel ve tarihsel arka planı üzerinde durarak iki kavram arasında bağlantı kurar. Bu bağlantıyı kurarken asıl amacın

ideolojilerin detaylı şekilde ele alınmasının gerektiğini, böylece ideolojinin toplumsal inşasının, toplumsal pratiklerinin ve bunların her birinin dönüşümünün incelenmesinin mümkün olacağını aktarır. Bu incelemede söylem kavramının, ideolojinin yeniden üretiminde oynadığı rolü ve mevcut ideolojiyi nasıl pekiştirdiğini incelemenin gerekli olduğunu belirtir (Van Dijk, 2005: 325). Dijk'a göre (1988b: 9) anlam ve iletişimsel eylem yalnızca metin ya da diyalogla sınırlı kalmaz; çözümleme söz konusu olduğunda konuşmacının da dinleyici ya da okuyucunun da mevcut toplumsal, psikososyal özellikleri ve sosyal nitelikleri metni çözümlerken önem kazanmaktadır. Bu çözüm sürecinde iki yönlü bir iletişim gerçekleşmekte bu nedenle söylem hem aktaran hem de alıcı üzerinde hem içsel hem dışsal faktörlere bağlı olarak etki yaratmaktadır.

Ofcom'a göre (2023), 3-17 yaş arası çocukların neredeyse tamamı (%97) ev ya da ev dışında sürekli olarak çevrimiçi durumdadır ve YouTube, %88 ile 3-17 yaş grubundakiler arasında en çok kullanılan çevrimiçi platform olarak yer almaktadır.

2005 yılında eğlence amacıyla kurulan ve 2006 yılında Google tarafından satın alınarak video paylaşım sitesi haline getirilen YouTube (Sanlav, 2014, s. 80,81) platformu kullanıcıların videolar çekip yüklemesine imkân veren ve aynı zamanda film veya müzik gibi videoların da paylaşılmasına izin veren işitsel ve görsel bir web sitesidir YouTube'un bu kadar yüksek kullanım oranına sahip olmasının başat faktörleri arasında çok çeşitli içerikleri yüksek kalitede ses ve görüntülerle hedef kitlelere uygun olarak ürettikleri milyonlarca kanal olması yer almaktadır. Her kesime hitap edebilecek, hızlıca ulaşılabilen ve diğer kanallara geçilebilen özellikleriyle çok sayıdaki içeriğe erişim herkes

tarafından cazip görülse de özellikle dikkatleri çok çabuk dağılan çocuklar için bu hızlılık ve çok yönlülük ilgi çekici bulunmaktadır.

Platform, özellikle çocuklar üzerindeki etkisi ve kullanım oranı açısından önemli bir yere sahiptir. Yeni medyada çocuk içerik üreticilerin incelendiği bir çalışmada yaşam biçimi sunumu ve toplumsal cinsiyet rolleri algısı ele alınmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde markalı ürün kullanımı ile tüketim odaklı bir teşvik ve üst sınıfa yönelik bir yaşam biçimini özendirmenin öne çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, en çok izlenen kız çocuk YouTuberların da toplumda kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerine göre hareket ettikleri, yetişkin tutum ve davranışlarını taklit ederek bulundukları yaştan farklı davrandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Salkaya, 2020: 125). Bu örnek çalışma, çocukların YouTube kullanım alışkanlıklarının düzeyinin ne kadar ileride olduğunu ortaya koymak için verilebilecek referanslardan yalnızca bir tanesidir.

YouTube platformuna ilişkin görüşler, çalışmada yer alan eleştirileri çok yönlü bir bakış ile temellendirebilmemiz açısından önemli bir referans noktasıdır. Araştırmacılar tarafından YouTube, öncelikle bir platform, çevrimiçi hareketli bir görüntü arşivi, bir kütüphane ve “veri imge kaynağı” olarak ele alınmıştır (Iversen, 2009, s. 355; Kavoori, 2015, s. 2; Rick, 2009, s. 268; Schröter, 2009, s. 330). Bu tanımlamaların dışında platformun kullanıcılarla paylaşılan çevrimiçi bir dijital kültür deneyimi yarattığına dönük düşünceler geliştirilmiştir (Burgess & Green, 2009; Jenkins, 2006; Kavoori, 2015; Strangelove, 2010) ve burada yer alan “dijital kültür deneyimi” ifadesi, söylemlerin toplumsal ve

kültürel sonuçları açısından önemli olduğuna dikkat çekilmesi noktasında değerlidir.

Burada Jenkins'in (Fuchs, 2020, s. 102) katılımcı kültür kavramı öne çıkmaktadır. Jenkins, bu kavramla izleyici, tüketici ve hayran topluluklarının ürettiği içeriklerle yaratılan bir kültüre katılmayı işaret etmektedir ve YouTube üzerinde yaratılan bu kültür, toplumsal olarak belli kodlar yaratılması, bu kodların paylaşıldıkça yaygınlaşması, bu sayede toplumsal dokuya adapte edilmesi gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Platformdaki kanallarda yer içeriklerin kültür ve toplumu yönlendirici yönüne bakıldığında, özellikle küçük yaştaki kullanıcıların gerek tüketim, gerekse kendi gerçekleştirecekleri üretim faaliyetlerinde faydalı bir etki yaratabilmek adına, içerik üreticilerinin kullandıkları söylemlere dikkat etmelerinin önemini bir kez daha vurgulamak gerekmektedir.

Atalay'a göre (2019: 183,187) YouTube'a ulaşım yaşı konusundaki sınırın oldukça aşağıda olması yaşı küçük çocukların da içerik üreticisi ve tüketicisi olabilmesine imkân tanımaktadır. Çocukların bu mecrada tüketim odaklı içeriklerle beraber, kendi gelişim dönemleri için uygun olmayacak içeriklerin tüketimine ve üretimine eğilim göstermekte, ebeveyn kontrolü dışında gerçekleşen bu faaliyetler kendileri için zararlı olabilmektedir. Tam da bu noktada bir kez daha dijital medya okuryazarlığı eğitiminin her yaş için gerekli olduğuna değinmek yerinde olacaktır. Çocuklarının üretim ve tüketim süreçlerine hâkim olan ebeveynin de aynı zamanda dijital medya okuryazarlığı konusunda yetkin olması ve çocuğa doğru örnek teşkil edecek şekilde dijital medya kullanımı gerçekleştiriyor olması da aynı derecede elzem görülmektedir.

YouTube platformunda en yüksek aboneye sahip çocuk kanalı olan Oyun Kent, kullanıcı sayısı ve yüksek etkileşime sahip olması nedeniyle çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. 1,22 milyon aboneye sahip Oyun Kent'te 200'den fazla video yer almaktadır. Çalışmada örneklem bu 200 civarı video içerisinde yalnızca beş video ele alınarak, içinde barındırdığı örtük mesajların zararlı söylemlere sahip olduğu tespit edilerek oluşturulmuştur. Bu tespit üzerine, beş video içeriğinde yer alan bu söylemlerin alt metinlerindeki anlamların ortaya çıkarılması ile başta çocuklar ve ebeveynleri olmak üzere tüm toplumda farkındalık oluşturmaları, böylece özellikle çocuk yaştaki bireylerin zararlı içeriklerden korunması amaçlanmaktadır.

Kanalı incelerken üzerinde durulan ideoloji-söylem ilişkisi örtük mesajların açığa çıkarılması açısından önemlidir. Videolarda yer alan şiddet içeriklerinin bilinçli ya da bilinçli olmadan üretilmesi, şiddetin meşrulaştırılmasına neden olmakta, buna yönelik ideoloji de söylemlerin tekrarıyla pekiştirilmekte, normalleşmekte ve yeniden üretilmektedir. Söylemlerin ideolojik çözümlemelerinin ortaya çıkarılması bu yeniden üretmenin karşısında durabilmek ve bilerek ya da bilmeyerek oluşturulmuş şiddet özendirmesinin önüne geçmek için elzem durumdadır. Videolardaki içerikler, evrensel bir platform üzerinden oluşturulmuş olması bakımından ülke özelinde bir ideolojiyi ifade etmemektedir. Kanalda dikkat çekilmek istenen zararlı söylemler küresel boyutta etkiye sahiptir ve kanal sahibinin, videolarını ülkemiz sınırlarında üretiyor olmasının tek bir ülke ya da kültüre indirgenmesi durumu söz konusu değildir.

Oyun Kent kanalında çok sayıda video yer almaktadır. Örnekleme oluşturan "En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 300",

“Doğruyu Seç Adamı Öldür Oyun Kent”, “En Doğruyu Seç Popüler Ol Oyun Kent”, “En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 350 Oyun Kent” ve “Doğruyu Seç En İyi Sevgili Ol Oyun Kent” isimli beş video özelinde bir irdeleme gerçekleştirilmiştir ve yalnızca söz konusu videolardaki içerikler incelenmiştir. Çalışmada Van Dijk’ın söylem çözümlemesi yöntemi temel alınarak içeriklerin söylemsel analizi yapılmıştır. Örneklemenin bu beş videodan seçilmiş olmasının nedeni, söz konusu şiddet öğelerinin bu videolarda baskın olması nedeniyle çalışmada dikkat çekilmek istenen zararlı içeriklere örnek teşkil etmesidir.

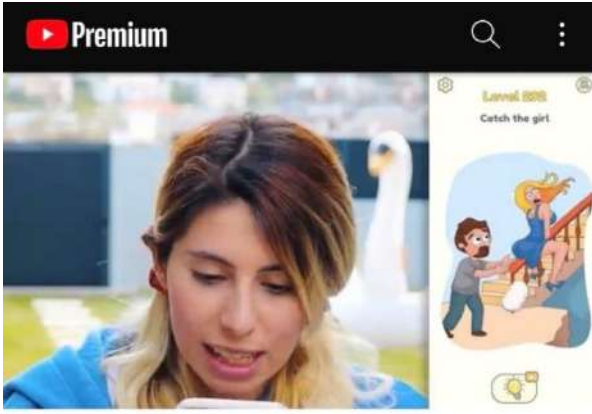
Bulgular

1,22 milyon aboneye sahip Oyun Kent (YouTube, 2023) kanalında şiddet içerikleri dikkate alınarak seçilen beş videonun incelemesi aşağıdaki gibidir:

Oyun Kent kanalı, Dila Kent isimli içerik üreticisi tarafından oluşturulmuştur. Kanaldaki videolarda ağırlıklı olarak telefon, tablet gibi akıllı cihazlar için üretilmiş uygulamalarda yer alan çocuk oyunları oynanmaktadır. Bununla birlikte 200’den fazla videonun tamamı dijital oyunların sunumu değildir. Örneklemimiz dahilinde incelediğimiz oyun videolarında, ekrandaki pencerede izleyicinin görebileceği şekilde oyun açık durmakta, oyun oynanırken eş zamanlı olarak akan her bir video ortalama 9-10 dakika sürmektedir. Dila Kent çocuklara hitap eden arka planlar, kostümler, jest ve mimiklerle bu oyunları bir yandan oynayarak seviye geçmekte, bir yandan sürekli olarak oynadığı seviyeleri çocuklara göstermekte ve yorumlarıyla eşlik etmektedir.

Kanaldaki videolar ağırlıklı olarak, söz konusu oyun uygulamalarının çoklu ortamdaki sunumu niteliğindedir. Bu nedenle Dila Kent’ten sunucu olarak bahsetmekte sakınca görülmemiştir.

Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta oyunlardaki zararlı öğelerin kanal sahibi tarafından genellikle uyarı ya da tepki içermeksizin olduğu gibi katılımcılara aktarması, söylemleri ile bu oyunların arka planında yer alan zararlı fikirleri yeniden üretmesi ve bunu çocuklar için oldukça etkili olacak jest ve mimiklerle sunmasıdır. Van Dijk'ın söylem çözümlemesine ilişkin çalışmalarını referans alarak, (Dijk, 2005) metinlerdeki örtük ideolojileri ortaya çıkarmanın amaçlandığı çalışmada, incelenen beş videoda bulunan her türlü psikolojik ve fizyolojik şiddet örüntülerine odaklanmak çalışmadaki temel hedefi oluşturmaktadır.

EN İYİ SİLEN KAZANIR OYUNU BÖLÜM 300 OYUN KENT

4,2 Mn görüntüleme · 2 yıl önce ...daha fazla

Oyun Kent 1,22 Mn

Abone ol

Görsel 1: *En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 300*

https://www.youtube.com/watch?v=1TuyFkh-Uv0&ab_channel=OyunKent

“En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 300” isimli ilk videoda ele alınan oyun, ekrandaki görsellerin belli kısımlarını silerek açığa çıkarılan gizemleri içeren bir oyundur ve videoda bu oyun oynanmaktadır. Videoda, oyunda yer alan gizli nesneyi/anlamı “silerek bulma” hedefini tamamlayarak bir sonraki aşamaya geçilmektedir. Oyunlar oynanırken videoda dış ses de bazen yorumları ve yaptığı efektlerle verilmek istenen etkiyi güçlendirmektedir.

Videoda 00:25. Saniyede köpükler içindeki timsahı bulmak oyunu geçmenin tek yoludur ve banyoda timsahın yanında üzerinde havlu ile dikilen kadına silgi efekti uygulandığında iç çamaşırları ile kalmakta ve videoda arkadan gülme sesi gelmektedir. Burada sunucunun da gülmeye eşlik etmesiyle çıplaklık vurgusunun sıradanlaştırılması, açıkça kadının çıplak bırakılmasının meşru ve gülünecek bir şey olduğu söylemi yer almaktadır.

Aynı videonun 01:55’e denk gelen kısmında trabzanlardan düşmekte olan bir kadını tutması gereken bir erkek yer almaktadır. Burada yine çevredeki nesneler silinerek kadının düşmesine engel olacak bir yol bulunması gerekmektedir. Trabzanın altındaki eğimli yer silindiğinde kız adamın kucağına düşmekte ve bölüm geçilmektedir. Burada sunucu kızın adamın kucağına düştüğü yerde “ooo adamın kucağına attı kıızı” söylemi ile gülmekte ve dış sese “hoşuna gitti değil mi?” diyerek kadın bedeni üzerindeki tahakkümü pekiştiren bir yaklaşımda bulunmaktadır. Videonun 02:50. Dakikasında tepeden tırnağa tüyle kaplı ve elinde jilet olan birinin tüyleri üzerine silme efekti uygulanarak iç çamaşırılı bir kadına dönüşmesi ile bölüm geçilmektedir. Sunucu burada “bu oyunda neden kadınları sürekli soyuyoruz?”

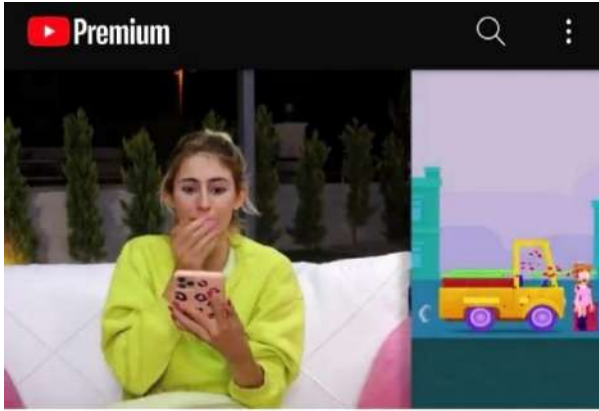
diye gülmektedir. Bu tavrı ile sunucunun oynadığı oyundan ve onu sunmaktan rahatsız olmadığı, bilakis bunu gülünç bulduğu örtük şekilde yer almaktadır ve onun gülüyor olması videoyu izleyen çocukların da kadını soymanın yaygın normal bir şey olduğu algısını yaratabilmekte, bu algı da kadın bedenine bakış konusunda ileriki dönemlerde sorunlu ve tahakkümcü bir tutum gerçekleştirmelerine neden olabilmektedir.

04:15. Dakikada, elinde akıllı telefon tutan bir erkek görünmektedir. Bu erkeğin popülerlik kazanması oyunun amacıdır. Popüler olması için Instagram'a fotoğraf atması gerekmektedir. Üzerindeki kıyafete silme efekti uygulandığında önce çıplak, sonra göğüs kısmına pamuk doldurduğu mayo ile duran bir erkek haline gelmekte ve bölüm geçilmektedir. Burada açıkça popüler olmak için homoseksüel eğilimlere sahip olmak gerektiği vurgusu yer almaktadır. Dahası homoseksüellik durumunun sosyal çevrede popüler olmak için tercih edilen bir şey olarak sıradanlaştırılması da söz konusudur. Bu iki örtük anlam çocukların homoseksüellik konusunda yanlış fikirlerinin oluşmasına neden olabilecek kadar ciddidir. Ek olarak "hep kadınları soyuyorduk biraz da erkekleri soyalım" söyleminin altında eşitlik düşüncesi yatıyor gibi görünse de aslında her iki cinsiyet üzerinde herkesin egemenlik kurabileceği ve bunun normal olduğu düşüncesi vurgulanmaktadır. Kadın çıplaklığını meşrulaştırmaya tepki göstermek yerine bunun karşısında erkek çıplaklığını üretmek eşitlik sağlamanın aksine var olan tahakküm sorununu daha da ileri boyuta taşımaktır. Videoda Bourdieu'nun (2015: 87) eril tahakküm üzerine düşünceleri akla gelmektedir. Ona göre eril tahakküm, kadını varlık olarak sembolik bir nesne olarak

görmekte ve onu daimi bir bedensel güvensizlik hatta sembolik bağımlılık halinde tutmak etkisi yaratmaktadır.

07:45'te, genç ve güzel bir kadının yanında şişman bir adam durmaktadır. "Genç sarışın bir hatunun yanında şişman bir adam var, bu ilişki neye dayalıdır sence?" söylemiyle giriş yapan sunucu, ekrana silgi uyguladığında adam dolarla dolu bir torbaya dönüşmektedir. Buradaki örtülü anlam birkaç farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. İlki genç güzel kadınların insanlarla parası için birlikte olmayı tercih ettiği, diğeri zengin adamların para sayesinde genç ve güzel kadınlarla birlikte olabildiği, diğer bir anlam ise birbirine fiziksel olarak uyumlu olmayan kişilerin yalnızca bedensel ya da maddi çıkar için bir araya gelebileceğidir. Ayrıca güzel kadınlara sahip olabilmek için ancak çok zengin olmak gerektiği anlamı da çıkarabilmekte, videoyu izleyen çocuk parayı güzel kadınlara sahip olabilmek için bir araç şeklinde konumlandırıp maddi zenginlik kavramını tek boyutlu şekilde algılayabilmekte ve çıkar ilişkisine indirgeyebilmektedir.

09:38' gelen son kısımda üzerine tulum ve kısa kollu giymiş bir kadının tulumunu silerek kısaltmak ve yakasını açmak bölümün geçilmesi için gereklidir. Sunucunun burada "hava çok sıcak şunu biraz kısaltalım" diyerek çıplaklığı normalleştirmesi ve gerekli görmesi, bunun bir kez daha kadın bedeni üzerinden yapılması ve tepki gösterilmemesi video boyunca yinelenen kadın çıplaklığının odağa alındığını ve bunun normalleştirildiğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

DOĞRUYU SEÇ ADAMI ÖLDÜR OYUN KENT

5,4 Mn görüntüleme · 2 yıl önce ...daha fazla

Oyun Kent 1,22 Mn

Abone ol

Görsel 2: *Doğruyu Seç Adamı Öldür Oyun Kent*

https://www.youtube.com/watch?v=PxaMH62c0LI&ab_channel=OyunKent

“Doğruyu Seç Adamı Öldür Oyun Kent” isimli ikinci video-daki oyunda, Azrail olup insanları öldürmek için yollar bulmak gerekmektedir. Sunucu video başında “bu oyun üzülerek oynanmaz öldürdükçe sevinelim” söylemiyle videonun ilerleyen dakikalarında öldürme eylemini olumlamaya yönelik bir tutum gerçekleştireceğini ifade etmektedir. 00:24. Saniyede yere dökülen suya elektrik verilerek adamın ölmesi sağlanmaktadır. 01:28. saniyede adamın boynu sallanan bir çengelin ucuna takılarak asılı kalmakta ve vahşi bir şekilde ölünce seviye geçilmektedir. Dış

ses ve sunucu, Azrail rolünde olup insanların “canını almaktan” keyif almaktadır.

02:07’de buz içindeki bir zombi serbest bırakılarak ateş başında duran bir adamı öldürmesi sağlanmaktadır. Burada dış ses bu ölümün “mükemmel” olduğunu vurgulamaktadır. Buradaki mükemmellik vurgusu seviyeyi geçme üzerine söylenmiş gibi görünse de dış sesin ve oyunu oynayan sunucu Dila Kent’in öldürme yöntemlerini takdir edip öldürme eylemiyle mutlu olduklarını vurgulamaları alenen şiddete özendirme içermektedir. 02:44’te kamyonunda ağır koliler taşıyan bir sürücünün taşıdığı kolilerden birisi kamyonun önüne atılmakta ve kamyondaki borular sürücünün kafasına girerek can almaktadır. Oldukça vahşi ölüm şekilleri barındıran bu içerikler her ne kadar çizgi karakterlerle sunulmuş olsa da çocukların zihninde olumsuz ve korkutucu unsurlar ortaya çıkarmakta ve bilinçaltına etki edecek etkiler yaratabilmektedir. 03.55. saniyede yer alan oyunda buz tutmuş saçakların bulunduğu bir evin kapısına vuran adamın başına düşerek saplanan saçaklar can almayı sağlamaktadır.

04:18’de trende kazana kömür atan bir çalışanın önündeki kömür dolu sepetlerden birisi bacanın üzerine konularak kömür dumanlarının içeride kalması ve işçinin boğulmasıyla yeni bir can alınmaktadır. 07.35’te dolabının üzerindeki oyuncağını almak isteyen bir çocuğun üzerine dolap düşürülerek ölmesi sağlanmaktadır. 10.17’de kamyonetin arkasında giden bir adam tellere takılarak ikiye bölünmektedir.

Tüm bu oyunlarda açık şekilde sergilenen ve oyun adı altında basitleştirilip yumuşatılan katletme vurgusu, her ne kadar sunucu oyunları oynarken şiddetten hoşlanmıyormuş gibi yapsa da oyunları milyonlarca çocuk izleyici kitlesinin önünde

oyynamakta ve özendirmektedir. Bazı ölüm biçimleri daha doğal nedenlerle olsa da çoğu kafa kesme, kafaya bir şey düşme, ikiye bölünme temaları içermekte, oyun bir korku filmine benzemektedir. Korku unsuru sanatın pek çok alanında bir tür olarak kullanılmaktadır fakat söz konusu kitlenin psikososyal gelişiminin erken evrelerinde olan çocuklar olduğu düşünüldüğünde bu şiddet içerikleri olumsuz etki yaratabileceğinden zararlı içerik olarak ortaya çıkmaktadır ve bu içeriklerin aleni sunumu çocuk bireyler için tehlikelidir.

Dijital içeriklerde şiddet kullanımının günlük hayata yansımının da saldırganlık şeklinde ortaya çıkabilecek olduğunu öne süren çalışmaya göre, (Engelhardt CR vd., 2011) dijital ortamda yer alan şiddet davranışlarının gerçek yaşamda da bireylerin şiddete karşı duyarsızlaşmasına yol açabileceğini ifade etmekte ve bunun toplum sağlığı açısından ciddi bir sorun olduğunu vurgulamaktadır Diğer bir çalışmada da (Burak ve Ahmetoğlu, 2011:47) bu durumun günlük hayatta agresiflik, empatide azalma ve şiddete karşı duyarsızlaşma, bireylerin iç dünyasında karmaşıklığa yol açma ve vicdan duygusunun zedelenmesi şeklinde sorunları ortaya çıkarabileceği ifade edilmektedir.

Görsel 3: *En Doğruyu Seç Popüler Ol Oyun Kent*

https://www.youtube.com/watch?v=ta-sORLtzeQ8&ab_channel=OyunKent

İncelediğimiz üçüncü video “En Doğruyu Seç Popüler Ol Oyun Kent” isimli, yeni bir şehre taşınan bir kızın okulda popüler olma mücadelesini içermektedir. Oyunun başında okulda karşılaştığı kızların zorbalığına uğramakta ve onlara karşı aldığı tutuma göre oyundaki başarısı belirlenmektedir. İlk seviye, oyun karakterinin önünü kesen kızlara kafa tutarak ilerlemesi ve karşısına çıkan okulun popüler çocuğıyla ilişki kurmasıyla geçilmektedir. Burada “popüler” olmanın yolu olarak çevresindeki lere kafa tutma ve yakışıklı çocukların ilgisini çekme şeklinde

sunulmuştur. Popülerliğin amaç olarak sunulması da popüler olmanın yolunun başkalarına meydan okuma ve üstün görülen bir erkeğe sahip olma şeklinde verilmesi de sorunlu kişilik gelişimine neden olabilecek durumlardır.

Sunucu bu seviyeyi geçip popüler olmayı başarmaktan dolayı gayet memnun söylemlere sahiptir. Oyunun sonraki seviyesinde “kötü kızlar” tarafından partiye davet edilen baş karakter onlardan kurtulmak için parti vermeye ve onları da davet etmeye karar vererek seviye geçer. Sunucu burada “kötü kızlar parti sever, parti verelim onları da çağıralım” söylemiyle parti ve eğlenceyi kötülükle bağdaştırmaktadır ve kötü kızları etkileme yolu olarak eğlenceyi öne sürerek eğlenme olgusu üzerine ön yargılı bir bakış açısına sebep olabilecek bir anlam ortaya çıkarmaktadır.

Bir sonraki seviyede karakter partisine gelecek kişileri seçmekte ve seçerken görüntülerine göre karar vermektedir. Sunucu kız öğrencileri seçerken “havalı ve güzel” görünenleri elemekte, partinin en güzel kızı olması gerektiğini ifade etmektedir. Buradaki söylemin arka planında havalı ve güzel kızların partide sorun yaratan ya da erkekleri peşine takan kişiler oldukları, bu nedenle dışlanmaları gerektiği anlamı bulunmaktadır. Diğer yandan partiye kapalı giyinen ve çalışkan görünen bir kızı özellikle davet etmektedir, gerekçeyi de “nasıl olsa izin alamayıp gelemeyecek” şeklinde belirtmektedir. Burada çalışkan ve mutaassıp giyimli kızların partiye davet edilmeye değer olmadıkları, edilseler bile gelemeyecekleri şeklinde bir söylemde bulunmaktadır. Sonraki seviyede evdeki partiye geçilmiştir ve oyunun ana karakteri okulda çok yüz vermediği için popüler çocuk tarafından aldatılmıştır. Sunucu burada “beni aldattığı için ağzının ortasına vurmak istiyorum” şeklinde şiddete özendiren ifadeler

kullanmaktadır. Oyunun ilerleyen kısmında kendisini aldatan erkek arkadaşından intikam almaya karar veren ana karakter başka bir arkadaşıyla eylem planı yaparak çocuğın evine gitmeye karar verir. Burada sunucu “intikam soğuk yenen bir yemektir” söylemiyle olaylar karşısında saldırgan bir tutum göstermeyi meşrulaştırmaktadır.

Söz konusu popüler kişiden umudunu kestikten sonra yoldan geçen spor bir arabayı kullanan başka bir erkeğin kamp yapma davetini kabul ederek arabasına binen kızlar ve sunucunun bu olayı normalleştirmesi, genç kızları bekleyen büyük tehlikeleri görmezden gelip yabancılarla esnek şekilde görüşmeyi normalleştirmektedir. Sunucu arabanın üstü açık ve popüler bir marka olmasının çok hoşuna gideceğini coşkulu bir şekilde söyleyip oyundaki tercihlerini doğru ve keyifli olarak aktarmaktadır fakat yapılan bu tercihlerin oyundaki karakterlerin başına ne gibi dertler açacağına hiçbir şekilde vurgu yapılmamakta, oynanan seviyelerdeki tüm seçimler yüceltilmektedir.

Oyunun baş karakteri ve yanındaki arkadaşı spor arabasına bindikleri çocuğın ormanda kaybolması sonucu işler istemedikleri bir noktaya ulaşınca tanıdıkları bir mucide zaman makinesi yaptırmaya karar verirler. Buradaki zaman makinesi metaforu, hataların sonuçlarıyla yüzleşmekten kaçınma mesajı içermektedir. Özellikle genç bireylerin düşünmeden attığı adımlar sonucunda başına gelebilecek olaylardan kurtulmaları için zaman makinesi kullanılması, seçilen yolun yanlışlığına açık bir göndermedir. Sonraki seviyede zaman makinesi yaptırdıkları mucit bunun karşılığında öpücük ya da kız arkadaş istemektedir ve karakterlerimiz kendisine kız arkadaş bulmayı tercih ederler. Burada bilimsel icatların kişisel çıkarlarla yapılabileceği vurgusu

açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Zaman makinesi sayesinde iki gün önceye gidip çocuğun neden kaybolduğunu bulan, düşmüş olduğu bir çukurdan onu kurtaran ana karakterimiz çocuğun sevgilisi olmaya “hak kazanır” fakat çıktıkları randevuda çocuğun kendisini öpme teklifi üzerine onu tersleyince sevgilisi tarafından terk edilir ve hesabı ödeyemediği için kafedeki bulaşıkları yıkamak zorunda kalır.

İncelediğimiz üçüncü videoda karakterlerin popüler olmak için yaptıkları seçimler üzerinden geçilen seviyeler ve seçimlerinin sonuçları aktarılmaktadır. Bu basit bir seçim oyunu gibi görünse de seçeneklerin popüler olmak uğruna genç kızların girdikleri zor durumları normalleştirmekte, popülerlik yolunda bunları gerekli gören söylemler içermektedir. Okulun yakışıklı çocuğunu elde edip, onun tarafından aldatılınca yoldan geçen birinin arabasına binmek, başına dert açtıktan sonra zaman makinesi ile geçmişe dönmek gibi eylemler eğlence adı altında genç kızlığı erkek egemen bir hegemonyaya teslim etmeyi ifade etmektedir çünkü oyunda popüler olmanın en iyi yolu, diğer rakipleri ekarte edip popüler erkeğe sahip olma yetisi olarak sunulmaktadır. Bu videoyu izleyen çocuk yaştaki izleyici, sunucunun pekiştirici söylemleri göz önüne alındığında popülerlik kavramına üst bir değer atfedebilmekte ve popülerliğin yolunun güzellik, risk alma, rakiplere kafa tutma ve başını belaya sokma gibi durumlardan geçtiğini düşünüp gerçek hayatında bu fikirlerin etkisinde düşünce ve davranışlar geliştirebilmektedir. Video bu anlamda çocuk bireylerin kişilik gelişimi üzerinde kötü örnekleri ortaya koymakta ve bu örneklerin sunumunu normalleştirici bir etkiyle yapmaktadır.

Görsel 4: *En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 350*

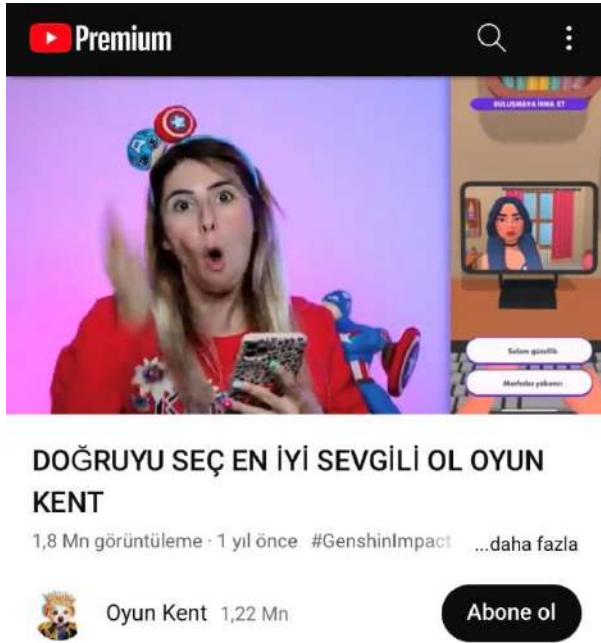
https://www.youtube.com/watch?v=Zc46hzSf94s&ab_channel=OyunKent

“En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 350 Oyun Kent” isimli dördüncü videomuzda yine ekrandaki nesneleri silerek bilmeceyi çözmek amaçlanmaktadır. Videonun 45. Saniyesinde kayığıyla suda giden ve ağzı bağlanmış torbada canlı tavşanlar taşıyan bir adam vardır. Burada amaç kayıp kızı bulmaktır. Silgi efekti gölün üzerine geldiğinde nilüferlerden birinin mayoyla yatan bir kadının göğüsleri olduğu ortaya çıkar. Bu bölümde hem kadın bedeninin sergilenmesi hem de ağzı kapalı torbada taşınan canlı hayvanlar önemlidir. Adamın bu tavşanlarla ne

yapacağı bilinmemektedir ve sunucu tavşanlara hiçbir şekilde dikkat çekmemekle birlikte; suda ortaya çıkan mayolu kadın hakkında da herhangi bir yorumda bulunmayarak teşhirciliği doğallaştırmaktadır.

01:00' da filtreli fotoğrafı olan bir kadının yüzündeki filtre silindiğinde yüz kusurları ortaya çıkmakta ve sunucu bu kusurların çirkin olduğunu ifade edecek bir tepki vermektedir. Bu tepkinin altında makyaj, filtre ve yapay görünümlere övgü yer almaktadır ve izleyen çocuklar kusurların çirkin görüldüğünü, kusurları olan kadınların beğenilmeye ve sevilmeye layık olmadığını düşünüp hem çevresindeki kusurlu kişilere hem de kendi kusurlarına yönelik bir nefret ve aşağılama gerçekleştirebilmektedir. Beden kötüleme kavramının üst düzeyde olduğu sosyal medyada bu video sunucusunu rol model almanın etkisiyle zorbalığın şiddeti artarken, zorbalıktan kaçmak için olduğu gibi görünmek yerine kendisine yapay bir görünüm kazandıran gençlerin yaygınlaşması da beklenebilmektedir.

02:00'da benzer bir psikolojik şiddet biçimi bu kez erkekler üzerinden üretilmektedir. Uzun saçlı ve sakallı bir erkeğin saç sakalı silinerek önünde duran bir kadın ortaya çıkmakta ve birbirlerine sarılmaktadır. Sunucu ve dış ses burada erkeğin saç varken/ saç olduğu için daha yakışıklı olduğunu, kelliğin çirkin görüldüğünü söyleyerek kellik üzerine kötü bir algı yaratmaktadır. Tıpkı önceki seviyede cildi kötü olduğu için çirkin olduğu ifade edilen kadındaki gibi bu sefer de erkek bedeni üzerinden bir nefret söylemi gerçekleşmekte, tüm bu yorumlar güzellik algısına ilişkin belli kalıplar üretilmesine olumsuz anlamda katkı sunmaktadır.

Görsel 5: *Doğruyu Seç En İyi Sevgili Ol Oyun Kent*

https://www.youtube.com/watch?v=KOcn10XaaJg&ab_channel=OyunKent

“Doğruyu Seç En İyi Sevgili Ol Oyun Kent” isimli incelediğimiz son video, “en iyi sevgili olmak” için yapılan seçimlerin hiyayeleştirildiğı bir oyunun sunumunu içermektedir. Oyunun başında yatakta yatan ve elinde telefon olan bir erkek vardır. Sunucu bu kişiye “apkınlık” yaptırması gerektiğini neşeli bir şekilde söyler. Bunun için bir flört uygulaması üzerinden oyunun ana karakterine profil oluşturur. Burada sosyal medyada sıklıkla yer almaya başlamış olan flört uygulamalarını

normalleştirme durumu ortaya çıkmakta ve sunucunun neşeli tavrıyla bu normallik pekiştirilmektedir.

Oyun karakterine uygulamaya katılırken çapkın bir poz seçtirme ve sunucunun “hovardayız biz” ifadesi yine erkeklerin kızları elde etmek için çapkınlık şeklinde romantize edilen kusurlu davranışlarının bir dışa vurumudur. Profil oluşturma adımının devamında uygulamaya eklenen hobiler kısmına fotoğraf çekme ve gitar çalma yeteneklerinin eklenmesiyle kızları etkileme söylemi yeniden sunucu tarafından aktarılmaktadır. Videonun devamında ideal flört için yaş aralığı seçerken dış sesin “18 yaş seç çıtır olsun” sözüne karşılık sunucunun “23 seçelim, hovardayım ama kız okulu bitirmiş olsun, evlenme yaşına yakın olsun, evlilik istiyorum gibi görünsün” yanıtı erkek niyetini tamamen kötü gösteren, evlilik vaadi ile kızları etkilemeye çalışan biri olduğu şeklinde bir ifadedir.

Oyun karakteri kendi tercihlerine uygun biriyle eşleştiğinde en iyi sevgili olma mücadelesi de başlamaktadır. Buradaki adımlar ana karakterin ideal sevgili olup olamayacağını belirleyecektir. Sunucu oyun karakterinin karşısına çıkan kızı “orasında burasında piercing var annemizle babamızla nasıl tanıştıracamız bu kızı?” şeklinde ötekileştirici ve saldırgan bir ifade kullanmaktadır. Gecenin sonunda buluşmaya çıktığı ilk kızı evine bırakan oyun karakterinin karşısına çıkan seçenekler arasında eve davet etme seçeneği dış ses tarafından seçilmek istenir, sunucu bunun yerine “yok eve davet et demeyeceğiz hovardalığa devam edeceğiz” şeklinde yanıt vererek bir sonraki buluşmayı planlamayı tercih etmektedir. Bir sonraki eşleşmesinde gece sonunda doğrudan kız tarafından içeri alınan ana karakter yine sunucu ve etkötürün abartılı heyecanı ile, flört edilen gecelerin sonunda fiziksel

birlikteliklerin yaşanmasının sıradanlaştırılması ve keyif verici olmasını küçük yaştaki çocukların zihnine yerleştirmektedir. Bu da çocukların ikili ilişkilere yönelik beklentileri üzerinde olumsuz anlamda bir etki yaratabilmektedir. Videoda kullan at mantığındaki ilişkiler sunucunun söylemleriyle birlikte normal bir yapı olarak sunulmakta, en iyi sevgili olmak için sunulan yollar son derece çarpık ve tüketim odaklı şekilde oluşturulmaktadır. Bu durum çocuk yaştaki izleyici kitlesinin zihninde ikili ilişkileri çarpık bir şekilde kabul etmeyi ve bu çarpıklığın normalleştirilmesi düşüncelerini oluşturabileceği için tehlike arz etmektedir.

Sonuç

Dijital teknolojilerin hız kazanmasıyla her alanda olduğu gibi eğlence kavramında da köklü değişiklikler yaşanmaktadır. Akıllı cihaz kullanımının artmasıyla eğlence ortamı dijital mecralara taşınmıştır ve YouTube bu mecraların başında gelmektedir. Dijital eğlence üzerinde durduğumuz bu çalışmada YouTube platformunda 1,22 milyon aboneye ve çok sayıda etkileşime sahip Oyun Kent çocuk kanalının arka planında, eğlendirirken tehlikeli mesajlar üreten içeriklere odaklanılmış ve masum görünen mesajların aslında ne gibi örtük tehlikeler aktardıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu videolarda sıklıkla üzerinde durulan pornografi, çıplaklık, şiddet, insan öldürme, popüler olma gibi çocukların psikososyal gelişimi üzerinde zararlı etkiler yaratabilecek olan videolar örnek olarak seçilmiş ve Van Dijk'ın söylem çözümlemesi çalışması temel alınarak incelenen beş videodaki olumsuz örnek oluşturabilecek noktalarının söylemsel analizleri yapılmıştır.

Videolardaki tüm bu çıplaklık, pornografi ve şiddet söylemleri, masum görünen çocuk oyunları ve çocuk kanalı aracılığıyla

sunulmaktadır. Söylem çözümlemesi çalışmaları da masum olarak sunulan içeriklerdeki asıl anlamları, iktidar- ideoloji ilişkisini açığa çıkarmada kullanılan etkili bir yöntemdir. İncelediğimiz ilk videoda sürekli olarak yinelenen kadın ya da erkek bedeninin serbestçe sunumu, söz konusu oyunlarda yer almakta olduğu gibi bu oyunların çocuk izleyici karşısında oynanması, sorunlu yapıyı eleştirmek yerine destekler nitelikteki ideolojiyi gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu mesajlar mevcut yapıların sürekliliğini sağlarken ortada bir sorun yokmuş gibi varlığını devam ettirmektedir. Böylece her türlü psikolojik ve fiziksel şiddet eğilimi çocukların tüm mesajları almaya açık zihinlerine bir tohum gibi ekilmekte ve ileriki yaşamları boyunca burada büyüüp şekillenmekte, böylece mevcut davranış kalıpları haline gelmekte ve topluma zararlı faaliyetler gerçekleştirmelerine zemin hazırlamaktadır. Her türlü dijital şiddetin insanların kişilik özelliklerini şekillendirme noktasında önemli etkiye sahip olduğunu öne süren çalışmalarda (Craig, 1998: 124; Olweus, 1995: 197) dijital ortamda gerçekleşen her türlü etkinin gerçek hayatta yansımalarının oluşacağı düşüncesi hakimdir. Dijital şiddete maruz kalan kişilerin toplum içerisinde zayıf ilişkileri olan depresif, kaygılı, stresli, özgüveni düşük, çekingen kişiliğe sahip oldukları görülmektedir ve bunun önüne geçebilmek için masum görünen oyunlar ya videolardaki şiddet örüntülerinin ortaya çıkarılması sağlıklı bireyler yetişmesi adına önemlidir.

Dijital içeriklerde yer alan örtük mesajların gün yüzüne çıkabilmesi ancak eleştirel bir bakış açısı ile mümkün olabilmekte, bu eleştirelliğin kazanılabilmesi için de dijital medya okuryazarlığı eğitimi hayati önem arz etmektedir. Çocukların oyunları oynamasının ya da videoları izlemesinin önüne geçmenin oldukça zor

olduğu dijital ortamda, içeriklere ulaşmasını engellemek yerine, zararlı olabilecek içeriklerle karşılaştıklarında farkına varmaları, metinlerin altında yatan anlamların ne olduğunu tespit edebilmeleri, sosyal ve psikolojik olarak sağlıklı bir zihne ve zararsız davranış kalıplarına sahip bireyler olarak yetişmeleri konusunda önemli ve gereklidir. Bu dijital okuryazarlık farkındalığının kazanılması, çocuğun gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de karşılaştığı her türlü medya içeriğinde doğru kod açımları yapabilmesine imkân verecek, böylece dijital ortamda sağlıklı bir şekilde üretim ve tüketim faaliyetlerini sürdürüp diğer insanlara ve topluma fayda sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Aktaş, H. (2004). Bir siyasi iletişim aracı olarak internet: Partilerin seçim kampanyalarında internetin yeri. Konya: Tablet Kitabevi.
- Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. Erişim: 20.08.2023
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2021-45500>.
- Andersen, N. (2002). *New media and new media literacy. Thinking critically about media: schools and families in partnership*. Cable in the Classroom, 30-35.
- Arora, C., & Diwan, S. P. (2022). Children influence on family purchase decisions across product categories. *Sn Business & Economics*, 2(7), 1-21.
- Atalay, G. (2019). Babishko family fun tv isimli youtube kanalının eleştirel bir analizi. *Erciyes İletişim Dergisi* 1(1), 179-202.
- Aydoğan, F. K. (2012). Alternatif medya olarak yeni medya. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 18(1), 58-69.
- Blackman, C. R. (1998). Convergence between telecommunications and other media: How should regulation adapt? *Telecommunication Policy*, 22(3), 163- 170.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm*, (B. Yılmaz Çev.) Bağlam Yayıncılık.
- Burak Y, Ahmetoğlu E. (2015). Bilgisayar oyunlarının çocukların saldırganlık düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Turkish Studies (Elektro-nik)*.10(11):363-82.
- Burgess, J., & Green, J. (2009). youtube: *online video and participatory culture*. Polity Press.
- Children and parents: Media use and attitudes*. Erişim: 20.08.2023
https://www.ofcom.org.uk/_data/assets/pdf_file/0027/255852/childrens-media-use-and-attitudes-report-2023.pdf
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and individual differences*, 24(1), 123-130.
- Eagleton, T., (2011). *İdeoloji* (3b), (M. Özcan Çev.) Ayrıntı Yayınları.

- Engelhardt CR, Bartholow BD. (2011). Kerr gt, bushman bj. This is your brain on violent video games: Neural desensitization to violence predicts increased aggression following violent video game exposure. *Journal of experimental social psychology*. 47(5):1033-6.
- Freeman, J., & Dardis, F. (2022). Kidfluencing: The role of calls to action, logo presence, and disclosure modality on parental appraisals. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 256-273.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve teknoloji*. Ütopya Yayınevi.
- Hepp, A. (2014). *Medyatikleşen kültürler*. (Ç. Bozdağ, ve E. Devrani, Çev.) Dipnot Yayınları.
- İnanç, B.Y., Bilgin, M. ve Kılıç Atıcı M. (2012). *Gelişim psikolojisi: Çocuk ve ergen gelişimi*. Pagem Yayıncılık.
- Iversen, G. (2009). *An ocean of sound and image: Youtube in the context of supermodernity*. P. Snickars & P. Vonderau (Ed.), *The YouTube Reader* (ss. 347-358). Logotipas.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture*. New York University Press.
- Karaoğlu, A. ve Atasoy, B. (2018). Sosyal medya kullanımı ile serbest zaman tatmini arasındaki ilişki, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 826-839.
- Kavoori, A. (2015). Making sense of youtube. *global media journal*, 13(24), 1-25. <https://www.globalmediajournal.com/open-access/making-sense-of-youtube.php?aid=54890>
- Livingstone S. (1999). *New media, new Audiences?* *New media & society*. 1(1), 59-66.
- Mora, N. (2008). medya ve kültürel kimlik, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Mermer Üzümlü, A. ve Güven, F. (2023). Bir dijital pazarlama segmenti olarak çocuklar: YouTube. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences* 22(2) 550-564.

- OECD Policy guidance for convergence and next generation networks. Erişim 10.07.2023 [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=dsti/iccp/cisp\(2007\)2/final](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=dsti/iccp/cisp(2007)2/final)
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200.
- Research in critical discourse studies*, Erişim: 05.07.2023. <http://www.discourses.org/resources/teachyourself/Unlearn%20misconceptions.html>.
- Schmidt, E. & Cohen, J. (2014). *Yeni dijital çağ*, Optimist Yayınları.
- Salkaya, A. (2020). Yeni medyada çocuk içerik üreticileri: Yaşam biçimi sunumu ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden YouTube çocuk kanalları. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sanlav, S. (2014). *Sosyal medya savaşları*. Hayat Yayınları.
- Sayre, S., King, Cy. (2003). *Entertainment & society: audiences, trends and impacts*. Sage Publications.
- Schröter, J. (2009). *On the logic of the digital archive*. (P. Snickars & P. Vonderau Ed.), The YouTube Reader (ss. 330-347). Logotipas.
- Strangelove, M. (2010). *Watching YouTube: Extraordinary videos by ordinary people*. University of Toronto Press.
- Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. Erişim: 18.08.2023 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>.
- Valkenburg, P. M., & Cantor, J. (2001). *The development of a child into a consumer*. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(1), 61-72.
- Van Dijk, T.A., (1988a). *News as discourse*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Van Dijk, T.A., (1988b). *News analysis*. Case studies of international and national news in the press, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Van Dijk, T.A., (2005). *Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları, medya, iktidar ve ideoloji*. (M. Küçük Çev. ve Der.) Bilim ve Sanat Yayınları.

En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 300. Erişim 10.07.2023

https://www.youtube.com/watch?v=1TuyFkh-Uv0&ab_channel=OyunKent

Doğruyu Seç Adamı Öldür Oyun Kent. Erişim 13.07.2023

https://www.youtube.com/watch?v=PxaMH62c0LI&ab_channel=OyunKent

En Doğruyu Seç Popüler Ol Oyun Kent. Erişim 16.07.2023

https://www.youtube.com/watch?v=tasORLtzeQ8&ab_channel=OyunKent

En İyi Silen Kazanır Oyunu Bölüm 350 Oyun Kent. Erişim 01.08.2023

https://www.youtube.com/watch?v=Zc46hzSf94s&ab_channel=OyunKent

Doğruyu Seç En İyi Sevgili Ol Oyun Kent. Erişim 05.08.2023

https://www.youtube.com/watch?v=KOcn10XaaIg&ab_channel=OyunKent

Dijital Bağımlılık ve Çocuk

*Gülşah SARI**

Giriş

Çocuk dış dünyayı algılamak için bu konuda en gelişmiş duyu organı olan gözünü kullanmaktadır (Işık, 2008: 132). Özellikle günümüzde çocuklar dış dünyayı akıllı telefon, tablet, bilgisayar gibi teknolojik aletlerle algılayabilmektedir. Bu dijital araçlar çocukların olayları simgesel nesnelerden öğrenmelerine ve modellemelerine neden olmaktadır (Özyazıcı ve Kanak, 2018: 50-51).

Anne babalar hayatlarının hemen hemen her alanını kapsayan sanal bir yaşam tarzını benimserken, çocuklarının da hayatı aynı şekilde öğrenmeye başlaması kaçınılmaz hale gelmiştir (Sine, 2019: 106). Görsel bir teknoloji ile geliştirilen ürünler, çocukların algı düzeyine hitap ediyor ve onunla birlikte büyüyen çocukların yaşamlarında merkezi bir rolü onaylıyor (s. 106). İçinde bulunduğumuz yüzyılda çocuk ve ergenler arasında teknolojik aletlerin kullanım süreleri artmış bu da beraberinde çeşitli fayda ve riskleri getirmiştir: Çocuk teknolojik aletleri kullanırken aile ve arkadaşlarıyla bağlantı kurmakta, çeşitli bilgilere erişim sağlamaktadır. Ancak çocuklar oyun konsolları, e-posta,

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, gulsah-sari@aksaray.edu.tr.

anlık mesajlaşma, sohbet odaları, sosyal ağ siteleri ve mobil cihazları kullanırken kimlik hırsızlığı, nefret söylemi, rahatsız edici içerik, siber zorbalık gibi risklere de maruz kalabilmektedir (Wright, 2019: 223).

Teknolojik aletlerin getirdiği risklere maruz kalma bu aletlere yönelik geliştirilen bağımlılığın bir sonucudur. Teknolojik aletlere yönelik bağımlılık geliştiren en riskli grubu da çocuklar oluşturmaktadır. Çocukların bu aletlere karşı geliştirdiği bağımlılığın da birçok nedeni ve sonucu bulunmaktadır. Bu çalışmada bağımlılık nedir, bağımlılığa sebep olan faktörler nelerdir, bağımlılık türleri nelerdir gibi konulara değinilecektir. Çalışmanın ana konusu çocuk olduğundan dolayı davranışsal bağımlılığın alt türü olan dijital bağımlılık çocuk ekseninde nedenleri ve sonuçlarıyla yapılmış araştırmalar ışığında tartışılacaktır.

Bağımlılık ve Türleri

Bağımlılık kelimesi, özgürce veya köle olarak seçim yapma yeteneğini yitirmiş bir şeye aşırı derecede bağlı olmak anlamına gelen Latince addictus kelimesinden gelmektedir (Poli, 2017: 4).Bağımlılığın iki tipi görülmektedir. İlk tip olan madde bağımlılığı, vücuda alınan yasal veya yasa dışı ürünleri kullanarak doğrudan zevk manipülasyonunu içerirken ikinci tip, davranışsal veya süreç bağımlılığı, bireyleri zevk aldıkları ve bağımlı hale geldikleri ruh hali değişimli olaylara maruz bırakan bir dizi potansiyel olarak patolojik davranışı içerir gelmektedir (Poli, 2017: 4).

Bağımlılık, bir şekilde kontrolden çıkan bir davranışı tanımak için kullanılırken aynı zamanda bir madde veya davranış bırakıldığında yaşanan vazgeçme deneyimini açıklamak için de

kullanılır (Herie vd., 2010: 4). Bağımlılık Herie ve arkadaşlarına göre (2010:4) aşağıdaki maddelerle de açıklanabilmektedir:

- Özlem
- Kullanım miktarının veya sıklığının kontrolünün kaybı
- Kullanmaya zorlama
- Sonuçlara Rağmen Kullanım

Okuldan eve gelen çocuğun yemeğini yemeden odasına çekilip tabletinde oyun oynamaya başlaması özlem için örnek verilebilir. Çocuğun oyun oynarken zaman kavramını kaybetmesi ve evde olduğu tüm zamanını oyuna vermesi kullanım miktarının veya sıklığının kontrolünün kaybına örnek gösterilebilir. Ailesiyle vakit geçirmek yerine onları ihmal ederek evde geçirdiği tüm zamanını oyuna ayırması kullanmaya zorlamaya örnek gösterilebilir. Zaman kavramını kaybetmesi sonucu uykusuz kalması, okula yorgun gitmesi ve derslerindeki performansındaki düşüş de sonuçlarına rağmen kullanımdır.

West ve Brown (2013: 4) da, bağımlılığı ödüllendirici bir davranışta bulunmak için tekrarlanan güçlü bir motivasyon, bu davranışta bulunmanın bir sonucu olarak kazanılan ve önemli ölçüde istenmeyen zarar verme potansiyeline sahip kronik bir durum olarak tanımlamaktadır. Onlara göre bağımlılık tanımındaki motivasyon aslında tanımın merkezindedir. Bağımlılık bir motivasyon bozukluğu olarak düşünülebilir. İnsanlar müzik dinlemekle, yatak yapmakla, aspirin almakla bağımlı olmazlar. Müzik dinlemek çok zevkli olabilir; yatağı yapmak işlevseldir ve aspirin almak ağrıdan kurtulmamızı sağlar (West ve Brown, 2013:2).

Peki hangi davranışlar bağımlılık olarak kabul edilir? Griffiths (1999) bir davranışın bağımlılık olarak değerlendirilmesi için aşağıdaki altı kriteri karşılaması gerektiğini belirtmektedir:

- **Dikkat çekme:** Bir eylemin yaşamsal hale gelmesi
- **Ruh hali değişikliği:** Bu eylemin bir olay karşısında bir başa çıkma stratejisi olarak görülmesi
- **Tolerans:** Belirli bir eylemin süresinin aynı etkiyi vermesi için artırılması. Örneğin bir internet kullanıcısının internet kullanım süresini başlangıçta kısa sürede verdiği etkiyi vermesi için sonrasında süreyi arttırması
- **Yoksunluk belirtileri:** Eylem aniden bırakıldığında ya da azaltıldığında kişi için hoş olmayan duygusal ve fiziksel belirtiler gözlenir.
- **Çatışma:** Bağımlı ile çevresindeki kişiler ve ihmal ettikleri (iş, sosyal hayat, ilgi alanları, arkadaşlar vs.) arasındaki çatışmayı belirtir.
- **Tekrarlama:** Belirli bir eylemin bırakıldıktan sonra eski haline dönmesi. Yıllarca süren yoksunluk veya kontrol sonrasında hızla eski haline dönmesi.

Psikoloji üzerine çalışmaları bulunan yazar Johann Hari'nin *"Bağımlılık hakkında bildiğinizi sandığınız her şey yanlış"* adlı konuşmasında bağımlılığa gerçekten ne sebep olur sorusunun yanıtı aramaktadır. Konuşmada bahsedilen bağımlılık türü madde bağımlılığıdır. Hari, dünyanın çeşitli yerlerinde yaptığı araştırmalar sonucunda bağımlılığının nedenini Portekiz'deki çalışması sırasında bulmuştur. Çalışması sonucunda bağımlılıkla ilgili bilinen her şeyin yanlış olduğu sonucuna varmıştır. Bu yanlışlara örnek olarak Hari bir kaza sonucu hastanede yatan hasta

örneğini vermektedir: Kişi hastaneye yatırıldığında fazla miktarda diamorfin almasına rağmen bağımlı olmayacaktır. Oysaki aynı kişi 20 gün boyunca günde 3 kez eroin kullandığında eroinde kimyasal kancalar olduğu için bir süreliğine eroin alımı sonrasında bedenine kancalara bağımlı olduğu düşünülecek ve fiziksel olarak ihtiyaç duymaya başlayacak sonucunda da bağımlı olacaktır. Bu örneklerden yola çıkarak bağımlılıkla ilgili doğru bilinen şeyin (kimyasal kancalara maruz kalındığından bağımlı olduğunun düşünülmesi) yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır (Hari, 2015). Bruce Alexander'ın da madde bağımlılığının sebepleri konusunda yaptığı bir araştırma bulunmaktadır. Bruce Alexander'ın Vancouver'da yaptığı bu çalışma Fare Bahçesi (Rat Park) olarak adlandırılmıştır. Alexander ve arkadaşlarının Fare Bahçesi deneyi 1960'ların araştırmalarını alt üst etmektedir. 1960'lardaki çalışmalarda küçük kafeslerde izole halde bulunan farelere normal su ve içinde uyuşturucu bulunan su verildiğinde farelerin içinde uyuşturucu bulunan suyu tercih ettikleri gözlenmiştir. Alexander, farelerin yalnız halde yaşarken uyuşturucunun daha çekici olduğunu düşünüp kafesleri daha çekici hale getirmek için farelerin sosyal temasa, çiftleşme fırsatlarına, egzersiz oyuncaklarına, karanlık ve تنها yuvalama noktalarına düzenli olarak erişebildiği alternatif bir tasarım inşa eder. Alexander'ın bu tasarımında fareler bağımlılık geliştirmez (Hartogsohn ve Vudka, 2022: 6). Bu deneyin ifade ettiği şeylerden biri de bağımlılığın hayatımıza boşlukları doldurmak için geldiğidir (Kısa, 2020: 166).

Peter Cohen (2009) "*The naked empress: Modern neuro-science and the concept of addiction*" adlı çalışmasında bağımlılık kavramına eleştiri getirmektedir. Bağımlılık olarak adlandırılan

davranışı Cohen, bağlanma ve bağ oluşturan duygusal bir süreç olarak tanımlamaktadır ve bu bağ yiyeceklerden ilaçlara, fikir- lere, insanlara, yerlere, müzik aletlerine ve hayvanlara kadar çok çeşitli nesnelerle gerçekleşebilmektedir.

Bağımlılıkla ilgili yapılan ilk çalışmaların madde bağımlılığıyla ilgili yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Ancak bağımlılık, madde bağımlılığı ve davranışsal bağımlılık olarak ikiye ayrılmaktadır. Griffiths'in (1999) bir davranışın bağımlılık sayılabilmesi için belirttiği altı kriter gerek madde bağımlılığında gerekse davranışsal bağımlılık türlerinde gözlemlenebilmektedir.

Davranışsal bağımlılık türleri olarak bilgisayar oyunları bağımlılığı, sanal bağımlılık (internet, bilgisayar), kumar bağımlılığı, cinsel bağımlılık, alışveriş, toplama, biriktirme ve istifleme bağımlılığı sayılabilir (Tarhan ve Nurmedov, 2020). Çalışmada davranışsal bir bağımlık olan dijital bağımlılık bilgisayar oyunları, internet, akıllı telefon ve sosyal medya ekseninde ve çocuklara etkileri bağlamında ele alınmaktadır.

Dijital Bağımlılık ve Çocuklara Etkileri

Dijital bağımlılık terimi oldukça geniştir, ancak video oyunları, internet, sosyal medya, teknoloji ve diğer bağımlılıkların yanı sıra pornografi bağımlılığını da kapsamaktadır (Vaghela, 2016). "Dijital bağlı olma durumu; bireyin gündelik ihtiyaçları doğrultusunda teknoloji kullanımını" (Yengin, 2019: 142).

Dijital bağımlılığı çocuk ekseninde ele almadan hangi yaş grubunun çocuk olarak kabul edildiğini Unicef'in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesine göre tanımlamak yerinde olacaktır. Sözleşmenin birinci maddesine göre on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır (Unicef, 1989). We are Social'ın 2023

verilerine göre de dünyadaki nüfusun yaklaşık %30'u çocuklardan oluşmaktadır.

Ofcom'un (Birleşik Krallıktaki hükümet onaylı iletişim düzenleyicisi) çocuk ve ebeveynlerin medya kullanımı ve tutumları 2023 raporunda 3-4, 5-7, 8-11, 12-15 ve 16-17 yaşlarında çocukları olan ebeveynlere sorular yöneltilmiştir: *"Çocuğunuz mesaj gönderirken, video oluştururken ya da arama yaparken hangi aplikasyon ya da siteyi kullanmaktadır"* soruna 6795 ebeveynen %55'i Whatsapp, %79'u herhangi bir uygulamayı kullandığını belirtmiştir. Yaşlara göre bakıldığında 3-4 yaş grubunda %52 oranında herhangi bir aplikasyon veya site kullanmazken %48'inin kullandığı görülmektedir. 5-7 yaş grubunda kullanım oranı %59, 8-11 yaş grubunda %82, 12-15 ve 16-17 yaş gruplarında bu oran %98'e çıkmaktadır. Aynı araştırmada 6795 ebeveyne 3-17 yaş aralığındaki çocuklarının hangi sosyal medya aplikasyonu veya sitesini kullandığı sorulduğunda %64 oranında herhangi bir sosyal medya aplikasyonu ya da sitesini kullandıklarını belirtmişlerdir. Yaş gruplarına göre bakıldığında 3-4 yaş grubunda bu oran %23 iken 5-7 yaş grubunda %30, 8-11'de %63, 12-15 yaş grubunda %93 ve 16-17 yaş grubunda ise bu oran %97'ye çıkmaktadır. Buna göre çocuklarda yaş büyüdükçe teknoloji kullanım oranının arttığı görülmektedir (Ofcom, 2023).

Yukarıdaki araştırmadan da görüleceği üzere çocuklardaki dijital teknolojilerinin kullanımı 3 yaşına kadar inmektedir. Çocuklardaki teknoloji kullanımının sebebi en yüksek oranda oyun iken bunu sosyal medya, video izleme, arama yapma gibi nedenler izlemektedir. Nitekim Ofcom'un yukarıdaki araştırmasında da ebeveynlere 3-17 yaş aralığındaki çocuklarının herhangi bir aplikasyon ya da site aracılığıyla evde ya da başka bir yerde

oyun oynayıp oynamadığı sorulduğunda 6795 kişiden %92'si çocuğunun bu teknolojilerle oyun oynadığını belirtmiştir. Önceki sorulardan farkı oranların 3-4 yaş aralığında da yüksek olmasıdır. 3-4 yaş aralığında çocukların bu teknolojileri kullanarak oyun oynama oranı %82'ye çıkmaktadır.

Çocuklardaki dijital bağımlılık incelenirken dijital bağımlılığı alt türleri olan internet, akıllı telefon, sosyal medya ve oyun bağımlılığı çerçevesinde incelemek gerekmektedir. Aşağıdaki bölümlerde dijital bağımlılığın bu alt türleri çocuk ekseninde incelenecektir.

İnternet Bağımlılığı

İnternetin amacı dışında aşırı kullanımı beraberinde internet bağımlılığını getirmektedir. "İnternet bağımlılığı, çevrimiçi uygulamaların aşırı kullanımını içeren ve bundan etkilenen bireylerin yaşamları üzerinde zararlı etkilere yol açan davranışsal bir bağımlılık olarak kavramsallaştırılmıştır" (Kuss vd.'den aktaran Kuss ve Griffiths, 2020: 10). İnternet bağımlılığı ilk kez 1995 yılında Ivan Goldberg tarafından ortaya atılmış olup patolojik olarak bir bozukluk, çeşitli davranışlar ve dürtü kontrolü de dahil olmak üzere teknolojinin aşırı kullanımı olarak tanımlanmıştır (aktaran Salicetia, 2015: 1372-1373).

Amerikan Çevrimiçi Bağımlılık Merkezi'ne göre, genel anlamda siber cinsel bağımlılık, siber ilişki bağımlılığı, sosyal ağ bağımlılığı, internet oyun bağımlılığı, aşırı bilgi yüklemesi olarak beş belirli İnternet Bağımlılığı türü tanımlanmıştır (Salicetia, 2015: 1373).

İnternet bağımlılığı tanı anketi (IADQ), tanı için geliştirilen ilk tarama ölçüsüdür (Young'dan aktaran Young, 2017: 5) ve bozukluk için kriterleri şu şekilde kavramsallaştırmıştır:

1. Kendinizi internet ile meşgul hissediyor musunuz (önceki çevrimiçi etkinliği düşünün veya bir sonraki çevrimiçi oturumu tahmin edin)?

2. Doyuma ulaşmak için interneti artan sürelerde kullanma ihtiyacı hissediyor musunuz?

3. İnternet kullanımını kontrol etmek, azaltmak veya durdurmak için defalarca başarısız çabalar gösterdiğiniz oldu mu?

4. İnternet kullanımını kesmeye veya azaltmaya çalışırken kendinizi huzursuz, karamsar, depresif veya sinirli hissediyor musunuz?

5. Başlangıçta tasarladığınızdan daha uzun süre çevrimiçi kalıyor musunuz?

6. İnternet yüzünden önemli ilişki, iş, eğitim veya kariyer fırsatlarını tehlikeye attınız mı veya kaybetme riskini göze aldınız mı?

7. İnternetle ne kadar ilgilendiğinizi gizlemek için aile üyelerine, terapisteye veya başkalarına yalan söylediniz mi?

8. İnterneti problemlerden kaçmak için mi yoksa rahatsız edici bir ruh halinden (çaresizlik, suçluluk, kaygı, depresyon gibi) kurtulmak için mi kullanırsınız?

Yukarıdaki kriterlerden bir kişi beş veya daha fazlasına evet yanıtı veriyorsa bu kişinin internet bağımlısı olma açısından riskli hasta olduğu düşünülmektedir (Tarı Cömert'ten aktaran Çakır vd., 2013: 6). İnternet bağımlılığın risk faktörlerini sosyal, psikolojik ve biyolojik faktörler olarak açıklayan Young'a göre (2017: 7-9):

Sosyal faktörler: Yüz yüze iletişimde başarısızdırlar bu nedenle de ilk etapta interneti tercih ederler. Çünkü çevrimiçi olma

hali onlar için güvenli ve kolay bir iletişim yöntemidir. Zayıf iletişim becerileri neticesinde zayıf benlik saygısı, kendini izole etme, grup çalışması ve sosyal etkinliklerde sorun yaşamalarına neden olmaktadır.

Psikolojik faktörler: İki tür internet bağımlısı vardır. İkili Teşhis Edilmiş İnternet Bağımlısı, depresyon, kaygı, obsesif-kompulsif bozukluk veya madde kötüye kullanımı gibi önceden psikolojik sorunlardan muzdariptir. Yeni İnternet Bağımlıları olarak anılan diğer bağımlıların önceden psikiyatrik hastalık veya bağımlılık öyküsü yoktur ve internet bağımlılıkları tamamen yeni bir sorundur. İnternet bağımlılarının depresyondan muzdarip olduğu bilinmektedir ama hangisinin önce geldiğini bilmek zordur. Kişi kaçarken üzgün duygularını unutmak için internete giriyor olabilir ya da kişi artan sıklıkta internete girdikçe, başkalarından sosyal olarak izole hale geldikçe daha depresif hissetmesi de mümkündür.

Biyolojik Faktörler: Serotonin taşıyıcı genin genetik polimorfizmleri üzerinde ve Cloninger Mizaç Karakter Envanterinin zarardan kaçınma açısından gruplar arasında karşılaştırmalar yapıldığında aşırı İnternet kullanıcı grubunun SS genotiplerinin daha yüksek prevalansına, daha yüksek zarardan kaçınmaya ve depresyon puanlarına sahip olduğunu bulunmuş; bu, aşırı kullanıcıların depresif hastalara benzer genetik ve kişilik özelliklerine sahip olabileceği düşünülmektedir.

İnternet bağımlılığı günümüzde her yaştan insanda görülebilmektedir. Sonuçlarına bakıldığında çocukları yetişkinlerden daha fazla etkilediği görülmektedir. Dijital dünyaya karşı korunmasız oldukları için internetin olumsuz etkileri çocuklarda uzun süreli olabilmektedir. Bilgisayar ve internet ile uzun süre haşır

neşir olan çocuklarda internet önemli gelişim etkinliklerin yerini alabilme tehlikesine sahiptir. Bu yaklaşıma göre çocuklar için gereğinden fazla uyaran sonucu çocuklar gerçeklerde izole bir yaşama çekilir ve farkındalığı ile yaratıcılığı azalabilmektedir (Arslan vd., 2014: 196-197). İnternetin aşırı kullanımı çocukların aile, sosyal ve eğitim hayatını da olumsuz etkileyebilmektedir. İnterneti sosyalleşme ve eğlence amacıyla kullandıklarında, ebeveyn beklentileri muhtemelen bu tür bir kullanım ile çelişmekte ve bu da ebeveynleri ile çatışmalarını artırmaktadır (Mesch, 2006: 122). Aile sınırları yaklaşımına göre aile zamanı aile bütünlüğüne katkıda bulunan önemli bir bileşendir. İnternetin kullanım sıklığı ile ebeveynlerin çocukları ile birlikte geçirdikleri zamanla olumsuz ilişkilidir. Aile içinde yaşanan çatışmalar arttıkça aile uyumu azalmaktadır (s.125). Çocuklarda internet bağımlılığının sosyal beceri düzeylerine etkisinin araştırıldığı bir çalışmada bağımlılık düzeyi ile sosyal beceri düzeyi arasında ters orantı olduğu, sanal ortamda, çevrimiçi oyunlarda ve sosyal paylaşım sitelerinde vakit geçiren çocukların fiziksel hayattaki gerçek arkadaşlıklara ihtiyaç duymadığı ortaya konmuştur (Ayyıldız vd., 2023: 81).

Akıllı Telefon Bağımlılığı

Dijital teknolojiyi kullanabilen veya kullanamayan kişiler zamanla bağlarını koparmış gibi hissettirirken, kullanıcıların yaşının giderek küçülmesiyle birlikte bebekler akıllı telefonlardan ninnilerle bu teknolojilere doğmaktadır (Sine, 2019: 105). Bununla birlikte bu teknolojiyle büyüyenler ile onu yetişkin olarak öğrenmek zorunda kalanlar arasında ciddi bir nesil farkı oluşmuştur (s. 105). İnternet bağlantısı üzerinden çalıştırılan, pek çok kullanışlı özellik ve yazılıma sahip olan akıllı telefonlar eğlence, sosyal medya, sağlık, günlük planlama, metin yazma, fotoğraf

düzenleme gibi geniş işlev yelpazesiyle dünya üzerinde çok sayıda kullanıcıya erişmiştir (Alageel vd., 2021). “Mobillik ve her saniye iletişim kurabilme özellikleri ile toplumsal hayatta yer almaya başlayan cep telefonları, bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler sonucunda akıllı telefonlara dönüşerek bireylerin hayatında vazgeçilmez bir niteliğe bürünmektedir” (Tuna Uysal ve Tan Eren, 2020: 33). Bu vazgeçilmezlik hali bireylerde zamanla bu teknolojik alete yönelik bağımlılık halini doğurmaktadır. “Akıllı telefona bağımlı olma, kimyasal bir maddeyle hiçbir bağlantısı bulunmayan ancak kullanılmadığı zaman rahatsızlık hissi uyandıran bir bağımlılık çeşididir” (Yıldırım vd., 2019: 27). Birleşik Krallıkta yaşları 17-68 arası olan farklı meslek dallarında çalışan 256 katılımcıyla yapılan bir araştırmanın sonucuna göre katılımcıların %13,3’ünün akıllı telefonlarına bağımlılık gösterdiği; narsisizm düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu; kişi ne kadar narsistik özellik taşıyorsa akıllı telefonuna bağımlı olma olasılığının yüksek olduğu gözlenmiştir (Pearson ve Hussain, 2016).

Günümüzde ebeveynler yoğun çalışma stresi, günlük iş yoğunluğu, yalnız kalma ihtiyacı, ev işlerini rahat yapabilme gibi nedenlerle çocuklarını erken yaşlarda ekranla tanıştırmaktadır. Çocukların “oyalanması” amacıyla da tablet, akıllı telefon gibi cihazlar çocukların kullanımına verilmektedir. Çocuklarına yemek yedirmek için telefon ve akıllı telefona başvuran ebeveynlere de rastlanmaktadır. Kuss ve Griffiths (2020: 125) ebeveynlerin interneti çocuk bakıcısı gibi kullandığını belirtmektedir. Skinner de benzer olarak “farelerin yiyeceğe ulaşmak için pedala basmayı öğrendiği gibi çocuk ve ergenlerin de internet kullanımı üzerinden duygularıyla baş etmeyi öğrendiği”ni belirtmektedir

(aktaran Kuss ve Griffiths, 2020: 125). Çocukların bu ekranlarla tanışma zamanı 1 yaşa kadar inmektedir. 8-36 aylık çocuklardaki teknolojik alet kullanımının dil gelişimlerine etkisinin araştırıldığı bir çalışmada çalışmaya katılan 52 çocuğun %86,5'inin en az bir teknolojik alet kullandığı gözlenmiştir (Aslan vd., 2022: 434). Yine benzer bir çalışma Ağrı ilinde yaşayan ve çocukları anaokulunda eğitim gören 110 aile ile yapılan çalışmada ailelerin çocuklarının akıllı telefon kullanımı ile ilgili görüşleri incelenmiş olup "ailelerin büyük çoğunluğu çocuklarının akıllı telefonu kullanmalarına izin vermektedirler. Ailelerin akıllı telefonu çocuklarını meşgul eden ideal bir araç olarak" gördüğü sonucuna varılmıştır (Kızıltaş ve Ertör, 2018: 11). Ankara'da yaşayan 248 çocukla yapılan sosyal medya bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı ve oyun bağımlılığı arasındaki ilişki tespiti amacıyla yapılan bir araştırma sonucunda çocuklarının tamamının akıllı telefon kullandıkları, çocukların sosyal medya bağımlılık düzeylerinin arttıkça oyun bağımlılıkları ve akıllı telefon bağımlılık düzeylerinin arttığı görülmüştür (Üstündağ, 2022).

Akıllı telefon bağımlılığının nedenlerine bakıldığında genellikle depresyon, yalnızlık, sosyal kaygı gibi duygusal sorunları olan insanlar, akıllı telefon gibi teknolojilere kolayca bağımlı hale gelmektedir. Burada nereden internet erişiminin sağlandığı, kullanım süresi, akran ilişkileri ve ebeveynler de önem taşımaktadır (AlBarashdi ve Jabur, 2016: 2). Akıllı telefon bağımlılığının sonuçlarına bakıldığında diğer teknolojik aletlere olan bağımlılıkların sonuçları görülmektedir. Özellikle 0-3 yaş aralığındaki çocuklarda oluşan telefon bağımlılığı sonucunda çocuklarda dikkat dağınıklığı, öfke, fiziksel dünyadaki oyunlardan çabuk sıkılma, oyun kuramama gibi sorunlar görülebilmektedir. Yapılan

çalışmalar bu yaştaki çocuklarda oluşan ekran bağımlılığının dil gelişiminde gerilik ve otizme neden olabileceğini göstermektedir. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Sosyal Pediatri Bilim Dalı Çocuk Sağlığı İzlem Polikliniğine başvuran 18-36 aylık çocuklar arasında yürütülen çalışma sonucunda dil gelişiminin gecikmiş olduğu çocuklarda ekrana maruz kalma süresinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Keskindemirci ve Gökçay, 2020).

Dijital Oyun Bağımlılığı

Maria Montessori “*Oyun çocuğun işidir. Daha uygun bir iş bulamadığında oyun oynar*” diyerek oyunun çocuk yaşamındaki önemini belirtmektedir. “Zihin uzmanları, oyunun çocuklarının bedenleriyle, araçlarıyla, topluluklarıyla, yakın çevresiyle ve yanı zamanda bilgisiyle oluşturduğu ilişkileri şekillendirmede etkili yol olduğunu savunuyorlar. Aslında, çoğu çocuk oyun etkinlikleriyle yeni bir şeyler öğrenir” (Hoorn vd.’den aktaran Kısa, 2020: 86-87). Oyun aktivitelerinin üç tip öğrenme yöntemini teşvik ettiğini belirten Kısa’ya göre (2020: 87), “belirli oyun etkinlikleri, başarılı bir şekilde yer almak ve eğlenebilmek için belli beceri ve bilgileri gerektirir”. Zeka oyunları bunlara örnek olarak gösterilebilir. İkinci öğrenme tipinde oyuncuları “oyuna dahil edilebilecek diğer bilgi türlerini edinme kapasiteleri konusunda motive eder, üçüncüsü oyun aynı zamanda liderlerin, uzmanlığın anlamı veya yabancılarla bile açık bir şekilde konuşabilecek kadar iyi bir şey hakkında bilgi sahibi olma gibi yollarla kendilerini ve çevresindekilerini anlamalarını sağlar” (Kısa, 2020: 87).

Teknolojik aletlerin gelişmesi, kentleşme, sokaktaki oyun alanların azalması ve güvenlik gibi nedenlerle çocuklar okul dışındaki boş vakitlerini evlerindeki teknolojik aletlerle haşır neşir

olarak geçirmektedir. Fiziksel çevresinde grup halinde oynadığı oyunlar yerini bireysel olarak oynadığı oyunlara ya da bilgisayardaki sanal arkadaşlarla oynadığı oyunlara bırakmıştır. Çocukların kişilik özellikleri de fiziksel hayattaki gerçek arkadaşlıklar yerine bilgisayar oyunlarındaki sanal arkadaşları tercih edip etmemesinde önemlidir. “Normal hayatta iletişim kurmak istemeyen kişilerin dijital oyunlarla kendilerine bir kimlik oluşturarak sanal mecrada, dünyanın her yerindeki oyuncularla oyun içerisinde iletişim kurması insanlara sanal aktiflik sağlamaktadır” (Özdemir ve Sever, 2020: 94). Burada 2008 yılında gösterime giren yönetmenliğini Nic Balthazar’ın yaptığı Belçika yapımı *Ben X* filmi akla gelmektedir. Dijital oyunlar, sanal mecralar ve kimlik üzerine bir film olan *Ben X*’te otistik olan Ben’in sosyal çevresinden dışlanması sonucu kendini dijital oyunlara vermesi, burada kendine fiziksel dünyada olduğundan farklı (iletişimi kuvvetli, güçlü) bir kimlik oluşturup oyun içerisinde kendisine saygı duyulan bir karakter yaratması anlatılmaktadır. Özellikle içine kapanık, sosyal çevresinden dışlanan çocuklarda bilgisayar oyunlarına (sanal mecralara) eğilimin arttığını söylenebilmektedir.

Oyunlar elbette ki fayda ve riskleri barındırmaktadır. Oyunlar çocukların gerçek hayattaki problemlerini çözmesinde yardımcı olmaktadır. Özellikle dikkat eksikliği yaşayan çocuklarda konsantrasyon konusunda bilgisayar oyunlarının faydası olduğu bilimsel olarak ispatlanmıştır (Tarhan ve Nurmedov, 2020: 59-60). Ancak teknolojik aletlerle oynanan süresi denetlenemeyen oyunlar bağımlılığa neden olabilmektedir. Weinstein (2010: 268), bilgisayar oyun bağımlılığını bilgisayar ve video oyunlarının günlük yaşamı kesintiye uğratan aşırı ya da kompulsif

kullanımı olarak tanımlarken kullanıcıların kendilerini diğer sosyal temas biçimlerinden soyutlayarak tamamen oyun içi başarıya odakladıklarını belirtmektedir.

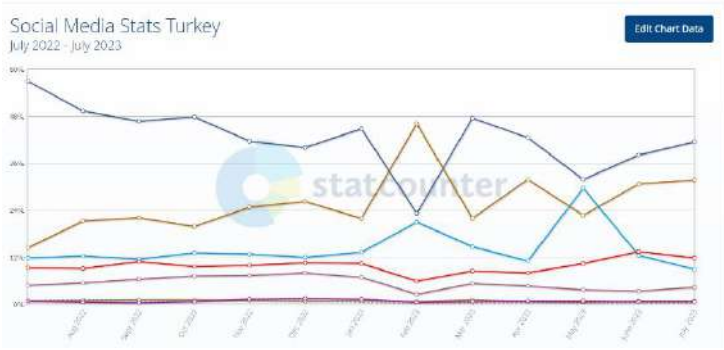
Oyun bağımlılığı ile ilgili Türkiye’de ve yurt dışında pek çok çalışma bulunmaktadır. Meryem Altun ve Mustafa Atasoy’un (2018) “Investigation of Digital Game Addiction of Children Between 9-11 Age Groups: Kırşehir Sample” adlı çalışmasında 6 adet devlet okulunda öğrenim gören 9-11 yaş aralığında bulunan 1100 öğrenciyle bir çalışması bulunmaktadır. Çalışmanın sonucunda cinsiyete göre oyun bağımlılığında cinsiyet ve yaşa göre farklılıklar gözlemlendiği, erkek çocukların bağımlılık düzeylerinin kız çocuklara göre daha fazla olduğu, yaş ilerledikçe oyun bağımlılığı seviyesinin düştüğü gözlemlenmiştir. 2022’de yayınlanan “*Dijital Oyun Bağımlılığın Ortaokul Çocuklarının Kas ve İskelet Sistemine Etkisi*” başlıklı başka bir çalışmada Kayseri’deki herhangi fiziksel veya zihinsel engeli bulunmayan 1000 ortaokul çocuğu ile yapılan araştırmada uzun süreli telefon ve bilgisayar kullanımının boyun ağrısına neden olduğu, cinsiyet karşılaştırması yapıldığında erkek çocukların daha fazla telefon, tablet ve bilgisayar kullandığı, kız çocuklarında erkek çocuklara göre daha fazla baş, sırt ve eklem ağrısı olduğu tespit edilmiştir (Can-kurtaran vd., 2022: 157).

Sosyal Medya Bağımlılığı

Web 2.0 teknolojileri ile yeni medya hayatımıza girmiştir. Yeni medyanın etkileşim özelliği sayesinde geleneksel medyadaki tek yönlü iletişim yerini etkileşimli bir iletişime bırakmıştır. İzleyici/okuyucudan kullanıcıya evrilen bu süreçte kişiler pasif birer medya tüketicisi olmaktan kendilerinin içerik ürettiği aktif

birer kullanıcı durumuna geçmiştir. Bu teknolojilerin getirdiği yeniliklerden biri de sosyal medyadır. “Yapısında ihtiva ettiği karakteristik özelliklerin yanı sıra farklı beğeni ve ilgilere hitap eden ortam çeşitliliği, onu bireylerin iş yaşamından özel yaşamına hayatının hemen her alanında vazgeçilmez bir konuma taşımıştır” (Arklan vd., 2020: 66). Sosyal medya adı verilen etkileşimli internet ortamlarında yapılan paylaşımlar, bazı kişilerin özel ya da profesyonel hayatlarını alenen yaşadıklarını ortaya çıkardı; kimi yaptığı paylaşımlarla ön plana çıkarken, kimi de ortak hayatları takip etmeye başladı (Mutlu vd., 2022: 345). Böylece modern hayatın mutsuz insanı, alternatif mutlu bir hayata doğru yeni ve bilinmeyen bir yolculuğa çıkmış olur. İnsanlar sanal yaşamlarda her türlü beklentiyi karşılıyor gibi görünüyor ve bu sanal doyum gün geçtikçe daha da çekici hale geldi (s. 345).

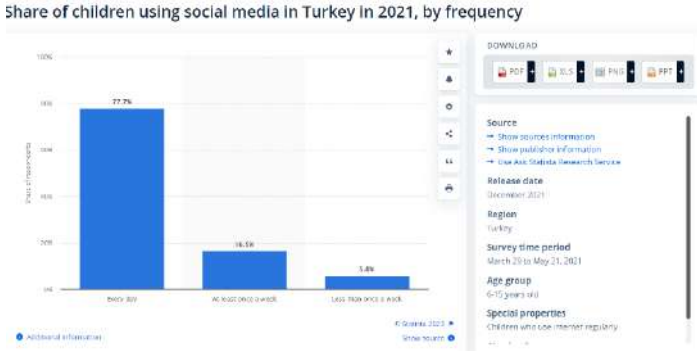
Aşağıdaki tabloda Statcounter’ın Türkiye’nin Temmuz 2023 sosyal medya kullanım istatistikleri yer almaktadır. Tabloya göre Türkiye’de Temmuz 2023’te sosyal medya ağlarından en fazla %41,61 ile Facebook, %31,49 ile Instagram, %11,98 ile YouTube, %8,82 ile Twitter, %4,23 ile Pinterest ve en düşük olarak da %0,87 ile LinkedIn kullanılmaktadır.

Tablo 1: Türkiye'nin Temmuz 2023 Sosyal Medya Kullanım İstatistiği

Kaynak: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/turkey> Erişim tarihi: 14.08.2023

Statista'nın Türkiye'deki 6-15 yaş arası çocukların sosyal medya kullanımı ile ilgili 2021 yılında yaptığı araştırmaya göre çocukların %77,7'si her gün, %16,5'i en azından haftada bir defa, %5,8'i haftada bir defadan az olmak üzere sosyal medyayı kullanmaktadır (Statista, 2021).

Tablo 2: Türkiye’deki çocukların sosyal medya kullanımı

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/1314578/turkey-social-media-usage-frequency-among-children/#:~:text=In%20Turkey%2C%20almost%2078%20percent,11%20to%2015%20years%20old>. Erişim Tarihi: 14.08.2023

Sosyal medyayı kullanma nedenlerine bakıldığında We Are Social raporuna göre ilk sırayı aile ve arkadaşlarla iletişimde kalmak almaktadır. Bunu boş zamanı doldurmak, yeni hikayeler okumak, içerik aramak gibi nedenler izlemektedir (We are Social, 2023). Sosyal medyanın insanları yerellikten küreselliğe taşıması ile birlikte insanlar sosyal medya sayesinde ilgi alanına yönelik arkadaş gruplarıyla irtibata geçebilmektedir (Yengin, 2019: 139).

Çocukların sosyal medya kullanımıyla ilgili pek çok araştırma bulunmaktadır. İstanbul’da bulunan resmi ve özel okullarda öğrenim gören 5, 6, 7 ve 8. Sınıfa ait 1097 öğrenciyle yapılan sosyal medya kullanım araştırmasına göre çocukların %86’sının bir sosyal medya hesabı bulunmakta, öğrencilerin sosyal medyada geçirdikleri süre 11-30 dakika arasında ve en önemlisi de

sosyal medya platformlarının yasal kullanımı için gereken 13 yaş sınırının araştırmaya katılan çocukların ebeveynleri tarafından uygulanmamasıdır (Okumuş ve Parlar, 2018: 361-362). Sosyal medyanın elbette faydaları da bulunmaktadır. Sosyal medya kullanımının çocuklar için faydaları arasında; sosyalleşme ve iletişim kurma (sosyal becerilerinin gelişmesi, bireysel ve kolektif yaratıcılığın geliştirilmesi), öğrencilerin ev ödevleri için birbirleriyle sosyal medya aracılığıyla bağlantı kurma söylenebilir (O'Keeffe ve Clarke-Pearson, 2011: 801). Ancak sosyal medya kullanımının çocuklar için riskleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında siber zorbalık, çevrimiçi taciz, müstehcen içerikli görüntü veya mesaj alımı/gönderimi, sosyal medya sitelerinde çok fazla zaman geçirmeye bağlı olarak gelişen ve klasik depresyona benzer belirtiler gösteren Facebook depresyonu sayılabilmektedir (s. 801-802). Sosyal medyanın önemli risklerinden birisi siber zorbalıktır. Özellikle çocuklar dijital dünyanın tehlikelerinden haberdar olmadan, bazen ebeveynlerinin onaylarıyla sosyal medya hesabı açmakta ve tehlikelere maruz kalmaktadır. Bunun bir örneği Amerika'da yaşanmıştır. 13 yaşındaki Megan Meier kendisine MySpace hesabı açmıştır. Meier, kendisini 16 yaşında bir çocuk olarak tanıtan Josh Evans ile MySpace üzerinden arkadaşlık kurar. Megan'ın güvenini kazanan Evans bir süre sonra onunla arkadaşlık yapmak istemediğini belirtir ve Megan'a olumsuz mesajlar gönderir. Megan Meier bu mesajlar sonra intihar etmiştir (Cohen-Almagor, 2020: 81-82). Amerika'daki bu siber zorbalık vakası çocukların dijital dünyadaki maruz kaldığı tehlikelerin en belirgin örneklerinden biridir.

Gün geçtikçe sosyal ağlara olan ilgi bir alışkanlıktan öteye giderek "bağımlılık" düzeyinde kabul görmeye başlamıştır (Mutlu

vd., 2022: 345). “Burada bireyin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını ve pratiklerini şekillendiren bireysel ilgi ve tercihleri ön plana çıkmaktadır. Birey daha çok hangi sosyal medya ortamıyla haşır neşir oluyorsa haliyle bir bağımlılık geliştirecekse bu o ortama yönelik olacaktır. Buradan bireyin tek bir sosyal medya ortamına yönelik bağımlılık geliştireceği sonucu çıkarılmamalıdır” (Arklan vd., 2020: 67). Dilci ve Eranıl’a göre (2018: 4), sosyal medyanın bilinçsizce kullanımı çocukların zihinsel ve ahlaki yapılarında bozulmalar meydana getirmektedir ve olumsuz sonuçları şu şekilde sıralanabilmektedir:

1. Obezite sorunlarına maruz kalırlar.
2. Tüketim odaklı olarak yetişirler.
3. Kapalı ortamlarda daha çok vakit geçirdikleri için kendilerini doğadan ve insanlardan/toplumdan soyutlarlar.
4. Dünyayı algılama biçimleri ekrandan gördükleri kadardır.
5. Sunulan reklam ürünlerini bilinçsizce talep eder ve kullanırlar.
6. Çevrelerini, özellikle de kendilerini yönetme becerileri düşüktür.
7. Düşünme becerilerini yeterince geliştiremezler.

Çocuklar için gözlem yoluyla öğrenme doğal bir öğrenme metodu olduğu için aile ve çevresinde önemli olan diğer kişilerin sosyal medya kullanım biçimleri, miktarı ve amacı çocuklara model olacaktır; özellikle eğlence, oyun ve arkadaşlık amaçlı kullanıldığında risklerin artabileceğini dikkate almak ve sosyal medya veya kontrolü zor internet yerine gerçek, fiziksel ortamlara yönlendirilmelidir (Ersoy, 2019: 13-14). Çocukların sosyal medya kullanımını kısıtlamak ya da yasaklamak yerine, bu konuda çocuklara iyi bir model olunarak yapılmasının sağlanması

etkili olabilir; aksi takdirde çocukların gizlice sosyal medyada sahte bir profil kullanmaları ya da sahte kimliklerle gizli bir sosyal medya hesabı açmaları sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirebilir (s. 14).

Sonuç

Çocuklarda görülen çağın hastalığı dijital bağımlılık hakkında gerek okullarda öğretmenlerin gerekse ebeveynlerin üzerine düşen görevleri yapması gerekmektedir. Ceza ya da kısıtlama çocukların teknolojik aletlere yönelik ilgisini azaltacak bir yöntem değildir. Tarhan ve Nurmedov (2020: 62-63) cezanın karşısında gelişen korku duygusunun, otonom sinir sistemini ve beyin fonksiyonlarını etkilediğini belirtmektedir. Ebeveynlerin öncelikle çocuklarının neden bu teknolojik aletlere bağımlılık geliştirdiğini öğrenmesi gerekmektedir. Eğer Bruce Alexander'ın Fare Bahçesi deneyinde olduğu gibi boşlukları doldurmak amacıyla bir bağımlılık geliştirse ebeveynlerin, çocuklarına bu teknolojik aletleri vermek yerine farklı seçenekler sunması gerekmektedir. Birlikte fiziksel olarak oyun oynamak, çocuğa bir hobi kazandırmak, spor yapmasını teşvik etmek bu seçeneklerden bazıları olabilir. Çocuklar elbette dijital teknolojiyi kullanacaktır. Çünkü çağımız internet çağıdır ve pek çok bilgi zaman ve mekan sınırı olmadan internetten edinilebilmektedir. Ancak burada dijital dünyaya karşı savunmasız olan çocukların internetteki tehlikelere karşı uyarılması gerekmektedir. Gerek okuldaki öğretmenlerin gerekse ebeveynlerin dijital dünyanın barındırdığı riskleri çocuklara anlatması yerinde olacaktır. Örneğin çocuk siiber zorbalığa uğradığında eğer ebeveyninden gerekli bilgileri almışsa bu durumu saklamak yerine ailesine ve öğretmenlerine durumu anlatmayı tercih edecektir. Ebeveynler ayrıca

çocuklarına kontrolsüzce teslim ettikleri dijital cihazları kontrol etmek durumundadır. Çocuk bilgisayar oyunu oynuyorsa ne tür oyunlar oynuyor, bu oyunlar çocuğun yaşına göre mi, şiddet içeriyor mu diye ebeveynin kontrolü gerekmektedir. Bilgisayar oyunlarının çocukları şiddete yönlendirdiğine ilişkin çalışmalar mevcuttur. Çocuklara güvenli bir şekilde akıllı telefon gibi teknolojik aletler özellikle okul öncesi yaş grubunda verilecekse çocuğa uygun uygulamaların telefonda bulunması gerekmektedir. Örneğin Samsung Kids ve Uppy gibi uygulamalar çocuğun güvenli bir şekilde dijital dünyaya adım atmasını sağlamaktadır.

Çocuklar modelleme yoluyla öğrendikleri için ebeveynlerin bu konuda çocuklarına uygun modeller olması gerekmektedir. Gününün pek çok vaktini çocuğuyla vakit geçirmek yerine akıllı telefonu ile sosyal medyada geçiren bir ebeveynin çocuğu da bu durumu örnek alıp buna göre davranacaktır. Dijital bağımlılık bir sonuçtur. Yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da çeşitli nedenlere bağlı olarak hayatında yer alan boşlukları tamamlamak için maruz kalınan bir süreçtir.

Kaynakça

- Alageel, A. A., Alyahya, R. A., A Bahatheq, Y., Alzunaydi, N. A., Alghamdi, R. A., Alrahili, N. M., McIntyre, R. S. ve Lacobucci, M. (2021). Smartphone addiction and associated factors among postgraduate students in an Arabic sample: a cross-sectional study. *BMC psychiatry*, 21(1), 1-10. doi: 10.1186/s12888-021-03285-0
- AlBarashdi, H. ve Jabur, N. H. (2016). Smartphone addiction reasons and solutions from the perspective of Sultan Qaboos University undergraduates: A qualitative study. *International journal of psychology and behavior analysis*, 2 (113). doi: 10.15344/2455-3867/2016/113
- Altun, M. ve Atasoy, M. (2018). Investigation of digital game addiction of children between 9-11 age groups: Kirşehir Sample. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 9(33), 1740-1757. Erişim: <https://www.ijoess.com/>
- Arklan Ü., Rençber, H. ve Kartal, N. Z. (2020). Dijital çağın yeni sarmalı: Sosyal medya bağımlılığı. Hasan Hüseyin Aygöl ve Erdal Eke (Der.), *Dijital bağımlılık ve E-hastalıklar* (s. 61-84) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Arslan, E., Bütün, P., Doğan, M., Dağ, H., Serdarzade, C. ve Arica, V. (2014). Çocukluk çağında bilgisayar ve internet kullanımı. *Journal of Dr. Behcet Uz Children's Hospital*, 4(3), ss.195-201. doi: 10.5222/buchd .2014.195
- Aslan, M. S., Erkaya, E. ve Oğuz, Ö. (2022). Teknolojik Alet-İnternet Kullanımının 0-3 Yaş Aralığındaki Çocukların Dil Gelişimlerine Etkisi. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 434-454. doi: 10.56061/fbujohs.1098866
- Ayyıldız, T., Gemicioğlu, Ş. H., Topçu, F., Demir, A. ve Kaya, K. N. (2023). Ortaokul Düzeyindeki Çocuklarda İnternet Bağımlılığının Sosyal Beceri Düzeyi ile İlişkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(1), 73-84. doi: 10.51982/bagimli.1102609
- Cankurtaran, F., Menevşe, Ö., Namlı, A., Kızıltoprak, H. Ş., Altay, S., Duran, M., Demir, E. B., Şahan A. A., ve Ekşi, C. (2022). The impact of digital game addiction on musculoskeletal system of

- secondary school children. *Nigerian Journal of Clinical Practice*, 25(2), 153-159. doi: 10.4103/njcp.njcp_177_20
- Children and Parents: Media Use and Attitudes 2023*. Erişim: 07.08.2023, of-com.org.uk.
- Cohen-Almagor, R. (2020). Cyberbullying, moral responsibility, and social networking: Lessons from the Megan Meier tragedy. *European Journal of Analytic Philosophy*, 16(1), 75-98. doi: 10.31820/ejap.16.1.4
- Cohen, P. (2009). The naked empress. Modern neuro-science and the concept of addiction. *Presentation at the Platform for Drug Treatment, Mondsee, 2009*, 21-22. Erişim: <http://www.antoniocassella.eu/>
- Çakır, Ö., Horzum, M. B. ve Ayas, T. (2013). İnternet bağımlılığının tanımı ve tarihçesi. Melek Kalkan ve Canani Kaygusuz (Der.), *İnternet bağımlılığı: Sorunlar ve çözümler* (s. 1-16) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Erişim: 04.08.2023, <https://www.uncf.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>
- Dilci, T. ve Eranıl, A. K. (2019). The impact of social media on children. Gülşah Sarı (Der.), *Handbook of research on children's consumption of digital media* (s.1-10) içinde. ABD: Igi Global.
- Ersoy, M. (2019). Social media and children. Gülşah Sarı (Der.), *Handbook of Research on Children's Consumption of Digital Media* (s. 11-23) içinde. ABD: Igi Global.
- Griffiths, M. (1999). Internet addiction: Fact or fiction? *The Psychologist*, 12(5), 246-250. Erişim: <https://psycnet.apa.org/>
- Hari, J. (2015). [Everything you think you know about addiction is wrong](https://www.youtube.com/watch?v=PY9DcIMGxMs&t=573s). Erişim: 01.08.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=PY9DcIMGxMs&t=573s>
- Hartogsohn, I. ve Vudka, A. (2022). Technology and addiction: What drugs can teach us about digital media. *Transcultural Psychiatry*, ss.1-11. doi: 10.1177/1363461522110

- Herie, M., Godden, T., Shenfeld, J. ve Kelly, C. (2010). *Addiction: An information guide. A guide for people with addiction and their families*. Kanada: Centre for Addiction and Mental Health.
- Işık, M. (2008). Çocuk, televizyon ve eğitim. Yasemin Giritli İnceoğlu ve Nurdan Akıner (Der.), *Medya ve çocuk rehberi* (s.131-143) içinde. Konya: Eğitim.
- Keskindemirci, G. ve Gökçay, G. (2020). Dil gelişimi gecikmiş olan çocuklarda ekran maruziyeti: Ön Çalışma Sonuçları. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 83(1), 30-34. doi: 10.26650/IUITFD.2019.0020
- Kısa, U. (2020). *Dijital zeka*. İstanbul: Sola Unitas Yayınları.
- Kızıлтаş, E. ve Ertör, E. (2018). Okul öncesi eğitim alan çocukların akıllı telefon kullanımı ile ilgili aile görüşlerinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-18.
- Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/pub/usakead/issue/38773/350558>
- Kuss, D. J. ve Griffiths, M. D. (2020). *Psikoterapide internet bağımlılığı* (A. Koruyucu, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Mesch, G. S. (2006). Family relations and the Internet: Exploring a family boundaries approach. *The Journal of Family Communication*, 6(2), ss.119-138. Doi: 10.1207/s15327698jfc0602_2
- Mutlu, H. T. , Sine Nazlı, R. ve Sarı, G. (2022). A field study on determining the social media addiction levels of academicians: Validity and reliability study . *Konuralp Medical Journal*, 14 (2) , 344-356. doi: 10.18521/ktd.1088492
- O'Keeffe, G. S. ve Clarke-Pearson, K. (2011). The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*, 127(4), 800-804. doi: 10.1542/peds.2011-0054
- Okumuş, V. ve Parlar, H. (2018). Çocukların sosyal medya kullanım amaçları ve ebeveyn tutumları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (33), ss. 357-368.
- Erişim:<https://www.acarindex.com/>
- Özdemir, S. ve Sever, M. (2020). Dijital oyun sektörünün gelişimi ve oyun bağımlılığı üzerine bir değerlendirme. Hasan Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Der.), *Dijital bağımlılık ve E-hastalıklar* (s. 85-104) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

- Özyazıcı, K. ve Kanak, M. (2018). Okul öncesi dönem çocukların teknolojik aletleri kullanım pratikleri. Rengim Sine ve Gülşah Sarı (Der.), *Yeni Medyaya Yeni Yaklaşımlar*, (s. 45-72) içinde. Konya: Literatürk.
- Pearson, C. ve Hussain, Z. (2016). Smartphone addiction and associated psychological factors. *Addicta: The Turkish Journal of Addictions*, ss. 193-207. doi: 10.15805/addicta.2016.3.0103
- Poli, R. (2017). Internet addiction update: Diagnostic criteria, assessment and prevalence. *Neuropsychiatry*, 7(01). ss. 4-8.
- Erişim: <https://www.jneuropsychiatry.org/peer-review/internet-addiction-update-diagnostic-criteria-assessment-and-prevalence.html>
- Salicetia, F. (2015). Internet addiction disorder (IAD). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 1372-1376. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.04.292
- Sine, R. (2019). New communication technologies: A focus group study about children. Gülşah Sarı (Der.), *Handbook of research on children's consumption of digital media* (s. 105-113) içinde. ABD: Igi Global.
- Social Media Stats Turkey. Erişim: 14.08.2023, <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/turkey>.
- Share of children using social media in Turkey in 2021, by frequency. Erişim: 14.08.2023, <https://www.statista.com/statistics/1314578/turkey-social-media-usage-frequency-among-children/#:~:text=In%20Turkey%2C%20almost%2078%20percent,11%20to%2015%20years%20old>.
- Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2020). *Bağımlılık: Sanal veya gerçek bağımlılıkla başa çıkma*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tuna Uysal, M. ve Tan Eren, G. (2020). Dijital bağımlılıkların bireysel ve toplumsal yansımaları. Hasan Hüseyin Aygül ve Erdal Eke (Der.). *Dijital bağımlılık ve E-hastalıklar* (s. 29-59) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

- Üstündağ, A. (2022). Çocukların sosyal medya, akıllı telefon ve oyun bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 23(3), 316-326. doi: 10.51982/bagimli.1004767
- Vaghela, P. S. (2016). Digital addiction: an epidemic of digital world-an article on digital addiction among generation d. In *National Conference On Managing Business Through Digital Marketing In The Globalized Era*. Grajat.
- We are social digital 2023 report. Erişim: 11.08.2023, <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/>
- Weinstein, A. M. (2010). Computer and video game addiction – a comparison between game users and non-game users. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 36(5), 268-276. doi: 10.3109/00952990.2010.491879
- West, R. ve Brown, J. (2013). *Theory of addiction*. Birleşik Krallık: Wiley.
- Wright, M. F. (2019). Cyberbullying: Definition, description, characteristics, and Consequences. Gülşah Sarı (Der.), *Handbook of research on children's consumption of digital media* (s. 223-234) içinde. ABD: Igi Global.
- Yengin, D. (2019). Teknoloji bağımlılığı olarak dijital bağımlılık. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2), 130-144. Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tojdac/issue/44330/547789>
- Yıldırım, S., Sayar, G. H., & Ergüzel, T. T. (2019). Akıllı telefon bağımlılığı. *Current Addiction Research*, 3(1), 25-30. doi: 10.5455/car.105-1558585853
- Young, K. (2017). The evolution of internet addiction disorder. Christian Montag ve Martin Reuter (Der.), *Internet addiction: Neuroscientific approaches and therapeutical implications including smartphone addiction* (s. 3-18) içinde. İsviçre: Springer.

Dijital Reklam Okuryazarlığı ve Çocuk

*Muammer ÖZTÜRK***

Giriş

Çocuk, aile ve çevresiyle kurduğu ilişkilerle yaşadığı ortam ve toplum içerisinde sosyo-kültürel değerleri benimseyerek sosyal ilişkilerde ortak bir iletişim dili kullanmayı başarmaktadır. Bu da çocukların toplumun önemli bir üyesi olarak yaşadığı toplumun kültür ve değerlerini yansıtan önemli bir rol oynamasına yol açmaktadır (Karaboğa, 2019). Günümüzde aile ve sosyal çevrenin dışında çocukların sosyalleşmesine yardımcı olan en önemli araçların başında dijital medya araçları gelmektedir. Dijital medya teknolojisiyle oluşturulmuş sosyal paylaşım siteleri bireysel ve toplumsal yaşama yeni bir alan açmaktadır (Özkan ve Hira, 2017). Dijital medyada bilgi, eğlence, arkadaşlık, satın alma gibi birçok alanda farklı tercihler sunulduğu bir ortamda çocuklar en önemli tüketiciler konumunda yer almaktadır. Dijital medyanın sağladığı bu ortam, ebeveynler için öngörülemez, dolayısıyla birçok korku ve endişeyi de beraberinde getiren yeni bir sosyalleştirici rol oynamaktadır (Özkan, 2016).

Dijital medya araçlarının çocuklar için önemli bir sosyalleşme ve aynı zamanda da endişeyi beraberinde getirmesi birçok tartışmaya yol açmaktadır. Bu tartışmaların başında çocukların dijital

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, muammer@live.com, Orcid: 0000-0001-8124-7096

medya araçlarında karşılaştığı ve maruz kaldığı içeriklere ilişkin “okuryazarlık” becerilerini kazanması gelmektedir. Okuryazarlık birçok olguyu içerisinde barındıran, insan eyleminin her anında ve doğasında bulunan önemli kavramların başında gelmektedir (Ayhan, 2017). Nitekim Sanders (2013: 6) “insanı okuryazarlığın ürünü” olarak tanımlamaktadır. Okuryazarlık kavramının kendi içerisinde oldukça kapsamlı olması, kendi içerisinde çeşitli okuryazarlık türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Medya okuryazarlığı, çocukların medya araçlarına ve içeriklerine ilişkin becerilerini geliştirmesi için önemli bir okuryazarlık biçimi olarak öne çıkmaktadır. Medya okuryazarlığı en genel haliyle “çeşitli bağlamlarda mesajlara erişme, bunları analiz etme, değerlendirme ve oluşturma yeteneği” olarak tanımlanmaktadır (Livingstone, 2004: 18). Bu tanımlama genel olarak tüm medya araçları ve içeriklerini kapsayan oldukça geniş bir tanımlama ve alanı işaret etmektedir. Bu yüzden medya içeriklerine ilişkin çeşitli okuryazarlık türleri de ortaya çıkmıştır. Bunların başında ise reklam okuryazarlığı gelmektedir. Medya okuryazarlığının bir parçası olarak reklam okuryazarlığı da insanların kitle iletişim araçlarında karşılaştığı mesajların anlamını işlemek ve yorumlamak için bakış açısı geliştirmesi anlamına gelmektedir (Potter, 2016).

Reklam okuryazarlığı, “çeşitli bağlamlarda ve medyada ikna edici mesajları analiz etme, değerlendirme ve yaratma becerileri” olarak tanımlanmaktadır (Livingstone ve Helsper, 2006: 562). Okuryazar bir birey, ticari iletilerdeki karakterlerin ve iddiaların inandırıcılığını ve güvenilirliğini tahmin edebilir ve ticari iletilerin ikna etme amacını bilir. Yüksek düzeyde reklam okuryazarlığı, ticari mesajların yetkin bir şekilde ele alınması için ön koşul olarak görülmektedir (Spielvogel ve Terlutter, 2013).

Reklam okuryazarlığı, bireylerin reklamla başa çıkma becerisinin yanı sıra reklamı tanıma, ticari içeriği medya içeriğinden ayırt etme ve reklamın ticari amacını ve reklamda kullanılan taktikleri anlama becerisini ifade etmektedir (Wright vd., 2005). Ancak geleneksel kitle iletişim araçlarında yer alan reklamları, analiz etme, değerlendirme ve yaratma daha kolay olsa da dijital ağlarda ortaya çıkan “reklam eğlencesi” veya “markalı eğlence” gibi daha az müdahaleci ve etkileşimli reklamcılık türlerini anlamlandırmak kolay olmamaktadır. Ayrıca, "etkiye dayalı" çağdaş reklamcılık, çocukların eleştirel tepki vermek için kavramsal reklamcılık bilgilerini etkinleştirmelerini de zorlaştırmaya başlamıştır (De Jans, Hudders ve Cauberghe, 2018; De Jans, vd., 2017). Bu bakımdan dijital reklam okuryazarlığı çeşitli zorluklarla bağlantılı olarak incelenmektedir. Dijital reklam okuryazarlığı, medya (içerik) üretim süreçlerini deşifre etmek; medya ortamında iletişimci ve alıcı olarak yetkin bir şekilde hareket etmek ve hangi ikna edici stratejilerin hangi amaçlar için kullanıldığını tespit etmek için kullanılmaktadır (Naderer, 2021).

Dijital medya araçları, başlangıçta insan bağlantılarını kolaylaştıran dijital platformlardan, günümüzde yanlış bilgi, propaganda ve sponsorlu içerikle dolup taştan son derece popüler ve etkili bilgi alışverişi kanallarına zaman içinde evrilmiştir (Parasnis, 2022). Dijital ağların genişlemesiyle birlikte çocukların ve ergenlerin ticari medya ortamı önemli ölçüde değişmiştir (Oyöz-Semerci ve Balcı, 2020; Karakuş, Balcı ve Tiryaki, 2023; Kadioğlu ve Abdukaya, 2023). Teknolojik yeniliklerle yönlendirilen reklamverenler, video oyunlarında marka yerleştirme ve sosyal medyada etkileyici pazarlama dahil olmak üzere yeni reklamcılık tekniklerini hızla benimsemiştir. Tipik olarak, yeni

reklamcılık uygulamaları etki temelli mekanizmalara dayanmakta ve genellikle programın veya editoryal içeriğin içine gömülü halde sunulmaktadır. Bu da çocukların reklam işleme süreçlerinde önemli sonuçlar doğurabilmektedir (Rozendaal, vd., 2022). Dijital reklam okuryazarlığının içeriğinde yaşanan karmaşıklık, çocukların reklamın ticari amacını anlamak gibi reklamlarla ilgili beceriler henüz tam olarak olgunlaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Rozendaal, vd., 2016).

Bu çalışma dijitalleşmenin en önemli aktörlerinden biri olarak çocukların dijital alanlarda maruz kaldığı reklamları anlama ve anlamlandırması için önemli bir kavram dijital reklam okuryazarlığı kavramına odaklanmaktadır. Çalışmada literatür taramasından yola çıkarak öncelikle reklam okuryazarlığına ilişkin görüşlere yer verilecektir. Daha sonra dijital reklam okuryazarlığına ilişkin bilgiler paylaşıldıktan sonra dijital reklam okuryazarlığında etkin olan süreçler ve aktörlere değinilecektir.

Reklam Okuryazarlığı Kavramı

Günümüz dünyası çeşitli reklam türleri ile çevrelenmiş, hedef kitlenin istenilen yönde düşünme, davranma ve hareket etme noktasında ikna etmek için çabalayan stratejiler ile donatılmış durumdadır (Balcı ve Ersöz, 2021). Reklam teknolojileri dijital teknolojilerin sağladığı faydalarla birlikte insanların bir taraftan yaşamlarını sürdürme diğer taraftan da istenilen amaca hizmet etmesine fayda sağlamayı amaçlayan çaba içerisinde hareket etmektedir. Günümüzde bireylerin dijital teknolojilerin ve yeniliklerin gerisinde kalmamak için bu araçlara hızlı bir şekilde adapte olması veya olmaya çalışması reklamcılarının da ilgisini çekmiştir. Bu yüzden bireylerin açık veya kapalı şekilde maruz kaldığı

reklamlara yönelik kendilerini savunmak ve güçlendirmek için gerekli becerileri kazanması gerekmektedir (Aydoğan, 2021).

Günümüzde reklamlara sürekli maruz kalan bireylerin, reklamlar yoluyla iletilen mesajları anlama, değerlendirme, yorumlama ve/veya analiz etme gibi becerileri kazanabilmesi için tüketicinin/potansiyel tüketicinin reklam okuryazarlığı becerilerini kazanması gerekmektedir (Malmelin, 2010; Vanwesenbeeck, vd., 2016; Vanwesenbeeck, vd., 2017). İkna bilgisi olarak da adlandırılan reklam okuryazarlığı (Friestad ve Wright, 1994), en genel biçimiyle reklam mesajlarının ne söylediğini ne yapmamızı istediğini ve gerçekte ne söylemek istediğini anlamak ve yorumlamak olarak tanımlanmaktadır. Reklam okuryazarlığıyla tüketiciler, reklam sektörü ve ticari özelliklerini bilmenin yanı sıra yorum yapma ve bu yönde fikir üretme noktasında da becerilere sahip olmaktadır (Erdem, 2020). Reklam okuryazarlığı, tüketici konumunda bulunan bireylerin reklamlı ve reklamsız içerikler arasında ayırım yapma ve reklamın “ikna edici” bir unsurla üretildiğinin fark etme becerisini ifade etmektedir (Rozendaal vd., 2011: 345).

Reklam okuryazarlığı konusundaki anlayışlar, tüketicilerin farklı türdeki reklam yelpazesi konusunda farkındalıklarından, üretim değerlerindeki duyarlılıklarına ve çeşitli teknikleri tanımlamadaki yeteneklerine kadar kapsamlı süreçleri içermektedir (O'Donohoe ve Tynan, 1998). Reklam okuryazarlığının çok boyutlu anlam ve kapsamındaki yapı araştırmacıların bu konu hakkında genel tanımlamalar sunmasına yol açmıştır. Hudders ve arkadaşları (2016: 911) reklam okuryazarlığını *“reklam içeriğini normal medya içeriğinden ayırt etme yeteneği ve reklamcılık tarafından kullanılan tekniklerin altında yatan ticari amacı ve bilgisi anlama*

yeteneği” özetlemektedir. Ayrıca bu iki temel beceri, bireylerin reklamın satış amacını anlamalarını ve reklamın ikna edici amacını belirlemeyi içermektedir (Hudders, vd., 2016). Bu tanımlamalardan da anlaşılabilceği gibi reklam okuryazarlığı, yalnızca reklam bilgisini (reklam okuryazarlığı) değil, aynı zamanda bu tür bilginin reklama maruz kalma sırasında kullanımını (reklam okuryazarlığı performansı) içerecek şekilde geniş bir kapsamı ifade etmektedir (Rozendaal vd., 2011).

Reklam okuryazarlığına ilişkin tanımlamaların hepsi farklı bilgi türlerine odaklansa da hepsi kavramsal olarak reklam okuryazarlığının çok basitten daha karmaşık ve soyut bilgi türlerine doğru geliştiğini varsaymaktadır. Rozendaal ve arkadaşları (2016) bu gelişim evrelerini şu şekilde sıralamaktadır:

- *Reklamın Tanınması*: Reklam içeriklerini, diğer medya içerikleri arasında ayırt etmek.
- *Satış Amacını Anlamak*: Reklamın ürünleri satmaya çalıştığını anlamak.
- *Reklam Kaynağının Tanınması*: Reklam mesajları için kimin ödeme yaptığını anlamak.
- *Hedef Kitlenin Algılanması*: Kitle hedefleme ve segmentasyon kavramını anlamak.
- *İkna Edici Niyeti Anlamak*: Reklamın tüketicilerin davranışlarını, örneğin bir ürün hakkındaki tutumlarını ve bilişlerini değiştirerek tüketicilerin davranışlarını etkilemeye çalıştığını anlamak.
- *İkna Edici Taktikleri Anlamak*: Reklamcıların tüketicilerin tutumlarını, bilişlerini ve davranışlarını değiştirmek için belirli taktikler kullandığını anlamak.

- *Reklamın Önyargısını Anlamak*: Reklamı yapılan ürün ile gerçek ürün arasındaki tutarsızlıkların farkında olmak.
- *Reklama Karşı Şüphecilik*: Reklama inanmama eğilimi geliştirmek.
- *Reklamdan Hoşlanmama*: Reklama karşı genel bir olumsuz tutum oluşturmak.
- *Reklam Okuryazarlığının Geri Kazanılması*: Bir reklam mesajını işlerken reklamla ilgili ilgili bilgiyi bellekten geri getirme yeteneğine sahip olmak.
- *Reklam Okuryazarlığının Uygulanması*: Reklamla ilgili bilgiyi, mesajı işlerken bir reklam mesajına uygulama yeteneği kazanmak (Rozendaal vd., 2016).

Reklam okuryazarlığı eğitimi içerisinde üç temel okuryazarlık bileşenine dayalı olarak geliştirilebilir: içerik, dilbilgisi ve yapı okuryazarlığı. İçerik okuryazarlığı, reklamların içeriğinin (ör. temalar ve fikirler) anlaşılması anlamına gelir; gramer okuryazarlığı, ikna için kullanılan reklamların gramerinin (ör. görsel teknikler) anlaşılmasıyla ilgilidir ve yapı okuryazarlığı, sosyal ve medya endüstrisinin reklam üretimini etkileyen ekonomik yapıyla ilgilidir (ör. mülkiyet ve gelir modelleri) (Hwang, vd., 2018).

Dijital Reklam Okuryazarlığı ve Çocuk

Teknik gelişmeler cihazların, medyanın ve platformların hızlı değişimini körüklediğinden, günümüz çocukları dijital devrimin ön saflarında yer almaktadır (Harms, vd, 2022; Marti ve Berthelot-Guiet, 2019). Günümüz reklamcılık faaliyetleri, daha fazla karmaşık ve dijital hale geldiğinden, reklam verenler medya içeriğini kesintiye uğratan geleneksel, açık reklam biçimlerinden (örneğin televizyon reklamları) ve reklamdan kaçınma

davranışını tetikleyen rahatsız edici içeriklerden uzaklaşmaktadır. Bunun yerine reklam verenler, ürün yerleştirme, sponsorlu içerik gibi dijital medya içeriklerine yönelmiş ve hedef olarak da çocukların sıkça kullandığı dijital oyunlar ve sosyal medya ağları gibi ortamlar seçilmiştir (De Pauw, 2018; De Pauw, vd., 2019). Dijital reklamların hedefinde çocukların olması, çocukların reklamların psikolojik etkilerine karşı çevrimiçi ortamlarda daha savunmasız hale gelmesine yol açmıştır (Nairn 2008).

Çocukluk dönemi, çocukların reklamı tanıyabilecekleri, satış ve ikna etme amacını anlayabilecekleri ve bu anlayışı reklamı yapılan ürün veya hizmeti değerlendirirken kullanabilecekleri dönem olarak tanımlanmaktadır (Nairn ve Fine, 2008). Reklam pazarının çocukları hedef tüketici haline getirmesi, reklamcılar sürekli olarak çocukları ikna etmenin yeni yollarını aramaya yönelmiştir. Dijital alanlarda sıkça gerçekleşen reklamcılık faaliyetleri arasında, ticari içeriği dijital medya içeriğine tam olarak entegre etmek, çocukları ticari içerikle aktif olarak meşgul etmek ve çocukların bir anda karşılaştıkları ticari mesajların sayısını artırmak bulunmaktadır (Hudders, vd., 2017). Reklamcılarının hedef kitle olarak gördükleri çocukları etkilemek ve tüketime yönelme çabaları dijital reklam okuryazarlığının önemini arttırmaktadır. Her şeyden önce dijital reklam okuryazarlığı, çocukların maruz kaldığı/bırakıldığı reklamlardan bağımsız olarak anlama becerilerini geliştirmesi bakımından zekasının bir parçası olarak kabul edilmektedir (Hudders vd., 2017; Zarouali, vd., 2019).

Dijital reklam okuryazarlığı, dijital medya aracılı reklam mesajlarını algılayabilme ve yorumlayabilme sürecinin yanı sıra farklı formatlardaki dijital reklamları tanıyabilme beceri olarak tanımlanmaktadır (Erdem, 2020). Özellikle çevrimiçi oyunlar,

sosyal medya ağları, bloglar gibi geleneksel olmayan formlarda reklamların kullanımındaki artış dijital reklam okuryazarlığın önemi daha da arttırmıştır (Nairn, 2008). Dijital reklam okuryazarlığının, ikna edici mesajları analiz etme, oluşturma ve değerlendirme ve bunlara karşı eleştirel bir tavır sergileme becerisi içermesi, bu davranış biçimlerinin özellikle dijital alanların aktif kullanıcısı ve hedefi olan çocuklar da gelişmesi gerektiğini göstermektedir (Rozendaal, Lapierre, Van Reijmersdal ve Buijzen, 2011). Çünkü dijital reklam okuryazarlığı çocuklarda ikna girişimlerinin nasıl, ne zaman ve neden yapıldığının anlaşılmasıyla ilgili daha geniş bir kavram olan ikna bilgisi edinilmesiyle gelişmektedir (Wright, Friesad ve Boush, 2005; Berthelot-Guiet, 2022).

Çocukların dijital dünyada maruz kaldığı reklam biçimleri, platformlara göre çeşitlilik göstermektedir. Çocukların televizyon, radyo, gazete ve dergi gibi geleneksel reklamcılık biçimlerini tercih etmediğini bilen reklam verenler, reklam içeriklerini YouTube, Instagram, Twitter ve Snapchat gibi platformlardaki sosyal medya içeriğine dahil etmeleri için sosyal medya içerik oluşturucularına ödeme yapmaktadır (Meyers, 2017). Bunun yanı sıra dijital oyunlar, çeşitli video/film/dizi gibi içeriklerde yer alan ürün yerleştirmeler gibi reklamcılığın dijital biçimlerinde çocuklar önemli miktarda reklam içerikleriyle karşı karşıya kalmaktadır (Zarouali, 2019). Özellikle son on yıllarda, çocukları hedefleyen reklam ve pazarlama ortamı yoğun bir şekilde değişmiştir. Bu dönemde çocukların YouTube'da vlogger'ların reklam mesajlarıyla karşılaşması, web sitelerinde sponsorlu makaleleri okuması, tabletlerde reklam oyunları oynaması, Facebook'ta hedefli reklamları görmesi vb. reklamlar veya ürün yerleştirmeye maruz kalmaktadır. Bunun yanı sıra çocuklar aynı zamanda

çevrimiçi reklamcılıkla (advergames, sosyal medya reklamcılığı veya afiş reklamları gibi) temas halinde bulunmakta ve akıllı telefonlarında konuma dayalı reklamcılık girişimlerine maruz kalabilmektedir (Blades vd., 2014).

Dijital ortamda reklamcılık faaliyetleri, platformların yanı sıra sosyal medya ünlülerini de (influencer, fenomen, etkileyici) kullanmaktadır. Günümüzde sosyal medya fenomenlerinin vloglarını izlemek, çocuklar ve ergenler için favori bir eğlence etkinliği haline gelmiştir. Reklam verenler için vlog'lar, genç izleyicilere ulaşmanın mükemmel bir yolu olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, vlog'lar güçlü bir pazarlama aracı haline gelmiştir. Bununla birlikte, çocuklar ve ergenler için bir vlog'un reklam içerip içermediği genellikle belirsiz bir durum oluşturmaktadır. Bu da bu tür reklamların adilliği ve şeffaflığıyla ilgili soruları gündeme getirmektedir. Çocuklar vlog içi reklamların ticari amacını fark etmezlerse, kritik bir başa çıkma mekanizması olarak hizmet edebilecek dijital reklam okuryazarlıklarını etkinleştirmeleri olası gözükmemektedir (Hoek, vd., 2020; De Jans ve Hudders, 2020; Hoek, vd., 2021). Bunun yanı sıra sosyal medya ünlülerinin paylaşmış olduğu içeriklerde, reklamı yapılan markaların entegrasyonlarını nadiren "sponsorlu" veya "reklam" olarak etiketlemesi veya açıklaması, "reklam" ve "içerik" arasındaki geleneksel sınırları bulanıklaşmasına ve çocuklar için dijital reklam okuryazarlığı becerisinin de önemini göstermektedir (Meyers, 2017). Diğer taraftan sosyal medya ünlülerinin oynadığı bir reklam oyununda markalı bir ürünle oynamak, eğlencenin içerisinde bulanıklaşan reklam ve doğal içerik arasındaki bilginin bulanıklaşması, sosyal medya gönderilerinde farkında olmadan bu oyunlar aracılığıyla reklamların iletilmesi de çocukların dijital reklam

okuryazarlığı eğitimini tamamlaması gerektiğini göstermektedir (Herrewijn, vd., 2021; De Jans, vd., 2019).

Uygulamalar, programlar, oyunlar ve eğitim materyalleri ve sosyal medya ünlülülere/influencer/fenomenler dahil olmak üzere birçok dijital medya kaynağı, reklam içerikleriyle donatılmış durumdadır. Çocukların ve gençlerin benzersiz gelişimsel ihtiyaçları, onları dijital pazarlamanın olumsuz fiziksel, zihinsel ve finansal sağlık etkilerine karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Bu dönemde özellikle ebeveynler, çocuklarının dijital medya mesajlarını eleştirmesine, üstü kapalı reklamcılık yaklaşımlarını belirlemesine ve etkilerine direnmesine yardımcı olma konusunda büyük bir rol oynamakta ve dijital reklam okuryazarlığı eğitimi sürecine katkıda bulunmaktadır (Radesky, 2020; Aydoğan ve Ayhan, 2022). Günümüzde dijital ağlarda geleneksel olmayan reklamcılığın yükselişi, ebeveynlerin çocukları istilacı pazarlamadan koruma sorumluluğuyla birleşmiş durumdadır. Hem yetişkinlerin hem de çocukların benzer şekilde ikna tekniklerini diğer içeriklerden ayırmak için sık sık mücadele ettiği günümüzün dijital dünyasında, birincil sosyalleşme araçları olarak ebeveynlerin toplumdaki en savunmasız kişileri korumaya yönelik paydaş çabalarında ön saflarda yer almaktadır. Bu da ebeveynlerin çocuklarını dijital reklamların olumsuz etkilerinden korumak istedikleri takdirde onları güçlendirmek ve bu rolü etkin bir şekilde üstlenmeleri için gereken becerileri vermek için mevcut destek ve bilgilerin olması gerektiğini göstermektedir. Bu dönemde ebeveynler, çocuklarının çevrimiçi reklamlara maruz kalma durumlarını izlemede daha aktif bir rol üstlenmeli, dijital reklamcılık okuryazarlık becerilerini artırmalı ve

çocuklarına çevrimiçi reklamcılığa karşı tutumsal tepkiler aşılamaya teşvik etmesi gerekmektedir (Spiteri Cornish, 2014).

Çocuklar ve gençler tarafından kullanılan medyanın doğası son yıllarda önemli ölçüde değişmiş ve çocuklar artık internette, sosyal medyada, kullanıcı tarafından oluşturulan içerikte, video oyunlarında, mobil uygulamalarda, sanal veya artırılmış gerçeklikte, sanal ortamda daha fazla zaman geçirmektedir. İnternet, davranışsal veri toplamanın rehberliğinde reklam verenlerin kullanıcılarla iletişim kurmasına, bunları izlemesine ve etkilemesine olanak tanımaktadır. Bir kullanıcının dijital konumu, etkinlikleri, uygulama içi davranışları, beğenileri ve beğenmedikleri, reklam mesajlarını daha etkili hale getirmek için kullanılabilecek birçok şirket arasında paylaşılan bir dijital profile katkıda bulunmaktadır (Radesky, vd., 2020). Bu da dijital alanlarda çocukların ikna edici reklamcılık girişimlerini eleştirel olarak tanıyıp, anlayıp anlamadıkları gibi önemli dijital reklam okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir (Zarouali, vd., 2019).

Sonuç

Geleneksel kitle iletişim araçlarında yayımlanan reklamlarda hedef kitle her zaman çocuklar olmuştur. Yayımlanan reklamlarda çocuklar için güçlü hayali arkadaş imgeleri yaratılmış, çocuklara oyuncak ve eğlence ürünleri satın almaya ikna edebilmek için çeşitli stratejiler uygulanmıştır. Geleneksel kitle iletişim araçlarında çocuklara yönelik reklam pazarlaması zamanla yerini dijital alanlara bırakmaya başlamış ve hem reklamcılar için hem de çocuklar için yeni bir dönemin kapısı açılmıştır (De Veirman, Hudders ve Nelson 2019). Dijital alanların reklam faaliyetleri için bir büyüme alanı sunması, reklamcılar için çeşitli

fırsatları doğurmuştur. Bu fırsatların en başında ise bu alanlarda sergilenen kişisel bilgilere ulaşım imkânı bulan reklamcılar, çocuklara yönelik kişiselleştirilmiş reklamlar yayımlamaya başlamış. Bu dönemde çağdaş reklamcılık daha etkileşimli, eğlenceli ve çocukların ticari mesaja daha fazla maruz kaldığı bir döneme girmiştir (van Reijmersdal vd., 2010).

İnternet ve sosyal medya ağlarında çeşitli bilgiler, mesajlar ve reklamlarla çevrili bir dünyada (Uzun, 2022), çocuklar için okuryazarlık, dijital medya okuryazarlığı ve dijital reklam okuryazarlığı sosyal iletişim için güçlü bir araç haline gelmiştir (Montero-Liberona, vd., 2020; Yiğiter ve Ata, 2022). Çocukların geleneksel kitle iletişim araçlarında maruz kaldıkları reklamların farkında olmamaları, dijital medyada kişiselleştirilen reklamlarla daha tehlikeli hale gelmeye başlamıştır. Çocukların reklamlarla ilgili bilgi yoksunluğu ve reklamın etkilerine daha duyarlı olma eğilimlerinden dolayı dijital reklam okuryazarlığı sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir.

Dijital iletişim teknolojilerinin tüketimi bireyseldir. Dijital iletişim teknolojileri, çocukların öğrenmesi, eğlenmesi ve eğitilmesi için birden fazla platform oluşturmakla birlikte, çocuklara ilişkin ticari iletişimin doğasını da değiştirmektedir (O'Rourke, vd., 2019). Bu da çocukların reklamlara duyarlılığına ilişkin akademik ve toplumsal tartışmaları beraberinde getirmiştir (Rozen-daal vd., 2011: 334). Dijital dünyada yer alan çeşitli alanlara karşı çocukların artan ilgisi beraberinde çocukluğun da ticarileşmesini beraberinde getirmiştir (Kunkel, 2005). Bu ticarileşen dünya ve çocuklara ilişkin reklamların, çocukların refahı üzerindeki olumsuz yan etkilerine ilişkin kaygıların yanı sıra, çocukları hedefleyen reklamların dürüstlüğüne ilişkin kaygıların da artmasına

neden olmuştur. Bu süreçte en büyük endişe, çocukların henüz reklamları eleştirel bir şekilde değerlendirebilecek durumda olmamasından kaynaklanmaktadır. Yetişkinlerle karşılaştırıldığında, çocukların reklamla karşılaştıklarında daha savunmasız oldukları ve sonuç olarak reklamın etkisine karşı daha duyarlı oldukları düşünülmektedir. Bu yaygın varsayımın arkasındaki mantık, ikna anlayışlarının tam olarak gelişmemiş olması ve bu nedenle reklamın cazibesini fark etme ve onu eleştirel bir şekilde değerlendirme konusunda daha az yetenekli olmalarından kaynaklanmaktadır (Rozendaal, 2019). Çocukların dijital reklamlara karşı anlama, kavrama ve eleştirel tutum geliştirebilme yeteneklerini ifade eden dijital reklam okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Rozendaal vd., 2011; Hoek, vd., 2022; Hudders, vd., 20216).

Dijital reklam okuryazarlığının gelişmesi ve çocukların becerilerini geliştirebilmesi için en önemli görev ise ebeveynlere düşmektedir. Çocukların dijital oyun, video, sosyal medya sitelerinde yer alan gömülü reklamlar gibi içerikleri anlamlandırması bazen kolay olsa da özellikle öneriler veya “reklam” olarak belirtilmeyen içerikleri anlamlandırması zor olabilmektedir. Reklamcıların pazarlama hilelerinin sosyal medya ağlarında ticari algıları üst boyuta taşıyan teknikleri, bunun yanı sıra platformların veya bireysel kullanıcıların ticari kaygılarla reklam içerikleri “doğallaştırması”, çocukların bu içerikleri fark etmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden çocukların dijital ağlardaki özellikle gizli reklamlara oldukça duyarlı oldukları ve yeterli dijital reklam okuryazarlığı becerilerini geliştirmek için ebeveynlerin aktif desteğine ihtiyaç duymaktadır (Nascimento ve Jorge, 2022).

Sonuç olarak internet ve sosyal medya ağlarıyla çevrili dijital dünyada çocukların maruz kaldığı çeşitli reklam içerikleri, anlama ve yönetme becerisi gerekmektedir. Günümüzde çocukların en önemli sosyalleşme araçlarının başında gelen dijital alanlarda çocukların sık vakit geçirmesi, farkında olarak veya olmadan reklamlara maruz kalması dijital reklam okuryazarlığının rolünü ve önemini arttırmıştır. Bu yüzden çocukların aile ve okul gibi önemli toplumsal sosyalleşme araçlarında dijital reklam okuryazarlığı becerilerini ve farkındalığını arttırmak için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aydoğın, H. (2021). The necessity of digital advertising literacy for Turkey in the 21st Century. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 38, 505-511.
- Aydoğın, H. ve Ayhan, A. (2022). An action research on improving parents' digital advertising literacy skills. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 41, 276-294.
- Ayhan, B. (2017). Digital literacy. In Bünyamin Ayhan (ed), *Digitalization and society* (pp. 29-48). Peter Lang International Academic Publishers.
- Berthelot-Guiet, K. (2022, November). Hints of Advertising Digital Literacy: Fragments of Media Discourses. In *HCI International 2022-Late Breaking Papers. Interaction in New Media, Learning and Games: 24th International Conference on Human-Computer Interaction, HCII 2022, Virtual Event, June 26-July 1, 2022, Proceedings* (pp. 3-15). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Blades, M., Oates, C., Blumberg, F. ve Gunter, B. (2014). *Advertising to children: New directions, new media*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- De Jans, S. ve Hudders, L. (2020). Disclosure of vlog advertising targeted to children. *Journal of Interactive Marketing*, 52(1), 1-19.
- De Jans, S., Hudders, L. ve Cauberghe, V. (2017). Advertising literacy training: The immediate versus delayed effects on children's responses to product placement. *European Journal of Marketing*, 51(11/12), 2156-2174.
- De Jans, S., Hudders, L. ve Cauberghe, V. (2018). Adolescents' self-reported level of dispositional advertising literacy: how do adolescents resist advertising in the current commercial media environment?. *Young Consumers*, 19(4), 402-420.
- De Jans, S., Hudders, L., Herrewijn, L., Van Geit, K. ve Cauberghe, V. (2019). Serious games going beyond the Call of Duty: Impact of an advertising literacy mini-game platform on adolescents' motivational outcomes through user experiences and learning outcomes. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 13(2), <https://doi.org/10.5817/CP2019-2-3>

- De Pauw, P. (2018). Children's advertising literacy: empowering children to cope with advertising. A multiperspective inquiry into children's abilities to critically process contemporary advertising (Doctoral dissertation, Ghent University).
- De Pauw, P., Cauberghe, V. ve Hudders, L. (2019). Taking children's advertising literacy to a higher level: A multilevel analysis exploring the influence of parents, peers, and teachers. *Communication Research*, 46(8), 1197-1221.
- De Veirman, M., Hudders, L. ve Nelson, M. R. (2019). What is influencer marketing and how does it target children? A review and direction for future research. *Frontiers in Psychology*, 10, 2685. doi:10.3389/fpsyg.2019.02685
- Erdem, M. N. (2020). An argumentative study on digital advertising literacy. In *Handbook of research on multidisciplinary approaches to literacy in the digital age* (pp. 160-178). IGI Global.
- Friestad, M. ve Wright, P. (1994). The persuasion knowledge model: How people cope with persuasion attempts. *Journal of Consumer Research*, 21(1), 1-31.
- Harms, B., Hoekstra, J. C., ve Bijmolt, T. H. (2022). Sponsored influencer vlogs and young viewers: When sponsorship disclosure does not enhance advertising literacy, and parental mediation backfires. *Journal of Interactive Marketing*, 57(1), 35-53.
- Herrewijn, L., De Jans, S., Hudders, L., ve Cauberghe, V. (2021). Leveling up advertising literacy! Investigating the cognitive and motivational effectiveness of a digital game for learning aimed at improving children's advertising literacy. *Electronic Commerce Research and Applications*, 46, 101036.
- Hoek, R. W., Rozendaal, E., van Schie, H. T. ve Buijzen, M. (2021). Development and testing of the advertising literacy activation task: an indirect measurement instrument for children aged 7-13 years old. *Media Psychology*, 24(6), 814-846.
- Hoek, R. W., Rozendaal, E., van Schie, H. T. ve Buijzen, M. (2022). Inhibitory control moderates the relation between advertising literacy activation and advertising susceptibility. *Media Psychology*, 25(1), 51-81.

- Hoek, R. W., Rozendaal, E., Van Schie, H. T., Van Reijmersdal, E. A. ve Buijzen, M. (2020). Testing the effectiveness of a disclosure in activating children's advertising literacy in the context of embedded advertising in vlogs. *Frontiers in Psychology*, 11, 451.
- Hudders, L., Cauberghe, V. ve Panic, K. (2016). How advertising literacy training affect children's responses to television commercials versus advergames. *International Journal of Advertising*, 35(6), 909-931.
- Hudders, L., De Pauw, P., Cauberghe, V., Panic, K., Zarouali, B., & Rozendaal, E. (2017). Shedding new light on how advertising literacy can affect children's processing of embedded advertising formats: A future research agenda. *Journal of Advertising*, 46(2), 333-349.
- Hwang, Y., Yum, J. Y. ve Jeong, S. H. (2018). What components should be included in advertising literacy education? Effect of component types and the moderating role of age. *Journal of Advertising*, 47(4), 347-361.
- Karaboğa, M. T. (2019). Dijital medya okuryazarlığında anne ve baba eğitimi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 2040-2073.
- Kadioğlu, A. ve Abdukaya, F. (2023). Bireylerin sosyal medyada habere ulaşımı ve kullanımı, 8. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi, 14/15 Ekim, Ankara.
- Kunkel, D. (2005) Comments. *International Journal of Advertising*, 25(3), 401-405.
- Livingstone, S. (2004). What is media literacy?. *Intermedia*, 32(3), 18-20.
- Livingstone, S. ve Helsper, E. J. (2006). Does advertising literacy mediate the effects of advertising on children? A critical examination of two linked research literatures in relation to obesity and food choice. *Journal of Communication*, 56(3), 560-584.
- Malmelin, N. (2010). What is advertising literacy? Exploring the dimensions of advertising literacy. *Journal of Visual Literacy*, 29(2), 129-142
- Marti, C. ve Berthelot-Guiet, K. (2019). Advertising or not advertising: Representations and expressions of advertising digital literacy

- on social media. In *Social Computing and Social Media. Communication and Social Communities: 11th International Conference, SCSM 2019, Held as Part of the 21st HCI International Conference, HCII 2019, Orlando, FL, USA, July 26-31, 2019, Proceedings, Part II 21* (pp. 417-433). Springer International Publishing.
- Meyers, C. B. (2017). Social media influencers: A lesson plan for teaching digital advertising media literacy. *Advertising & Society Quarterly*, 18(2). 10.1353/asr.2017.0018
- Montero-Liberona, C., Pimentel Varas, G. ve Fernández Valdés, G. (2020). Exploring Advertising Literacy Digital Paths: Comparison Between Gender Approaches Among Chilean Students. In *Social Computing and Social Media. Participation, User Experience, Consumer Experience, and Applications of Social Computing: 12th International Conference, SCSM 2020, Held as Part of the 22nd HCI International Conference, HCII 2020, Copenhagen, Denmark, July 19-24, 2020, Proceedings, Part II 22* (pp. 355-373). Springer International Publishing.
- Naderer, B. (2021). Advertising unhealthy food to children: on the importance of regulations, parenting styles, and media literacy. *Current Addiction Reports*, 8(1), 12-18.
- Nairn, A. (2008). 'It does my head in ... buy it, buy it, buy it!' The commercialisation of UK children's web sites. *Young Consumers: Insight and Ideas for Responsible Marketers*, 9(4), 239-253.
- Nairn, A. ve Fine, C. (2008). Who's messing with my mind? The implications of dual-process models for the ethics of advertising to children. *International Journal of Advertising*, 27(3), 447-470.
- Nascimento, M. ve Jorge, A. (2022). YouTube and advertising literacy among children in Portugal. *Parenting for a Digital Future*.
- O'Rourke, V., Miller, S. J. ve Dunne, L. (2019). Increasing the advertising literacy of primary school children in Ireland: Findings from a pilot RCT. *International Journal for Digital Society*, 10(2), 1478-1488.
- O'Donohoe, S. ve Tynan, C. (1998). Beyond sophistication: Dimensions of advertising literacy. *International Journal of Advertising*, 17(4), 467-482.

- Özkan, A. (2016). Dijital medya ve çocuk: Sosyelleşmenin yeni boyutları (Doctoral dissertation), Sakarya Üniversitesi.
- Özkan, A. ve Hira, İ. (2017). Dijital medya ve sosyalleşme: 6-12 yaş çocukların sosyalleşmesine dair ebeveyn görüşleri İstanbul örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 9, 245-270.
- Parasnis, E. (2022). The implications of social media for adolescent critical thinking from an information and advertising literacy context: A brief review. *The Serials Librarian*, 83(1), 9-15.
- Potter, W. J. (2016). *Media literacy*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Radesky, J., Chassiakos, Y. L. R., Ameenuddin, N. ve Navsaria, D. (2020). Digital advertising to children. *Pediatrics*, 146(1). <https://doi.org/10.1542/peds.2020-1681>
- Rozendaal, E. (2019). Improving advertising literacy and effectiveness. In *The psychology of food marketing and (over) eating* (pp. 76-93), New York: Routledge.
- Rozendaal, E., Buijzen, M. ve Valkenburg, P. (2011). Children's understanding of advertisers' persuasive techniques. *International Journal of Advertising*, 30(2), 329-350.
- Rozendaal, E., Buijzen, M., & van Reijmersdal, E. A. (2022). Persuasive messages and the development of advertising literacy in children and adolescents. In *The Routledge International Handbook of Children, Adolescents, and Media* (pp. 302-310). Routledge.
- Rozendaal, E., Oprea, S. J. ve Buijzen, M. (2016). Development and validation of a survey instrument to measure children's advertising literacy. *Media Psychology*, 19(1), 72-100.
- Sanders, B. (1995). "A" is for ox: The collapse of literacy and the rise of violence in an electronic age. New York: Vintage.
- Spielvogel, J. ve Terlutter, R. (2013). Development of TV advertising literacy in children: Do physical appearance and eating habits matter? *International Journal of Advertising*, 32(3), 343-368.
- Spiteri C. L. (2014). 'Mum, can I play on the internet?' Parents' understanding, perception and responses to online advertising designed for children. *International Journal of Advertising*, 33(3), 437-473.

- Uzun, B. (2022). Siyasal iletişimin kullanım alanı olarak sosyal medya. İçinde: Yavuz Demir, Siyasal iletişim çalışmaları (ss. 103-125). Tablet Kitabevi.
- Van Reijmersdal, E. A., Jansz, J., Peters, O. ve Van Noort, G. (2010). The effects of interactive brand placements in online games on children's cognitive, affective, and conative brand responses. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1787-1794.
- Vanwesenbeeck, I., Ponnet, K. ve Walrave, M. (2017). Young adolescents' advertising literacy and purchase intention in social network games: Influence of perspective taking and need for cognition. *Journal of Consumer Behaviour*, 16(1), 23-33.
- Vanwesenbeeck, I., Walrave, M. ve Ponnet, K. (2016). Young adolescents and advertising on social network games: A structural equation model of perceived parental media mediation, advertising literacy, and behavioral intention. *Journal of Advertising*, 45(2), 183-197.
- Wright, P., Friestad, M. ve Boush, D. M. (2005). The development of marketplace persuasion knowledge in children, adolescents, and young adults. *Journal of Public Policy and Marketing*, 24(2), 222-233. <https://doi.org/10.1509/jppm.2005.24.2.222>
- Yiğiter, A. ve Ata, F. (2022). Dijital medya okuryazarlığı becerisi: İletişim alanında eğitim gören lisans ve ön lisans öğrencilerine yönelik karşılaştırılmalı bir uygulama, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 53, 1-19.
- Zarouali, B., De Pauw, P., Ponnet, K., Walrave, M., Poels, K., Cauberghe, V. ve Hudders, L. (2019). Considering children's advertising literacy from a methodological point of view: Past practices and future recommendations. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 40(2), 196-213.
- Zarouali, B., Walrave, M., Ponnet, K. ve Poels, K. (2019). Advertising literacy. *The International Encyclopedia of Media Literacy*, 1-11.

Sosyal Medyada Dijital Ebeveynlik ve Sharenting

Gözde YARDIM*

Bünyamin UZUN*

Giriş

Dünya son yüzyılda hızla dijitalleşmiş ve dijital ağların etkin olduğu toplumsal yapılar bütünü ortaya çıkmıştır. Televizyonun çocuklar üzerinde yarattığı etkiler (Şeker ve Balcı, 2013) dijitalleşmeyle birlikte artmıştır. Dijitalleşme uzun bir süreci kapsamasına karşın özellikle son 20 yılda yaygınlaşan sosyal medya ağları dijital dünyanın gerçek temsilcileri olmuştur. Nitekim sosyal medya ağları toplumsal yaşamın kendisini dijitalleştirme anlamında önemli bir etki yapmıştır. Bugün gündelik yaşamımızda var olan her şey sosyal medya ağlarına anında yansımaktadır. Bu durum, yaşamımızı kolaylaştıran banka işlemleri, alışveriş ve resmi işlemlerin yanı sıra yaşamımızda bazı problemleri de beraberinde getirmiştir (Ayhan ve Demir, 2022). Dijital ağlardaki bilgi güvenliği, yanlış yönlendirilme ve dijital ortamda gerçekleştirilen hırsızlıklar gibi maddi temelli şeylere ek olarak online taciz ve istismar gibi psikolojik etkenler de vardır. Psikolojik etkilerin sosyal yaşamı da etkilemesi bakımından önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu tarz problemlerle çocuk ve

* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın ve Yayın ve ABD Doktora Öğrencisi,

* Dr, Bağımsız Araştırmacı, uzunbnyamin17@gmail.com

ergenlerin karşı karşıya kalması ise daha ciddi sorunlara neden olmaktadır (Demir ve Ayhan, 2020).

Çocukların dijital dünyadaki olumsuzluklardan korunması ve dijital ağırları verimli bir şekilde kullanması önemlidir. Bu aşamada dijital ebeveynlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Çocuk ve ergenlerin dijital dünyayı daha doğru bir şekilde kullanması ve buradaki olumsuzluklardan korunması için ebeveynler rehberlik yapması anlamına gelen dijital ebeveynlik çocukları gerçek dünyada olduğu gibi dijital dünyada da yaşama hazırlamayı amaçlamaktadır. Ancak dijital çağın getirileri ve sosyal medyanın yaşamın merkezinde yer almaya başlaması nedeniyle ebeveynler dijital ebeveynlik rollerini yerine getirmeyerek çocukları dijital dünyayla baş başa bırakmaktadır. Bunun daha da kötüsü ise ebeveynlerin çocuklarını ve onlarla ilgili bilgileri sürekli paylaşılarak çevrimiçi istismara maruz kalmalarına yol açılmaktadır. Çocuklar hem gerçek dünyada hem de dijital dünyada haberdar olmadıkları risk ve tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu aşamada dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı önemli hale gelmektedir. Dijital okuryazar olan ya da medya okuryazarı olan kişiler hem çocuklarını daha iyi yönlendirecek hem de bu teknolojilerin içinde büyümelerini sağlayacak ortamı hazırlayacaktır.

Bu çalışmada, ebeveynlerin sharenting eylemleri dijital ebeveynlik ve çevrimiçi istismar çerçevesinde incelenmiştir. Ebeveynlerin çocuklarını sosyal medyada paylaşması anlamına gelen sharenting eylemi çocuğun dijital ortamlarda istismara maruz kalmasına da neden olabilmektedir. Bu durumu incelemeyi amaçlayan çalışmada sosyal medyada benlik sunumunu ebeveynlik üzerinden gerçekleştiren, 100 bin ve üzerinde takipçisi olan ve herkese açık paylaşımlar yapan 20 hesabın paylaşımları

incelenmiştir. İncelemeye alınan 20 hesaptan çocuğun da yer aldığı son üç paylaşım içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

Dijital Ebeveynlik ve Dijital Okuryazarlık

Dijital teknolojilerde yaşanan gelişmelerle birlikte dijital ağlar ve internet teknolojisi yaşamın her alanına girmiştir. İnsanların gündelik yaşamlarının neredeyse tamamı dijital ağlar üzerinden gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Ayhan ve Demir, 2022). Bu anlamda internet üzerinde alışveriş yapılabilmekte, banka hesapları kontrol edilebilmekte, internet üzerinden eğitimlere katılabilmekte ya da iş görüşmeleri ve iş toplantıları video konferans teknolojisi ile gerçekleştirilebilmektedir. İçinde yaşadığımız toplum Jan Van Dijk'ın (2018) deyiimiyle "ağ toplumu" halini almıştır. Bu ağlar her türlü bilgiye ulaşmak için kullanılmaktadır. Öte yandan dijital dünyaya erişim yalnızca erişkinlerin kullanımında değildir ve çocuklar da dijital ağları kullanmaktadır. Dijital dünyada milyonlarca ağ ve sayfa bulunmakta ve bunların bir kısmı çocuklar ya da ergenler için uygun olmayan içerikleri barındırmaktadır (Oyöz-Semerci ve Balci, 2020; Karakuş, Balci ve Tiryaki, 2023; Kadioğlu ve Abdukaya, 2023). Söz konusu olumsuz ağlardan ve sayfalardan çocukların korunması ise bu anlamda önemlidir (Bayzan, 2009; Huang vd., 2018). Çocukların ve ergenlerin dijital ortamdaki zararlı içeriklerden korunması ve dijital dünyayı doğru bir şekilde kullanması "dijital ebeveynlik" kavramını ortaya çıkarmıştır.

Dijital çağda çocukların dijital dünya ile etkileşimini kontrol eden ve bir anlamda yol gösterici bir rolü olması beklenen dijital ebeveynliğin tanımına geçmeden önce kısaca ebeveynin ne olduğuna bakmakta fayda vardır. Ebeveynlik, "bireyi biyolojik olarak yetiştirmenin yanı sıra duyuşsal, sosyal ve eğitimsel gelişiminden de sorumlu olan anne, baba ya da aile büyüğü olarak

tanımlanabilir.” (Yurdakul, vd., 2013: 887). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere ebeveyn çocukları yaşamın her alanına hazırlama için çeşitli roller üstlenmektedir. Dijital ebeveyn de çocukları teknolojik gelişmelere adapte etme ve onları faydalı bir şekilde kullanmaya hazırlama rolünü üstlenmektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin sorumlulukları değişmekte daha doğrusu genişlemektedir. Nitekim geçmişte ebeveynler çocuklarını dışarıdaki yabancılara karşı korumak ya da çocukların kendilerini korumasını öğretmesi gerekmektedir. Ebeveynler çocuklara kapıyı yabancılara açmama, telefonda tanımadıkları kişilere bilgi vermeme gibi temel koruyucu bilgileri öğretmekteydi. Buna ek olarak izlenen televizyon programları, okunan dergi ya da kitapların denetlenmesi ile artan sorumluluklar dijital ağlarla birlikte oldukça geniş bir bağlam oluşturmuştur. Çocukların interneti sorumsuzca ve kontrolsüz bir şekilde kullanması da ciddi sorunlar yaratmaktadır ve ebeveynleri bu anlamda sorumluluğu ortaya çıkarmaktadır (Canbek ve Sarioğlu, 2007: 34; Manap ve Durmuş, 2020).

Dijital ebeveynlik kavramı ilk olarak Rode (2009) tarafından kullanılmıştır. Dijital ebeveynlik, internet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve çocukların dijital dünyada zaman geçirmesiyle ortaya çıkan sorunların önlenmesi ile ilgili bir temele dayanarak ortaya atılmıştır. Nitekim çocuklar dijital dünyaya karşı kendini savunamayacak durumdadır ve ebeveynlere bu anlamda bir sorumluluk ortaya çıkmaktadır (Söğüt, 2020: 15). Dijital ebeveynlik kavramı: “dijital çağın gereksinimlerine göre hareket eden, temel düzeyde dijital araçlara hâkim, uçsuz bucaksız bir ortam olan dijital ortamlardaki olanakların farkında olan ve çocuğunu bu ortamlardaki risklere karşı koruyabilen, kişi haklarına gerçek hayatta saygı duyulması gerektiği gibi sanal ortamda da aynı

şekilde davranılması gerektiğini çocuğuna aşıl原因 ve teknolojik gelişmelere kendini kapatmayan bireydir.” (Yurdakul vd., 2013: 888) şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka tanımda dijital ebeveynlik, dijital çağın dinamiklerine göre hareket eden, temel düzeyde teknolojik cihazlara hâkim, dijital platformlarda sunulan imkanlara nasıl ulaşabileceğini bilen ve çocukları dijital ortamlarda karşılaşacakları sorunlara karşı koruyabilen, dijital ortamlarda da mesafe ve mahremiyeti bilerek çocuklarına bu anlamda saygı duyan anne ya da babalardır (İnan-Kaya, vd., 2018). Yapılan tanımlamalara bakıldığında dijital ebeveynlik çocukları dijital dünyadaki risklerden korumanın yanı sıra onları dijital dünyaya entegre etme ve faydalı bir şekilde kullanmalarını sağlamayı da içermektedir. Bu anlamda dijital ebeveynlerin öncelikle temel düzeyde dijital okuryazarlığı olmalı ve bunu da çocuklarına aktarmalıdır. Buna benzer şekilde Yay (2019: 11), dijital ebeveynliğin çerçevesini bir rehber olmak bağlamında çizmektedir. Ona göre dijital ebeveynler her şeyden önce çocuklarına dijital dünyayı doğru ve verimli bir şekilde kullanmayı aşılmalıdır.

Dijital ebeveynlik Yurdakul ve arkadaşlarına (2013) göre farklı rolleri de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda; dijital okuryazarlık, farkında olma, kontrol, etik ve yenilikçilik rolleri ön plana çıkmaktadır. Teknolojik okuryazarlık, ebeveynlerin teknolojik araçları doğru bir şekilde kullanabilme becerisine sahip olması, internet teknolojilerinde yaşanan gelişmeleri takip etme ve gizlilik politikalarını bilmeyi içermektedir. Dijital ebeveynin farkında olma rolü ise, internet ortamındaki risklerin farkında olma, internet bağımlılığını fark etme ve çocukların bilgisayar ve internette ne yaptığının farkında olma gibi rolleri kapsamaktadır. Bir diğer rol olan kontrol çocuğun dijital ağlarda neleri paylaştığını kontrol etme ve çocukları dijital ortamlardaki

olumsuzluklara karşı bilinçlendirme gibi rollerdir. Dijital dünyada etik ise elde edilen bilgilerin doğruluğunu sorgulama ve elde edilen bilgilerle ilgili fikri mülkiyet haklarına saygılı olmayı kapsayan rollerdir. Son olarak dijital ebeveynin yenilikçi olma rolü vardır. Yenilikçi bir dijital ebeveyn yeniliklere açık, yenilikleri takip eden ve onları öğrenmeye açık olan bir birey olmalıdır. Bütün bu roller dijital ebeveynin çocuklarına dijital dünyada rehber olmasının önünü açacaktır. Yurdakul ve arkadaşlarının belirttiği dijital ebeveynlik rolleri bir dijital okuryazarlık sürecinin aşamaları olarak düşünülebilir. Nitekim tamamı birbiri ile ilişkili olan bu roller çocukların dijital dünyayı nasıl kullanacaklarının çerçevesini de çizmektedir (Yusuf vd., 2020).

Dijital ebeveynlik rollerinin gerçekleştirilmesinde farklı değişkenler etkili olmaktadır. Bu anlamda ebeveynlerin çeşitli özellikleri dijital ebeveynlik rollerinin ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Ebeveynlerin cinsiyeti sosyo-ekonomik durumları, eğitimleri, gelir düzeyleri, internet kullanım alışkanlıkları ve dijital yeniliklere açık olma dijital ebeveynlik rollerini etkilemektedir. Ebeveynlerden annelerin çocukların dijital aktivitelerini daha iyi kontrol ettikleri ve rehber oldukları görülmüştür (Yama vd., 2019; Tiryaki, 2023). Burada belirtilenlere ek olarak ebeveynlerin çocukları ile olan iletişimi de dijital ebeveynlik rollerini etkilemektedir. Bu anlamda otoriter tavırlar alan ebeveynlerin dijital ebeveynlik noktasında sorunlar yaşadığı görülmüştür (Martin-Carido vd., 2021; Konok vd., 2020).

Dijital ebeveynlik, hem çocukların dijital dünya ve sosyal medyayı doğru ve verimli bir şekilde kullanmasını sağlamak hem de çocukları buralardaki olumsuz durumlara karşı korumayı içeren bir role sahiptir. Bu iki işlev birbiri ile bağlantılı olarak gelişmekte ve çocukların doğru kullanımı başta çevrimiçi

istismar olmak üzere çocukları dijital dünyanın olumsuzluklarından korumaktadır. Ulaşdemir ve Küçük'e (2021) göre birçok ebeveyn çocuklarının dijital dünyada geçirdiği süreyi kontrol etmekte ancak kullandıkları aktiviteleri incelememektedir. Bu durum dijital istismardan çocukları koruma ve bilinçli bir şekilde kullanıma yararlı olmayacaktır. Nitekim çocuklar burada hem istismar hem de farklı olumsuz örneklerle karşı karşıya kalacaktır. Bu durumda ebeveynlerin dijital okuryazarlığı önemli hale gelmektedir. Dijital okuryazarlık kavramını açıklamak ve dijital ebeveynlik ile arasındaki bağı ortaya koymak önemlidir.

İnternet teknolojisi ve dijital dünya, insanların etkin bir şekilde sosyal ağlarda sosyalleşmesine ve kullanıcıların birçok içeriği deneyimleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Dijital ağlarda kullanıcılar geleneksel medyanın aksine aktif bir konumdadır ve yalnızca alıcı olarak yer almamaktadır. Bu durum insanların dijital bir dünyada e-yaşam olarak tabir edilebilecek bir sanal dünyası oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan bu dijital dünya insan yaşamına önemli etkiler yapmaktadır (Onursoy, 2018: 990). Dijital dünyanın insan yaşamında böylesine bir etkinin olması dijital dünyayı doğru ve verimli bir şekilde kullanmayı da beraberinde getirmektedir. Nitekim bu dünyanın içinde olumlu içerikler olduğu gibi olumsuz içerikler de vardır ve söz konusu olumsuzluklardan uzak durmak önemli hale gelmektedir. Bu anlamda hem fiziki dünyada hem de dijital dünyadaki yaşıntıyı etkileyen durumları kontrol edebilme durumu ise dijital okuryazarlık kavramını beraberinde getirmiştir (Ayhan, 2017).

Dijital okuryazarlık kavramı ilk olarak Paul Gilster tarafından literatüre kazandırılmıştır (Onursoy, 2018). Gilster (1997) dijital okuryazarlığı yalnızca dijital dünyaya giriş sağlayan cihazları

kullanmaktan ibaret olmayan beceriler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Ona göre dijital okuryazarlık dijital dünyayı kullanmanın yanı sıra düşüncelere hakim olmak ve onları yönetmeyi de içermektedir. Dijital okuryazarlık kavramına bir diğer yaklaşım da yazılı ve görsel iletişim araçları aracılığıyla gönderilen iletilerin algılanması, çözümlenmesi, değerlendirilmesi ve dijital dünyaya iletiler gönderilmesi şeklindedir (Potter, 2013). Burada dijital okuryazarlığın çerçevesine bakıldığında kullanıcıların aktif bir konumda yer alması ve elde ettiği içerikleri bir süzgeçten geçirerek kullanması görülmektedir. Bu durum dijital dünyanın doğasına uygun bir sonuçtur ve dijital dünya kullanıcı türevli bir medyadır. Öte yandan dijital okuryazarlığı temel işlevleri ile ele alan İrvan'a (2017) göre dijital dünyanın olumlu özelliklerinden yararlanırken burada bulunan olumsuzluklardan kaçmayı bilmemek dijital okuryazarlığı oluşturmaktadır.

Dijital okuryazarlık belirli aşamaları ve belirli özellikleri kapsamaktadır. Bu anlamda dijital okuryazarlık becerileri, problem çözme, araştırma, beceri kazanma, iş birliği ile öğrenme, sosyal etkileşim gerçekleştirebilme ve eleştirel beceri gibi etmenleri kapsamaktadır (Gillen vd., 2018). Dijital okuryazarlığın ve dijital medya okuryazarlığının temelde bazı yeterlilikleri kapsadığı görülmektedir. Bu anlamda Hobbs (2010) erişim, değerlendirme, üretim, yansıtma ve eylem olmak üzere beş aşamayı açıklamıştır. Buna göre erişim, dijital ağlara erişimi sağlayacak teknolojik araçlara ulaşmak ve bunları kullanma becerisine sahip olmaktır. Değerlendirme ise, dijital ağlardan gelen mesajların olumlu ya da olumsuz özelliklerini değerlendirme ve analiz yapabilme yetisine sahip olmaktır. Üretim aşamasında kullanıcı dijital dünyadaki hedef kitlesine uygun mesajlar gönderebilme yetisidir. Yansıtma ve Eylem aşamaları ise dijital dünyada elde edilen

durumun fiziki dünyaya aktarılması anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda birey dijital dünyada elde ettiği bilgiyi dışarıya yansıtarak bir gelişimi göstermeli ve buna ek olarak elde ettiği bilgiler doğrultusunda sorumluluk alarak eyleme geçmesidir.

Dijital okuryazarlık kavramı içerisinde medya okuryazarlığını da barındırmaktadır. Medya okuryazarlığı oldukça eski bir çalışma alanıdır ancak dijital teknolojilerde yaşanan gelişmelerle birlikte dijital medya okuryazarlığı kavramı da önemli hale gelmiştir (Yiğiter ve Ata, 2022). Dijital medya okuryazarlığı, medya araçlarına erişim, değerlendirme ve üretimi içeren dijital medya ağlarını doğru bir şekilde kullanma bilincidir (Karaduman, 2019). Temel çerçevesi medya okuryazarlığı ve dijital okuryazarlık ile benzeşmekte ancak farklı olarak sosyal medya ağlarını insanların sürekli kullanmasından doğan bir eleştirel yaklaşımı barındırmaktadır. Nitekim kullanıcıların ürettiği içeriklerle oluşan dijital medyalar bilgi güvenliği bakımından sorunlu bir ortamdır. Kullanıcıların burada eleştirel bir tutumla bilgi güvenliğini sorgulaması önemli bir noktadır. Medya okuryazar bireylerin aşağıdakileri yapabilmeleri gerektiğini belirtmektedir: (Hobbs, 2010: 19):

- İnsanların kişisel ve kamusal yaşamlarında medyayı nasıl kullandığını anlama
- Kitleler ve medya içeriği arasındaki karmaşık ilişkileri tanıma
- Medya içeriğinin sosyal ve kültürel bağlamlarda üretildiğini anlama
- Medyanın ticari doğasını anlama
- Belirli kitlelerle iletişim kurmak için medyayı kullanma

Medya okuryazarlığının insanlara vereceği katkı incelendiğinde eleştirel düşünce ve sorgulama kültürü ön plana çıkmaktadır. Bu durum hem geleneksel medya hem de dijital medya okuryazarlığı için gereklidir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi dijital medyanın kullanıcı temelli olması dijital medya okuryazarlığını önemli hale getirmektedir. Buna ek olarak dijital dünyayı çocukların da etkin bir şekilde kullanması nedeniyle özellikle ebeveynlerin dijital ve medya okuryazarlığı becerileri önemli hale gelmektedir. Nitekim çocuklarına rehberlik edecek ebeveynlerin kendi yeterliliklerini çocuklarına aktarması gerekmektedir. Çocukların dijital ağları verimli ve güvenli bir şekilde kullanması sağlanarak geleceğe hazırlanması gerekmektedir.

Sharenting Kavramı

Modern dijital çağın bir ürünü olarak ortaya çıkan ve ebeveynlerin çocuklarının yaşamlarıyla ilgili dijital medyada paylaşım yapma eğilimini tanımlayan "Sharenting" kavramı, share (paylaşma) ve parent (ebeveyn) kelimelerinin birleşiminden türetilerek literatürdeki yerini almıştır. Baloğlu'na (2023: 767) göre "son yıllarda sosyal medya ağlarında ebeveynler tarafından çocuklarla ilgili çoğu zaman mahrem kalması gereken görsel ve bilgilerin paylaşılması anlamına gelen "sharenting" olgusu giderek artmaktadır." Sharenting terimi, ebeveynlerin sosyal medya platformlarında, bloglarda veya diğer çevrimiçi mecralarda çocuklarıyla ilgili fotoğraflar, videolar, hikayeler ve bilgiler paylaşmalarını ifade etmektedir (Collins, 2022; Siibak ve Traks, 2019).

Sosyal medya, ebeveynlerin çocukları ile ilgili deneyimlerini paylaşmaları bilgi alışverişi ve kullanıcıların birbirlerinden destek alma noktasında faydalı bir alan yaratırken aynı zamanda bu sınırsız paylaşım durumu etik, mahremiyet, çocuk hakları gibi konular açısından tartışmalı bir eylem olmaya devam etmektedir

(Lazard vd., 2019; Maraşlı vd., 2016). Collins sözlüğünde ilk kez kullanılan sharenting kavramının sınırları tam olarak belirli olmamasına karşın ebeveynlerin çocukları ile ilgili her türlü ihlale neden olabilecek paylaşımlar olarak nitelendirilebilir (Collins, 2022). Bu paylaşımlar genel anlamda geniş bir bilginin kullanılması ve kamuya açılmasıyla ilgilidir ancak etik anlamda çocuk ile ilgili sorun yaratabilecek kısıtlı ve tek bir bilginin bile paylaşılması ihlal olarak değerlendirmede yeterli olmaktadır. Brosch bu noktada, sosyal medyada çocuk paylaşımları ile ilgili düşünürken paylaşılan içeriğin miktarı, sıklığı, içeriği ve izleyici kitlesinin önemini vurgulamaktadır. Bu noktalar paylaşımların düzeylerini belirlemeye olanak tanırken yayınlanan bilgilerin içeriği analiz edilebilir (Brosch, 2018: 79).

Sharenting davranışı, aile ve arkadaşlarla iletişim noktasında, ebeveynlerin aile üyeleri ve uzak arkadaşlarla çocuklarının büyüme ve gelişmelerini paylaşarak iletişim kurmaları ve çocuklarının büyüme aşamalarını belgelemelerini ve bu anıları gelecekte hatırlamaları anlamında anıların kaydedilmesi gibi bazı avantajları içerebilir. Bu avantajların yanı sıra sharenting davranışının şu riskleri düşünülebilir:

1. **Gizlilik ve Güvenlik Riskleri:** Çocukların kişisel bilgileri ve görselleri çevrimiçi platformlarda paylaşıldığında, bu bilgiler kötü niyetli kişilerin eline geçebilir. Bu, çocukların fiziksel güvenliğini tehlikeye atabilir.

2. **Kimlik Hırsızlığı:** Çocukların adları, doğum tarihleri ve diğer kişisel bilgileri sharenting aracılığıyla açıkça ortaya konduğunda, bu bilgiler kimlik hırsızları için bir hedef haline gelebilir.

3. **Çocukların Mahremiyet Sorunları:** Sharenting, çocukların özel anılarının ve mahremiyetlerinin ihlal edilmesine neden

olabilir. Çocuklar büyüdüğünde, ebeveynlerinin paylaşımları utanç verici veya rahatsız edici olabilir.

4. **Etik Sorunlar:** Sharenting, çocukların rızası olmadan paylaşılan bilgileri içerebilir. Bu, çocukların özel yaşamlarının gizliliğini ve onurlarını ihlal edebilir.

5. **Gelecekteki İtibar Riski:** Çocuklar büyüdüğünde, çocukluk dönemlerindeki çevrimiçi paylaşımların, gelecekteki işverenler, okullar ve diğer önemli kişiler tarafından incelenmesi olasıdır. Bu, çocukların itibarını olumsuz etkileyebilir.

6. **Çocukların Kendi İnternet Varlıklarını Kontrol Edebilme İhtimali:** Sharenting, çocukların kendi dijital varlıklarını kontrol etme arzusunu baltalayabilir. Ebeveynlerin çocukların çevrimiçi kimliklerini oluşturmaya ve yönetmesine izin vermesi önemlidir.

Dijital dünyada var olabilmek için sosyal medyada benlik sunumu ve kimlik temsilinde ebeveyn kimliğini ön plana çıkaran kişilerin sharenting davranışlarındaki en büyük sorun; çocuğun kimlik bilgilerinin, yüzünün, lokasyon bilgilerinin paylaşılmasıdır (Bovy, 2013; Verswijvel, vd., 2019). Bu aşamada ortaya çıkacak etik sorunların yanı sıra hukuki boyutta oluşabilecek sorunlara zemin hazırlanmaktadır. Dijital ortamlarda bulunan çocuk görüntüleri ve çocukla ilgili paylaşılan diğer bilgiler pornografik sitelerde kullanılabilen öte yandan lokasyon bilgilerinin açıkça verilmesi ile çocuk kaçırma olaylarının yaşanma riski artmaktadır (Erdem, 2022). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 16. Maddesinde belirtildiği gibi; "Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz." (unicef.org). Ancak sosyal medyada çocuk paylaşımlarında görülen olumsuz, hakaret içeren yorumlar ile bu

paylaşımların dijital veri ortamında kalıcı olarak kalacağı düşünüldüğünde çocuğun itibar ve onuruna kalıcı bir şekilde zarar verildiği düşünülebilir. Yasal düzenlemelerle kontrol altına alınmaya çalışılan bu konu çerçevesinde, Çevrimiçi Gizliliğini Korumaya Yasası'na (COPPA) göre 13 yaşın altındaki çocukların çevrim içi içeriklerinden bilgilerinin toplanması ve paylaşılması sınırlandırılmıştır (COPPA, 1998). Yasa, çocuğun gizliliğini korumayı ve çevrimiçi bilgileri denetlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, YouTube çocukların mahremiyetini korumak için düzenlemeler yapmaktadır (Kopuz vd, 2022: 383). Ancak hızla yayılan dijital çevrimiçi ortamlar ve kullanıcıların buna paralel olarak artan içerik paylaşım hareketleri değerlendirildiğinde uygulanan denetimlerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Yöntem

Sosyal medyada sharenting kavramlarını dijital ebeveynlik çerçevesinde inceleyen bu çalışmada hem nitel hem de nicel yöntemlerde kullanılan içerik analizi gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi uygulanırken, incelemeye alınan hesaplar 100 bin ve üzerinde takipçisi olan, herkese açık paylaşımda bulunan ve sosyal medyada benlik sunumunu ebeveynlik üzerinden gerçekleştiren 20 hesabın çocuğun görüntüsünü içeren son üç paylaşımı değerlendirmeye alınmıştır. Bu aşamada hesaplar doküman analizi tekniği ile incelenmiş ve incelemeye alınan içerikler kaydedilerek içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen içerikler ebeveynlerin çocuklarını paylaşma şekilleri ve dijital ebeveynlik rollerini yerine getirme biçimleri bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra ebeveynlerin çocuklarını birçok bilgileri açık bir şekilde paylaşması çevrimiçi istismarı da beraberinde getirmektedir ve çalışmada bu bağlamdan bir inceleme de gerçekleştirilmiştir.

İçerik analizi, metinlerden ya da diğer içeriklerden kullanım bağlamları çerçevesinde tekrarlanabilen ve geçerli çıkarımlar yapmaya olanak sağlayan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2013: 17). Haluk Geray'a (2006) göre içerik analizi, iletişim içeriğinin önceden belirlenmiş kategorilere göre incelenmesine dayanan araştırma tekniğidir. Bu anlamda iletişim alanında içerik çözümlemesi gerçekleştirilebilen içerikleri; gazete, dergi, radyo, televizyon ve internet ağlarında yer alan bütün yazılı ve görsel materyaller oluşturmaktadır. Kısaca iletişim alanında kullanılan her türlü belge içerik analizi yöntemiyle çözümlenebilir.

İçerik analizi hem nitel hem de nicel yöntemle gerçekleştirilebilir. İçerik analizi çok uzun bir süre nicel bir yöntem olarak kabul edilmiş ve çalışmalarda bu şekilde kullanılmıştır. Ancak Neumann'a (2017) göre içerik analizi nicel çözümlemelerin yetersiz kaldığı noktalarda nitel olarak da gerçekleştirilebilir. Nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı içerik analizi çalışmaları daha bütünsel sonuçlar ortaya koymaktadır. Nitekim nicel içerik analizi ile incelenen içeriğin istatistiki bilgileri ortaya konurken nitel çalışma ile de içeriğin toplumsal bağlamı belirginleştirilmektedir.

İçerik analizi ile araştırmacı iletişim kaynaklarından aldığı içeriğin mesajlarını ya da anlamlarını nesnel bir şekilde çözümler. İçerik çözümlemesi gerçekleştirilirken araştırmacının rolü yalnızca içerikleri kaydetmek ve buradan elde edilen sonuçları çözümlemektir. Nitekim içerik analizinde araştırmacı mesajlarla ya da mesajı gönderenlerle bir etkileşim içerisinde bulunmaz (Neumann, 2017: 466). Bu nedenle içerik çözümlemesi bir kodlama sistemi ile gerçekleştirilir. Kodlama sistemi metinlerde bulunan bilgileri kaydetme ve sistematik bir şekilde gözlemlemeye

yarayan kurallar bütünüdür. Kodlama sistemi oluşturulduktan sonra çözümleme gerçekleştirilir (Drisko ve Maschi, 2016: 3).

Dijital ebeveynliğin sharenting kavramı bağlamında incelenildiği çalışmada içerik analizi gerçekleştirilirken öncelikle incelemeye alınan hesaplar belirlenmiş ve içerikler kaydedilmiştir. Bunun ardından ilgili literatürden yararlanılarak sharentingi inceleyen kodlama cetveli saptanmıştır. Söz konusu kodlama cetveli doğrultusunda elde edilen içeriklerin kodlanması ile oluşan veriler üzerinden bir çözümleme gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda elde edilen veriler nicel olarak açıklanmış ve daha sonra nitel olarak yorumlanmıştır.

Bulgular

Çalışmada incelenen hesapların dijital ebeveynlikleri ve çocuklarına ilişkin paylaşımları incelenmiştir. Yapılan paylaşımlar sharenting bağlamında değerlendirilmiş ve içerik analizi bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin nicel analizi tablolarda yer almakta ve nitel yorumlamaları ise tabloların altında metin olarak yer almaktadır.

<i>Kategoriler</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Çocuğun ismi	17	27,0
Ebeveynin ismi	18	28,6
Çocukla bağlantılı isim	21	33,3
Ebeveynle bağlantılı isim	4	6,3
Diğer	3	4,8
<i>Toplam</i>	63	100,0

Tablo 1: Hesap İsmi

Yapılan içerik analizi sonucunda incelenen hesaplardaki içeriklerin 21 tanesi hesap isminde çocukla bağlantılı isim kullanırken, 18 tanesi ebeveynin ismi, 17 tanesi çocuğun ismi, 4 tanesi ebeveynle bağlantılı isim ve 3 tanesi ise bu kategoriler haricinde hesap ismine sahiptir. Kullanıcılar çocukla bağlantılı isimlerle hesap açarak ebeveynlik deneyimlerini paylaşabilir ve diğer ebeveynlere tavsiyelerde bulunabilirler. Bu davranış, çocuk büyüme deneyimlerini paylaşan bir topluluk oluşturma amacı taşıyabilir. Ancak, çocukların adıyla açılan sosyal medya hesapları aynı zamanda bazı riskleri de içerebilir. Özellikle çocukların gizliliği ve güvenliği göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal medyada benlik sunumunu ebeveynlik üzerinden gerçekleştiren ve çocuğunun kimliğini gizlemeyen kullanıcıların çocukları çevrimiçi çocuk istismarına açık hale gelebilmektedir.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Biliniyor	47	74,6
Bilinmiyor	16	25,4
Toplam	63	100,0

Tablo 2: Çocuğun İsmi Bilinirliği

Araştırma kapsamında incelenen hesaplarda ebeveynlerin 47 tanesi açıkça çocuğun ismini paylaşmakta, 16 hesapta ise çocuğun ismi paylaşılmamıştır. Çocuğun adı ve kimlik bilgileri, kötü niyetli kişilerin hedefi haline gelebilir. Bu bilgiler, kişisel bilgilerin kötüye kullanılması veya çocuğun istismara uğraması riskini artırabilir. Çocuğun adının ve kimlik bilgilerinin izni olmadan paylaşılması, telif hakkı ve özel haklar sorunlarına yol açabilir.

Bu, aile içi veya diğer kişiler arasındaki anlaşmazlıklara neden olabilir. Ayrıca, çocuklar büyüdüklerinde, çocukluk dönemlerindeki sosyal medya paylaşımları veya bilgileri nedeniyle olumsuz etkilenme riski taşırlar. Bu tür paylaşımlar, gelecekte iş, eğitim veya kişisel ilişkileri etkileyebilir.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Anne	38	60,3
Baba	22	34,9
Diğer	3	4,8
Toplam	63	100,0

Tablo 3: Hesap Sahibi

İncelenen hesapların 38 tanesi anne, 22 tanesi baba, 3 tanesi ise diğer kişiler tarafından yönetilmektedir. İncelenen hesaplarda hesap sahibinin daha çok anneler olduğu görülmektedir. Kadınların anne kimliği ile sosyal medya ortamlarında paylaşım yapma eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Annelik ile "sharenting" davranışı arasındaki ilişkiyi düşünmek gerekirse, anne olmak, kadınların toplumsal kimliğinin bir parçasıdır. Sosyal medya, insanların kendilerini ifade etme ve toplumsal kimliklerini inşa etme platformu olarak kullanılır. Anne kimliği, kadınların bu kimlik inşasında önemli bir rol oynar ve sharenting davranışına itebilir. Aynı zamanda son zamanlarda babaların da sosyal medya ortamlarını babalık deneyimlerini aktarmak için kullandıkları dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmada babaların sahip olduğu Instagram hesabı da oldukça fazladır. Geleneksel baba rolü, zaman içinde evrilmiştir. Babalar artık sadece ekonomik sağlayıcılar olarak değil, aynı zamanda çocuklarıyla duygusal bağlar kurma ve aktif olarak ilgilenme rollerini de

benimsemişlerdir. Bu değişim, erkeklerin baba kimliğini daha fazla ön plana çıkarmalarına neden olarak daha fazla kitleye ulaşma imkânı sunan sosyal medya ortamlarına yönelmiştir. Toplum, baba katılımını ve babalık rolünün önemini daha fazla kabul etmektedir. Bu nedenle babalar, bu rolünü sosyal medyada gururla sergileyebilirler ve toplumsal olarak destek görebilirler. Toplumsal kabul ve kimlik inşasında sosyal medya içerikleri erkeklerin kendilerini ifade etmelerinde önemli hale gelmiştir.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Kız	34	54,0
Erkek	27	42,9
Bilinmiyor	2	3,2
Toplam	63	100,0

Tablo 4: Çocuğun cinsiyeti

Yapılan incelemede, hesaplarda 34 kız çocuğu içeriklerinin paylaşıldığı, 27 erkek çocuğunun içeriklerinin paylaşıldığı görülmektedir. 2 tanesinin ise cinsiyeti bilinmemektedir. Çocukların cinsiyeti bakımından bir denge olduğunu söylemek mümkündür.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Bebek (0-4 yaş arası)	2	3,2
Çocuk (5-12 yaş arası)	33	52,4
Ergen (12-18 yaş arası)	28	44,4
Toplam	63	100,0

Tablo 5: Çocuğun Yaş Grubu

Yapılan çalışmada hesaplarda paylaşımları yapılan çocukların yaş aralıkları incelendiğinde; 2 hesabın bebek, 33 hesabın çocuk, 28 hesabın ergen kategorisinde olduğu belirtilmiştir.

Çocuğun rızasını almak, sharenting davranışının etik ve mahremiyet odaklı bir şekilde yapılmasını sağlamak için önemlidir. Sharenting, çocukların gelecekteki dijital izleri ve çevrimiçi varlıkları üzerinde etkisi olan bir davranıştır. Çocuklar, bu izleri kendileri kontrol etme hakkına sahiptir. Ancak görüldüğü üzere, kendi rızası alınmayacak yaşta olan bebek ve çocukların bu hakları gözetilmeden yapılan sorunlu sharenting davranışı etik dışıdır. Çocuğun rızası alınabilecek yaşa gelene kadar sorumluluğu ebeveynlerinde olan çocukların kişisel hakları aileleri tarafından korunmalıdır.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Evet	52	82,5
Hayır	11	17,5
Toplam	63	100,0

Tablo 6: Reklam içerikli Paylaşım

Hesaplarda incelenen paylaşımların 52 tanesinin reklam içerikli olduğu 11 tanesinin ise reklam içerikli olmadığı görülmektedir. Sharenting davranışı reklam içerikli olarak yapıldığında, ebeveynlerin çocuklarının yaşamlarını ve deneyimlerini, bir ürünü veya hizmeti tanıtmak veya satmak amacıyla kullanmalarını ifade eder. Bu tür içeriklerin genellikle reklam verenler veya markalar tarafından desteklendiği veya finanse edildiği unutulmamalıdır. Ebeveynler, çocuklarının bir ürünü kullanırken veya deneyimlerken fotoğraf veya videolarını çekebilir ve bu içerikleri sosyal medya hesaplarında paylaşabilirler ve markalarla işbirliği

yaparak ürün veya hizmetlerini tanıtarak reklam içeriği oluşturabilirler. Markalar, bu işbirliklerini ürün karşılığında veya ödeme karşılığında teklif etmektedirler. Reklamcılık, genellikle belirli bir hedef kitlenin dikkatini çekmek ve etkilemekle ilgilidir. Çocukların reklamlarda kullanılması, bu reklamların etkisini çocuklar üzerinde artırma amacını taşıyabilir ve bu etik bir sorun teşkil edebilir. Çocukları Instagram veya diğer sosyal medya platformlarında reklam amaçlı kullanmak, etik ve hukuki sorunları beraberinde getirebilir. Bu nedenle, çocukların mahremiyetleri, güvenliği ve tercihleri dikkate alınarak bu tür içeriklerin oluşturulması ve paylaşılması gereklidir. Ebeveynler ve reklamcılar, çocukların haklarına saygı göstermeli ve onların izinlerini almalıdır. Rızası alınamayacak yaşta olan çocukların reklam amaçlı sosyal medyada kullanılması bir nevi çocuk işçilik olarak değerlendirilebilir ve oldukça sorunlu bir davranıştır.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Evet	48	76,2
Hayır	15	23,8
Toplam	63	100,0

Tablo 7: Çocuğun Yüzünün Görünmesi

İncelenen içeriklerin 48 tanesinde çocuğun yüzünün gösterildiği, 15'inde ise gösterilmediği görülmüştür. Paylaşımların çoğunda çocuğun yüzünün açıkça verilmesi çocukların mahremiyet ve kişisel gizlilikleri açısından oldukça olumsuz bir durum yaratmaktadır. Çocuğun yüzü, kişisel kimlik bilgileri ve fiziksel tanımlayıcı bir özellik taşır. Bu bilgiler, kötü niyetli kişilerin çocuğun kimliğini tespit etmesine veya istismar etmesine olanak tanır. Ayrıca Çocukların yüzleri, çevrimiçi taciz ve istismarın

hedefi haline gelebilir. Bu tür istenmeyen sonuçlar, çocukların psikolojik ve duygusal sağlıklarını etkileyebilir. Çocuğun yüzü, reklamcılar veya ticari kuruluşlar tarafından izinsiz kullanılabilir. Bu, çocuğun veya ailesinin bilgisi veya onayı olmadan ticari amaçlarla kullanıldığında hukuki sorunlara neden olabilir.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Ev	22	34,9
Okul	13	20,6
Çevre/Sosyal aktivite	28	44,4
Toplam	63	100,0

Tablo 8: Fotoğraf Mekanı

İncelenen paylaşımların 28'i çocuğun sosyal çevresinde, 22'si evinde, 13 tanesi ise okul/ eğitim ortamında olduğu görülmüştür. Sharenting, çocuğun sosyal çevresi ve okul yaşamıyla ilgili detayları kamusal bir şekilde ifşa edebilir. Bu, arkadaşları ve okul arkadaşları tarafından farklı şekillerde algılanabilir ve çocuğun ilişkilerini etkileyebilir.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Evet	8	12,7
Hayır	55	87,3
Toplam	63	100,0

Tablo 9: Lokasyon Bilgisinin Paylaşılması

İncelenen içeriklerin 8 tanesinde lokasyon bilgisinin açıkça verildiği 55 tanesinde ise verilmediği görülmüştür. Lokasyon bilgisi, kişinin fiziksel konumunu belirlemesine yardımcı olur. Kötü niyetli kişiler, bu bilgileri kullanarak bir kişinin nerede

olduğunu tespit edebilirler. Bu, çevrimiçi taciz, hırsızlık veya diğer suçlar için bir fırsat yaratabilir. Lokasyon bilgisi, kişilerin özel alanlarına dair bilgi sağlar. Bu bilginin paylaşılması, mahremiyetin ihlal edilmesine yol açabilir. Örneğin, ev veya işyeri adresinin ifşa edilmesi, kişisel mahremiyeti ciddi şekilde tehdit edebilir. Çocukların sosyal medya platformlarında lokasyonlarını paylaşması, onların güvenliği açısından büyük bir risk taşır. Bu bilgiyi kötü niyetli kişilerin elde etmesi, çocukların fiziksel güvenliğini tehdit edebilir.

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Saç/Makyaj/Güzellik	18	28,6
Oyun/ Aktivite	21	33,3
Okul/Ders içerikleri	22	34,9
Diğer	2	3,2
Toplam	63	100,0

Tablo 10: Paylaşımın Konusu

Yapılan çalışmada paylaşım içeriklerinin 22 tanesinin okul-ders içerikleri, 21 tanesinin oyun- aktivite içeriği, 18 tanesinin güzellik, 2 tanesinin diğer temasında olduğu saptanmıştır. Paylaşımların genellikle ebeveynlerin kendi çocuklarına dair deneyimlerini ve hissettiklerini paylaşma isteğiyle bu konularda ağırlıklı olarak yapıldığı görülmüş, aynı zamanda reklam içerikleri nedeniyle de bu temaların ön plana çıktığı incelenmiştir.

Sonuç

Dijital dünya insan yaşamının her alanında etkili olmaya devam etmektedir. Yaşamın neredeyse her anının sosyal medya ağlarında paylaşıldığı bir dünyadan söz etmek mümkündür.

İnsanlar kendileri ile ilgili paylaşımlar yapmanın yanı sıra çocukları ile ilgili de paylaşımlar yapmaktadır. Sharenting kavramı da tam bu noktada çocuğun paylaşılması anlamına gelmekte ve çeşitli sorunları da içeren bir bağlam yaratmaktadır. Çocukla ilgili yapılan paylaşımlar bazen çocuğun bilgilerini içerebilmekte ve çocuğu dijital dünyadaki olumsuzluklara karşı savunmasız bırakabilmektedir. Elbette dijital dünyada olan bu olumsuzluklar fiziki dünyaya da etki edebilmekte ve çocuğa psikolojik zararın yanı sıra fiziki zarar da verebilmektedir. Ancak öncelikli olarak çevrimiçi istismarın ortaya çıktığı görülmektedir. Buna karşın ebeveynlerin çocuklarını dijital dünyaya hazırlama ve dijital dünyayı etkili bir şekilde kullanmalarına rehberlik etme gibi rolleri vardır. Bu rollerin yerine getirilmesi çocuğun yaşama hazırlanması ve dijital dünyadan geri kalmayarak çağı yakalaması anlamına da gelecektir. Ancak sharenting eylemi bu durum için bir sorun da yaratmaktadır.

Çalışmada ebeveynlerin sharenting eylemleri dijital ebeveynlik bağlamında incelenmiştir. Sosyal medyada benlik sunumunu ebeveynlik üzerinden kurgulayan, 100 bin ve üzerinde takipçisi olan ve herkese açık paylaşım yapan hesapların çocuklarını da içeren son üç paylaşımları üzerine inceleme gerçekleştirilmiştir. İncelemeye alınan paylaşımların %60'ı çocuk ismi ya da çocukla bağlantılı isim içeren hesaplardır. Buna ek olarak yapılan paylaşımlardan yer alan çocukların %74'ünde çocuğun ismi bilinebilir durumdadır. Bu durum çocuğun başta ismi olmak üzere bilgilerinin gizliliğini tehlikeye sokmaktadır. Elbette bu mahremiyet durumunun ortaya çıkması çocuğu birçok anlamda istismara açık hale getirmektedir.

Sharenting eylemini gerçekleştiren ebeveynler yalnızca çocuğun ismi ile ilgili bilgiyi dijital dünyaya yaymamaktadır. Buna

ek olarak çocuğun yüzü açık bir şekilde görünen paylaşımlar toplam paylaşımlar içerisinde %76'lık dilimi oluşturmaktadır. Bu anlamda çocuklar görünür ve dışarıda da tanınır hale gelmekte ve kötü niyetli insanlar için açık hedef olmaktadır. Buna ek olarak çocukların cinsiyeti, çocuğun yaşı ve paylaşımın yapıldığı yer ve lokasyon bilgisi açık bir şekilde görülmektedir. Bunun yanı sıra çocukla ilgili anne mi yoksa baba mı paylaşım yapıyor ve hangisi daha çok ilgileniyor gibi bilgiler de sosyal medyada paylaşılmaktadır. Böyle paylaşımlar çocuğun profili ve gündelik yaşam alanları hakkında bilgiler sunmaktadır. Bütün bunlar çocukları çevrimiçi dünyadaki risklere karşı korumasız bırakmakta ve ebeveynlerin de dijital ebeveynlik rollerini yerine getiremediklerini ortaya koymaktadır.

Çalışmada incelenen bir diğer nokta ise ebeveynlerin paylaşımlarında yer alan reklam içerikli paylaşımlardır. Reklam içerikli paylaşımlar %82'lik bir orana sahiptir ve bu oldukça yüksek bir orandır. Ebeveynler hem etik olarak hem de hukuki olarak sorunlu olan bir durum ile çocuğu rızası dışında çalıştırmakta ve bundan para kazanmaktadır. Reklam içerikli paylaşımlar ebeveynlerin çocuklarını paylaştığı konu kategorilerini de doğrudan etkilemiştir. Oyun-aktivite, okul-ders ve saç/makyaj-güzellik paylaşımları %97'lik bir orana sahiptir. Özellikle saç/makyaj ve güzellik kategorisi (%28) tamamen reklam içerikli paylaşıma uygundur. Buna ek olarak belirtilen diğer iki kategori de reklam içerikli paylaşım için uygundur. Bu durum sharenting eyleminin hem etik hem de hukuki boyutta sorunlu yanlarını ortaya koymaktadır.

Çalışmada incelenen içerikler, çocuk paylaşımının birçok açıdan sorunlu yanlarını ortaya koymaktadır. Öncelikli olarak çocukların kişisel bilgilerinin bir kısmının sosyal ağlarda dolaşıma

girmesi ile güvenlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim bir yetişkin gibi önlem alıp sakın bir şekilde yaşanan sorunu atlatacak olan küçükler kendilerine rehber olması beklenen ebeveynleri tarafından dijital dünyaya bırakılmaktadır. Kişisel bilgilerin yanı sıra gündelik yaşam bilgileri de açıkça paylaşıldığı görülmektedir. Bu da çocukları çevrimiçi istismara açık hale getirmektedir. Bu anlamda yapılan paylaşımlar ebeveynlerin dijital ebeveynlik rollerinden uzak olduğunu söylemeyi mümkün hale getirmektedir.

Kaynakça

- Ayhan, B. (2017). Digital literacy. Bünyamin Ayhan (Ed.), Digitalization and society (s. 29-48) içinde. Frankfurt: Peter Lang International Academic Publishers.
- Ayhan, B. ve Demir, Y. (2022). Sosyal medya, kamusal alan ve gözetim. Himmet Hülür ve Cem Yaşın (Ed.), *Yeni medya, toplum ve kamusal alan* (s. 372-393) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Baloğlu, E. (2023). Instagram çağının dijital ebeveynleri: Sharenting bağlamında bir inceleme. *TRT Akademi*, 08 (19), 766-785.
- Bayzan, Ş. (2009). Türkiye ve Dünyada İnternet Yasaklarına, Sansüre ve Zararlı İçeriğe Karşı Yaptırım ve Uygulamalara Genel Bir Bakış. Akademik Bilişim 2009, 11 - 13 Şubat 2009, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Bovy, P. (2013). The ethical implications of parents writing about their kids. *The Atlantic*. Erişim: <https://www.theatlantic.com/sexes/archive/2013/01/the-ethical-implications-of-parents-writing-about-their-kids/267170/>
- Brosch, A. (2018). Sharenting: Why do parents violate their children's privacy?. *The New Educational Review*, 54(2018/4), 75-85. doi 10.15804/tner.2018.54.4.06.
- Canbek, G., & Sağıroğlu, Ş. (2007). Çocukların ve gençlerin bilgisayar ve internet güvenliği. *Politeknik Dergisi*, 10(1), 33-39.
- Collins, (2022). Definition of sharenting, In Collins English Dictionary. Erişim: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sharenting>.
- Demir, Y. Ve Ayhan, B. (2020). Sosyal medyanın gündem belirleyicileri: Twitter'da gündem belirleme süreci üzerine bir sosyal ağ analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 51, 1-19.
- Drisko, W. J. & Maschi, T. (2016). *Content Analysis*. New York: Oxford University Press.

- Erdem, M. I. (2022). Sosyal medyada sharenting kavramı ve ulusal mevzuatta incelenmesi. *Külliye Dergisi*, 3(2), 165-183 . DOI: 10.48139/ ay-bukulliye.1057938.
- Geray, H. (2006). *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gillen, J., Arnott, L., Marsh, J., Bus, A., Castro, T., Dardanou, M. ve Holloway, D. (2018). Digital Literacy and young children: towards better understandings of the benefits and challenges of digital technologies in homes and early years settings. Policy briefing of DigiLitEY COST Action IS1410 and the Digital Childhoods SIG of the European Early Childhood Research Association.
- Gilster, P. (1997). *Digital Literacy*. New York: John Wiley Press.
- Hobbs, R. (2010b). Dijital Çağda Medya Okuryazarlığını Yeniden Tanımlamak, (F. Yıldız, Çev.), *Erciyes İletişim Dergisi*, 2(3), 87-95
- Huang, G., Li, X., Chen, W. ve Straubhaar, J. D. (2018). Fall-behind parents? The influential factors on digital parenting self-efficacy in disadvantaged communities. *American Behavioral Scientist*, 62(9), 1186-1206.
- İnan-Kaya, G., Mutlu-Bayraktar, D., & Yılmaz, Ö. (2018). Digital parenting: Perceptions on digital risks. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 131-157.
- İrvan, A. A. (2017). Dijital medya okuryazarlığı nedir? neden gereklidir? Erişim Tarihi: 12Eylül 2023, <https://dijitalmedyaveco-cuk.bilgi.edu.tr/2017/06/06/dijital-medya-okuryazarligi-nedir-neden-gereklidir/>
- Kadioğlu, A. ve Abdukaya, F. (2023). Bireylerin sosyal medyada habere ulaşımı ve kullanımı, 8. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi, 14/15 Ekim, Ankara.
- Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 683-700.

- Karakuş, M., Balcı, E. V. & Tiryaki, S. (2023). Online oyun bağımlılığı: Sorunlar ve çözümler üzerine bir literatür taraması. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 5 (3): 274-279.
- Konok, V., Bunford, N. ve Miklósi, Á. (2020). Associations between child mobile use and digital parenting style in Hungarian families. *Journal of Children and Media*, 14(1), 91-109.
- Kopuz, T., Turgut, Y. E. ve Aslan, A. (2022). Sharenting: Kavramsal bir çözümleme. *Intermedia International e-Journal*, 9(17) 379-390. doi: 10.56133/intermedia.1169655.
- Krippendorff, K. (2013). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Los Angeles: Sage Publications.
- Lazard, L., Capdevila, R., Dann, C., Locke, A. ve Roper, S. (2019). Sharenting: Pride, affect and the day-to-day politics of digital mothering. *Social and Personality Psychology Compass*, 13(4), 1-10. doi: 10.1111/spc3.12443.
- Manap, A. ve Durmuş, E. (2020). Dijital ebeveynlik farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 978-993.
- Maraşlı, M., Suhendan, E., Yilmazturk, N. H. ve Cok, F. (2016). Parents' shares on social networking sites about their children: Sharenting. *The Anthropologist*, 24(2), 399-406.
- Martín-Criado, J. M., Casas, J. A., & Ortega-Ruiz, R. (2021). Parental supervision: Predictive variables of positive involvement in cyberbullying prevention. *International journal of environmental research and public health*, 18(4), 1562. DOI: 10.3390/ijerph18041562.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2. (Çev. S. Özge)*. Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Onursoy, S. (2018). Üniversite gençliğinin dijital okuryazarlık düzeyleri: Anadolu üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 989-1013.

- Oyöz-Semerçi, Ö. U. & Balcı, E. V. (2020). Lise öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı üzerine bir alan araştırması: Uşak Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (3): 538-567.
- Potter, W. J. (2013). Review of literature on media literacy. *Sociology Compass*, 7(6), 417-435.
- Rode, J. A. (2009). Digital parenting: designing children's safety. In *Proceedings of the 23rd British HCI Group Annual Conference on People and Computers: Celebrating People and Technology*, 244-251.
- Siibak, A. ve Traks, K. (2019). The dark sides of sharenting. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 11(1), 115-121.
- Söğüt, F. (2020). Dijital ebeveynlerin dijital oyunlar ve şiddet ilişkisine yönelik algıları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (51), 79-100.
- Şeker, T., & Balcı, E. V. (2013). Yeni Türk çocuk dizi fenomeni" Pepepe" çizgi dizisinin alımlama analizi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(33), 243-263.
- Tiryaki, S. (2023). Riskler ve olanaklar arasında dijital ebeveynlik: Bibliyometrik bir analiz. *TRT Akademi*, 08 (19): 746-765.
- Uludaşdemir, D. ve Küçük, S. (2021). Siber zorbalığın önlenmesinde önemli bir kavram: Dijital ebeveynlik ve pediatri hemşireliği. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 54-70
- UNİCEF Çocuk hakları bildirgesi, Erişim Tarihi: 07.09.2023 www.unicef.org
- Verswijvel, K., Walrave, M., Hardies, K. ve Heirman, W. (2019). Sharenting, is it a good or a bad thing? Understanding how adolescents think and feel about sharenting on social network sites. *Children and Youth Services Review*, 104, 104401.
- Yaman, F., Dönmez, O., Akbulut, Y., Yurdakul, I. K., Çoklar, A. N., & Guyer, T. (2019). Ebeveynlerin dijital ebeveynlik yeterliklerinin çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Tedmem*, 44(199), 149-172. DOI: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2019.7897>
- Yay, M. (2019). *Dijital Ebeveynlik*. İstanbul: Yeşilay Yayınları.

- Yiğiter, A. ve Ata, F. (2022). Dijital medya okuryazarlığı becerisi: İletişim alanında eğitim gören lisans ve ön lisans öğrencilerine yönelik kar-şılaştırılmalı bir uygulama, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens-titüsü Dergisi*, 53, 1-19.
- Yurdakul, K. I., Dönmez, O., Yaman, F., & Odabaşı, H. F. (2013). Dijital ebeveynlik ve değişen roller. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 883-896.
- Yusuf, M., Witro, D., Diana, R., Santosa, T. A., Alfikri, A. A. ve Jalwis, J. (2020). Digital parenting to children using the internet. *Pedagogik Jo-urnal of Islamic Elementary School*, 3(1), 1-14.

İnternet Bağımlılığını Engellemede Halkla İlişkiler Odaklı Uygulamalar

*Simge ÜNLÜ **

*Lütfiye YAŞAR **

*Erdal BİLİCİ **

Giriş

Günlük hayatımızın önemli bir unsuru haline gelen internet son yirmi yılda tahmin edilemeyecek ölçüde gelişim göstermiştir. Teknolojinin ilerlemesine paralel bir şekilde internete erişim de kolaylaşmıştır. Buna bağlı olarak cep telefonları ve farklı pek çok cihazın gündelik hayatımızda yer almasıyla beraber kullanıcıların birçok ihtiyacını bu araçlarla karşılaması internete yönelimi daha da cazip hale getirmiştir (Cho vd., 2014; Paulus vd., 2018; Saqib & Amin, 2022). Diğer taraftan kullanıcılar internetin sağladığı kolaylıklar neticesinde alışveriş, oyun ve kumar gibi heyecan veren online tabanlı içeriklere erişebilmektedir. Bu tür etkinliklerin aşırı bir şekilde kullanımı ise ciddi problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu içeriklerin aşırı bir biçimde kullanılmasına bağlantılı olarak aile ilişkileri, mesleki başarı, sosyal ilişkiler vb. olumsuz yönde etkilenmektedir

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İletişim Fakültesi Sakarya, Türkiye, simgeunlu@sakarya.edu.tr orcid.org/0000-0002-0137-4210

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, lutfiye.yasar2@ogr.sakarya.edu.tr orcid.org/0000-0001-9008-6415

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, erdal.bilici1@ogr.sakarya.edu.tr orcid.org/0000-0001-9386-1624

(Akdeniz vd., 2020; Alimoradi vd., 2019; Choi vd., 2009). İnternetin bilinçsiz bir biçimde kullanımı özellikle çocukların ve gençlerin fiziksel, psikolojik ve gelişimsel başarısını ciddi bir şekilde engellemektedir. Bu durum çocukların, ergenlerin veya gençlerin sonraki yaşantısında da etkisini devam ettirmektedir (Martins vd., 2020; Surisa vd., 2014). Bu yüzden erken evre internet bağımlılığı sorunuyla karşılaşan bireylerin tespit edilmesi ve bu süreçte tedavi edilmesi ciddi önem arz etmektedir.

İnternet bağımlılığı 1990'lı yıllarda literatüre kazandırılarak aktif bir çalışma alanı olmuştur. Bu bağımlılık literatürde patolojik İnternet kullanımı, internet kullanımı bozukluğu, kompulsif İnternet kullanımı, problemli internet kullanımı, sanal bağımlılık gibi isimlerle tanımlanmaktadır (Fekih-Romdhane vd., 2023; Sela vd., 2020). Bu bağımlılık türünü daha iyi kavramak için son 20 yıldır kesitsel ve boylamsal çalışmalar sürdürülmektedir. Yapılan bu çalışmalar internet bağımlılığının zihinsel bozukluklar, zihinsel sağlık sorunları, akademik ve sosyal sorunlarla ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır (Shapira vd., 2003). Dolayısıyla internet bağımlılığındaki faktörler göz önüne alındığında bu bağımlılıkla ilgili iki faktör ön plana çıkmaktadır: İlk olarak bağımlılığı önleme çalışmalarındaki hedef grubun seçiminde hedefteki kitlede en yüksek faydayı elde etme amaçlanır (Carras vd., 2017). İkincisi ise bağımlılığa müdahale programındaki değiştirilmesi istenen duygu durum veya sosyal kaygı gibi faktörlerin varlığıdır (Rehbein & Mößle, 2013).

İnternet bağımlılığının oluşması ve sürdürülmesine yönelik araştırmalarda çeşitli sorgulamalara yol açmıştır. İlk sorgulama konusu internet bağımlılığının zihinsel bozuklukların bir semptomu olup olmadığıdır (Dilsiz & Kandemir, 2020; Glaser vd., 2018). İkinci sorgulamaysa internet bağımlılığının zihinsel bozuklukları arasında neden sonuç ilişkisi bulunup bulunmadığıdır (Astleitner vd., 2023; Satıcı vd., 2021).

İnternet bağımlılığının nedenleri genel olarak üç başlık

altında toparlanabilir. Bu başlıklar: Bireysel faktörler, çevresel faktörler son olarak uygulamaya ilişkin faktörlerdir. İnternet bağımlılığında bireysel faktörler arasında sosyo-demografik olgular, zihinsel sağlık durumu, akademik başarı ve kişilik yer almaktadır (Sela vd., 2021; Seyrek vd., 2017). Bağımlılığı etkileyen sosyo-demografik özelliklerden cinsiyet faktörü göz önüne alındığında erkeklerde bağımlılığın daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir.

Bağımlılıkla ilgili sosyo-demografik özelliklerden yaş faktörü irdelendiğinde heterojen sonuçlar elde edilmiştir. Tunca'ya göre (2023) ergen ve yetişkinlerin örneklem olduğu kesitsel araştırmalarda ergenlerde bağımlılık daha baskın görünmektedir. Ayrıca ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki internet bağımlılığını ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda bağımlılık ve düşük akademik başarı arasında pozitif yönlü korelasyon görülmüştür (Salehi vd., 2023).

İnternet bağımlılığıyla psikopatoloji ve zihinsel bozukluklar arasında ilişki tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak internet bağımlılığıyla depresyon, panik bozukluğu, uyku sorunları, obsesif-kompulsif bozukluk, hiperaktivite/ dikkatsizlik vs arasında bağlantı bulunmaktadır (Alyanak, 2016; Kakul & Javed, 2023). Ayrıca internet bağımlılığıyla yaşam tatminsizliği, intihara meyil arasında da ilişki bulunmaktadır (Koca & Tunca, 2020). Sonuç olarak internet bağımlılığı düşük sosyal yeterliliğe yol açmaktadır.

İnternet bağımlılığının gelişimindeki çevresel faktörleri ele alan çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalar aile bağlarının güçlü veya zayıf olmasının internet bağımlılığının gelişiminde etkisi olduğunu göstermektedir (Çalık vd., 2021; Lindenberg vd., 2020). Çalışmalar sıcak/yapıcı aile ilişkilerinin hakim olduğu aile yapısındaki çocukların daha az internet bağımlılığına sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Lardinoix vd., 2023). Ayrıca zayıf sosyal becerilere sahip çocukların internet bağımlılığına daha

açık olduğu böylece sanal ortamlarda sosyalleşmeye çalıştığı da bilinmektedir(Sarı & Karadeniz, 2019).

İnternet bağımlılığının gelişimindeki uygulamaya yönelik faktörler esasında teknik imkanların gelişmesiyle ortaya çıkanlar sonuçlardır. Örneğin çevrimiçi oyunlar (çok oyunculu strateji, aksiyon, savaş oyunlar) internet ortamında geçirilen zamanı artırmıştır (Başol & Kaya, 2018). Buna bağlı olarak internet bağımlılığı olan bireylerde oyun oynama bozukluğu geliştirme riski de bulunmaktadır. Ayrıca çevrimiçi oyun oynamak için harcanan süreyle oyun bağımlılığı arasında pozitif bir korelasyonun olduğunu söylemek mümkündür (Jeong vd., 2017).

Bu çalışma literatür taraması şeklinde internet bağımlılığı ve internet bağımlılığına bağlı olarak gelişen çevrimiçi oyun, kumar, alışveriş, sosyal medya ve akıllı telefon bağımlılığı gibi diğer bağımlılık türleri hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca çalışmada internet bağımlılığının önlenmesi için kamu politikası oluşturmanın yanı sıra sağlığın teşviği ve geliştirilmesi açısından okul temelli önleme programları ele alınmaktadır.

1. İnternet Bağımlılığı ve Türleri

İnternet bağımlılığı kendini en fazla ergenler arasında göstermesine karşın bu bağımlılık kendini çevrimiçi oyun bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığı şeklinde de gösterebilmektedir (Herrero vd., 2022; Savcı & Aysan, 2017). Bu bağımlılık türlerine ek olarak literatürde çevrimiçi alışveriş bağımlılığı, kumar bağımlılığı ve pornografi bağımlılığı da bulunmaktadır(Floros & Siomos, 2013; Hussain & Pontes, 2019).

Çevrimiçi oyunların çok oyunculu olması ve sürekli iletişim içinde olmayı sağlaması oyun içinde kalmayı sağlamaktadır (Dursun & Çapan, 2018; Taylan & Işık, 2015). Buna bağlı olarak çevrimiçi birçok oyunun ücretsiz olması, oyunun çok oyuncularla ekip ruhuyla oynanması bir aidiyet duygusunu geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Almourad vd., 2020). Dolayısıyla bu aidiyet duygusu oyun içinde geçirilen süre miktarını

artırmaktadır.

Çevrimiçi oyunlarda bağımlılığı güçlendiren bir diğer etmense aralıklı pekiştirici görevi gören ödüllerdir. Ödüller zamansız bir şekilde ortaya çıkarak oyundaki avatarın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Lindenberg vd., 2020). Oyunda kademelerle ilerledikçe kazanmak için harca felsefesi görünmeye başlar ve bu anlayış çevrimiçi harcamaların zaman zaman kontrol edilememesine yol açmaktadır (Wang vd., 2019).

Sosyal ağ bağımlılığıysa bir diğer internet bağımlılığı türüdür. Bu bağımlılık türü kız çocuklarında daha yağın görülmektedir. Sosyal ağlarda idealize edilmiş bir kimlik temsili bulunduğundan içe dönük bireylerde iletişim kurmak daha kolay hale gelmektedir (Hou vd., 2019). Sosyal ağların interaktif yapısı, beğenme, yorum yapma gibi özellikler bu platformlarda zaman geçirmeyi teşvik edicidir (Cemiloglu vd., 2022). Widyanto ve Griffiths (2006)'e göre sosyal medya bağımlılığının altı belirtisi şu şekildedir:

Şekil1: Sosyal Medya Bağımlılığının Altı Belirtisi

Kaynak: (Widyanto & Griffiths, 2006)

Akıllı telefon kullanımı gençlerde oldukça yaygındır. Bu

sebeple akıllı telefon bağımlılığı da gençler arasında daha fazla görülmektedir (Bozkurt vd., 2016; Cocoradă vd., 2018). Akıllı telefonlar portatif olmasının yanısıra online platformlara erişimi kolaylaştırdığı için daha fazla tercih edilmektedir (Panova & Carbonell, 2018). Buna bağlı olarak akıllı telefon bağımlılığından kaynaklanan fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar Yıldırım ve Kışoğlu'na göre (2018), şu şekilde gruplandırılmaktadır: Fiziksel sorunlar; Baş ağrısı, göz ağrısı ve göz yorgunluğu vs. Psikolojik sorunlardaysa tehlikeli kişilerle iletişim kurmaktan kaynaklanan sorunlar; dikkat dağınıklığı, zamanı etkili kullanamama, asosyalleşme vs. Dolayısıyla telefon bağımlılığından kaynaklanan sorunların daha komplekse sorunlara yol açtığı yorumunda bulunulabilir.

İnternet bağımlılığıyla ilişkili bir diğer bağımlılık türü de çevrimiçi alışveriş bağımlılığıdır. Bu bağımlılık türü daha çok kadınlarda görünmekle birlikte ihtiyaç duyulmayan şeylerin satın alınması şeklinde yorumlanabilir(Diotaiuti vd., 2022; Potas vd., 2022). Ayrıca alışveriş bağımlılığı bulunan bireylerde düşük özsaygı ve güçlü bir materyalist duruş bulunmakla birlikte dürtüselliği kontrol edememe hakimdir(Brunelle & Grossman, 2022; Rose & Dhandayudham, 2014; Traş & Yakıcı, 2023). Dolayısıyla bu bağımlılığa sahip bireylerde alışveriş davranışlarında kontrolsüzlük, indirim duyurularına takıntı, borçlanmaya rağmen alışveriş davranışlarını sürdürme bulunmaktadır (Bal & Okkay, 2022).

Çevrimiçi kumar bağımlılığı internet bağımlılığıyla gelişen bağımlılıklardan biridir (Montel vd., 2014). Bu bağımlılık türünün gelişmesinde sanal kumarhanelere erişimin kolaylaşması oldukça etkilidir (Danielsson vd., 2014). Sanal kumarhaneye erişimde yaş engelinin bulunmaması, sanal para kullanımı ve hızlı ödül sistemi bu bağımlılığın artmasını kolaylaştırmaktadır (Haris, 2023).

İnternet bağımlılığıyla ilişkili son bağımlılık türü çevrimiçi

pornografik bağımlılıktır. Bu bağımlılık erkekler arasında tüm yaş gruplarında görülmektedir (Efe vd., 2021; Waters, 2005). Bağımlı olduğunu fark eden bireyler sosyal damgalanmadan korktukları için yardım istemeye çekinmektedir.

İnternet Bağımlılığını Önlemek İçin Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesi Hizmetleri

Sağlık okuryazarlığı kavramı, sağlık hizmeti sağlayan uzmanlar ile hastalar arasındaki sorumluluğun/yükümlülüğün paylaşılması noktasında ortak bir zeminde buluşmaya yönelik iletişim politikası şeklinde tanımlanmaktadır (Yalçın Balçık vd., 2014). Bu bağlamda sağlık hizmeti sağlayan sağlık otoriteleriyle hastalar arasındaki yükümlülük paylaşımı olarak görünen sağlık okuryazarlığı düzeyinin sınıflandırması Nutbeam'a göre (2000) şu şekildedir: Sağlık okuryazarlığı düzeyinin ilki fonksiyonel sağlık okuryazarlığıdır. Bu düzeyde temel okuma-yazma becerisi aranmaktadır. Yazılı/sözlü biçimde sağlıkla ilgili veri setlerini anlama kabiliyetini içermektedir (Svendsen vd., 2020). İkinci düzey iletişimsel sağlık okuryazarlığıdır ve değişen iletişim kanallarındaki sağlıkla bilgilere erişimi içermektedir. Eleştirel sağlık okuryazarlığı ise üçüncü düzey sağlık okuryazarlığıdır. Bu düzeydeki bireyler üst düzey sağlık bilgisini analiz edebilme, sağlığın sosyo-politik ya da ekonomik boyutunu değerlendirebilme becerisine sahiptir (Bergman vd., 2021).

Sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi, sağlığın teşviki ve geliştirilmesinin anahtarıdır. Bu kritik rol, Thomas'a (2006) göre; bir kişinin sağlık bilgilerini edinme, anlama, değerlendirme ve kullanma becerisiyle ilgilidir. Bu nedenle sağlık okuryazarlığı, insanların sağlık bilgilerini anlamalarına ve sağlıklı kararlar almalarına yardımcı olur. Buna bağlı olarak sağlıkokuryazarlığı sağlığın teşviki ve geliştirilmesinin uygulama alanlarında kendini gösterdiği söylenebilir. Bu uygulama alanındaki işbirliği Aydın'a göre (2019) şöyledir:

Sağlıklı Kamu Politikası	• Sağlıklı yaşamı teşvik etmektedir.
Destekleyici Çevre Oluşturmak	• Doğal kaynakların korunduğu sağlıklı bir toplumu hedefler.
Topluluk Eylemini Güçlendirmek	• Sağlıklı bir yaşam için stratejik planlama ve uygulama yapmaktır.
Kişisel Beceriler Geliştirmek	• Sağlıkokuryazarlığını geliştirmektir.
Sağlık Hizmetlerini Yeniden Yönlendirmek	• Sağlık hizmetlerindeki sorumluluğun paydaşlar arasında paylaşılmasıdır.

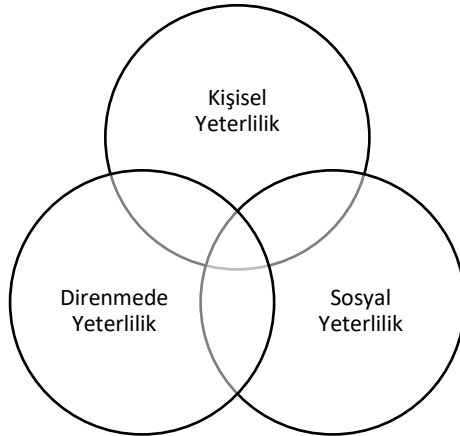
Şekil 2: Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesinin Uygulama Sahası
Kaynak: (Ayдын, 2019)

Sağlığın teşviki ve geliştirilmesinin odağında bir sağlık sorunun ortaya çıkmadan önce önlemek yer almaktadır. Bu bağlamda internet bağımlılığını önlemek için öncelikle hangi önleme metodunun uygulanacağına karar verilmelidir. Önleme stratejisi kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır (Lindenberg vd., 2020). Evrensel önleme adından da anlaşılacağı üzere evrenseldir ve genel bilgi aktarımına dayanmaktadır. İkinci metod seçici önleme, yüksek risk içeren gruplara ve bağımlılığın ilk semptomlarının farkına varan bireylere uygulanır. Son olarak seçici ve endike önlemeyse ilaçla tedavi sürecini içeren uygulamadır (Marazziti vd., 2014).

İnternet bağımlılığıyla savaşmak için mevcut önleme stratejisi halk sağlığı politikası olarak görülmektedir. Bu bağlamda okul temelli bağımlılık önleme çalışmaları etkin bir şekilde yürütülmektedir (Kaya & Dalgiç, 2021; Vondráčková & Gabrhelík, 2016). Okul temelli bağımlılık önleme çalışmalarında öğretmenler aktif rol alarak medyaokuryazarlı programına göre hareket etmektedir (Lindenberg vd., 2020; Throuvala vd., 2019). Uygulanan program kapsamında internet bağımlılığı türlerine (oyun, kumar, sosyal medya vs) karşı öğrencilerde gözlem becerisi kazandırmayı amaçlanmaktadır.

Okul temelli bağımlılıkla mücadele programlarında yer alan uygulamalardan bir diğeri de Yaşam Becerileri Eğitimi (YBE)'dir

(Hodge vd., 2013). Bu eğitimin temel bağımlılık yapıcı konulara karşı sosyal ve kişisel normlar oluşturarak önleme stratejisi oluşturmaktır (Greenberg, 2010). Dolayısıyla Botvin ve Griffin' e (2004) göre bu önleme programının temel bileşenleri şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 3: YBE'nin Temel Bileşenleri

Kaynak:(Botvin & Griffin, 2004)

YBE'nin temel bileşenlerinden kişisel yeterlilik; karar verme, analiz etme ve analitik düşünmeyi içine alan özduyusal ve özdeğerlendirme becerilerini etkili bir şekilde kullanmayı amaçlamaktadır (Gazioğlu & Canel, 2015). Bir diğer yetrlik olan sosyal yeterlilikse; etkili iletişim becerilerini öğretmeyi amaçlamaktadır. Son olarak bağımlılığa karşı sosyal baskının üstesinden gelmeyi içermektedir(Nasheeda vd., 2019). Bu programların uygulanmasında öğretmenlerin iletişim becerilerinden faydalanılmaktadır (Avcı & Selçuk, 2021; Ümmet & Demirci, 2017).

Okul temelli bağımlılık önleme programlarının iki önemli rolü bulunmaktadır. Bunlardan ilki sağlık hizmetlerine kolay erişim sağlanması. İkincisiye internet bağımlılığının okul çağındaki çocuklarda başlamasıdır. İnternet bağımlılığının

tedavisi için ilk adımlar 2006 yılında Çin’de atılmıştır (Shao vd., 2018; Young, 2007). Ayrıca internet bağımlılığının tedavisi için “STICA” ve PROTECT Müdahalesi gibi tedavi programları uygulamasına başlanmıştır (Lindenberg vd., 2020).

Yeşilay’ın Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı

Dr. Mazhar Osman ve arkadaşları tarafından Mart 1920’de İstanbul’da kurulan Yeşilay Vakfı, alkollü içkilerle mücadele etmek için "Hilal-i Ahdar" ismiyle kuruldu. Vakfın adı daha sonra "Yeşil Hilal" ve "Yeşilay" olarak değiştirildi. 1934 yılında, İsmet İnönü’nün Başbakanlığında, Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığı tarafından Bakanlar Kurulu tarafından Yeşilay’a "Kamuya Yararlı Dernek Statüsü" verildi. Yeşilay’ın çalışma alanları, bağımlılık türleri arttıkça genişlemektedir (Yeşilay, 2023b).

Yeşilay Vakfı, toplumu kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak için çalışmaktadır. Dolayısıyla Yeşilay Vakfının teknoloji, kumar, madde, alkol, tütün ve diğer bağımlılıklarla mücadele ettiği söylenebilir. Yeşilay topluma sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazandırma amacını yerine getirmek için farkındalık kampanyaları düzenleyerek halkın bağımlılığa karşı farkındalığını artırmakta ve toplumun bağımlılıklarla mücadele etme yeteneğini geliştirmektedir (Bozkanat, 2020). Bunu başarmak için vakıf, ulusal ve uluslararası kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmaktadır.

Yeşilay, bağımlılıkla ilgili faaliyetlerini yürütmek için Mükemmeliyet Merkezi Modeli’nden faydalanmaktadır. Bu model sürekli iyileştirme yöntemini kullanmaktadır. Ayrıca, Mükemmeliyet Merkezi Modeli, süreçleri verimlilik ve etkinlik ilkeleri aracılığıyla yöneterek kalite yönetim sistemini sürekli olarak geliştirmektedir. Bu nedenle, Yeşilay Mükemmeliyet Merkezi Modeli, makro ölçekte halk sağlığını tehdit eden her şeyi ele almayı amaçlamaktadır (Selvi vd., 2020). Buna bağlı olarak, Yeşilay Mükemmeliyet Merkezi Modeli’ni kullanarak araştırma ve

geliştirme faaliyetlerini bilimsel ve kanıta dayalı yöntemlerle yürütür ve elde ettiği bulgulara göre oluşturduğu projeleri hayata geçirmektedir.

Bağımlılıklarla mücadele ederken Yeşilay hem geleneksel yöntemleri hem de sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Bu mecralarda Yeşilay Yayınları bağımlılıkla ilgili, afiş, broşür, bülten, gazete, dergi ve kitap yayınlamaktadır. Bağımlılıkla ilgili bu aktivitelere ek olarak Addicta dergisinde şu alanlara yönelik çalışmalar yayınlanmaktadır (Addicta Yeşilay, 2023):

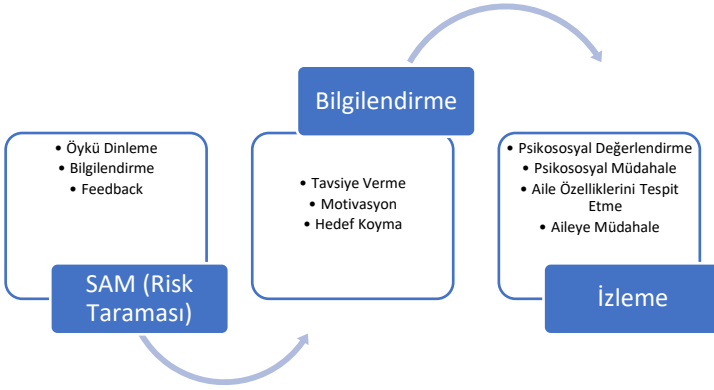
Sağlık Bilimleri:	Sosyal Bilimler:	Eğitim Bilimleri:
• Kriminoloji, Halk Sağlığı, Adli Tıp, Hemşirelik, Toksikoloji, Psikiyatri vs	• Hukuk, Ekonomi, İletişim, Sosyal Hizmet, Sosyoloji, Felsefe, Antropoloji vs	• Psikoloji , PDR vs

Şekil5: Yeşilay'ın Bağımlılığa Yönelik Bilimsel Çalışma Alanları
Kaynak:(Addicta Yeşilay, 2023)

Yeşilay Kulüpleri, eğitim kurumlarında aktif bir şekilde yürütülen bir uygulamadır. Bu uygulama sayesinde ilköğretim ve ortaöğretimde eğitim görmekte olan çocuk ve gençler bağımlılık türleriyle ilgili farkındalık kazanmaktadır. Dolayısıyla Yeşilay Kulüpleri sayesinde Yeşilay bilinci nesilden nesile aktarılmaktadır. Yeşilay'ın bağımlılıkla savaşmak için bir diğer projesi Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı (OBM)'dır (Yeşilay, 2023a).

OBM projesi, öğrencilerin bağımlılık eğilimi gösterdiği davranışların (alkol, internet kullanımı, sigara vb) tespit edilmesini ele alır. Dolayısıyla OBM önleyici bir sağlık hizmeti görevi görerek bu davranışların bağımlılığa dönüşmeden durdurulmasını amaçlar. Bu amaç doğrultusunda rehber öğretmen veya psikolojik danışmanların gözetimindeki öğrenciler takibe alınır ve birincil önleme adımları atılır. Bu bağlamda Türkiye'nin OBM

programı kapsamında yapılan tüm adımlar sırasıyla şu şekilde gösterilebilir(Yeşilay2023a):

Şekil 6: OBM Müdahale Aşamaları

Kaynak:(Yeşilay, 2023a)

OBM programının müdahale aşamaları göz önüne alındığında sağlığın teşviki ve geliştirilmesi açısından da birinci önleme adımlarına yönelik bir eylem program geliştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Yeşilay'ın OBM program sağlığın teşviki ve geliştirilmesi noktasında öğrencileri dolayısıyla da toplumu bağımlılıktan uzak tutarak sağlıklı bir yaşam tarzını sürdürmeye teşvik etmektedir.

Sonuç

Okul temelli bağımlılığı önleme uygulamaları bağımlılığı önlemek için birincil ve ikincil önleme stratejilerinin kombinasyonunu içermektedir. Bu önleme stratejilerinin ortaya çıkması güçlü bir halkla ilişkiler uygulaması gerektirmektedir. Dolayısıyla bir bağımlılığı ortadan kaldırmak için atılacak tüm adımların kamu politikasına dönüştürülüp halka benimsetilmesi

etkili bir halkla ilişkiler sürecini içermektedir. Sonuç olarak okul temelli bağımlılık önleme programları kapsamında internet bağımlılığının önlenmesi içinde öğrenci ve öğretmenlerin ihtiyaçları gözönüne alınmalıdır.

OBM programının temel amacı öğrencilere yönelik birincil önleme faaliyetlerinin etkisini artırmak ve bağımlılığı önleme programlarını daha sürdürülebilir hale getirmektir. Bu programlarda sürdürülebilirliğin sağlanması, bağımlılıkla ilgili strateji ve politikaların benimsenmesine ek olarak, halk sağlığını koruyucu kamu politikası olarak hayata geçirilmesi de oldukça önemlidir.

OBM programı bağımlılık riski taşıyan öğrencilere yönelik olduğundan dolayı bu programın materyalleri okullardaki rehberlik öğretmenlerini ilgilendirmektedir. Öğretmenler risk grubundaki öğrencileri tespit ettikten sonra yüzyüze iletişim kurarak bağımlılığı ortadan kaldırmaya yönelik 13 adımlı süreci başlatmaktadır.

İnternet bağımlılığıyla savaşmak için uygulanan önleme stratejisi daha çok gençleri etkilemektedir. Bu bağlamda kullanılan önleme stratejisi okul temelli bağımlılığı önleme projelerinde aktif bir şekilde uygulanmaktadır. Ayrıca seçilen önleme stratejisiyle öğrencilere medyaokuryazarlığı programlarına karşı farkındalık, oyun, sosyal medya ve kumar bağımlılığına karşı gözlem becerisi kazandırmayı amaçlanmaktadır.

İnternet bağımlılığını önlemeye yönelik okul temelli müdahale programları literatürde az çalışılan konulardan biridir. Buna bağlı olarak internet bağımlılığını önleyici ve tedavi edici müdahaleler yeterince araştırılmadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu bağımlılıkla sağlık iletişimi odaklı müdahale türlerine ilişkin çok az çalışma bulunması, bu programlarda uygulanan önleme stratejilerinden ve müdahale adımlarından nasıl faydalanacağı hakkında kamuoyunu bilgilendirme

yapılmalıdır. Sonuç olarak okul temelli bağımlılık önleme projeleri etkin ve verimli müdahalelerin yapılmasıyla istenilen sonucu verecektir.

Kaynakça

- Addicta Yeşilay (2023). *Addicta Yeşilay*. Erişim Tarihi 25 Temmuz 2023. <https://www.yesilay.org.tr/tr/addicta>
- Akdeniz, G., Kavakci, M., Gozugok, M., Yalcinkaya, S., Kucukay, A., & Sahutogullari, B. (2020). A survey of attitudes, anxiety status, and protective behaviors of the university students during the COVID-19 outbreak in Turkey. *Frontiers in psychiatry*, 11, 695–695.
- Alimoradi, Z., Lin, C.-Y., Broström, A., Bülow, P. H., Bajalan, Z., Griffiths, M. D., Ohayon, M. M., & Pakpour, A. H. (2019). Internet addiction and sleep problems: A systematic review and meta-analysis. *Sleep medicine reviews*, 47, 51–61.
- Almourad, M. B., McAlaney, J., Skinner, T., Pleya, M., & Ali, R. (2020). Defining digital addiction: Key features from the literature. *Psychologia*, 53(3), 237–253.
- Alyanak, B. (2016). İnternet bağımlılığı. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 8(5), 20–24.
- Astleitner, H., Bains, A., & Hörmann, S. (2023). The effects of personality and social media experiences on mental health: Examining the mediating role of fear of missing out, ghosting, and vaguebooking. *Computers in Human Behavior*, 138, 107436.
- Avcı, D. E., & Selçuk, A. M. (2021). Öğretim elemanları penceresinden yaşam becerileri eğitimi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 42–85.
- Aydın, N. (2019). Sağlıkın Teşviki Ve Geliştirilmesi. *Black Sea Journal of Health Science*, 2(1), 21–29.
- Bal, F., & Okkay, İ. (2022). İnternet tabanlı sorunlu alışveriş davranışı: çevrimiçi alışveriş bağımlılığı. *Bağımlılık Dergisi*, 23(1), 111–120.
- Başol, G., & Kaya, A. B. (2018). Motives and consequences of online game addiction: A scale development study. *Archives of Neuropsychiatry*, 55(3), 225.
- Bergman, L., Nilsson, U., Dahlberg, K., Jaensson, M., & Wångdahl, J. (2021). Health literacy and e-health literacy among Arabic-speaking migrants in Sweden: a cross-sectional study. *BMC public health*, 21, 1–12.

- Botvin, G. J., & Griffin, K. W. (2004). Life skills training: Empirical findings and future directions. *Journal of primary prevention*, 25, 211-232.
- Bozkanat, E. (2020). Sivil Toplum kuruluşlarının sosyal medyada ilişki kurma ve iletişim stratejileri: Yeşilay Türkiye Facebook sayfası örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 149-168.
- Bozkurt, H., Şahin, S., & Zoroğlu, S. (2016). İnternet bağımlılığı: Güncel bir gözden geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 6(3), 235-247.
- Brunelle, C., & Grossman, H. (2022). Predictors of online compulsive buying: The role of personality and mindfulness. *Personality and Individual Differences*, 185, 111237.
- Çalık, G., Maç, Ç. E., & Öztürk, G. Z. (2021). Adolesanlarda İnternet Bağımlılığının Aile İçi Uyuma ve Okul Başarısına Etkileri. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 25(4), 120-127.
- Carras, M. C., Van Rooij, A. J., Van de Mheen, D., Musci, R., Xue, Q.-L., & Mendelson, T. (2017). Video gaming in a hyperconnected world: A cross-sectional study of heavy gaming, problematic gaming symptoms, and online socializing in adolescents. *Computers in human behavior*, 68, 472-479.
- Cemiloglu, D., Almourad, M. B., McAlaney, J., & Ali, R. (2022). Combatting digital addiction: Current approaches and future directions. *Technology in Society*, 68, 101832.
- Cho, H., Kwon, M., Choi, J.-H., Lee, S.-K., Choi, J. S., Choi, S.-W., & Kim, D.-J. (2014). Development of the Internet addiction scale based on the Internet Gaming Disorder criteria suggested in DSM-5. *Addictive behaviors*, 39(9), 1361-1366.
- Choi, K., Son, H., Park, M., Han, J., Kim, K., Lee, B., & Gwak, H. (2009). Internet overuse and excessive daytime sleepiness in adolescents. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 63(4), 455-462.
- Cocoradă, E., Maican, C. I., Cazan, A.-M., & Maican, M. A. (2018). Assessing the smartphone addiction risk and its associations with personality traits among adolescents. *Children and Youth Services Review*, 93, 345-354.
- Danielsson, A.-K., Eriksson, A.-K., & Allebeck, P. (2014). Technology-based support via telephone or web: a systematic review of the

- effects on smoking, alcohol use and gambling. *Addictive Behaviors*, 39(12), 1846–1868.
- Dilsiz, N. B., & Kandemir, M. (2020). Lise öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığının bağlanma stilleri ve yaşam doyumu ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 7(2), 32–51.
- Diotaiuti, P., Girelli, L., Mancone, S., Corrado, S., Valente, G., & Cavicchiolo, E. (2022). Impulsivity and depressive brooding in internet addiction: a study with a sample of Italian adolescents during COVID-19 lockdown. *Frontiers in psychiatry*, 13, 941313.
- Dursun, A., & Çapan, B. E. (2018). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ve psikolojik ihtiyaçlar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 128–140.
- Efe, Y. S., Erdem, E., & Vural, B. (2021). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve internet bağımlılığı. *Bağımlılık Dergisi*, 22(4), 465–473.
- Fekih-Romdhane, F., Jahrami, H., Away, R., Trabelsi, K., Pandi-Perumal, S. R., Seeman, M. V., Hallit, S., & Cheour, M. (2023). The relationship between technology addictions and schizotypal traits: mediating roles of depression, anxiety, and stress. *BMC psychiatry*, 23(1), 1–9.
- Floros, G., & Siomos, K. (2013). The relationship between optimal parenting, Internet addiction and motives for social networking in adolescence. *Psychiatry research*, 209(3), 529–534.
- Gazioğlu, A. E. İ., & Canel, A. N. (2015). Bağımlılıkla Mücadelede Okul Temelli Bir Önleme Modeli: Yaşam Becerileri Eğitimi. *Addicta: he Turkish Journal on Addictions*, 2(2), 5–44.
- Glaser, P., Liu, J. H., Hakim, M. A., Vilar, R., & Zhang, R. (2018). Is social media use for networking positive or negative? Offline social capital and internet addiction as mediators for the relationship between social media use and mental health. *New Zealand Journal of Psychology (Online)*, 47(3), 12–18.
- Greenberg, M. T. (2010). School-based prevention: current status and future challenges. *Effective Education*, 2(1), 27–52.

- Haris, H. (2023). The Gambler's Grind: Secrets of Success in the Casino. *International Journal Of Computer Science And Technology*, 7(1), 37–52.
- Herrero, J., Torres, A., Vivas, P., Arenas, Á. E., & Urueña, A. (2022). Examining the empirical links between digital social pressure, personality, psychological distress, social support, users' residential living conditions, and smartphone addiction. *Social Science Computer Review*, 40(5), 1153–1170.
- Hodge, K., Danish, S., & Martin, J. (2013). Developing a conceptual framework for life skills interventions. *The Counseling Psychologist*, 41(8), 1125–1152.
- Hou, Y., Xiong, D., Jiang, T., Song, L., & Wang, Q. (2019). Social media addiction: Its impact, mediation, and intervention. *Cyberpsychology*, 13(1).
- Hussain, Z., & Pontes, H. M. (2019). Personality, internet addiction, and other technological addictions: An update of the research literature. İçinde *Multifaceted approach to digital addiction and its treatment* (ss. 46–72). IGI Global.
- Jeong, E. J., Kim, D. J., & Lee, D. M. (2017). Why do some people become addicted to digital games more easily? A study of digital game addiction from a psychosocial health perspective. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 33(3), 199–214.
- Kakul, F., & Javed, S. (2023). Internet gaming disorder: an interplay of cognitive psychopathology. *Asian Journal of Social Health and Behavior*, 6(1), 36.
- Kaya, A., & Dalgiç, A. I. (2021). How does internet addiction affect adolescent lifestyles? Results from a school-based study in the Mediterranean region of Turkey. *Journal of pediatric nursing*, 59, e38–e43.
- Koca, E. B., & Tunca, M. Z. (2020). İnternet ve sosyal medya bağımlılığının öğrenciler üzerindeki etkilerine dair bir araştırma. *Alanya Akademik Bakış*, 4(1), 77–103.
- Lardinoix, J., Neumann, I., Wartberg, L., & Lindenberg, K. (2023). Procrastination Predicts Future Internet Use Disorders in

- Adolescents but Not Vice Versa: Results from a 12-Month Longitudinal Study. *Healthcare*, 11(9), 1274.
- Lindenberg, K., Kindt, S., & Szász-Janocha, C. (2020). *Internet addiction in adolescents: The PROTECT program for evidence-based prevention and treatment*. Springer Nature.
- Marazziti, D., Presta, S., Baroni, S., Silvestri, S., & Dell'Osso, L. (2014). Behavioral addictions: a novel challenge for psychopharmacology. *CNS spectrums*, 19(6), 486–495.
- Martins, M. V., Formiga, A., Santos, C., Sousa, D., Resende, C., Campos, R., Nogueira, N., Carvalho, P., & Ferreira, S. (2020). Adolescent internet addiction–role of parental control and adolescent behaviours. *International Journal of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 7(3), 116–120.
- Montel, S., Ducroz, E., & Davidson, C. (2014). Impulsivity and internet gambling: What is the link? A preliminary study. *Addictive Disorders & Their Treatment*, 13(4), 190–198.
- Nasheeda, A., Abdullah, H. B., Krauss, S. E., & Ahmed, N. B. (2019). A narrative systematic review of life skills education: effectiveness, research gaps and priorities. *International Journal of Adolescence and Youth*, 24(3), 362–379.
- Nutbeam, D. (2000). Health literacy as a public health goal: A challenge for contemporary health education and communication strategies into the 21st century. *Health Promotion International*, 15(3), 259–267. <https://doi.org/10.1093/heapro/15.3.259>
- Panova, T., & Carbonell, X. (2018). Is smartphone addiction really an addiction? *Journal of behavioral addictions*, 7(2), 252–259.
- Paulus, F. W., Ohmann, S., Von Gontard, A., & Popow, C. (2018). Internet gaming disorder in children and adolescents: a systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 60(7), 645–659.
- Potas, N., Açıkalın, Ş. N., Erçetin, Ş. Ş., Koçtürk, N., Neyişci, N., Çevik, M. S., & Görgülü, D. (2022). Technology addiction of adolescents in the COVID-19 era: Mediating effect of attitude on awareness and behavior. *Current Psychology*, 41(4), 1687–1703.

- Rehbein, F., & Mößle, T. (2013). Video Game and Internet Addiction: Is there a Need for Differentiation? *Sucht*, 59, 129-142. <https://doi.org/10.1024/0939-5911.a000245>
- Rose, S., & Dhandayudham, A. (2014). Towards an understanding of Internet-based problem shopping behaviour: The concept of online shopping addiction and its proposed predictors. *Journal of behavioral addictions*, 3(2), 83-89.
- Salehi, E., Fallahchai, R., & Griffiths, M. (2023). Online addictions among adolescents and young adults in Iran: The role of attachment styles and gender. *Social Science Computer Review*, 41(2), 554-572.
- Saqib, N., & Amin, F. (2022). Social media addiction: a review on scale development. *Management and Labour Studies*, 47(3), 350-360.
- Sarı, C., & Karadeniz, H. (2019). İnternet bağımlılığının aile içi ilişkilere etkisi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(4), 294-298.
- Satici, B., Kayis, A. R., & Griffiths, M. D. (2021). Exploring the association between social media addiction and relationship satisfaction: psychological distress as a mediator. *International Journal of Mental Health and Addiction*, (21), 1-15.
- Savcı, M., & Aysan, F. (2017). Teknolojik bağımlılıklar ve sosyal bağıllık: İnternet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının sosyal bağıllığı yordayıcı etkisi. *Dusunen Adam*, 30(3), 202-216.
- Sela, Y., Bar-Or, R. L., Kor, A., & Lev-Ran, S. (2021). The Internet addiction test: Psychometric properties, socio-demographic risk factors and addictive co-morbidities in a large adult sample. *Addictive Behaviors*, 122, 107023.
- Sela, Y., Zach, M., Amichay-Hamburger, Y., Mishali, M., & Omer, H. (2020). Family environment and problematic internet use among adolescents: The mediating roles of depression and fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 106, 106226.
- Selvi, Ö., Afacan, S., & Biçici, G. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarında Sosyal Sorumluluk Anlayışı: Yeşilay Örneği. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 5(1), 11-20.

- Seyrek, S., Cop, E., Sinir, H., Ugurlu, M., & Şenel, S. (2017). Factors associated with Internet addiction: Cross-sectional study of Turkish adolescents. *Pediatrics international*, 59(2), 218-222.
- Shao, Y., Zheng, T., Wang, Y., Liu, L., Chen, Y., & Yao, Y. (2018). Internet addiction detection rate among college students in the People's Republic of China: a meta-analysis. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 12(1), 1-10.
- Shapira, N. A., Lessig, M. C., Goldsmith, T. D., Szabo, S. T., Lazoritz, M., Gold, M. S., & Stein, D. J. (2003). Problematic internet use: proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and anxiety*, 17(4), 207-216.
- Surisa, J.-C., Akre, C., Pigueta, C., Ambresina, A.-E., Zimmermann, G., & Berchtold, A. (2014). Is Internet use unhealthy? A cross-sectional study of adolescent Internet overuse. *Swiss medical weekly*, 144, 14061-14068.
- Svendsen, M. T., Bak, C. K., Sørensen, K., Pelikan, J., Riddersholm, S. J., Skals, R. K., Mortensen, R. N., Mairdal, H. T., Bøggild, H., & Nielsen, G. (2020). Associations of health literacy with socioeconomic position, health risk behavior, and health status: a large national population-based survey among Danish adults. *BMC public health*, 20(1), 1-12.
- Taylan, H. H., & Işık, M. (2015). Sakarya'da ortaokul ve lise öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(6), 855-874.
- Thomas, R. K. (2006). *Traditional approaches to health communication*. Springer.
- Throuvala, M. A., Griffiths, M. D., Rennoldson, M., & Kuss, D. J. (2019). School-based prevention for adolescent internet addiction: Prevention is the key. A systematic literature review. *Current neuropharmacology*, 17(6), 507-525.
- Taş, Z., & Yakıcı, H. B. (2023). Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Davranışı ile Depresyon, Anksiyete ve Stres Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(3), 316-324.

- Tunca, Ö. Ö. (2023). *Gençlerde İnternet Bağımlılığı Anne-Baba Tutumları, Okul Öncesi Dönem Ve Kişilik Özelliklerinin Bağımlılığa Etkisi*. Konya:Eğitim Yayınevi.
- Ümmet, D., & Demirci, G. (2017). Yaşam becerileri eğitimi kapsamında yürütülen grupla psikolojik danışma uygulamasının ortaokul öğrencilerinin iyi oluşları üzerindeki etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 45(45), 153-170.
- Vondráčková, P., & Gabrhelík, R. (2016). Prevention of Internet addiction: A systematic review. *Journal of behavioral addictions*, 5(4), 568-579.
- Wang, J.-L., Sheng, J.-R., & Wang, H.-Z. (2019). The Association Between Mobile Game Addiction and Depression, Social Anxiety, and Loneliness. *Frontiers in Public Health*, 7(247). <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00247>
- Waters, M. (2005). Internet addiction disorder and pastoral care. *American journal of pastoral counseling*, 8(1), 3-12.
- Widyanto, L., & Griffiths, M. (2006). 'Internet addiction': a critical review. *International Journal of mental health and Addiction*, 4, 31-51.
- Yalçın Balçık, P., Taşkaya, S., & Şahin, B. (2014). Sağlık okur-yazarlığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(4), 321-326.
- Yeşilay. (2023a). *Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı*. Erişim Tarihi 27 Temmuz 2023 <https://www.yesilay.org.tr/tr/obm>
- Yeşilay. (2023b). *Yeşilay*. Erişim Tarihi 27 Temmuz 2023 <https://www.yesilay.org.tr/tr/obm>
<https://www.yesilay.org.tr/tr/kurumsal/tarihce>
- Yıldırım, S., & Kışoğlu, A. N. (2018). Teknolojinin getirdiği yeni hastalıklar: nomofobi, netlessfobi, fomo. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 473-480.
- Young, K. S. (2007). Cognitive behavior therapy with Internet addicts: treatment outcomes and implications. *Cyberpsychology & behavior*, 10(5), 671-679.

Dijital Medyada Haber ve Göçmen Çocuklar

*Osman ARASLI**

Giriş

Günümüzde yaygınlaşan zorunlu göç sürecinde mülteci, sığınmacı ve göçmen gibi kimliklerle sınırlar arasında ve anavatanları dışında yaşayan göçmenler arasında çocuklar da yer alır. Çocuklar, zorunlu göçü tetikleyebilen ekonomik, politik, uluslararası bir takım gelişmeler veya hayati risk doğuran iç çatışma ve savaş ortamından başka ülkelere göç eden kitlelerin önemli bir bölümünü temsil eder.

Zorunlu göç sürecine dâhil olan 18 yaş altındaki bireylerin genel olarak göçmen çocuk kesimini oluşturduğu (Atasü Topçuoğlu, 2015: 118-119) dünyada zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan olayların etkisiyle 2021 yılı sonunda dünya çapında 89,3 milyon kişi zorla vatanından edilirken (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2021), tahminlere göre yukarıdaki etkenler ve diğer krizlerle birlikte aynı yılın sonunda yerinden edilen çocuk sayısı 36,5 milyondur. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'ndan

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İletişim ve Tasarım Bölümü, osman.arasli@gop.edu.tr

bu yana en yüksek rakam olarak değerlendirilir. Çocuklar göç etmelerine yol açan koşul ve sebeplerden sorumlu olmayan, ancak savaştan yoksulluğa kadar ilk etkilenen grubu simgeler. Çocuk mülteciler ve göçmenlerin hikâyesi tek bir bölgeyle sınırlı değildir. Hepsinin yaşadıkları küreseldir. Göçmenlerin büyük bir bölümü yetişkin olsa da, günümüzde mültecilerin yarısı çocuklardan meydana gelir.

Türkiye, 2016 yılında en çok mülteci ve en fazla çocuk mülteci barındıran ülke olarak bilinir (United Nations International Children's Emergency Found [UNICEF], 2016; 2022). Türkiye'nin 30 Haziran 2023 tarihi itibarıyla ev sahipliği yaptığı "uluslararası koruma" altındaki göçmen sayısı 3,7 milyondur. Türkiye'deki mülteciler, "geçici koruma altında yaklaşık 3,4 milyon Suriyeli, diğer uyruklardan 300.000'in üzerinde uluslararası koruma başvuru ve statü sahibi" ve vatansız kişilerden oluşur (UNHCR, 2023: 1). 24 Ağustos 2023 tarihi itibarıyla ise Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki 0-18 yaş arasındaki Suriyeli sığınmacı sayısı 1.613.093 kişidir. Türkiye'deki sığınmacılar arasında çocuklar önemli bir orandadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023).

"Çocukların kendilerine özgü özel bir sözleşme" olarak bilinen 1989 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHDS) gereği 18 yaşın altındaki tüm insanların özel bir dönemi olan çocukluk çağında ayrımcılığa uğramadan bakılma, korunma ve eğlenme hakkı vardır. Bu bağlamda "çocuğun refahını en geniş anlamıyla destekleyen bilgilerin yayılması" medyanın görevidir. Ancak medyadaki haberlerde çocukların görüşlerinin ciddiye alınmamasından toplumun huzuruna bir "tehdit" şeklinde gösterilmesine kadar hakları ihlal edilir. Bu yüzden yeni medya ve internetin yaygınlaştığı günümüzde hak

odaklı bir şekilde çocukların medyada sesinin duyurulması ve haberlerde etiğe uygun ve doğru şekilde temsil edilmesi gerektiği yönünde baskıların mevcudiyeti (UNICEF, 2007: 16, 37-38) “mülteci/sığınmacı” çocuklara yönelik dünyanın çeşitli ülkelerindeki haber temsili ve söylemlerini sorgulamayı gerektirir.

Dijital medya çağında dünya genelinde ana akım medya kaynaklı haberlerde göçmen çocuk temsillerini açıklayarak farklı toplumlar ve kültürlerde kesişen temsillerin anlamlarını, kamusal işlevini ve mülteciler üzerindeki etkilerini ortaya koymak çalışmanın temel amacıdır. Çalışmada kullanılan araştırma tekniği literatür taramasıdır. Çalışma, göçmenler ve göçmen çocuklara dair egemen ideoloji ve kodların geleneksel ve yeni medya tarafından paylaşıldığını varsaymıştır. Amaçlı örnekleme tekniğinin kullanıldığı çalışmada konuyla ilgili önceki araştırmalar incelenmiş ve karşılaştırmalı değerlendirilmiştir.

Dünyada ve Türkiye’de göçmen çocuklar yeni tartışılan bir konu olmasına rağmen göç sürecine reşit olmayan bireylerin katılımı yeni bir olgu değildir (Atasü Topcuoğlu, 2019: 421). Yalnızca bu çocuklara dair haberlerdeki temsil çalışmalarının özellikle son yıllarda yürütülmeye başlandığı ve araştırmaların sayıca fazla olmadığı ifade edilebilir.

Çalışmanın kapsamı ana akım haberlerde sığınmacı/mülteci çocukların temsidir. Alan yazın incelemesi çerçevesinde erişilebilen doğrudan çalışmaların bir bölümünün Batı ülkelerinde gerçekleştirildiği belirtilebilir. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerindeki (ABD) araştırmalar medya haberleri ve göçmen çocukların temsiline dairdir (Berggreen vd., 2009; Madrigal, 2022, 2023; Strom ve Alcock, 2017). Aynı ülkede ırk ve cinsiyet olgusu bakımından haberlerde kayıp çocuk vakalarına yönelik bir çalışma da mevcuttur (Min ve Feaster, 2010). Diğer araştırmaların

yürütüldüğü ülkeler Kanada (Bober, 2014), Norveç (Larsen, 2017), İngiltere (Rosen ve Crafter, 2018), Hırvatistan (Soko ve Majstorović, 2019), Almanya (Dohle vd., 2022), Finlandiya (Lagus vd., 2023), İspanya (Martínez Lirola, 2023) ve Avustralya (McLaren ve Patil, 2016; Patil ve McLaren, 2019) olarak sıralanır. Türkiye'dekiler ise genellikle Suriyeli mülteci çocuklara dairdir (Akgül Gök ve Gökçearslan Çifci, 2017; Ardıç Çobaner, 2015, 2016; Atan, 2019; İhtiyar, 2017; Şentöregil, 2017; Ulusoy, 2021; Yüksel ve Hiçdurmaz, 2022). Sadece bir çalışma genel bir mülteci çocuk kavramını içeren şekildedir (Uğur, 2022). Çalışmalar arasında dijital medya haberlerini analiz edenler mevcuttur (Ardıç Çobaner, 2015, 2016; Dohle vd., 2022; Martínez Lirola, 2023; Strom ve Alcock, 2017; Yüksel ve Hiçdurmaz, 2022).

Çalışma, zorunlu uluslararası/dış göç deneyimi yaşayan mülteci, sığınmacı, düzensiz ve refakatsiz gibi çeşitli kimliklerdeki çocukların geleneksel ve dijital medyadaki ana akım haberlerdeki temsili üzerinedir. Göçmenlerin medyada temsili odağında farklı ülkelerdeki alternatif haber mecraları, iç ve gönüllü göç türleri, toplumsal cinsiyete dayalı kimlikler ve sosyo-ekonomik sınıfların (yoksullar-varsıllar) inceleme konusuna dâhil edilememesi çalışmanın sınırlılıklarıdır.

Çalışma, dijital çağda farklı kültür ve toplumlarda en hassas kesimi oluşturan göçmen çocuklara yönelik hak odaklı bir yaklaşıma sahip olması gereken profesyonel ana akım medyanın etik ve mesleki yönden sorunlar içeren yaygın haber temsilleri ve bunların kamusal işlevi ile göçmen çocukların yaşamı üzerindeki etkisine dikkat çektiği için önemlidir. Ayrıca, zorunlu göç eden çocuklara dair çeşitli ülkelerdeki yeni ve geleneksel medyada var olan haber temsilleri ve stratejilerindeki kesişen ve farklılaşabilen noktaları ilk kez incelediği için özgün bir değer taşır.

Çocuk Odaklı Habercilik ve Dijital Medyada Göçmen Çocuklar

Çocuklar, ÇHDS’de vurgulandığı gibi, toplumsal tartışmalara katılarak düşüncelerini ifade etme açısından büyüklerle eşit haklara sahip bir yurttaş grubudur (Himma-Kadakas ve Tenor, 2023: 87). Bu odaktaki bir haberciliğin ise çocukları “hak ve özgürlük sahibi” ve birbirinden farklı yönlere sahip birer birey olarak görmesi ve onları özne olarak temsil etmesi gerekir (Salman, 2019: 17). BM’nin ilgili sözleşmesine göre medya, 18 yaş altı insanları temsil eden ve “ırk, din, cinsiyet veya yetenek farkı gözetmeksizin düşünceleri veya söyledikleri her ne olursa olsun ve nasıl bir aileden gelirlirse gelsinler” hak sahibi birey olan çocukların haberler aracılığıyla imajını iyileştirme, kitle iletişiminde aktif katılımını teşvik etme ve çocukları zararlı kitlesel mesajlar/içeriklerin etkilerinden koruma şeklinde üç temel alanda konumlandırılır (UNICEF, 2007: 16-35). Diğer yandan çocuklar hakkında haber yapmanın gazeteciler ve haber kuruluşları için birbiriyle çelişen çeşitli etik hususları gündeme getirdiği iddia edilir. Bir yandan gazeteciliğin normatif idealleri gereği haber medyasının toplumdaki çeşitli kesimlerin gerçeklerini yansıtması gereği ile diğer yandan savunmasız durumdaki birey ve grupların potansiyel yönden zararlı haber yayınlarından korunma hakkı söz konusudur (Larsen, 2017: 894). Alternatif bir gazeteciliğin çocuklara yönelik yayınlarındaki sınırlar ve sorumluluklar vurgulanır. Ancak çocuklar ağırlıkla ana akım medya ve haberlerde genellikle savaş, kaza veya doğal afetlerin en büyük mağdurları olmaktan (Ponte, 2007: 735-736) yetişkinlerin “şirin uzantıları” olarak sergilenmeye (UNICEF, 2007: 38) değin çeşitli kalıplarda sorunlu temsil edilen gruplardandır. Bu yüzden problem, gençler dâhil çocukların medyadan etkilenmesiyle sınırlı

değildir. Bunun ötesinde çocuk ve haber medyası arasındaki ilişki çocukların yararı ve katılımına olanak tanıyıcı bir haberciliğin yapılmasını öngörür (Değirmencioglu, 2007: 136). Bu yüzden dijital medyada haber üretim ve yayın pratiklerinin de bu yönde olması gerekir.

Çocuklar “uluslararası bir sınır” veya bir ülke içinde geçişi ve yer değiştirmeyi içeren zorunlu göç çerçevesinde mülteci, yerinden edilmiş/çıkarılmış kişi veya ekonomik göçmen grubun (Orhon, 2019: 4) parçası olduğunda haberlerin rolü daha kritiktir. Göç ile bir bireyin yaşamındaki en karmaşık süreçlerden biri olarak yeni bir topluma entegrasyon deneyimi özellikle göçmen çocuklar bakımından çok sayıda kayıp, bilişsel karmaşıklık ve kişisel değişimlere yol açan zorluklar barındırır (Elias, 2013: 336). Soko ve Majstorović’a göre “Çocuklar mülteciler arasında en savunmasız grup olduğundan, gazeteciler de onlar hakkında haber yaparken son derece dikkatli olmalıdır” (2019: 67).

Dijital medyada, kullanıcı türevli içeriklerin örneklediği “soğuk havada” montsuz mülteci çocukların aileleriyle birlikte mahrumiyet şartlarında sayıca fazla ve dolaşım halindeki imgelemlere (Alçayır, 2022: 604) benzer klişeleri üretip yaymak hak temelli kamusal bir habercilik değildir. Medyanın, mülteci/sığınmacı çocukların yaşam koşulları ile eğitim, sağlık gibi hak ve özgürlüklere erişimi ve toplumdan dışlanma/içerilme durumu ve politik uygulamaların sonuçlarını alternatif kaynaklara ve çocukların görüşlerine yer vererek haberleştirmesi beklenir (Salman, 2019: 41). Fakat çocuklar dâhil özellikle “kendini ifade etme” olanağından yoksun gruplara dair haberler “bazen bilgilendirici” olsa da çoğu zaman “dışlayıcı ve ötekileştirici” egemen söylem ve temsilleri güçlendirir (Ayhan vd., 2018: 193).

Önümüzdeki yıllarda da medya, politikacılar ve genel kamuoyunun gündemini sürekli şekillendirebilecek göç olgusu (Dohle vd., 2022: 14) dâhilinde günümüzde sayısı her geçen gün artan göçmen çocuklara (Atasü Topcuoğlu, 2019: 410) dair medyanın bölgesel ve küresel çapta temsil ve söylem politikası çeşitli açılardan irdelenmelidir. Öte yandan haberlerde göçmen çocuklara dair temsil ve söylemler ile bunlar arasındaki farklılıkların daha fazla araştırılması gerektiğine yönelik öneriler (Madrigal, 2022: 96) haberlerdeki temsillere odaklanmayı gerektirir.

Dijital Medyadaki Anaakım Haberlerde Göçmen Çocuk Temsilleri

Genel olarak medyada ve haberlerde “ne betimlendiği”, konular ve sorunların topluma “nasıl anlatıldığı” ve “neden-sonuç bağının nasıl kurulduğuyla” ilgili bir kavram olarak temsil kişiler, kurumlar, olaylar veya olgulara ilişkin birden fazla üretilir. Temsillerde gerçeklik dışlanmasa da “düz ayna saydamlığı ve nötrlüğü” değildir. Medyadaki haber temsilleri, kültürün algılayıcı biçimini yansıtır ve toplumsal tutumları yönlendirebilir. Dolayısıyla çocukları temsil tarzları veya görünmez kılma onlar “adına alınan kararları” şekillendirebilir. Toplumda dezavantajlı durumdaki göçmen çocuklara dair tanımlama ve temsil biçimleri önemlidir (UNICEF, 2007: 36). Ancak yeni medya dâhil mevcut haber üretim pratikleri ve içeriklerinin bu konuda alternatif sunmadığı belirtilir. Örneğin Türkiye’de çocuklara ilişkin dijital ortamdaki ana akım haber kategorileri geleneksel medyadakinden farklı değildir (Akdağ, 2016: 160-173). Diğer yandan ana akım göçmen çocuk temsilleri çevrimiçinde daha hızlı üretilir ve yayılır. Dijital ve sosyal medya, ana akım medyadaki kültürel ve etnik stereotipler ile ön yargıları yeniden üretme eğilimindedir (Supa vd., 2021: 23).

Bu çalışmada incelenen iletişim, gazetecilik ve medya alanında doğrudan göçmen çocukların temsiline dair erişilen bilimsel araştırmaların yayınlanma başlangıcı 2000’li yıllardır. Çalışmalara göre geleneksel veya yeni medya haberlerinde göçmen çocuklar genellikle masum/savunmasız, mağdur/kurban, yardıma muhtaç/yardımanın gerekçesi şeklinde temsil edilir (Ardıç Çobaner, 2015; Berggreen vd., 2009; Bober, 2014; İhtiyar, 2017; Kędra ve Sommier, 2018; Lagus vd., 2023; Larsen, 2017; Madrigal, 2023; Martínez, 2023; Ponte, 2007; Soko ve Majstorović, 2019; Yüksel ve Hiçdurmaz, 2022). Ayrıca kimi zaman “kültürel değişimi/asimilasyonu sağlayanlar” olarak yansıtılır.

Çocukları aynı zamanda “sosyal sapma/anormallik” veya “şiddetle” ilişkilendirebilen olumsuz temsiller mevcuttur. Bu tür temsillerde göçmen çocukların saldırgan veya suçlu ve kendine bile zarar verme potansiyeli taşıyan birer “tehdit, tehlike veya risk” olduğu ima edilir (Berggreen vd., 2009; Lagus vd., 2023; Madrigal, 2023; Martínez, 2023; McLaren ve Patil, 2016; Patil ve McLaren, 2019; Ponte, 2007; Strom ve Alcock, 2017).

Çocuklara yönelik tüm bu temsiller, ÇHDS madde 3’teki “çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yararı, temel düşüncedir” ilkesi (UNICEF, t.y.) ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu’nda yer alan “Medya, çocukları istismar, suç ve yoksulluğun çaresiz kurbanları, suçlu kişiler veya zavallı masumlar olarak göstererek çocuk sömürüsüne ortam hazırlamamalıdır” şeklinde gazetecilik ilkesine (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti [TGC], 2023) aykırılık ve sorunlu bir alanı teşkil eder.

Göçmen çocuklarla ilgili haber temsilleri birbiriyle iç içe geçebilen niteliktedir. Çocuklara dair klişeler ve stereotipleri

yeniden üretmede etkili olabilen temsillerin çeşitli kategorilere ayrılarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir.

“Savunmasız ve masum çocuk” temsili

Medyada savunmasızlık ve masumiyet temsili aslında geçmişten beri üretilir. Kıtık, doğal afet, silahlı çatışma mağduriyeti, sefil koşullara dair çocuk fotoğrafları gibi bu temsil izleyici çeker ve haber içeriğini öne çıkarır. Ayrıca yetişkinlerin göçmen çocuklara karşı olumsuz algısının bir panzehridir. Masum bir çocuk imajıyla birlikte sözgelimi izleyicilerde acıma duygusu uyandırılır. Aylan Kurdi adlı Suriyeli çocuğun 2015 yılının Eylül ayında ailesiyle Yunanistan’a geçmeye çalışırken boğulmasına dair fotoğrafı karşısında kamuoyunda oluşan etki bunun örneğidir. İlgili fotoğrafın sosyal medyada yayılmasının Batı’daki mülteci karşıtı politikaların protesto edilmesine ve Avrupa sınırlarının kapatılmasını eleştiren çeşitli sanatsal çalışmalara yol açtığı söylenebilir (Kędra ve Sommer, 2018: 43).

Buna karşın çocukların “masum kurbanlar” şeklinde resmedilmesi, medyanın göç sürecindeki zorlukların sorumluluğunu yetişkin göçmenlere yüklemesi ve göçmenlerin karşılaştığı adaletsizlikleri nadiren derinlemesine işlemesiyle sınırlıdır (Bober, 2014: 265). Zira Batı’da haber medyası göçmen çocukların hikâyelerine çoğunlukla ilgisizdir. Norveç örneği ise düzensiz göçmen çocukların durumuna kimi zaman dikkat çekildiğini gösterir. Böylelikle “savunmasız ve masum” çocukların geldiği ülkede kalma hakkı ve ulusal yetkililer tarafından korunma sorumluluğunu dile getirme ve siyasi tartışmalarda bulunma olasılık dahilindedir.

Fakat Larsen’e göre “çocukların savunmasız ve masum olduğuna dair bir anlayış paradoksal bir şekilde onları haber medyasında ideal bir kurban haline getirmeye eş değerdir” (2017: 893-

894). Ayrıca göçmen çocuklar kimi zaman medyada bu temsilin dışına itilir. Batı ülkelerinde medyaya göre sınırda zorluklar içindeki çocuk masum iken, sınırı geçip toplumsal kaynakları kullandığında “masumiyetin” yerini “tehdit” alır (Berggreen vd., 2009: 139).

“Mağdur ve kurban çocuk” temsili

Olumlu veya aksine suçlayıcı bağlamda genellikle kullanılır (Madrigal, 2023: 648; Ponte, 2007). Medya kurumunun politik konumu ve haber çerçevesini aşan bir ortaklık ve vicdani boyut gösterir (Yüksel ve Hiçdurmaz, 2022: 944). Örneğin İngiliz ve Türk basınında mülteci haberlerinde en sık rastlanan kelimelerden biri “çocuk”tur. Küçükler çatışmanın ana mağduru olarak konumlandırılır ve mağduriyet onlar üzerinden tartışılır (Efe vd., 2017: 102; Venir, 2015: 13-14).

“Mağdur” ve zorunlu göçün “kurbanı” temsili, “duygusal ve ahlaki bileşenlerle dolu” epizodik olayları vurgular. Çocuk mültecilerin yaşamını tehdit eden sorunların (savaş, denizde boğulma, yetim kalma, sınır dışı edilme, açlık, soğukta donma gibi) görsellerle anlatılmasında sıkça başvurulur. Çocuklar istismar, şiddet, cinayet mağduru/kurbanı olarak da ilan edilir. Fakat suç gibi eylemler özelinde çocukları şeytanlaştıran ana akım haber söylemi ile mağdur ve kurban temsiline iç içe geçebildiği görülür. Suç gruplarındaki çocukları şiddet uygulamaya zorlama veya şiddete maruz bırakma ve işçilik yaptırma gibi durumlar bu temsille ilişkili olarak dile getirilir. Ayrıca bu tür suçlar ve suça bulaşan yeni nesillerle başa çıkma yöntemlerine dair ebeveyn tavsiyelerine yer verilir. Ancak çocuklar “kendisi herhangi bir açıklama yapmayan ve duyulmayan” konumunda bırakılır (Ardıç Çobaner, 2015: 44; Martínez Lirola, 2023: 93; Ponte, 2007: 735-741). İspanya’da bir incelemeye göre dijital gazete

haberlerinde çocuklar mağdur, fakat suçlu olarak sunulur. Göçmen çocuklar tutuklandığında açıkça suçla bağlantılı anılır. Göçmen yetişkinler gibi pejoratif tasvirler eşliğinde olumsuz eylemlerin faili olarak gösterilir (Madriral, 2023: 638; Martínez Lirola, 2023: 89).

Kısacası mağdur ve kurban temsili olumlu ve olumsuz anlamları iletir. Ancak bu temsil grubu, Türkiye’de Suriyeli sığınmacı çocuklara dair bir araştırmada ileri sürüldüğü şekilde, çocukların yaşadığı gerçekliğe dair “kamuoyunu ikna etmek” ve medyada çocuk ve insan hakları temelinde “eğitim hakkı, çocuk işçiliği, dilencilik, istismar ve insan ticareti gibi” farklı konular etrafında bir tartışmayı gündeme getirmek açısından “insani bir düzlemi” içerebilir (Yüksel ve Hiçdurmaz, 2022: 954). Fakat çocukların yaşamını tehdit eden ihlaller ile eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim konularında yaşadığı sorunlara yeterli yer verilmemesi, onlara söz hakkı tanınmaması, çocukların daha çok “edilgen kitleler” olarak temsil edilmesi ve sonuçta hak odaklı bir haberciliğin sergilenmemesi durumunda bu tür söylem ve temsiller (Ardıç Çobaner, 2015: 27-49) çözüm olanağı sunmayabilir. Sığınmacı/mülteci çocukların belli kalıplara sıkıştırılıp sadece mağduriyetin öne çıkarılması ve “haberi çekici” kılmak için kimlikleri ve “bedenlerini teşhir edici görüntülerin” kullanılması olumlu politikaların önünü açmayabilir (İhtiyar, 2017: 139).

“Yardıma muhtaç veya yardımı gerektiren çocuk” temsili

Göçmenlere eğitim, sağlık, barınma, geçim gibi çeşitli konularda destek ve yardımların farklı uygulanma biçimleri ile yaşam koşullarını düzeltmede kalıcı işlevselliğinin sorgulanması (Tekten Aksürmeli, 2019: 210-249; Uçar vd., 2020: 36) bir yana bu konu toplumsal bir sorumluluk olarak değil, “yardım etmek” ve “muhtaç” olmak gibi kavramlarla değerlendirilir. Çocukların

muhtaçlığı ve yardım temsili toplum, kültür ve sosyal algıya göre değişen kod ve önermeler içerir.

Mülteci çocuk görselleri “ebeveyninin elini tutan yolcular” gibi motiflerle insani yardımın gerekliliğini anlatır (Soko ve Majstorović, 2019: 69). Sınırdan ebeveynsiz geçen refakatsiz yabancılar olduğunda ise gittikleri ülkede eğitim ve barınma yardımı/desteği gerektirendir. Bir bakıma şefkat ve dayanışmaya ihtiyacı olduğu resmedilir (Martínez Lirola, 2023: 90). Türkiye’deki dijital haberlerdeki argümanlara bakıldığında da kültürel değer ve normlarla örülü haber çerçevelerinde “vicdanlı olma özelliği” taşıyan toplumda mülteci çocuklara “yardım elinin uzatıldığı” ve gerekli etkinlik ve projelerin yapıldığı sıklıkla bildirilir. Ancak sosyal hizmet ve desteklere erişim engellerinden söz edilmez. Sorunların nedenleri pek yorumlanmaz. Örneğin sosyo-kültürel ve ekonomik problemler, engelli yabancı çocukların durumu ve kamp dışındakilerin haklara erişim zorluklarına çok az yer verilirken mevcut hizmet ve destekler bir sorumluluktan ziyade “iyilik” ve “yardım” olarak sunulmaya devam eder. Trajedi ve dram türünde olaylarda da çocuklar “yardım edilmesi gereken masum mağdurlar” olarak yansıtılır. Birer birey, özne veya aktör değildir ve yetersiz bir görünürlük içindedir (Ardıç Çobaner, 2015: 45; Yüksel ve Hiçdurmaz, 2022: 954). Çocuklar, sığınmacıların yoksulluk ve mahrumiyet hallerine dair haberlere çarpıcılık ve dramatiklik sağlama amacıyla kimi zaman kadınlarla birlikte ön plana çıkarılır. Böylelikle belirli duyguların sağlanması ve çeşitli meselelerin duygu düzeyinde ele alınması vesilesiyle sorunların politik boyutlarını tartışmak da engellenir (Pandır vd., 2015: 21).

Batı’daki çeşitli toplumlarda ise “yardım” konusuna yönelik kavrayış haber içeriklerinin yetersizliği ve retorik sorunlarla

münferit değildir. Yardım temsili birbirinden farklı başka temsilleri de içerebilir. Doğu Suriye'deki el-Hol mülteci kampında yaşayan Finlandiya vatandaşı çocukların Finlandiya'da yayınlanan haber temsillerini ele alan bir çalışmada, mağdur ve tehdit söylemi aracılığıyla çocukların hem yardıma muhtaç hem de "Finlandiya'ya getirildiklerinde ve kampta kaldıklarında gelecekte potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak" gösterildiği belirtilir. Bunların yanında hukuki ve sorun söylemleri dâhil tüm söylemler insani yardımın dışta bırakılması suretiyle "güvenlik riski/tehdit oluşturan veya istenmeyen çocuklar" şeklinde bir temsili pekiştirir. Örneğin bu tür temsiller yüzünden çocukların anneleri ve terör örgütleriyle bağlantıları varsayımı üzerinden "yardımın kötülük olduğu" şeklinde argümanlar ortaya atıldığı kaydedilir. Bu tür çocuklar, anneleriyle ilişkili bir tehdit imajıyla aynı bağlamda sunulurken onların ebeveynlerine ait kararların sonuçlarını geliştirebilecek varlıklar olarak konumlandırıldığı vurgulanır. Çocukların sosyal hizmete ihtiyacı söz konusuysa kamuoyundaki hararetli tartışmalarla birlikte ötekileştirildiği ve kamuoyu algısının yönlendirildiği aşikardır (Lagus vd., 2023: 59-71). Türkiye'de ise süreç bu boyutta olmasa da özellikle Suriyeli sığınmacılara yönelik haberlerde "biz'den fazla çocuk sahibi oluyorlar, Suriyelilerin doğum oranları Türkleri geçti" şeklinde söylemler ana akım medya ve alternatif içerik sunmayı gaye edinebilen kimi haber portallarında mülteci yetişkinleri hedef haline getirmenin çocuklar üzerinden yapıldığını gösterir (Türkkol, 2019: 211-214).

Dolayısıyla başta ana akım medyada olmak üzere haberlerde göçmen çocuklar insani yardıma ihtiyaç duyan risk altındaki bir grup olarak değil, bir soruna indirgenir. Çünkü haberlerde "göç dalgası" veya "insan seli" gibi metaforik sözcük öğeleri de

kullanılarak mülteci çocuklar “korkulması gereken tehlikeli doğal bir güç” şeklinde ideolojik bir söylemin gerekçesine dönüştürülür (Strom ve Alcock, 2017: 450-454). Diğer yandan bu bağlamda özellikle Batı’da medya ırksallaştırılmış, Avrupa merkezli ve ileri kapitalist normlara dayanan özelleştirilmiş “çocuk” görüşünü sürdürecektir şekilde çelişkili görüşleri eşzamanlı olarak destekler durumdadır (Rosen ve Crafter, 2018: 66).

“Kültürel değişim/asimilasyonun temsilcisi çocuk” temsili

Batı ülkelerinde göçmenlerin ana akım topluma entegrasyonuna dair tartışmalar ve çeşitli politikalar çocukları da ilgilendiren etkiler taşır. Medya ise söz konusu süreçte göçmenlere yönelik egemen yaklaşımı çocukların temsilleriyle pekiştirir. Bu yüzden “kültürel asimilasyon” söylemini içeren temsillerin özellikle ABD’de göçmenlerle ilgili çeşitli haberlerde üretildiği bilinir. Haberlerde çocuklara ana akım topluma entegrasyon süreçlerinde asimilasyon misyonu biçilir.

Geçmişte İrlandalılar, Yahudiler, İtalyanlar iken günümüzde ise Meksikalılar ve Latin Amerikalıların ABD’ye kitlesel göçü nedeniyle göçmenlerin asimile edilmesi (Levine, 2021: 125) ve mevcut bir kültürel çerçeveye entegrasyonuna (Şan ve Haşlak, 2012: 37) ilişkin tartışmalar arasında kamuoyunda göçmen çocuklar kültürel değişim/asimilasyon sürecinin aktörü haline getirilir. ABD yazılı medyasındaki haberlerde çocuklar “ebeveynlerinin asimilasyonu için gerekli” varlıklar şeklinde konumlandırılır. Kültürel değişimi sağlama ve ebeveyniyle rol değiştirme gibi görevler atfedilen göçmen çocuklar mevcut koşulların “kurbanı olmak yerine” değişimin temsilcisidir. Ebeveynlerinin ana akım Amerikan kültürüne dâhil olmasının destekçisi olarak değerlendirilir. Haber hikâyelerinde göçmen çocukların İngilizceyi henüz akıcı bir şekilde konuşamayan ebeveynlerine nasıl tercüman

olarak hizmet ettiği anlatılır. Bu temsillere göre çocuklar örneğin resmi belgeleri okuma ve iş başvurularını doldurma gibi yetişkinlere mahsus sorumlulukları üstlenmesi gereken kültürel varlıklardır. Gazetecilere göre toplum ve ebeveynleri arasında bir köprü vazifesi gören gruplardır (Berggreen vd., 2009: 136). ABD’deki göçmen çocuklar, kendi ailelerinin yeni bölgelere tam entegre olması ve aileleri ile yerel topluluk arasında işlevsel bağlantı sağlayabilecek medya ve iletişim araçlarını kullanmakla (Katz, 2010: 299) bu sürecin örneği olarak görülür.

“Tehdit, tehlikeli, riskli çocuk” temsili

Medya genellikle mültecilere ilişkin konularda olumsuz yaklaşım sergilemekle eleştirilir (Orhon, 2019: 24). Bu yüzden olumsuz türden temsiller, göçmenlik konusundaki haberlerin düzenli temalarını barındırır. Göçmenlere ve göçmen çocuklara dair bu tür olumsuz haberler Batı’da ve Avrupa’da son zamanlarda artma halindedir. “Tehdit” temsili haberlerde ideolojik karakterli dil, üslup, sözcük kalıpları ve metaforların (“göç dalgası, göç seli” vs. ifadeler) kullanımı veya söylemi çerçeveleyen sosyal durumun etkisi aracılığıyla göçmenler işgalci, kalabalık, hastalıklı ve suçlu olarak konumlandırılır ve bu temsiller ana akım toplumda tehdit/tehlike/risk algısını artıran kısır döngü halini alır. Medyada ırksallaştırma ve yetişkinleştirmeye birlikte haberlerde çocukların da şiddet potansiyeli olan, tehlikeli ve tehditkâr yönde algılanmasına yol açılır (Ayhan, 2019: 100; Madrigal, 2022: 94, 2023: 634-648; Martínez Lirola, 2023: 94; Strom ve Alcock, 2017: 450).

Bu tür olumsuz söylem ve temsiller çocukları haberlerde aynı zamanda sessizleştiren stratejik bir manevradır. Avustralya’daki bir çalışma, “göçaltına alınan” sığınmacı çocukların haberlerde “insan kaçakçılarının propagandasının yapılmasındaki yasa dışı

faaliyetlerin aktif öznesi” olarak inşa edildiğini belgeler. Ulusal egemenliğe yönelik “risk” veya “tehdit” oldukları vurgusu haberlerde vardır. Sığınmacı çocukların sağlığı veya eğitimini tartışan haberlerin bazılarında ise siyasal iradenin hukuki ve insani yükümlülükleri göz ardı edilerek çocukların anormallik veya sosyal sapma konusuna dâhil edildiği ifade edilir. Haberlerde polis ve göçmenlik bürosu yetkilileri tarafından bu çocukların “kaçak” olduğu yönünde açıklamalar yapılırken gözaltında tutulanların koşulları ve hakları ikinci planda kalır. Haber bültenleri söylemsel açıdan stratejik bir dizi manevra kullanarak çocukları suçlayıp ötekileştirirken medyanın kamusal tartışmayı asıl meseleden uzaklaştırmasına yol açtığı iddia edilir (McLaren ve Patil, 2016: 609-610). Yine aynı ülkede sığınmacı çocuk artışı haberlerde insan kaçakçılığı ticaretiyle çerçevelenirken çocuklar önyargı ve sosyal uyumsuzluk söyleminin iç içe geçtiği temsiller veya klişelerle tanımlanır (Patil ve McLaren, 2019: 10). ABD’de Latin göçmenlere dair The New York Times ve Los Angeles Times gazetelerinin yayınlarını analiz eden başka bir araştırma ise haberlerde “suya dayalı doğal afetleri anlatan sel ve dalga” şeklinde “tehlikeyi” çağrıştıran metaforik sözcüklerin kullanımıyla yetişkinler ve hatta çok küçük çocuk göçmenlerin “tehlikeli” varlıklar olarak temsil edildiğini ve Latinlerin ülkeden derhal uzaklaştırılmasının önerildiğini belirtir. Gazetelerde çocuk göçünün ardındaki nedenleri anlamaya çalışmak yerine toplumda aciliyet ve çaresizlik duygularını uyandıracak metaforlar kullanıldığı ve çocukların varsayılan olumsuz özelliklerine odaklanıldığı aşîkârdır (Strom ve Alcock, 2017: 445-455).

Çocukların göçmen yetişkinlerle birlikte yer aldığı temsillerde olumsuz anlamları da içerebilen söylemsel olasılık tartışılan bir konudur. Sözgelimi mülteci çocuk temsillerinde ülkeler

arası sınır alanları, dikenli/jiletli teller, metal çubuklar ve hududu geçme eylemi “bariyerlerden geçen bebekler” ve “çocuk” fotoğraflarını içeren görsel retorik gibi unsurlar aracılığıyla tekrarlandığında, genellikle suç algılanan eylemi meşrulaştırma eğilimi şeklinde yorumlanır. Çocukların çitlerle çevrili sınırı geçme eyleminin kabul edilebilir boyuta taşındığı iddia edilir. Yetişkinlere ilişkin olumsuz algının aksine reşit olmayanların tehlike altında olduğu algısının yaratıldığı ileri sürülür. Bu tarz temsillerin çocuklara karşı şefkat duygusu uyandırmakla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda ebeveynlerin göçünü meşrulaştırıp onaylamaya yönelik bir strateji olabileceği savunulur (Kędra ve Sommer, 2018: 48). Ancak diğer taraftan göçmen yetişkinlere yönelik “tehdit/tehlike” temsillerinin üretimi dolayısıyla çocukların gelecekte “güvenlik” riski olacağına dair söylem yeniden üretilir (Lagus vd., 2023: 65). Nitekim çocukların sayısal oranı, ana akım topluma coğrafi yakınlığı ve geldiği ülkenin kaynağına bağlılığı ile temsildeki anlamı arasında paralellik olduğu ifade edilir. Sınırı geçen sığınmacı çocuk sayısı bir yandan yükselirken diğer yandan ülke kaynaklarına ihtiyaç arttıkça genellikle “masumiyet” temsili yerini istila duygusunu referans alan bir tehdit algısına bırakır. ABD’deki belgesiz ve İspanya’daki refakatsiz çocuklara dair haberler bunu örnekler (Berggreen vd., 2009: 138).

Haberlerdeki Göçmen Çocuk Temsillerinde Etkili

Olabilen Faktörler

Göçmen çocuklarla ilgili haberlerdeki temsillerin oluşumu ve farklılıkları çeşitli etkenler dâhilinde değerlendirilebilir. Buna göre haberlerdeki temsiller ana akım medyanın mülkiyet yapısıyla birlikte ticari yayıncılık ve rekabet ortamının önceliği, habercilik rutinleri ile haberlerin yapı, çerçevelenme ve kaynak kullanım stratejileri, görsel ve sözcüksel retorik, söylem düzeni,

hedef kitle ve içerik kapsamı, üretildiği ve yayınlandığı ülke ve zaman, işlediği konular, kültür/sosyal yaşam ve idari durum ve göçmenlere yönelik toplumsal algı şeklindeki faktörlerle birlikte irdelenebilir.

İzleyici/okur kitlesini elde etme, en çok takip edilen yayın kuruluşu olma veya lider konumu sürdürme ve son gelişmeleri ilk önce yayınlama şeklinde yoğun rekabetin yaşandığı medya sektöründe etik kaygılardan ziyade ticari amaçlar önceliklidir. Keza haber üretim rutinleri, medya mülkiyeti ve ticari çıkarlar cinsiyet ve ırk gibi konularda önyargı ve kalıp yargıları yeniden üreten ana akım medyanın yapısal koşullarıdır. Haber kuruluşlarında gazetecilik ilkeleri ile ticari kaygı arasında kalınırken düzensiz göçle ilgili sistemi sorgulamadan belli başlı çocuk imajlarına odaklanılır ve çocukların sözü ve görüntüsüne nadiren yer verilir (Himma-Kadakas ve Tenor, 2023: 90; Larsen, 2017: 902-904; Min ve Feaster, 2010: 207).

Epizodik (olaysal) ve tematik (konusal) yapı gereği haber çerçevelerinde güvenilir resmi kaynakların (yetkili/uzman) bilgi ve görüşüne genellikle başvurulurken güçsüz çocuklar daha görünmez ve duyulmaz hale gelir. Hikâyeleri/olayları öne alan epizodik haberlerde toplumsal güç yapısı ve ilişkilerinin dışta bırakılması ve sorumluluğun bireyselliğe atfedilmesi nedeniyle suç gibi olaylar bireyselleştirilerek ana akım toplum için çocuklar bazen birer tehdide dönüştürülür. Tematik yapıdaki haberlerde çocuklar, göçmenler ve aktivist gruplardan alıntılarının varlığı “sessizlere konuşma şansı verildiğini” gösterse de her iki yapıdaki haberlerde “yetkili kaynaklara” başvurulması çocukları işitilmez kılan bir yöntem olarak değerlendirilir (Berggreen vd., 2009: 137-139).

Çerçeveler dâhilinde haberlerdeki fotoğraf, görüntü gibi görsel retorikler ve metaforlar da olumlu ve olumsuz temsillerin üretilmesinde pay sahibidir. Sözgelimi haberde yalnızca bir çocuk görseli bile, kişiselleştirilmiş baskın bir konu olarak okurun dikkatini çekmenin bir aracıdır (Moeller, 2002: 51; Soko ve Majstorović, 2019: 69). Bu unsurlar aracılığıyla çocukları “kontrol edilemeyen bir klimatolojik olguya” veya “dalgalanmaya” benzer işlevde “sel” ve “dalga” metaforlarıyla temsil eden kelimeler, cümleler ve ifadeler aracılığıyla ideolojik söylemler yaygınlaştırılır (Strom ve Alcock, 2017: 448-449). Haberin söylemsel yapısı dahilinde yer verilen bilgilerin niteliği ve bunların olumlu-olumsuz söylemler çerçevesinde kurgulanması ile kullanılan üslup ve dille birlikte göçmenlere dair çelişik ve stereotipler içeren temsiller pekiştirilir (Ayhan vd., 2018: 195-197).

Haber medyasında hedef kitleye yönelik içerik kapsamı temsil düzeyi ve biçiminde farklılıklara nadiren de olsa yol açar. Almanya’da çevrimiçi medyayı da içeren bir araştırmaya göre genel olarak mültecilere verilen söz hakkı yetişkinlere yönelik mecra da % 9,3, çocuk/gençlere yönelik haber medyasında ise %14,1 oranındadır. Ancak reşit olmayan mültecilerin ise yetişkinlere hitap eden medyada %1,0 oranıyla neredeyse hiç söz hakkı yokken çocuk/ergenleri hedef alan yayın organlarında %7,4’lük oranla bir nebze daha söz sahibi olduğu belirtilir. Fakat burada yine çocukların yetişkin göçmenlerden daha az temsil edildiği ve görüşünün pek alınmadığı söylenebilir (Dohle vd., 2022: 12-13).

Haberlerin üretildiği ülke, zaman aralığı, konu kapsamı, kültür-sosyal yaşam ve idari yapıya göre de göçmen çocuklara yönelik temsillerde anlamsal değişimler meydana gelir. Sözgelimi ABD’de 1990-2020 yılları arasında gazetelerde çocuklardan bahsedilen göç haberleri duyarlılık anlamında olumlu eğilimlidir.

Haberlerde politik konular odakta değildir. İşlenen konular şiddet, aile, eğitim, din ve topluma dairdir. Fakat yine de “tehdit” teması haberlerin olağan bir özelliğidir (Madrigal, 2023: 633). Türkiye’de çevrimiçi haberlerde Suriyelilerin temsili üzerine bir çalışmaya göre, sığınmacı çocuklara dair “masum, mağdur” gibi temsillerde trajik ve dramatik olaylar hakkındaki haberlerin etkisi vardır. Kültür, ekonomi, sosyal ve idari alanlara özgü durumlardaysa çocuklara dair karşıt duygular birlikte temsil alanı oluşturur. Temsillerdeki ikiliğin temelinde sözgelimi “düşküne yardım etme” gibi temel ahlaki bir değer yargısının kabulü ile göçmenlerin ekonomik, sosyal yaşam ve idari yönden “yük” getirdiği yönünde bir algının rol oynadığı savunulur (Yüksel ve Hiçdurmaz, 2022: 954).

Haberlerde Göçmen Çocuk Temsillerinin Kamusal İşlevi ve Göçmen Çocukların Yaşamına Etkisi

Haberin kamusal işlevi bilgilendirme ve toplumda farkındalık yaratmayla sınırlı değildir. Medya ekolojisindeki temsiller egemen kültürün göçmen çocuklara yönelik yaklaşımını yansıtır. Aynı zamanda toplumun çocuklara dair tutum ve davranışları ile onlar adına aldığı kararları etkileyebilir (Ardıç Çobaner, 2015: 27). Bu potansiyeli nedeniyle, göçmenlere yönelik toplumsal ön yargıları pekiştirmede etkin kabul edilir (Min ve Feaster, 2010: 213). Özellikle Batı ülkelerinin uluslararası iletişimde hâkimiyetini sağlamada büyük etkisi olan haber kuruluşları (Ayhan, 2021: 39) göçmen çocuklara dair riskli temsilleri yaygınlaştırma gücüne sahiptir. ABD’de 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırıların ardından Batı’daki haberlerde ırkçı temsiller sığınmacı çocuklarla dolaylı ilişkilendirilen türdendir. Temsiller, geniş bir kesimde şüphe ve kafa karışıklığına yol açan niteliktedir (Patil ve McLaren, 2019: 10). Türkiye’de ise

mülteciler hakkındaki haberlerin etkisiyle sosyal medyada sığınmacıların büyük bir güvensizlik ve huzursuzluk kaynağı olarak görülmesi ve onlara karşı ayrımcı ve hakaret içerikli paylaşımlar yapılması (Kardeş vd., 2017: 198; Parlak vd., 2022: 972) Batı'da- kinden farklı bir bağlamda olan, fakat ötekileştirmenin var olduğunu gösteren bir diğer örnektir.

Haberler her zaman sadece göçmenlere karşı olumsuz temsillerle sınırlı değildir. Kimi zaman çocuklar ile izleyici arasında bir etkileşim vesilesidir. Bir kız çocuğunun objektiften izleyicinin gözlerinin içine baktığı izlenimi, ötekiyle aradaki bağı arttırabilir (Kędra ve Sommier, 2018: 49). Bazense haberler uluslararası iletişimin birer aracı olduğundan sözgelimi Avrupa'daki çocuklar ile yetkililerin etkileşimini çağrıştıran bir fotoğrafla devletlerin "insan yüzünü" anlatır (Soko ve Majstorović, 2019: 69). Medyada çocuk göçmen temsilleri halkın beklentilerini yönlendiren, ah-laki bir duruş sergileyen, insanları yardımseverliğe sevk eden ve yurttaşların dikkatini çeken amaçlarla değerli bir metaya dönüşür (Moeller, 2002: 53). Lakin insanlık trajedisi veya izleyicinin şefkat duygusundan faydalanan satış stratejisi gibi faktörler yüzünden medyanın empati uyandırma yeteneği giderek zayıflar (Kędra ve Sommier, 2018: 41). Son kertede mevcut olumlu temsiller hak odaklı bir alternatif sunan boyutta değildir.

Göç haberlerindeki temsiller ve söylemler göçmenler ve çocuklarının yaşamını etkileyebilir (Madrigal, 2022: 96). Ulusun ideolojisini şekillendirmede güçlü bir rol oynayan medyanın çocuk göçünün ardındaki nedenleri anlama ihtiyacını ortadan kaldırabilmesi, çocukların içinde bulunduğu kötü durumun göz ardı edilmesini kolaylaştırabilmesi ve toplumsal destek olasılığının çok düşük hale gelebilmesi çeşitli etkilere yol açar. Dünyanın farklı bölgeleri ve ülkelerinde çocuklara yönelik söylemsel

olarak insanlık dışı muamelelerin meşrulaştırılması (Strom ve Alcock, 2017: 449-455), etnosantrik tutumları tetikleyebilecek şekilde çocukların biz-onlar kutuplaşmasına maruz bırakılması ve topluma entegre olmasının engellenmesi bu etkilerin başında gelir (Martínez Lirola, 2023: 94).

Haber profesyonelleri arasında göç olgusuyla ilgili sistemsel boyutlara ışık tutmayı amaçlayanlar olsa da, kişiselleştirilmiş ve kampanya benzeri haberler hukuki ve politik yönden aydınlatıcı değildir (Larsen, 2017: 904). Türkiye’deki mülteci çocuklar hakkındaki çevrimiçi haberlerde de “olumsuz koşulların neden ve sonuçlarına ilişkin yeterince arka plan ve bağlam bilgisi” yoktur. “Çocuk hakları” ile bağ kurulmadan yapılan haberlerde çeşitli ihlallerin mesele yapılmadığı ileri sürülür. Çünkü kurumsal/endüstriyel kaygıları yansıtan “kaynak açıklamalarıyla” yetinilir. Çocuk işçiliği ve eğitim çağında okula gidemeyen çocukların haklarının ihlali “ekmeği çöpten çıkartıyorlar”, “minik çıkarlar” klişeleriyle onaylanır (Ardıç Çobaner, 2015: 42-46, 2016: 44). Türkiye’de başka çalışmalarda ise medyada çocuk sığınmacıların kolektif olarak isimsiz bir kitle olarak görülmediği, zor koşullarına değinildiği, ayrıca barınma ve belirli sağlık sorunları gibi konulardaki mahrumiyetlerinin insani sorumluluk ve olumlu bakış açısıyla ele alındığı savunulur. Fakat sığınmacıları birer birey değil “bir insan yığını” olarak göstermek insancıl bir etkinin ortaya çıkmasını engeller (Efe vd., 2017:64-66; Narlı ve Özaşçılar, 2021: 177). Sonuçta mülteci çocuklar ekonomik sorunlar, yoksulluk, çocuk işçiliği, okullaşamama, dil bilmemek gibi sorunlar içindedir. Akran zorbalığı, ayrımcılık, aşağılanma ve şiddete maruz kalma, istismar ve ihmale açık hale getirilme gibi sorunlarla karşı karşıyadır (Akgül Gök ve Gökçearsan Çıfci, 2017: 244-245; Gencer, 2019: 173-179).

Sonuç

Dünyanın farklı yerlerinde olsa da medya, gazetecilik ilkele-rini referans alma ve çocuk odaklı sorumlu bir yayıncılık gerçek-leştirmekle yükümlüdür. Dijital ortam dâhil medyada çocuklara dair uluslararası sözleşmeler ve mesleki kodların gerektirdiği şe-kilde ayırım yapmadan tüm çocukların hakları, özgürlükleri ve yararının gözetilerek iletişim sürecine aktif bir şekilde dâhil edil-mesi gerekir. Bu yüzden medyanın mülteci çocuklara karşı tu-tumu yaşamsaldır. Ancak özellikle ana akım medya göçmenleri ötekileştiren temsil ve söylemlerin toplumsal kaynağı olmak, ço-cuklara karşı hak ihlallerini sıradanlaştırmak ve onları metalaş-tırmakla eleştirilir.

Reşit olmayan göçmenlere yönelik ana akım haberler tarafın-dan 5 (beş) temsil çerçevesinin inşa edildiği vurgulanabilir. Sı-ğınmacı/mülteci çocuklara yönelik dünyanın çeşitli ülkelerinde üretilen haberlerde “Savunmasız ve Masum”, “Mağdur ve Kur-ban”, “Yardıma Muhtaç ve Yardımı Gerektiren”, “Kültürel De-ğişim/Asimilasyonun Temsilcisi” ve “Tehdit/Tehlikeli/Riskli” şeklinde temsiller yer alır. Dijital medyadaki temsiller, birden çok anlam ve işleve sahiptir.

Savunmasız ve masum çocuk temsili çocuklara karşı acıma duygusunu kışkırtırken eşitsizlikleri derinlikli çözümlemeden ebeveynleri suçlamanın bir yoludur ve çocukları kurbanlaştır-manın ön aşamasıdır. Diğer yandan çocukların gittiği ülkelerin sınır mesafesine göre “savunmasızlık ve masumiyetinin ortadan kaldırılması” veya olumsuz temsillerin üretilmesi her an söz ko-nusudur.

Medyadaki haberlerde en sık rastlanan temsillerden diğeri mağdur ve kurban göçmen çocuk temsili, edilgenleştirme ile şey-tanlaştırma şeklinde iki uç noktadadır. Savaşın sonuçlarını en

ağır şekilde yaşamaktan aç kalmaya kadar çocukların birçok olayın mağduru ve kurbanı olduğunu salık veren bu temsil kimi zaman onları suç fiilleriyle ilişkilendirir ve klişeler aracılığıyla (sokak çocukları, uyuşturucu kurbanı, çetelerin kandırdığı çocuklar vs.) toplumsal damgalamayı meşrulaştırır. Yani bu temsiller aracılığıyla çocuklara yönelik olumlu ve olumsuz söylemler devre-dedir. Diğer yandan bu temsilin çocukların durumuna dikkat çekmenin vesilesi olduğu düşünülebilir. Fakat yeterli bilgi içermeyen, çocuklara birebir söz söyleme fırsatı vermeyerek onları pasifleştiren ve hak merkezli bir gazeteciliği uygulamadığı gibi çocukların mağduriyetini bir reyting/tiraj/tık malzemesi olacak şekilde belirli kalıplar halinde işleyen bir medya ortamında bu tarz bir temsilin göçmen çocukların yaşamında yapısal anlamda olumlu değişim ve iyileştirme sağlayamayacağı açıktır.

Haberlerde “toplumsal sorumluluk” kavramını kullanmak gerekirken çocuklar “yardıma muhtaç” veya “yardımı gerektiren” varlıklar olarak temsil edilir. Diğer yandan bu temsilin kültürel bağlamı ve anlamı farklı olabilir. Bu nedenle ana akım haberlerde sadece “yardım” olayı değil aynı zamanda Türkiye’de örneklendiği gibi “yardım elini uzatan” ve “yüzleri güldüren” yerleşik toplumun “iyilikseverliği” anlatılır. Fakat mülteciler ve çocukların sosyal hizmet uygulamalarına erişememesine ilişkin değerlendirmeler eksik kalır. Hatta bu tür haberlerde kalabalık ailelerin içinde çaresiz ve muhtaç çocukları içeren görüntüler rasyonel ve sorgulayıcı değil duygusal anlamları okura/izleyiciye aktarır. Batı ülkelerinde ise bu temsil olumsuz anlamları da ihtiva eder. Haberlerde göçmenler ülkeleri istila eden bir güç olarak konumlandırıldığında çocuklara karşı “sorumluluk ve görev” duygusunun kaybolmasından “yardımı lüzum görmeye” doğru evirilebilecek kamusal bir tutum olasıdır.

Çocuklar ABD gibi ülkelerde kimi zaman kültürel değişim/asimilasyonun simgesi olarak temsil edilir. Çocuklar ulus devlet politikalarının kültürel ajanı/ aracına indirgenir. Bu tür bir temsil dahilinde çocuklara ve ailelerine yönelik pejoratif bir yaklaşım sergilenmediği ve sosyal entegrasyon açısından işlevselliği düşünülerek negatif ayrımcılığın söz konusu olmayacağı ileri sürülebilir. Ancak asimilasyon sürecine uygun olmayan ve “haberlerin değerini arttıracak” nitelikte hikâyeler sunmayan çocuklar bu ideolojiye göre “ideal, makbul ve model” değildir ve entegrasyon sürecine dahil edilmesi zordur. Öte yandan bu temsil dışındaki çocukların sorun alanları içeren diğer temsiller üzerinden değerlendirilmesi yapısal bir hak ihlali ve çocuklar arasında ayrımcılık anlamına gelebilir.

Göçmenlerin ana akım topluma her an zarar verebileceği yönündeki önyargılar “tehdit/tehlike/risk” temsiliyle pekişir. Özellikle Batı’da yaygın haldeki bu temsile göre göçmen çocuklar şiddete meyilli ve toplumun güvenliği ve huzurunu bozabilecek konumdadır.

Temsiller aracılığıyla çocuğun sesi ve sözünün iyice kısıtlandığı, sosyal şartları ve hakları yerine damgalanma riskinin arttığı, çocuğu olumsuz etkileyebilecek politikalar ve uygulamaların talep edildiği, ayrımcı tutumların beslendiği ve sosyalleşme üzerinde negatif bir etki bıraktığı belirtilebilir.

Elbette bu temsillerin oluşumunda medyanın mülkiyet yapısı, haber üretim rutinleri, haberin yapısı, çerçevelenmesi ve kullanılan kaynakların türü, retorik unsurlar, söylemsel yapı, izler/okur kitle ve içerik, bulunulan ülke-tarih, ele alınan konular, kültür/toplumsal hayat, idari durum ve göçmenlere karşı sosyal algı gibi faktörler etkilidir.

Temsiller toplumun göçmen çocuklar hakkındaki kararları ve çocukların yaşamını etkileyebilir. Haberlerin bu konuda kamuyu bilgilendirmede yetersiz kalması, çocukların koşullarını iyileştirebilecek politikaların önüne geçilmesi, mültecilerin ve çocukların kendi sesini duyurmamasıyla birlikte insani söylemlerin ikincil kılınması veya etkisiz olması söz konusudur. Neticede çocuk mülteciler/sığınmacılar ekonomi, eğitim, sosyal hayat gibi alanlarda zorluklar içindedir.

Göçmenler ve çocukların sorunları sadece medyadaki temsillerle sınırlı değildir. Diğer yandan çocuklara ve göçmenlere yönelik doğru, dengeli ve hakkaniyetli haberleri ana akım medyada üreten bir mesleki kültürün yerleşimi dünyadaki yapısal koşullar, uluslararası eşitsizlikler ve ekonomi-politik durum karşısında kolay olmasa da bu konuda gazetecilik eğitiminin rolü önemlidir. Ayrıca en azından dezavantajlı gruplar konusunda uzman medya profesyonellerinin yetiştirilmesi önerisi mevcut şartlarda uygulanabilir bir adım olabilir.

Kaynakça

- Akdağ, Ç. T. (2016). Yeni medyada çocuk haberciliği: "Milliyet Çocuk", "Hürriyet Çocuk" ve "Cicicee Çocuk Deyince" sayfalarının incelenmesi. *İleti-ş-im*, (25), 155-180.
- Akgül Gök, F. ve Gökçearslan Çıfci, E. (2017). Position of the Syrian refugee children in printed media. *Border Crossing*, 7(2), 231-248. doi: 10.33182/bc.v7i2.463.
- Alçayır, M. (2022). Mülteci imgesini yeniden tahayyül etmek: Instagram'da alternatif mülteci görünimleri. *Moment Dergi*, 9(2), 585-612. DOI: 10.17572/mj2022.2.585-612
- Ardıç Çobaner, A. (2015). Çocuk hakları bağlamında Suriyeli mülteci çocukların haberlerde temsili. *Marmara İletişim Dergisi*, 1(24), 27-54. DOI: 10.17829/midr.20152419996.
- Ardıç Çobaner, A. (2016). Türkiye'de çocuk işçiliği sorunu ve haberlerde Suriyeli çocuk işçilerin izini sürmek. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(9), 13-49.
- Atan, E. (2019). Medyada Suriyeli çocukların Temsili: Hürriyet, Star ve Cumhuriyet Gazetesi haber örnekleri, Marmara Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).
- Atasü Topçuoğlu, R. (2019). Türkiye'de göçmen çocukların katılım hakkı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 408-430. DOI: 10.15869/itobiad.468025
- Atasü Topçuoğlu, R. (2015) Göç ve sermaye ilişkisi ve Türkiye'de göçmen çocuk emeği. *DİSK-AR*, 4, 116-124.
- Ayhan, B. (2019). Göç, göçmen ve yerel basın. Alaattin Aköz, Doğan Yörük ve Haşim Karpuz (Ed.), *Konya kitabı XVII Geçmişten Günümüze Göçler* (s. 91 -103) içinde. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Ayhan, B., Livberber, T. ve Baloğlu, E. (2018). Dijital medyada göçmen sunumu. K. Karaman ve H. Surkhaylı (Ed.), 7. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 188-201) içinde. Bakü, Azerbaycan.
- Ayhan. B. (2021). Uluslararası iletişim, haber ajansı ve haber. Osman Araslı ve Salih Tiryaki (Ed.), *Gazetecilik ve haber: süreklilik, değişim ve dijitalleşme* (s. 19-43) içinde. Konya: Palet Yayınları.

- Berggreen, S. C., Crapanzano, T. R. ve Eastman, C. S. (2009). Framing the voiceless: News conventions and the undocumented children in the United States. *Asia pacific media educator*, 1(19), 126-141. Erişim: <https://ro.uow.edu.au/apme/vol1/iss19/12/>
- Bober, L. (2015). Media discourse and paradigm shifts in Canadian refugee and child policy frameworks (Doktora tezi, McGill University, Montreal).
- Değirmencioglu, S. M. (2007). Çocuk hakları penceresinden basın: eleştirel, katılımcı ve yapıcı bir bakış. Sevda Alankuş (Der.), *Çocuk odaklı habercilik* (s.135-173) içinde. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Dohle, M., Kelm, O., Bormann, M. ve Vowe, G. (2022). How do news media for children and adolescents differ from those for adults? a content analysis of German Reporting on migration and refugees. *Journalism Practice*, 1-19. DOI: 10.1080/17512786.2022.2104744
- Efe, İ., Paksoy, A.F. ve Pandır, M. (2017). Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsillerinin eleştirel söylem analizi (Proje No. SOBAG 115K268). TÜBİTAK, ULAKBİM web sitesinden erişilen adres: <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/617485/turk-basininda-suriyeli-siginmaci-temsillerinin-elestirel-soylem-analizi>
- Elias, N. (2013). *Immigrant children and media*. D. Lemish (Ed.), The Routledge international handbook on children, adolescents and media (s. 336-343) içinde. New York, NY: Routledge.
- Gencer, T. E. (2019). Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, Haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği, Hacettepe Üniversitesi (Doktora tezi).
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2023). Geçici koruma istatistikleri. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Himma-Kadakas, M. ve Tenor, C. (2023). Children and adolescents as news sources: research brief on voice and agency of minors in Swedish and Estonian journalistic regulative documents. *Journal of Children and Media*, 17(1), 87-96. DOI: 10.1080/17482798.2022.2127818

- İhtiyar, B. (2017). Suriyeli çocuk göçmenlerin anaakım medyadaki temsili, Marmara Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).
- Kardeş, S., Banko, Çağla, ve Akman, B. (2017). Sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik algı: bir sözlük değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 4(2), 185-200. <https://doi.org/10.33182/gd.v4i2.596>
- Katz, V. S. (2010). How children of immigrants use media to connect their families to the community: The case of Latinos in South Los Angeles. *Journal of children and media*, 4(3), 298-315. <https://doi.org/10.1080/17482798.2010.486136>
- Kędra, J. ve Sommier, M. (2018). Children in the visual coverage of the European refugee crisis: A case study of the world press photo 2016. *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 7(1), 37-58. DOI: https://doi.org/10.1386/ajms.7.1.37_1
- Lagus, L., Heino, E. ve Katisko, M. (2023). Representations of unwelcomed children–public discussion in Helsingin Sanomat newspaper about Finnish children living in camp of al-Hol in Eastern Syria in 2019. *Critical Social Work*, 24(1), 59-78.
- Larsen, A. G. (2017). Protection or participation?: Editorial evaluation of two news serials concerning irregular migrant children. *Journalism Practice*, 11(7), 893-908. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1209975>
- Levine, R. A. (2021). Göçmenlerin asimilasyonu: neden Amerika asimile edebiliyorsa Fransa edemiyor? (M. Y. Alptekin, Çev.). *İmgelem*, 5(8), 125-154.
- Madrigal, G. (2022). From dreamers to family separation: The content and consequences of US media coverage of immigrant children, University of Michigan (Doktora tezi).
- Madrigal, G. (2023). Community matters: content analysis of children in immigration media coverage, 1990-2020. *Political Communication*, 40(5), 633-659. DOI: 10.1080/10584609.2023.2172117
- Martínez Lirola, M. (2023). A critical-discourse study of the representation of unaccompanied foreign minors in a sample of the Spanish press. *Lengua y Sociedad*, 22(1), 81-100. <https://doi.org/10.15381/lengsoc.v22i1.23944>

- McLaren, H. J., & Patil, T. V. (2016). Manipulative silences and the politics of representation of boat children in Australian print media. *Continuum*, 30(6), 602-612. <https://doi.org/10.1080/10304312.2016.1231796>
- Min, S. J. ve Feaster, J. C. (2010). Missing children in national news coverage: Racial and gender representations of missing children cases. *Communication Research Reports*, 27(3), 207-216. <https://doi.org/10.1080/08824091003776289>
- Moeller, S. D. (2002). A hierarchy of innocence: the media's use of children in the telling of international news. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 7(1), 36-56. <https://doi.org/10.1177/1081180X0200700104>.
- Narlı, N. ve Özaşçılar, M. (2021). Representation of Syrian women and children refugees' health in Turkish daily newspapers. *Journal of International Migration & Integration*, (22), 167- 181. <https://doi.org/10.1007/s12134-019-00732-6>
- Orhon, N. (2019). *Mültecileri anlamak, mültecileri anlatmak*. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). CEİD e-kütüphane sitesinden erişilen adres: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1747>
- Pandır, M., Efe, İ., Paksoy, A. F. (2015). Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsili üzerine bir içerik analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, 24, 1-26. DOI: 10.17829/midr.20152419995
- Parlak, İ., Çakın, Ö. ve Kaya, S. (2022). Sosyal medyada sığınmacı algısı: Suriyeli sığınmacıların Türkçe Twitter hesaplarında görünümü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 948-983. DOI: 10.19145/e-gifder.1103937
- Patil, T. V. ve McLaren, H. J. (2019). Australian media and Islamophobia: Representations of asylum seeker children. *Religions*, 10(9), 1-14. <https://doi.org/10.3390/rel10090501>
- Ponte, C. (2007). Mapping news on children in the mainstream press. *European Societies*, 9(5), 735-754. <https://doi.org/10.1080/14616690701412855>.
- Rosen, R. ve Crafter, S. (2018). Media representations of separated child migrants: From dubs to doubt. *Migration and Society: Advances in Research*, 1(1), 66-81. <https://doi.org/10.3167/arms.2018.010107>

- Salman, U. A. (2019). *Haberde çocuk*. Erişim <https://haberdecocuk.org/rehberler/>
- Soko, M., & Majstorović, D. (2019). Children refugees in Croatian daily newspapers: Dominant on photographs, neglected in texts. S. Popović ve diğerleri (Ed.), *Child Maltreatment & Well-Being Contemporary issues, research and practice Proceedings of the 1st International Conference CMW 2017* (s. 64-72) içinde. Rijeka, Hırvatistan: University of Rijeka. Erişim <https://www.researchgate.net/>
- Strom, M. ve E. Alcock. (2017). Floods, waves, and surges: the representation of latin@ immigrant children in the united states mainstream media. *Critical Discourse Studies*, 14(4), 440-457. <https://doi.org/10.1080/17405904.2017.1284137>.
- Supa, M., Nečas, V., Rosenfeldová, J. ve Nainova, V. (2021). Children as cosmopolitan citizens: Reproducing and challenging cultural hegemony. *International Journal of Multicultural Education*, 23(2), 23-44. <https://doi.org/10.18251/ijme.v23i2.2269>
- Şan, M. ve Haşlak, İ. (2012). Asimilasyon ile çokkültürlülük arasında Amerikan anaakımını yeniden düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 29-54.
- Şentöregil, M. (2017). Suriyeli çocuk sığınmacıların Türk yazılı basınında temsili, Anadolu Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).
- Tekten Aksürmeli, Z. S. (2019). *Suriye'den gerçekleşen göç sonrasında Gaziantep'te yerli ve göçmen yoksulluğu*, Gazi Üniversitesi (Doktora tezi).
- Türkiye Gazeteciler Sendikası (2016). Medya ve çeşitlilik kılavuzu. Erişim adresi: <http://www.tgc.org.tr/bildirgeler/medya-ve-cesitlilik-kilavuzu.html>
- Türköl, F. (2019). *Alternatif haber dili arayışları Barış gazeteciliği ve hak haberciliği perspektifinden Türkiye'deki Suriyeli mülteci haberleri*, Maltepe Üniversitesi (Doktora tezi).
- Uçar, C., Cengiz, D. D., Doğan Kaya, E., Coşkun Caymaz, F. ve Vural Tarlan, K. (2020). *The voice of the subject: Migrant women's labor during the pandemic period*. Kırkayak Kültür.

- Uğur, A. (2022). Çocuk hakları bağlamında mülteci çocukların uluslararası haber medyasındaki temsili: Bir görsel çerçeveleme çözümlemesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).
- Ulusoy, H. (2021). Suriyeli sığınmacı çocuklara yönelik haberlerin hak haberciliği bağlamında değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi (Doktora tezi).
- UNHCR. (2021). *Global Trends Report 2021*, 1-47. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/media/global-trends-report-2021>
- UNHCR. (2023). *Türkiye Haziran 2023*. Güncel Faaliyetler Haziran 2023, 1-5. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2023/07/UNHCR-Turkiye-Operational-Up-date-June-23F_TR.pdf
- UNICEF. (2007). *Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları hak temelli perspektif*. Unicef Dublin Teknoloji Enstitüsü Erişim <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/%C3%A7ocuk-haklari-ve-gazetecilik-uygulamalari-hak-temelli-perspektif>
- UNICEF. (2016). Köklerinden koparılanlar: Mülteci ve göçmen çocukların maruz kaldığı giderek büyüyen kriz. New York: UNICEF. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/k%C3%B6klerinden-kopar%C4%B1lan-%C3%A7ocuklar%C3%BCltesi-ve-g%C3%B6%C3%A7men-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-maruz-kald%C4%B1%C4%9F%C4%B1-ve-giderek>
- UNICEF. (t.y.). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Yazılı maddeler*, Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>
- UNICEF. (2022, Haziran). Dünya çapında yaklaşık 37 milyon çocuk yerinden edildi. Bu, şimdiye kadar kaydedilen en yüksek sayı. UNICEF Türkiye Basın Bülteni, Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/d%C3%BCnya-%C3%A7ap%C4%B1nda-yakla%C5%9F%C4%B1k-37-milyon-%C3%A7ocuk-yerinden-edildi-bu-%C5%9Fimdiye-kadar-kaydedilen>
- Venir, A. (2015). UK media representation of Syrian refugees: a focus on the press. 1-43. Erişim: <https://www.academia.edu>

Yüksel, H. ve Hiçdurmaz, Z. (2022). Mağduriyet, sosyal uyum ve eğitim hakkı ekseninde Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocuklar: ulusal haberler üzerinden çözümleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 938-960.

Dijital Medyada Sosyalleşme ve Çocuk

*Fırat ATA**

Giriş

Teknik açıdan farklı alandaki gelişmelerin ortak özelliği olarak belirtilen dijitalleşme, insanların sosyalleşme şekillerini doğrudan ve/veya dolaylı olarak değiştirebilmektedir. Bir diğer ifadeyle yeni medyanın geleneksel medyadan farklılaşmasını sağlayan temel alt yapıyı/özelliği ifade eden dijitalleşme, insanların sosyalleşme biçimlerinde bir dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır. Dijital sosyalleşme olarak da belirtilebilecek bu yeni sosyalleşme, modern bireycilik ve kişisel rıza ile inşa edilmektedir. Bu noktada dijitalleşme ve sosyalleşme arasındaki ilişki, insanların yeni/dijital medyada var olması ile söz konusu olmaktadır. Dijital medya ve ortamlarının günümüzdeki etkinliği ve geniş kullanım alanı gibi noktalar göz önüne alındığında dijital sosyalleşmenin insanlar açısından kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür (Globokar, 2018; Ohme ve De Vreese, 2020; Morcellini, 2008).

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya MYO, Gazetecilik ve Habercilik Bölümü, firatata47@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0905-0739.

Dijital sosyalleşmeden en çok etkilenen gruplardan biri olarak çocuklar karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar, erken yaşlardan itibaren başlayarak dijital teknolojileri kullanmaktadır. Çocuklar, bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi araçlarla ve Facebook, YouTube, TikTok, Instagram gibi sosyal medya uygulamalarını kullanmaya başlamaktadır. Elbette bu durumun çocuklara bazı artıları olduğu gibi bazı eksileri de söz konusudur. Birçok farklı bireysel ve/veya toplumsal motivasyonu dijitalleşme ile doyuma ulaştıran çocukların fiziksel ve psikolojik açılardan bazı rahatsızlıklara yakalanmaları da kaçınılmaz olmaktadır (Thulin ve Vilhelmson, 2019; Karaboğa, 2018).

Çocukların dijitalleşme birlikte yaşadıkları sosyalleşme süreçleri farklı kavramlarla değerlendirilmektedir. Çocukların dijital medya ortam ve araçlarıyla geçirdiği sosyalleşme ve/veya çocukların dijital medya aracılığıyla yaşadıkları sosyalleşme, “algoritma güdümlü ve ağa bağlı medya ortamı sosyalleşmesi (Ohme ve De Vreese, 2020), yeniden bağlantı sağlanan sosyalleşme cenneti (Enli ve Thumim), filtrelenmiş etkileşim (Zizek, 2017), figürasyonlu dünya (Rowse vd., 2012), hızlı sosyalleşme (Özkan ve Hira, 2017) ve rutin dışı sosyallik” (Vatandaş, 2020) gibi kavram ve değerlendirmelerle irdelenmektedir.

Belirtilen kavram ve değerlendirmelere paralel olarak dijitalleşme ve sosyalleşme süreci arasındaki ilişkide çocuğa odaklanan çalışmalarda, ebeveynlerin ve öğretmenlerin sorumlulukları da ayrıca görünür kılınmaktadır. Öğretmenlerin çocukların eğitim hayatlarındaki dijitalleşmede önemli bir rol üstlendiği ve ebeveynlerin dijitalleşme deneyimlerinin/pratiklerinin çocukların dijital sosyalleşme süreçlerini etkilediği üzerinde durulmaktadır (Rancic, 2022; Lupton vd., 2016).

Genel bilgilere/içeriğe paralel olarak bu çalışma, dijitalleşme ve sosyalleşme arasındaki ilişkide çocuk eksenli bir değerlendirmeyi kapsamaktadır. Dijital medyada sosyalleşme ve çocuğu konu edinen bu kitap bölümü, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde, “dijital medya, çocuk ve sosyalizasyon araçları” başlığına yer verilmiş ve bu başlık içerisinde çocukların dijital teknolojilerle olan ilişkisi irdelenmiştir. İkinci bölümde ise dijitalleşme ve yeni sosyalleşme arasındaki ilişki çocuk ekseninde incelenmiştir. Belirtilen iki kısım sonrasındaki sonuç bölümü ile kitap bölümü tamamlanmaktadır.

Dijital Medya, Çocuk ve Sosyalizasyon Araçları

Medyanın temel işlevleri, günümüzde dijital ve sosyal medya aracılığıyla yeniden şekillenmekte ve “medya, toplum, birey ilişkisi” değişime uğramaktadır (Demir ve Ayhan, 2020, s. 16). Teknolojik gelişmeler ve küresel politikalarla birlikte (Şeker ve Uzun, 2018) yaşanan bu değişim sürecinin önemli bir parçası sosyalizasyon iken yeni sosyalizasyonun önemli hedef kitlesi ise çocuklar olmaktadır. Calvert’e (2015) göre çocuklar, günümüzde gözlemsel medya deneyimlerinin etkileşimli deneyimlerle giderek daha fazla bütünleştiği dijital bir dünyada yaşamaktadır. Çocuklar, dijital medyayı eğlenceden bilgi edinmeye, ruh hallerini düzenlemeye ve kendilerine eşlik edecek elektronik arkadaşlar bulmaya kadar pek çok motivasyon ve/veya doyumla kullanmaktadır. Calvert gibi çocukların günümüzde yeni dijital medya biçimlerini yoğun bir şekilde kullandığını belirten Drotner’a göre de etkileşimli sosyal medya da dâhil olmak üzere dijital medyanın kullanımı artmıştır ve araştırma kanıtları, bu yeni medyanın çocukların sağlığı için hem faydalar hem de riskler sunduğunu göstermektedir. Dijital ve sosyal medyanın

kullanımından tespit edilen kanıta dayalı faydalar arasında “erken öğrenme, yeni fikir ve bilgilere maruz kalma, sosyal temas ve destek için artan fırsatlar ve sağlığın teşviki ve geliştirilmesi mesajlarına ve bilgilerine erişim” için yeni fırsatlar yer almaktadır. Bu tür ortamların riskleri arasındaysa “uyku, dikkat ve öğrenme üzerindeki olumsuz sağlık etkileri; daha yüksek obezite ve depresyon; yanlış, uygunsuz veya güvenli olmayan içerik ve kişilere maruz kalma ve mahremiyet ve mahremiyetten ödün verilmesi” gibi unsurlar/noktalar bulunmaktadır (2009, s. 375). Bir diğer ifadeyle dijital medyanın etkileşimli doğası ve bunların kaygı ve depresyon üzerindeki etkileri söz konusudur. Bu noktadaki kaygı ve/veya depresyon, “teknolojiye dayalı olumsuz sosyal karşılaştırmayla ilişkili kaygı ve depresyon, ikame dijital medya kullanımı nedeniyle duygu düzenleme becerilerindeki eksiklikten kaynaklanan kaygı, ikame dijital medya kullanımı nedeniyle sosyal etkileşimden kaçınma nedeniyle sosyal kaygı, yetersiz bağlanma endişeleri nedeniyle kaygı” gibi türler ile detaylandırılmaktadır. Belirtilenlere ek olarak dijital iletişimin sosyal doğasının bazı durumlarda ruh halini iyileştirmek ve sağlığı iyileştirici stratejileri desteklemek için kullanılabileceğini gösteren kanıtlar da bulunmaktadır (Hoge vd., 2017, s. 76).

Ekran medyasını anlamak, özellikle sınırlı bilişsel kaynaklara sahip küçük çocuklar için önemli bilişsel çaba gerektiren zorlu bir süreci beraberinde getirmektedir. Yeni yürümeye başlayan çocukların bağlamlar arasında bilgi aktarma olasılığı (örneğin, video görüntülerinden gerçek nesnelere), aynı bağlama göre daha düşüktür. Görüntülü sohbet ve dokunmatik ekranlı mobil uygulamalar tarafından sağlanan etkileşim, bu aktarımı teşvik edebilir (Kirkorian, 2018, s. 210). Medya kullanımı, genellikle

televizyon izlenimi gazete okuması, internette zaman geçirilmesi gibi noktaları kapsamaktadır (McLeod ve Shah, 2009, s. 8). Bilim insanları, “ekran kullanımının” çocuk sonuçlarıyla ölçülebilir bir ilişkisi olup olmadığını tartışırken gerçeği gözden kaçırma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Dijital medya, günümüzün gelişimsel manzarasının önemli bir parçasıdır. “Gelişimsel sistemler” kavramı, insan sağlığının bir bütün olarak tekil etkilerinin toplamından daha büyük olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle dijital medyanın bireysel düzeyde olduğu kadar toplumsal veya kültürel düzeyde de incelenmesi gerekmektedir. Karmaşık bir fenomeni anlamak için tek bir değişken üzerinden hareket etmek konuyla ilgili çözümlemede yetersizliğe neden olmaktadır (Browne vd., 2020, s. 111).

Dijitalleşme, insanların iletişim kurma şeklinde değişimler yaşanmasını sağlamakta ve çocukların düşünce süreçlerini ve deneyimlerini etkilemektedir. Yeni teknolojiler, eğitim süreci için bir meydan okuma oluşturmaktadır. Örneğin okul, çocuklar arasında kendine saygıyı, duygusal gelişimi, topluluk üyeliğini, yaratıcılığı ve yeniliği teşvik ederek dijital dünyanın zorluklarına yanıt vermelidir. Ayrıca, eğitim sürecinin başarısının anahtarı, öğretmenin yaratıcı tutkusudur. Eğitim sürecinde, çocukların uyumlu ve bütünsel gelişimini destekleyen becerilerin vurgulanması gerekmektedir. Günümüz okullarında, “duygusal, sosyal ve ahlaki yeterliliklerin” teşvik edilmesi ve geliştirilmesi geçmişte olduğundan daha fazla önemlidir (Globokar, 2018, s. 559).

Çocuklar ve öğretmenleri kadar çocukların sosyalleşmesinde önemli rolü bulunan ebeveynler de dijitalleşme ve çocuk arasındaki merkezi özneler arasında yer almaktadır. Ebeveynler, dijitalleşmeyle birlikte bilgi ve destek için web sitelerine, çevrimiçi

tartışma forumlarına ve bloglara, e-posta, cep telefonları ve mesaj ve video hizmetlerinden oluşan köklü medya ortam ve araçlarına erişmiştir (Lupton vd., 2016, s. 730). Shutzman ve Gershby'e (2023, s. 9) göre, sosyalleşme sürecindeki olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi için çocuklarla birlikte ebeveynlerin ve öğretmenlerin yerine getirmesi gereken bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Ebeveynler ve eğitimciler, sosyal medyadaki yazışma ve konuşmalarda çocukların sosyalleşmesi adına risk oluşturabilecek unsurlar hakkında çocukların bilgilendirilmesi odaklanmalıdır. Bu tarz konuşma ve yazışmaya bağlı olumsuz sonuçlar açısından yüksek risk altındaki çocukların erken teşhisine önem verilmelidir. Ayrıca ebeveynler, kendi sosyal medya kullanım pratiklerinin çocukları etkilediği gerçeğini de göz önüne almalıdır.

Dijital medya ve çocuk arasındaki ilişkiyi içeren birinci bölümden dijital sosyalleşme ve çocuk arasındaki ilişkiyi irdeleyen ikinci bölüme geçmeden önce "sosyalizasyon ajanları/araçları" kavramını biraz daha detaylandırmak gerekmektedir. Çünkü çocuğun dijital medya kullanım sürecinde ve/veya çocuğun dijital araçlarla sosyalleşmesinde ön plana çıkan araç ve ortamların sosyalizasyon araçları olma rolü bulunmaktadır. Bu noktada, sosyalizasyon araçları ile çocukların sosyalleşme sürecinde belirleyici olan ve/veya etkisi olan araç ve ortamlar kastedilmektedir.

Medya çağında çocuk kültürünün oluşmasında televizyon ve internet teknolojileri önemli bir paya sahiptir. Günümüzde medya araçlarından internet, televizyon ve mobil telefonlar çocukları şekillendiren, karakterlerini, kimliklerini, davranışlarını, duygularını, düşüncelerini etkileyen önemli bilgi ve sosyalleşme araçlarıdır (Karaboğa, 2018, s. 4). Bir diğer ifadeyle çocukların sosyalleşmesinde dijital medyanın doğrudan veya dolaylı olarak

devreye girdiği etkiler bulunmaktadır. Medya sosyalleşmesi, çocukların, yetişkinlerin ve toplulukların katılımını içeren dijital bir toplum oluşumundaki temel faktörlerden biri olarak analiz edilmektedir (Valentina vd., 2018). Görüldüğü gibi medya, bir çocuk veya birey için güçlü bir sosyalleşme aracı olarak kabul edilmektedir. Sosyalleşmenin ana etkenleri aile, okul, akranlar, medya, din, iş, etnik köken veya siyasi iklimdir. Sosyalleşme araçları, uygun davranış ve başkalarıyla nasıl etkileşim kurulduğuna ilişkin normları ve değerleri şekillendirmektedir (Genner ve Süss, 2017, s. 1).

Arnon ve arkadaşlarının (2008) gerçekleştirdiği çalışmaya göre çocukların boş zaman etkinliklerinde “akran grupları ve aile” birincil; “okul ve yakın çevre topluluk” ise ikincil derecede önemli sosyalizasyon araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca henüz internetin günümüzdeki gibi etkin ve gündelik hayat içerisindeki geniş kullanım yaygınlığının olmadığı 2008 yılında gerçekleştirilen çalışmada, nesiller arasındaki sosyalizasyon araçları arasında bir değişiklik tespit edilmemiştir. Prot ve arkadaşları (2015), Arnon ve arkadaşlarının belirttiği sosyalizasyon araçlarına geleneksel medyayı eklemekte ve geleneksel medyanın sosyalizasyon aracı olma boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Prot ve arkadaşlarına göre, geleneksel medya, çocukların yetişme sürecinde en çok kullandığı araçları ve ortamları kapsamaktadır. Bu noktada, geleneksel medyanın çocuğun sosyalleşme sürecindeki rolü merkezidir. Çocuklar geleneksel medya gördükleri, izledikleri ve/veya dinledikleri içerikleri gerçek hayatlarına aktarmakta; medya, bu süreçte önemli bir sosyalizasyon aracısına dönüşmektedir. Barber (2013) ise tüketim ve çocuk arasındaki ilişkide bir sosyalizasyon aracısı olarak internete

odaklanmaktadır. Bu noktada, internetin erkekleri etkileyen önemli bir normatif sosyalleşme aracı olduğu ve kadınlar içinse bilgilendirici bir sosyalleşme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnternetin yanı sıra sosyal ağ sitelerinin sosyalleşme aracı olma boyutunu irdeleyen Feng ve Xie'ye (2014) göre, özellikle çocuklar sosyal ağ sitelerini kullanırken mahremiyet ve özel hayatla ilgili noktalarda bir koruma davranışı geliştirmektedir. Bu noktadaki koruma ise çocukların sosyal medya hesaplarını oluştururken ve kullanırken başvurduğu bazı yöntem ve tekniklerle sağlanmaktadır. Feng ve Xie'nin belirttiği bu yöntem ve teknikler arasında çocukların "sahte kullanıcı ismi kullanması ve profillerini takipçisi olmayan kişilere kapatması" gibi bazı sosyal medya kullanım tercihleri sıralanabilir. Ibanez-Cubillas ve arkadaşları da (2017) sosyal ağ sitelerinin çocukların sosyalleşmesinde önemli aracı olduğunu vurgulamaktadır ve çocukları fiziksel hayattan sanal dünyaya taşıyan bu araç ve ortamların son derece dikkatli ve ölçülü kullanması gerektiğinin altını çizmektedir.

Dijital medya ve sosyalleşme arasındaki ilişkide iletişim söz konusu olduğunda, bunun önemin azalması değil; aksine artması ve büyümesi söz konusudur. Gerçek iletişim serveti aslında toplumda bir eksiklik gibi görünen sosyal sermayenin buharlaşması ve kaybı üzerine kuruludur. Modern bireyciliğin önünde, sosyal sistem insanları onu dengeleyebilecek başka işlevler aramaya itmektedir. İletişim, sadece çocukların ya da bireylerin krizi atlatmasına yardımcı olmamakta aynı zamanda sosyal sistemdeki ilişkilerin artmasını da önemli hale getirmektedir (Morcellini, 2008, s. 45). Bu önem, medyanın sosyalleşme sürecindeki özel rolünde yatmaktadır. Medyanın etkisi çoğu insan için bir

ömür boyu sürmektedir. Medya kullanımları konusunda aileleri, eğitim durumları ve akranlarından daha özerk bir şekilde karar verebilmektedir. Bu nedenle, bireysel yatınlıkların kişinin kendi medya kullanımı üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu kabul edilmektedir çünkü vatandaşlar siyasi sosyalleşmelerinin bu kısmını kısmen kendileri belirlemektedir (Ohme ve De Vreese, 2020).

Dijital Sosyalleşme ve Çocuk

Zamansal ve sosyo-mekansal perspektiften değerlendirildiğinde günümüz çocuklarının gündelik yaşamlarının dijital medya kullanımıyla bütünleştiği ve bu durumun çocukların sosyalleşmesinde merkezi bir rol üstlendiği çoğunlukla reddedilemeyecek bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Thulin ve Vilhelmson, 2019, s. 41). Dijital çağda medya, farklı yaşlarda hayatın her alanına nüfuz etmektedir (Kadıoğlu ve Abdıkaya, 2023). Medya sosyalleşmesi, nesiller ile iki farklı şekilde etkileşime girmektedir. İlk olarak, çocukluk ve gençlikte birincil medya sosyalleşmesi belirli bir dönemin baskın medyası (sinema, radyo, televizyon, video, bilgisayar, internet, mobil iletişim) aracılığıyla gerçekleşmektedir. İkinci olarak medya, bireyleri yaşamları boyunca çocukluk ve ergenlik döneminden farklı bir şekilde etkilemeye devam etmektedir ve bunun da iki nedeni söz konusudur. Bir yandan gelişimsel görevler, ergenlik, erken yetişkinlik, aile yaşamı, emeklilik gibi yaşamdaki aşamalara göre değişmektedir. Her aşamada, örneğin kişinin akran grubunun, profesyonel yaşamının veya çocuklarla aile yaşamının bir işlevi olarak farklı medya türleri önemlidir. Diğer yandan, teknoloji zaman içinde gelişmeye devam etmektedir ve medyaya ve daha geniş bir

medya içeriği yelpazesine artan erişim sunmaktadır (Genner ve Süss, 2017, s. 3).

Böyleşi artan erişim imkânı, insanları gündelik hayatta dijital sanal bir ortamda yaygınlaşan, toplumun her kesimini zaman ve mekândan bağımsız bir biçimde kapsayan, yeni medya olarak da adlandırılan bir iletişim biçimine sevk etmektedir. Bireylerin dijital ortamlarda farklı uygulamalar aracılığıyla katıldıkları bu iletişim ortamı, beraberinde dijital kimlikleri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle sosyal medyanın da etkin olarak kullanıldığı bu dijital ortamlar kullanıcılara özgür bir ortam sunmakla beraber; dijital platformların gelişim süreci içerisinde insanlar kendilerini daha rahat ifade edebilmek için yeni etkileşim ve ifade biçimleri geliştirmektedir. Sosyal medya uygulamalarının sahibi olan şirketlerin veri toplayıcılığı bir yerde göz ardı edilerek gerçek kimlikleri kullanmadan insanların fikirlerini özgürce ifade edebildiği bir ortam vadetmektedir. Bu sanal özgürlük ortamı, gerçek kimliklerin kullanılmadığı ve insanların istediği rollere bürünebildiği, kendilerini belirli bir yere kadar sınırlamadan ifade edebildiği bir dijital dünya oluşturmaktadır (Köksal, 2021, s.1249). Köksal'ın vurguladığı imkânlar, klasik sosyoloji teorileri içinde tartışılan modern toplumlarda bireyselleşmenin gittikçe artması ve topluluk bilincinin azalması anlayışı, iletişim ve internet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte farklı bir boyut kazanmaktadır. Böylece dijitalleşme ve gözetim, en kolay şekilde iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte farklı bir boyut kazanmaktadır. Böylece dijitalleşme ve gözetim, en kolay şekilde iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle internet üzerinden/aracılığıyla sürdürülebilir hale gelmektedir (Avcı, 2015, ss. 248-249). Günümüzde özellikle sosyal medya ağlarındaki gözetim mekanizmaları, etkin bir şekilde rol oynamaktadır. Sosyal medya ağlarındaki gözetim etkinliği, genel anlamda ekonomi-politik ve sosyo-kültürel

anlamda çıkar elde etmek isteyen kurumlara veya kişilere sunulan veriler ile gerçekleşmektedir (Ayhan ve Demir, 2020, s. 390).

Rowsell ve arkadaşlarına (2012, s. 4) göre çocukların dijital medyada yaşadığı sosyalleşme, içerikleri yazan veya toplu postalarda mahrem olmayan kişilere hitap eden belirli üretici, tüketici ve eser kategorilerini üreten ağ veya “figürasyonlu dünyada” gerçekleşmektedir. Çocuklar, bu sosyal olarak şekillendirilmiş dünyalarda, işaretler ve nesneler, belirli bir yere yerleştirilmiş ve belirli olan istikrarlı, paylaşılan ve hayali âlemleri oluşturan tanımlanabilir kaynakları sağlamaktadır. Özkan ve Hira’ya (2017, ss. 268-269) göre ise dijital medya, toplumsal yaşamın bir parçası, onu kolaylaştıran yeni alanı olmaktadır. Sadece yaşamın önemli bir unsuru değil, düşünme biçimini de şekillendirmektedir. Çocuklar, belirli yaşlarda edindiği sosyalleşme deneyimlerini, fiili olarak yaşamak yerine dijital medya ortamında öğrenmekte, benzerlerini (simülasyonel olarak) deneyimlemektedir. Çeşitli medya ortamlarında yaşına göre daha üst yaşlarda karşılaşacağı deneyimlerin diliyle, bilgisiyle ve örnekleriyle karşılaşmakta, onları geliş güzel algılayabilmektedir. Bu sebeple çocuklar yaşlarından daha büyük davranışları, konuşmaları ve gelişim dönemi örnekleri göstermektedir. Bu durumda, çocuklar her dönem için yeterli benzer deneyimler edinmeden, üst gelişim seviyesine geçmiş gibi davranabilmektedir. ‘Hızlı sosyalleşme’ olarak adlandırılabilir bu sosyalleşme eğilimi, özellikle 6-12 ve daha küçük yaşlardaki çocukların gerçek dünya ile ilişki kurma ve akranlarıyla arkadaşlık etme, sorumluluk alma gibi pek çok konuda sorun yaşamalarında etkili olmaktadır.

Dijitalleşmeyle birlikte çocukların sosyalleştiği ilk alanlardan biri olarak sosyal medya ortam ve uygulamaları karşımıza

çıkmaktadır (Kim vd., 2016; Pathak, 2019). Bireysel ve toplumsal iletişim ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan bu yeni iletişim ortamları, “paylaşım, yeni kişiler ile tanışma ve yeni ilişkiler kurabilme, var olan ilişkilerini ağ üzerinden sürdürülebilirlik” gibi ihtiyaç ve motivasyonları karşılamaktadır. Ayrıca sosyal medya-ağlar, “kişisel haberleşme ortamları oluşturabilme ve bu ortamların sürdürülebilirliğini sağlama, anlık bireylerarası iletişim ihtiyaçlarını karşılama gibi farklı işlevleri yerine getirebilme becerilerine” sahiptir (Altunay, 2015, s. 421). Balles ve arkadaşlarına göre, çocukların sosyal medya/dijital medya ortam ve araçlarıyla gerçekleştirdiği sosyalleşmenin en önemli motivasyon unsurlarından biri olarak “kendisiyle özdeşleşen figürler” gösterilmektedir. Bu süreçte, çocukların sosyal medyada içerik üreticileriyle kurduğu yakınlık duygusu üzerinde durulmaktadır. Kolektif olarak incelendiğinde, çocukların hem sosyal medya içerik üreticileri hem de içeriklerin tüketiminde kendilerini tanımlama noktasındaki ihtiyaçları doğrultusunda sosyalleştiği belirtilmektedir (2020, s. 1). Farklı ihtiyaçların giderildiği ve motivasyonların elde edildiği sosyalleşme cennetine katılabilmenin en basit koşulu ise çocukların karşılarına çıkan sistemde kayıt işlemelerini tamamlamasıdır. Çocuklar kendilerini sosyal medya uygulamasının izin verdiği dilde tanımlamakta, profil görseli koymakta, kişisel bilgilerini erişime açık hale getirmektedir. Belirtilen kişisel bilgi ve tercihler sonrası çocuklar başka birinin görselini kendi profil resmi yapabilmekte ve/veya kendisini sahte bir isimle tanıtarak sosyal medya aracılığıyla gerçekleşen sosyalleşmeyi sabote edebilmektedir (Enli ve Thumim, 2012). Bu noktada sosyal medya, dijital sosyalleşme sürecinde “etkileşim için bir karşılık bulma alanı” olarak değerlendirilmektedir. Bu, merkezi kişisel yaşam konularının tartışılması için yeni

olanaklar sağlamak üzere sosyal medyaya büyük miktarda güven duyulduğu anlamına da gelmektedir. Çocuklar, sosyalleşmeyi filtreleyen dijital etkileşim yapılarını kullanarak özel sorunlarıyla ilgili iletişimi yeni bir şekilde kontrol edebilmektedir (Zizek, 2017, s. 203).

Shutzman ve Gershy, sosyal medyanın çocukların sosyalleşme sürecindeki olumsuz etkilerini görünür kılmaktadır. Shutzman ve Gershy, özellikle sosyal medya uygulamalarındaki sesli, görüntülü görüşme ya da yazışma uzantılarındaki (Messenger, Direct Message vb.) bir tür sosyal bağımlılığa vurgu yapmaktadır. Çocukların sosyal medyada gerçekleştirdikleri konuşma, görüşme ve yazışmalarda duygusal veya davranışsal olumsuzluklar söz konusu olabilmektedir (Shutzman ve Gershy, 2023, s. 9). Özellikle sosyal medya kullanımının patolojik bir seviyeye ulaşması/sosyal medya bağımlılığı, bireyin yakın çevresindekilerle iletişim kurmak yerine sosyal mecralar üzerinden iletişime geçmesi gibi durumlara sebebiyet verebilmektedir. Bu durumda bireyin yakın çevresinden uzaklaşmasına, interaktif ve duygusal unsurlar içermeyen sosyal temasların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla sanal ortamda kurulan iletişim biçimleri, doğal olmayan, fazla sayıda insanla iletişim kurulmasına rağmen bireyin ya da çocukların gerçek sosyalleşme ihtiyaçlarına karşılık verememektedir. Bu da yalnızlaşma, asosyalleşme, hayata ve kendine yabancılaşma gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çaycı ve Çaycı, 2017, s. 44). Vatandaş'a (2020, 826-827) göre sosyal medyanın sosyalliği, rutin dışı bir sosyalliktir. Sosyal medyanın sosyalliği ciddi tereddütleri gerektiren, büyük sorular sormaya aracı olan bir 'sosyalliktir. Çünkü sosyal medyanın sosyalliğinde ilişki ve iletişim sınırlı ve çok

daha önemlisi zaman ve mekândan büyük oranda kopmuş bir sosyalleşme söz konusudur.

Çocuklar, maruz kaldıkları medya etkisine en duyarlı olanlardır. Bu konuda yapılan mevcut araştırmalar, çocukların boş zamanlarının çoğunu medya içeriği üzerinde geçirdiklerini göstermektedir. Dijital medyayı kullanmanın sunduğu riskler, şiddet içeren ve uygunsuz içerik, sosyal karşılaştırma teorisi ve güvenlik tehditleriyle ilgilidir (Rancic, 2022, s. 239). Bir diğer ifadeyle dijital medya/sosyal medya alanı, çocukların rahat ulaşabildiği bir ortam olduğu gibi kontrolü de zor bir alandır. Bu durum ebeveynler açısından, kontrol altında tutulması gerekli bir yapı olarak karşılırlarına çıkmış ve ait oldukları toplumda “sosyalleşmeyi” ailesinden değil de sosyal medya araçlarından öğrenen çocuklar da asosyal davranışlar, fiziki ve psikolojik sorunlar gözlemlenmiştir (Okumuş ve Parlar, 2018, s. 361). Ayrıca sosyal medyanın çocuklar üzerindeki sağlık etkisi, en çok ruh sağlığı üzerinde ve özellikle özsaygı alanında (siber zorbalık ve Facebook Depresyonu vb.) ortaya çıkmaktadır (Richards vd., 2015, s. 1152). Diğer yandan siber zorbalık, dijital sosyalleşme sürecinde karşılaşılan önemli bir sorun veya hastalık olarak değerlendirilmektedir. Dijital sosyalleşme sürecinde söz konusu olabilen siber zorbalık, “başka bir kişi hakkında yanlış, utanç verici veya düşmanca bilgileri iletmek için kasıtlı olarak dijital medyayı kullanmak” olarak tanımlanmaktadır (O’Keeffe, 2011, s. 801).

Dijitalleşmeyle birlikte çocukların sosyalleştiği alanlardan biri, eğitimidir. Öyle ki medya kullanmanın faydaları ağırlıklı olarak “öğrenme süreçlerinde” yer almaktadır. Disiplinler arası alanlar olarak medya okuryazarlığı ve medya pedagojisi, erken

yaşta medya söylemine yönelik eleştirel bir tutumun oluşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca çocukların eğitim sistemlerine dâhil edilmeleri, “toplumda demokratik değerlerin gelişmesine ve ırk, din, cinsiyet ve diğer kalıp yargılara karşı mücadelede” katkıda bulunması beklenmektedir (Rancic, 2022, s. 239). Çocukların dijital medyanın tanıtılması ve geliştirilmesi ile ilgili sosyalleşmelerinde çevrimiçi öğrenmeyi desteklemek için “Google Classroom, Edmodo, Google Meet, Zoom ve Whatsapp ve Telegram” gibi anlık mesajlaşma uygulamaları kullanılabilir. Bu noktada çevrimiçi öğrenme, katılımcı öğrencileri okulda fiziksel olarak ayrı veya hatta uzak (yüz yüze değil) yüz yüze olan ancak birbirleriyle iletişim kurabilen, etkileşime girebilen veya işbirliği yapabilen öğrenme kaynaklarına bağlamaktadır (Tarigan vd., 2022, s. 75). Dijital sosyalleşme sürecinin eğitimi de içerdiği versiyonda çocukların ileriki yaşlardaki dijital tutum ve davranışları da şekillenmektedir. Sınırlı internet erişimiyle büyüyen gençler, okul çalışması gibi göreve yönelik kullanımı değerli bulmaktadır. Akademik açıdan yönlendirilen öğrenciler, diğer sosyal ve eğlence uygulamalarına kıyasla eğitim amaçlı kullanımı daha üretken bir seçim olarak değerlendirmektedir (Smith, 2015, s. 1022). Öğrencilerin eğitim süreçlerinde kullandıkları materyaller, dinledikleri dersler, stajlar ve tamamladıkları deneysel ödevler, dijital sosyalleşmeye katkıda bulunmaktadır (Taylor ve Kent, 2010).

Çocuklar, dijital medya ile politik açıdan da sosyalleşmektedir. Öyle ki çevrimiçi ağların birleşimi ve kullanıcıların önceki çevrimiçi davranışları, vatandaşların sosyal medya platformlarında aldıkları bilgilerin seçimini belirlemektedir. Medyanın politik sosyalleşmedeki rolü, kişiselleştirilmiş bir medya bilgilenme

pratiğinin sosyal ağ unsurlarıyla birleşerek yeni bir dönüşüm ile ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu kişiselleştirilmiş siyasi medya pratiği, “farklı siyasi normlar, özel bilgi kazanımları ve kişiye özel siyasi faaliyetlere katılım” gibi daha az tekdüze sosyalleşme sonuçlarına katkıda bulunabilmektedir (Ohme ve De Vreese, 2020, ss. 3-5). Martins’e (2023, s. 1) göre de medya, politik sosyalleşmenin önemli bir aracı ve ortamıdır. Dijital medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte iletişim, sosyal olarak ağa bağlı, algoritmik ve son derece kişiselleştirilmiş bir ortama doğru değişmeye devam etmiştir. Bilginin her yerde paylaşıldığı, erişilebilir olduğu ve kişisel çıkarlara göre ayarlandığı bu yeni, ağ bağlantılı iletişim mantığı, medya kullanımının siyasi sosyalleşme sonuçlarını etkileyebileceği mekanizmayı yeniden şekillendirmektedir.

Çocukların dijital sosyalleşme süreçlerini oyun ile görünür kılan Johnson ve Christie’ye göre (2009, s. 284) bilgisayar yazılımlarının problem çözme odaklı ve açık uçlu tasarlanması, çocukların yaratıcı oyun oynama ve akranlarıyla olumlu bir şekilde etkileşim kurma eğilimini arttırmaktadır. Diğer yandan, oyuncakların belirli şekillerde konuşmasını veya hareket etmesini sağlayan bilgisayar çipli dijital oyuncakların da oyun üzerinde karışık bir etkisi olduğu görülmektedir. Dijital oyuncaklar, yeni oyun biçimleri için katalizör işlevi görebilmekte ve daha geleneksel oyun biçimlerinin içeriği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilmektedir.

Dijitalleşmeyle birlikte farklılaşan çocuk dönüşümü, fikirlerin, değerlerin ve uygulamaların etkileşimler tarafından şekillendirildiği ve geliştirildiği dinamik, gelişen bir süreç olarak dini sosyalleşmeyi de içermektedir. Bu özellikler, dini fikirlerin ve

değerlerin yaşlı ve genç nesiller arasındaki sürekliliğine ve yeni veya genç katılımcılarla ilgili olarak geleneğe veya resmi pozisyona dayalı yetkililerin rollerine güçlü bir vurgu yapan sosyalleşme modelleri için bir zorluk teşkil etmektedir (Lövheim, 2017, s. 165).

Yeni nesil teknolojik araçların kolay ulaşılması, taşınabilir ve giyilebilir olması gibi özellikleri çocukların bu araçları hayatlarının bir parçası haline getirme sürecini hızlandırmaktadır. Bu noktada ebeveynlerin teknoloji kullanımlarıyla çocuklarına rol model olması, teknolojik uygulamaları kullanmayı iyi bilmesi, bilinçli olması, çocuğunun sanal âlemde ne yaptığını takip edebilmesi, çocuğunu bilgilendirmesi önemli koruyucu etkenler olarak belirtilebilir. Ellerinde telefon, tablet sürekli uygulamaları gezen, anlamlı-anlamsız kendisine katkı sağlamayacak içeriklere bakan anne-babayı gören bir çocuk için bu tür olumsuz durumlar normal gelecektir. Ayrıca interneti bir kaçış, kendini ispat etme, özentî ve merak olarak gören bir çocuk için de teknolojinin kötüye kullanımı kaçınılmazdır (Olçay, 2018, s. 103).

Sonuç

Dijitalleşme ve sosyalleşme arasındaki ilişkide çocuğa odaklanan bu çalışma kapsamında, dijital sosyalleşme sürecinin geleneksel sosyalleşme sürecinden farklı bir çerçeve ile inşa edildiği görülmektedir. Dijital sosyalleşme ve çocuk arasındaki ilişki tek bir değişken, kavram ve/veya değerler dizisi ile açıklanamamaktadır. Çocukların dijital sosyalleşmeleri, farklı bakış açılarının, değerlendirmelerin ve çözümlemelerin birlikte ele alınmasıyla tanımlanabilmektedir/ ortaya konulabilmektedir. Dijital sosyalleşme, bazı noktalarda geleneksel sosyalleşmeye eklemeler yaparken bazı noktalardaysa geleneksel sosyalleşmeden

tamamen farklı bir sürecin varlığına işaret etmektedir. Öyle ki dijital medya ortam ve araçlarıyla oluşan dijital sosyalleşme, bir boyutuyla geleneksel anlamda sosyal ilişkilerin daha kolay ve hızlı yaşanmasını sağlarken diğer boyutuyla ise izlenen ve kontrol edilen bir sosyalleşme sürecini beraberinde getirmektedir.

Dijital sosyalleşmenin üzerlerinde etkili olduğu gruplardan birini çocuklar oluşturmaktadır. Çünkü günümüzde çocukların dijital teknolojiler ile tanışması erken yaşlarda söz konusu olmaktadır. Çocuklar erken yaşlarda cep telefonu, tablet ve bilgisayar gibi araçlarda kendilerinin kullanımına yetecek kadar bir öğrenim becerisi kazanmaktadır. Bir diğer ifadeyle henüz erken yaşlarda çocuklar, sosyal uygulamalarda ve/veya dijital ortamlarda çizgi film, oyun vb. içerikleri tüketecek seviyede dijital dünyaya dâhil olmaktadır. Sonraki süreçte ise çocukların okula başlama dönemi bulunmaktadır. Çocukların gündelik zamanlarının önemli bir kısmını içeren eğitim süreçlerindeki dijitalleşme, sosyalleşmelerini etkilemektedir. Çocukların eğitim hayatları boyunca dijital araç ve ortamlar kullanmaları gelecek hayatlarında dijital dünyayı daha iyi tanımalarını sağlamaktadır. Diğer yandan dijital sosyalleşme ile politik katılımı artan çocuklar, sosyal medya kullanımları ile de etkileşim tabanlı sosyalleşme süreci geçirmektedir.

Yaş kesitlerine göre dijital ortam ve araçları kullanmalarında farklılıklar söz konusu olsa da çocukların benzer bir dijital sosyalleşme yaşadıkları söylenebilir. Dijital sosyalleşme, gerçek hayat deneyimlerinin desteklendiği ve/veya pekiştirildiği bir alan olduğu sürece çocukların gelişimine katkı sağlamaktadır; fakat dijital sosyalleşmenin gündelik hayat gerçekliğinden koparak sadece sanal bir gerçekliğe dayanması çocuklar adına sorunlu bir

noktanın oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bir diğer ifadeyle, çocukların dijital sosyalleşme ile gündelik hayat rasyonalesinden uzaklaşma riski bulunmaktadır. Çocukların bu noktada dijital medya ortam ve araçlarını ölçsüz/aşırı kullanmaları, sanal bir sosyalleşme yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum, çocukların çevrimiçi ortamlardaki sosyalleşme süreçlerindeki ihtiyaç ve motivasyon unsurlarını şekillendirebilmektedir. Örneğin çocuklar, arkadaşlarıyla ve aileleriyle yüz yüze görüşmeler yapmak yerine dijital iletişim ile bağlantı kurmak isteyebilir ya da çocukların ilgi ve beğenileri gerçek deneyimlerden ziyade sosyal medya pratiklerine geçiş yapabilir. Çocuklar, gerçeklikten kopuk bir şekilde sadece sanal ortamdaki sosyal ilgi ve sosyal destek için sosyal medya paylaşımları yapabilir ve hayatlarında sosyalleşme süreçlerinde de belki de hiç tanımadıkları kişilerin beğenilerini önemser bir duruma gelebilir. Dijital sosyalleşmenin gerçeklikten kopuk yaşanması halinde çocukların farklı fiziksel ve/veya psikolojik rahatsızlıklara yakalanma durumları da mümkün hale gelebilir. Dijital ortam ve araçları kullanımına ayrılan zamanın çoğalması halinde “görme, işitme, duruş bozuklukları gibi fizyolojik rahatsızlıklar ve sosyal medya veya dijital medya hastalıkları olarak belirtilen psikolojik rahatsızlıklar da çocukların dijital sosyalleşme süreçlerini olumsuz etkileyebilir.

Belirtilenler doğrultusunda, dijital sosyalleşmenin veya dijital medya ortam ve araçlarıyla yaşanan sosyalleşmenin “bilinçli olma” koşuluyla çocuklara fayda sağlayacağı şeklinde bir yorum getirilebilir. Çocukların bu yeni sosyalleşme alanlarında dijital dünyanın rehberi niteliğinde olan kuralları bilmesi ve dijital medyayı kullanım becerisine sahip olması gerekmektedir. Bu noktada, geleneksel medya okuryazarlığına ek olarak, dijital

medya okuryazarlığı ve sosyal medya okuryazarlığı gibi beceriler önem arz etmektedir. Çocuklar, bu beceriler ile dijital sosyalleşme sürecinde karşılaşabilecekleri tehlikelerin farkında olabilir ve dijital ortam ve araçların sosyalleşme süreçlerindeki olumsuzlukları en aza indirgeyebilir. Ayrıca çocukların dijital sosyalleşmesi sürecindeki bilinç seviyesi yaşları itibarıyla yüksek seviyede olmayabilir. Dolayısıyla ebeveynlerin ve öğretmenlerin bu süreçte çocukların “farkındalık eksikliğini” giderici bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

Dijital sosyalleşmenin çocuk eksenli değerlendirmesinin yapıldığı bu çalışmada “konuyla ilgili yapılacak gelecek araştırmacılara, çocuklara ve ebeveynlere” yönelik öneriler getirilmektedir. Öncelikle, araştırmacılar dijital sosyalleşmeyi temel alan çalışmalara ağırlık verebilir ve dijital sosyalleşmeyi “gençler ve yaşlılar” gibi diğer gruplar açısından da irdeleyebilir. Çocukların, dijital ortam ve araçları kullanmaması ne kadar zor ise dijital sosyalleşmeden kaçmaları da o kadar zordur. Bu noktada, çocukların dijital sosyalleşme sürecindeki deneyimleri, gündelik hayat gerçekliğinden kopmadan yaşamaları önem arz etmektedir. Diğer yandan çocukların yaşlarına bağlı olarak dijital ortam ve araçları kullanım becerilerinde eksiklikler söz konusu olabilir. Dolayısıyla ebeveynler, dijital sosyalleşme sürecinde çocuklara eşlik edici bir rolü önemsemelidir.

Kaynakça

- Altunay, A. D. (2015). Bir sosyalleşme aracı olarak yeni medya. *Selçuk İletişim*, 9(1), 410-428.
- Arnon, S., Shamaï, S. ve Ilatov, Z. (2008). Socialization agents and activities of young adolescents. *Adolescence*, 43(170), 373-394.
- Avcı, Ö. (2015). Dijital yaşamın dijital özne(l)leri: Herkes ya da hiç kimse. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 249-266.
- Ayhan, B. ve Demir, Y. (2022). Sosyal medya, kamusal alan ve gözetim, H. Hülür ve C. Yaşın (Eds.), *İçinde, Yeni Medya, Toplum ve Kamusal Alan* (ss. 372-393), Ütopya Yayınları.
- Balleys, C. Millerand, F. Thoer, C. ve Duque, N. (2020). Searching for oneself on YouTube: Teenage peer socialization and social recognition processes. *Social Media+ Society*, 6(2), 1-11.
- Barber, N. A. (2013). Investigating the potential influence of the internet as a new socialization agent in context with other traditional socialization agents. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 21(2), 179-194.
- Browne, D. Thompson, D. A. ve Madigan, S. (2020). Digital media use in children: Clinical vs scientific responsibilities. *JAMA Pediatrics*, 174(2), 111-112.
- Calvert, S. L. (2015). Children and digital media. İçinde, M. H. Bornstein, T. Leventhal, ve R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of Child Psychology and Developmental Science: Ecological Settings and Processes* (pp. 375-415). John Wiley & Sons Publication.
- Çaycı, A. E. ve Çaycı, B. (2017). Sosyalleşme yanılısaması: Dijital kalabalıklar içinde yalnızlaşan bireyler. *İletişim Çalışmaları*, 44-61.
- Demir, Y. & Ayhan, B. (2020). Sosyal medyanın gündem belirleyicileri: Twitter'da gündem belirleme süreci üzerine bir sosyal ağ analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (51), 1-19.
- Drotner, K. (2009). Children and digital media: Online, on site, on the go. *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, 360-373.
- Enli, G. S. ve Thumim, N. (2012). Socializing and self-representation online: Exploring Facebook. *Observatorio*, 6(1), 87-105.

- Feng, Y. ve Xie, W. (2014). Teens' concern for privacy when using social networking sites: An analysis of socialization agents and relationships with privacy-protecting behaviors. *Computers in Human Behavior*, 33, 153-162.
- Genner, S. ve Süss, D. (2017). Socialization as media effect. *The international encyclopedia of media effects*, 1, 1-15.
- Globokar, R. (2018). Impact of digital media on emotional, social and moral development of children. *Nova Prisutnost*, 16(3), 545-560.
- Hoge, E., Bickham, D. ve Cantor, J. (2017). Digital media, anxiety, and depression in children. *Pediatrics*, 140, 76-80.
- Ibanez-Cubillas, P., Diaz-Martin, C., & Perez-Torregrosa, A. B. (2017). Social networks and childhood. New agents of socialization. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237, 64-69.
- Johnson, J. E. ve Christie, J. F. (2009). Play and digital media. *Computers in the Schools*, 26(4), 284-289.
- Kadioğlu, A. ve Abdukaya, F. (2023). Bireylerin sosyal medyada habere ulaşımı ve kullanımı, 8. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi, 14/15 Ekim, Ankara.
- Karaboğa, M. T. (2018). Medya çağında çocuk ve çocuk kültürü: Şiddet ve tüketim kültürünün yansımaları. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR)*, 2(2), 1-17.
- Kim, Y. Wang, Y. ve Oh, J. (2016). Digital media use and social engagement: How social media and smartphone use influence social activities of college students. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19(4), 264-269.
- Kirkorian, H. L. (2018). When and how do interactive digital media help children connect what they see on and off the screen? *Child Development Perspectives*, 12(3), 210-214.
- Köksal, T. (2021). Dijital dünya'da 'suretsiz toplum'. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 1249-1259.
- Lövheim, M. (2017). Religious socialization in a media age. *Nordic Journal of Religion and Society*, 25(2), 151-168.
- Lupton, D. Pedersen, S. ve Thomas, G. M. (2016). Parenting and digital media: from the early web to contemporary digital society. *Sociology Compass*, 10(8), 730-743.

- Martins, N. I. (2023). Digital media and political socialization: Implications for Nigeria's democracy. *Aurelia: Jurnal Penelitian Dan Pengabdian Masyarakat Indonesia*, 2(1), 1-6.
- McLeod, J. M. ve Shah, D. V. (2009). Communication and political socialization: Challenges and opportunities for research. *Political Communication*, 26(1), 1-10.
- Morcellini, M. (2008). Digital media and socialization. P. C. Rivoltella (Ed.), İçinde, *Digital literacy: Tools and Methodologies for Information Society* (ss. 45-66). IGI Global.
- O'Keeffe, G. S. ve Clarke-Pearson, K. (2011). The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*, 127(4), 800-804.
- Ohme, J. ve De Vreese, C. H. (2020). Traditional and "new media" forms and political socialization. J. Bulck (Ed.), İçinde, *The International Encyclopedia of Media Psychology*. Wiley Publications.
- Okumuş, V. ve Parlar, H. (2018). Çocukların sosyal medya kullanım amaçları ve ebeveyn tutumları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 357-368.
- Olçay, S. (2018). Sosyalleşmenin dijitalleşmesi olarak sosyal medya ve resimler arasında kaybolma bozukluğu: Photolurking. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(2), 90-104.
- Özkan, A. ve Hira, İ. (2017). Dijital medya ve sosyalleşme: 6-12 yaş çocukların sosyalleşmesine dair ebeveyn görüşleri İstanbul örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, (9), 245-270.
- Pathak, D. R. (2019). The role and functions of social media in socialization, *SSRN*, 1-12.
- Prot, S., Anderson, C. A., Gentile, D. A., Warburton, W., Saleem, M., Groves, C. L. ve Brown, S. C. (2015). Media as agents of socialization. *Handbook of Socialization: Theory and Research*, 276-300.
- Rancic, J. (2022). The role of digital media in the socialization of children. *CM: Communication and Media*, 17(52), 239-261.
- Richards, D. Caldwell, P. H. ve Go, H. (2015). Impact of social media on the health of children and young people. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 51(12), 1152-1157.

- Rowse, J. Prinsloo, M. ve Zhang, Z. (2012). Socializing the digital: Taking emic perspectives on digital domains. *Language and Literacy*, 14(2), 1-5.
- Shutzman, B. ve Gershy, N. (2023). Children's excessive digital media use, mental health problems and the protective role of parenting during COVID-19. *Computers in Human Behavior*, 139, 1-10.
- Smith, J. Hewitt, B. ve Skrbis, Z. (2015). Digital socialization: young people's changing value orientations towards internet use between adolescence and early adulthood. *Information. Communication & Society*, 18(9), 1022-1038.
- Şeker, T. & Uzun, B. (2018). Ciner grubunun ekonomi politik yapısı. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 3(2), 107-129.
- Tarigan, F. N. Nasution, A. F. Hidayati, T. Priono, J. ve Siregar, E. S.(2022). Socialization of application digital media for hybrid learning. *Journal of Community Research and Service*, 6(1), 73-78.
- Taylor, M. ve Kent, M. L. (2010). Anticipatory socialization in the use of social media in public relations: A content analysis of PRSA's Public Relations Tactics. *Public Relations Review*, 36(3), 207-214.
- Thulin, E. ve Vilhelmson, B. (2019). More at home, more alone? Youth, digital media and the everyday use of time and space. *Geoforum*, 100, 41-50.
- Valentina, M. Dobrinka, P. ve Mario, M. (2018). Towards defining media socialization as a basis for digital society. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 6(2), 21-32.
- Vatandaş, S. (2020). Sosyalleşme ve sosyalleşmenin sosyal medya mecralarındaki anlamsal ve işlevsel dönüşümü. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 813-832.
- Zizek, B. (2017). Digital socialization? An exploratory sequential analysis of anonymous adolescent internet-social interaction. *Human Development*, 60(5), 203-232.

Çizgi Film, Animasyon ve Çocuk

Uğur ATAN*

Giriş

Çizgi film ve animasyon kavramlarının kullanımında aynı içeriği tanımladıkları kabulüyle yanılgıya düşülmektedir. Her iki kavramın canlandırma anlamını yüklenmesi bu yanılgıya ya da kabule neden olduğu yorumu yapılabilir. Ancak sayısal (dijital) uygulamalar ile oluşturulan her yapım, bir karakter ya da çizimden oluşmayabilir. Dolayısı ile hareketli grafikler; bir ürün reklamında, bir hizmetin tanıtımında, bir olayın açıklığa kavuşturulmasında ya da hedef kitlenin herhangi bir konuda bilgilendirilmesi amacıyla oluşturulan bir yapımda ortaya çıkabilmektedir. Öncelikle durgun olan bir varlığa canlılık ve hareket kazandırma, animasyonun önemli bir yanını oluşturmaktadır. Bir oluşum veya bir olay, animasyon yöntemiyle çok iyi bir şekilde analiz edilip basit simgelerin kullanılması sayesinde açıklığa kavuşabilmektedir. Örneğin “Kan dolaşımı, sinir sistemi, makinanın çalışma mekanizması, güneş sistemi, elektrik akımı vb. gibi karmaşık konular bile animasyonla kolayca açıklanabilir hale gelebilmektedir” (Tezcan, 1990:1).

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, uatan@selcuk.edu.tr

Temeli çizgiye dayanan iki boyutlu animasyonun kastedildiği çizgi film kavramı, sinemanın sınırlı bir kısmını içine almaktadır. Hedef kitlelerinin çocuklar olduğu “Reel animasyon” (Live action) ile animasyon arasında var olan hiyerarşinin diğer bir kısmını da “çizgi film” sözcüğü karşılamaktadır. Dolayısı ile animasyon filmlerinin çocukları, “Reel animasyon” (Live action) filmlerinin ise yetişkinleri hedeflediğine ilişkin bir düşünce mevcuttur.

Teknik olarak hareketsiz nesnelerin veya hareketlerin çözümlenmiş pozlarının çizilmiş resimlerini tek kare çekebilen bir alıcıyla göstericide hareket ediyormuş izlenimi verecek şekilde yeniden düzenlemeye canlandırma, bu teknik aracılığı ile hazırlanan filmlere “animasyon film” denir. “Çizgi film ise karakter, tip ve sahne tasarımlarının her karede çizilmesi ile oluşan filmlere denilmektedir. Bu nedenle çizgi film çizim ile gerçekleştirilen filmler olup animasyon ile aynı şey olmamaktadır” (Duran, 2011: 77-78). Onun yalnızca bir dalıdır. Dolayısı ile yeniçağ sanatı olarak adlandırabileceğimiz animasyon filminin başarılı ve istendik bir sonuca ulaşması için çizgi filmci, illüstratör, senaryo yazarı, müzisyen, kameraman ve film yönetmeninin yetenekleri birleştirilerek işbirlikçi, kolektif bir çalışma gerekmektedir.

Bununla birlikte animasyon, gözle görülemeyecek küçük hareketleri görünür kılabilir. Bunlar çizim ile oluşan elemanlar olduğu gibi fotoğraf ya da video da olabilmektedir. Oluşturulma teknikleri değişkenlik gösterebilmekle birlikte bu yapımlar da animasyon olarak isimlendirilebilirler. Günümüz imkânları ile oluşturulan bu sayısal çalışmalar ile “ardıl bir şekilde yerleştirilen çizimlerin çeşitli tekniklerle hareketli görüntüye dönüştürülmesi” olarak tanımlanan bu çizgi filmler

arasında farklılıklar görülebilmektedir. Bu nedenle çizgi film ve animasyon kavramlarının kullanımı ile ilgili olarak; her çizgi film, aynı zamanda bir animasyondur ama her animasyon bir çizgi film değildir denilebilir.

Dolayısı ile sinemasının en vazgeçilmez öğelerinden biri olan “Animasyon” bir başka deyişle “Canlandırma Sineması”; resim ya da nesnelerin hareketli ve canlı oldukları algısını uyandıracak biçimde düzenlenmesi işlemidir. Alanın öncülerinden Narman Mc Laren, animasyonu; “hareket eden çizimlerin değil, çizilenlerin hareketi sanatı olarak tanımlarken her iki kare arasında ne olduğu, karenin üzerinde ne olduğundan çok daha önemlidir. Bu yüzden animasyon, kareler arasında (yer alan) görünmeyen aralıklar oluşturma sanatıdır diye güzel bir açıklama yapmıştır” (İnternet 1).

Animasyon; bilgisayar, sinema, televizyon türü iletişim araçlarına uyumlu olarak çalışılan, obje ya da sayısal bilgilerden oluşan verinin hareket özelliği verilerek bir mesaj iletimi ve senaryo için ses ve görüntü ortamına aktarılması anlamına gelirken üretilen seslerin ve sağlanan iletişimin tümü de animasyon sineması olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda “teknîği farklı olsa da animasyon sineması, sinema filmi olarak ortaya çıkar. Ancak sinema dilinin animasyon dili olduğu, yaratıcılık sınırlarının zorlandığı ve tekniğinin farklılaştığının bilinmesi gerekir. Sinema teknik ve yöntemleri bağlamında farklı bir dile sahip olduğu bilinmesi gerekir” (Atan, 2021: 21).

Animasyon sinemasında, kamera karşısında canlandırılacak olan üç boyutlu cansız obje, çizgi veya canlı-insan, hayvan vb. hareketi, ancak bir dış müdahale yardımıyla gerçekleşmektedir. “Malzemeyi hareketlendiren sanatçı onu kendi amacına göre

gerçekliğinden farklı bir şekilde hareketlendirebilmektedir. Tek kare sisteminin müsaade ettiği bu hareket sınırsızlığı ve deformasyonu, sinemadan farklı şekilde animasyon sinemasının kendine has bir dile kavuşmasını sağlamaktadır” (Atan, 2023: 21). “Animasyon sineması “Sinema” sanatının özel bir türü olarak tek kare sistemi yardımıyla çekilen sinema olarak tanımlanabilir” (Erez, 1996: 276).

Çocukların Algısında Çizgi Film ve Animasyon

Çocukların televizyon, telefon ve bilgisayar gibi kitle iletişim medyası ile daha erken yaşta tanıştıkları yadsınmaz bir gerçektir. Kitle iletişim araçları içerisinde çocuğun en erken yaşta tanıştığı medya ise televizyondur. “Çocuk ekrandaki renklere hareketlere adlarını bilmeden baktığı bu görüntülere çok hassastır ve bunları çok sever; göz alışkın olmadan bile çok hızlı bir şekilde içgüdüsel olarak bunları algılar ve keşfeder” (Henriot,1982:17). Dolayısı ile içgüdüsel duyarlılığa dayalı olarak çocuklar hareket eden nesnelere, seslere ve renklere karşı doğal olarak çok küçük yaşlarda ilgi duyarlar ve ekrana bağımlı olurlar. Bu bağlamda ise çizgi film ve animasyonların çocukları ekrana bağlayan en önemli eğlence aracı olduğu genel kabul gören görüş olarak kaynaklarda yerini almaktadır. Günümüzde artık çocuklar çizgi film ve animasyonlardaki o büyülü dünya ile çok erken yaşta tanışmaktadırlar.

Çocuğun ekranla tanışma ve çizgi film izleme yaşı çok erken dönemlere rastladığı için aileler çocuklara uygun çizgi filmler seçmeli, içeriği sakıncalı ve şiddette dayalı çizgi filmlerden onları korumaları gerekir. İnsani ve kültürel değerlere dayalı, faydalı çizgi film ve animasyonlar çocukları sadece eğlendirmez aynı zamanda onların kişisel ve toplumsal gelişimine, hayal dünyasının

zenginleşmesine katkı da sağlarlar. Çizgi film ve animasyonlardaki çocuk karakterler, hayvanlar, mekân tasarımları ve fantastik olaylar çocukları kendine bağlayan ana öğelerdir. Çizgi film ve animasyon kahramanlarının dünyasının gerçek mi, hayal mi olduğunu anlayamayan, anlamaya çalışan çocuk, etkisinde kaldığı olayları içselleştirerek davranışlarına kabul ederler. Çoğu kez çocuk kendini bu filmlerdeki kahraman ile özdeşleştirir ve bulunduğu ortamdan, çizgilerin gizemli dünyasına taşır. "Bu esnada olumlu ve olumsuz olmak üzere birçok davranış örnekleriyle karşılaşır. Bu bağlamda yardımseverlik işbirliği ve saldırganlık davranışları en önemli kavramlar haline gelmektedir. Çocuğun bunlardan hangisini benimseyeceği büyük ölçüde yaşadığı ve karşılaştığı modellere bağlıdır" (Selçuk, 2010: 58). Çocuk gelişme sürecinde sevdiği kişiyi veya etkilendiği davranış şekillerini taklit ederek öğrendiğine göre sevdiği çizgi film ve animasyon kahramanlarını da aynı şekilde taklit edebileceği unutulmamalıdır.

Çizgi film ve animasyon filmlerinde üç temel öğe vardır. Bunlar illüstrasyon ürünü görseller, seslendirmeler ve müziklerdir. Çizgi film ve animasyonların amacı çocukları eğlendirirken eğitmek, öğretmek ve muhakeme becerilerini geliştirerek doğru olana yönlendirmektir. Ancak "heyecan oluşturmak için tasarlanan sahnelerde her zaman doğru davranışlar gözlemlenmeyebilir. Bakıldığında olumlu gibi görünen birçok sahne bilinçaltında olumsuz duyguların varlığına sebep olabilir" (Görmez, 2018: 97). En olmayacak düşleri gerçekmiş gibi gösteren çizgi filmler, gerçek dışı bir yanılsamasıdır (Altaç, 1994: 22).

Çizgi film ve animasyonların içeriği insanlar, hayvanlar, hayali karakterler ve mekân tasarımı olmak üzere dört grupta

toparlanabilir. Bununla birlikte çizgi film ve animasyonlarda hayvan karakterlere masumiyet ve sevimlilik kazandırılarak çevredeki karmaşık toplumsal ilişkiler basite indirgenerek aktarılır. Çizgi film ve animasyonlarda hayvanlar aracılığıyla çocuğun iç dünyası reflektif olur. Reflektif olması için çizgi film ve animasyonlarda hayvan karakterleri ya ‘oyunun başkahramanı’ ya da ‘insanlara yardım eden’ olarak iki şekilde görev üstlenmektedirler. Hayvanlar başkahraman olarak kullanıldığında, ya tabiatın bir parçası olarak ya da olayların odak noktası olarak görev üstlenirler. Tabiatın bir parçası olarak konumlandırıldıklarında, kendi özelliklerini de yansıtmaktadırlar. Tek farkları kişileştirildikleri için konuşma özelliklerinin olmasıdır.

Destanları, hikâyeleri, öyküleri ve tarihi olguları günümüze aktaran çizgi film ve animasyonlar, özellikle Batı kültürünün çocuk kitlelere ulaşmasında güçlü bir medya işlevi üstlenmektedir. Çizgi film ve animasyonları izlerken bu aktarımlardan büyük ölçüde etkilenen çocuklar farkında olmadan bunları davranışlarına kabul etmektedirler. İnsanlığın ulvi özelliklerinden olan iyilik, dostluk, dürüstlük gibi değerleri konu alan çizgi film ve animasyonlarda kültürel kodlara sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin ilk olarak 1984’te çizgi roman olarak, 1987’de de çizgi film olarak yayınlamış, orijinal adı "Teenage Mutant Ninja Turtles" olan “Mutant Ninja Kaplumbağalar” (Şekil 1).

Ninja Kaplumbağalar: Leonardo, Michelangelo, Donatello ve Raphael

Shredder

Shredder ve Krang

Şekil 1: Mutant Ninja Kaplumbağalar filminin kahramanları.

Fantastik bir dizi olan bu canlandırma filmi, tamamı mutant dövüş sanatlarına hakim 4 tane kaplumbağa ve ustaları fare "Usta Splinter" ile birlikte kötülerin karşısında verdikleri savaşı konu edinir. Çizgi filmin adında geçen 'Mutant' kavramı aslında bir dönüşümü ya da evrimi ifade etmektedir. Burada Barthes'ın yaklaşımıyla, düz anlamda dört küçük kaplumbağa ve onlara bakan bir kişiden söz edilebilir. Ancak çizgi filmin konusunda da anlatıldığı gibi, kaplumbağaların sahibi bir ninjadır ve eski bir düşmanı tarafından, yanındaki kaplumbağalarla birlikte mutasyona uğramıştır. Bu dört kaplumbağanın Rönesans denince ilk akla gelen dört büyük sanatçının adını taşıdığı görülmektedir. Bu yapıtın yazarları tarafından karakterlerin bazı şeyleri temsil ettiği düşüncesini güçlendirmektedir.

Dolayısıyla çizgi filmin içeriğinde farklı dizgeler ve yan anlamlar bulunmaktadır. Örneğin bu kahramanların en sevdiği yiyeceğin pizza olması vb. hususlar, batı kültürüne ait kodların çocuklarca öğrenilip benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Çizgi ve animasyon filmleri vasıtasıyla çocukların bilinçaltına yönelik mesajlar iletilmektedir. Geçmişte ülkemizdeki televizyon kanallarında yayınlanan çizgi ve animasyon filmleri arasında Türk yapımı ve kültürünü tanıtan içeriklere yer verilse de, çeşitli ülkelerin kültürel motiflerini taşıyan çizgi filmler ağırlıklı yer tutmaktayken bu durum günümüzde hızla yer değiştirmektedir.

Çizgi ve animasyon filmleri bu gibi kültürel aktarımlarla birlikte farklı etkiler de oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar çizgi filmlerin çocuklar üzerinde olumlu/olumsuz birçok etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. 2011 yılında beş yaş grubundaki çocukların izledikleri çizgi ve animasyon filmlerin saldırgan davranışlarına olan etkisinin incelendiği bir çalışmada;

çocukların sergiledikleri saldırgan davranışlarla, çizgi ve animasyon filmi izleme süreleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre şiddet içerikli çizgi ve animasyon filmi izleyen çocuklar, karşılaştıkları şiddet sahnelerini taklit edebilmekte, birbirlerine şiddet uygulayarak, daha agresif davranışlar sergileyebilmektedir (Karatay ve Kesgin, 2006). 2011 yılında okul öncesi çocuklarda medyanın sosyal davranışları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 92 çocukla yapılan bir çalışmada; zararlı içeriklere maruz kalan çocuklarda saldırganlık davranış düzeyi yüksek bulunurken, olumlu sosyal davranış düzeyleri düşük bulunmuştur (Conners vd. 2011).

Çocuklar çeşitli medya ortamlarında izlediklerini doğrudan ve sorgulamadan kabullenme eğiliminde olduklarından, olumsuz ve yanlış örnek olacak kurgulara maruz kalmaktadır. Özellikle muhakeme yeteneği olgunlaşmamış küçük yaşlardaki çocuklar gördüklerini değerlendirerek ayırt etme, seçme ve reddetme konusunda yetersizdirler.

Televizyonun, pedagojik ve kültürel değerlere dayalı olarak hazırlanmış mevzuatlar bağlamında denetimi yetersiz kanallarında yer alan çizgi film ve animasyonlar hem sosyal hem de fiziksel saldırganlık örnekleri içermektedir. Çizgi film ve animasyonlarda bombalama, ateş etme, kesici aletleri kullanma ve şiddet içerikli olaylara yer verilmektedir. Bu içerikler çocuklara saldırganlığı ve şiddeti taklit edebilecekleri modeller olmaktadır. Fouts vd. (2006), Walt Disney şirketine ait 34 filmi inceledikleri çalışmada filmlerin yüzde 74'ünün 'şeytanlaştırma' içerdiğini tespit etmiştir. Filmlerde yer alan 136 ana karakterden yüzde 18'i şeytanlaştırılmıştır, yani çocuklar bu filmleri izlerken

başkalarına zarar verip vermediğine bakılmaksızın kötü davranışa yönelme sahnelerine maruz kalmaktadır.

Bursa’da anaokulu öğrencileri arasında yapılmış bir diğer araştırma kız çocukların en çok yerinde olmak istediği çizgi film karakterinin Elsa (Karlar Ülkesi), erkek çocukların en çok yerinde olmak istediği çizgi film karakterinin ise Jett (Harika Kanatlar) olduğu sonucunu verirken (Şekil 2) kız çocukların hiç yerinde olmak istemedikleri çizgi film karakterlerinden ilk sırayı Pepee karakterinin, erkek çocukların hiç yerinde olmak istemediği çizgi film karakterlerinden ilk sırayı ise Donnie (Harika Kanatlar) karakterinin aldığı sonucunu vermiştir. “Kız çocukların Elsa gibi her şeyi dondurma gücü olan ya da Bloom gibi uçan bir prenses olmak istemesi, hayal ile gerçeği ayırt etmekte zorlanan çocukların doğaüstü yeteneklerle donatılmış karakterlerle gerçek dünyadaki yaşantılarını ayırmakta zorlandığını ortaya koymaktadır” (Akça ve Çilekçiler, 2019:408). Çizgi film karakterlerini olağanüstü yetenekleri, ideal-kusursuz dış görünüşleri nedeniyle sevdiklerini açıklayan çocuklar, aslında “Piaget’in ‘İşlem Öncesi Dönem’ olarak tanımladığı dönemde bulunduklarından, çizgi film ve animasyon karakterlerini rol model alırken, gerçek ve hayal dünyasını ayırt edememekte ve izledikleri görüntüleri kendi hayatlarında uygulamak istemektedirler.

Şekil 2: Elsa (Karlar Ülkesi) ve Jett (Harika Kanatlar).

Çizgi film ve animasyonların tamamı olumsuz içerik barındırmamaktadır. Kesinlikle olumlu bir takım etkileri de bulunmaktadır. Çocuklar üzerindeki bu olumlu etkiler; etkin öğrenme, sosyalleşme, empati, yardımlaşma, estetik algı, değerler ve dil gelişimini hızlandırma gibi bireysel gelişime katkı sağlamaktır. Örneğin yapılan bir araştırmada elde edilen bulgular, TRT Çocuk' ta yayınlanan Rafadan Tayfa adlı çizgi filmin izlenen bölümlerinde 2015 Hayat Bilgisi Programı'nda yer alan değerlerin hemen hepsine farklı sıklıklarda da olsa yer verildiğini göstermektedir (Şekil 3). En çok yer verilen değerlerin sırasıyla "Yardımseverlik", "Dayanışma" ve "Bilimsellik" olduğu buna karşın en az yer alan değerlerin ise "Adalet", "Dürüstlük", "Misafirperverlik", "Hoşgörü" ve "Estetik" olduğu belirlenmiştir (Sadioğlu vd.,2018:249). Sevim (2013) "Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması" adlı çalışmasında üçü yerli, üçü yabancı yapım olmak üzere altı çizgi filmi içerdikleri değerler çerçevesinde incelemiş, hem yerli yapım hem de yabancı yapım çizgi filmlerde en çok vurgulanan değer "Yardımseverlik" olduğunu saptamıştır. Bu çerçevede her iki çalışmanın birbirini desteklediği görülmektedir. Akıncı ve Güven (2014) ise çizgi filmler üzerinde yaptıkları çalışmalarında araştırmaya konu olan ikisi Türk yapımı olmak üzere dört çizgi filmde en çok "Nezakat" değerine yer verildiğini, bunu sırasıyla "Mutluluk, Sorumluluk, Özgüven, Empati, Sevgi, Cesaret, Doğruluk (Dürüstlük), Yardımlaşma, Arkadaşlık, İşbirliği, Temizlik, Paylaşma ve Sabır" değerlerinin takip ettiğini saptamışlardır. Her iki araştırmada çizgi filmlerde yer alan değerlerin sıralaması farklı olsa da çizgi filmlerde benzer değerlere yer verildiği görülmektedir. İki araştırmadaki farklılık ise izlenen çizgi filmlerin ve araştırmacının belirledikleri değer ifadelerinin farklı olması ile

ilişkilendirilmiştir. Örneğin söz konusu araştırmacılar “Neza-
ket” değerine yer vermişken bu çalışmada “Vatanseverlik” de-
ğeri yer almaktadır. Tozduman Yaralı ve Avcı (2017) tarafından
“Rafadan Tayfa” adlı çizgi filmde popüler kültür öğelerinin araş-
tırılması amacıyla yapılan çalışmada da bu çizgi filmde yar-
dımlaşmaya vurgu yapıldığı belirlenmiştir.

Şekil 3: Rafadan Tayfa Çizgi Filminin Kahramanlar (İnternet 2).

Çocuklara Medya Etkileşimi Sağlayan Çizgi Film ve Ani- masyonlarda Yerel ve Kültürel İzler

0-18 yaş arasındaki insanları çocuk kabul eden Birleşmiş Mil-
letler Genel Kurulu, 20 Kasım 1989 tarihinde, “Çocuk Haklarına
Dair Sözleşme” kabul etmiştir. Bu sözleşme “Çocuğun kişiliğinin
tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve an-
layış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekli-
liğine, çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi
için her yönüyle hazırlanması; barış, değerbilirlik, hoşgörü, öz-
gürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekli-
liğine” açıklık getirmektedir (BM, 1989). Günümüzde ruhen ve

zihnen sağlıklı bir çocuğun yetiştirilmesinde ailenin, devletin, resmi ve özel eğitim kurumlarının, medyanın rolü ve önemi büyüktür.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) taramasında Türkiye nüfusunun 2022 yılsonu itibarıyla 85 milyon 279 bin 553 kişiden oluştuğunu tespit etmiştir. Tespit edilen bu nüfusun %26,5'ini yani 22 milyon 578 bin 378 kişisini çocuk nüfusu oluştururken %51,3'ünü erkek çocukların, %48,7'sini kız çocukların oluşturduğunu kayıtlara girmiştir (İnternet 3). Bu veri Türkiye'de çocuk nüfusunun genel nüfus içerisindeki oranının büyük ve genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Bir toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik olarak ilerlemesi, toplum değerlerinin korunması ve gelişmesi, yaşam standardının artması, üretici ve yenilikçi kuşaklar yetiştirmesi, çocuklara vereceği önem, eğitim-öğretim ile mümkündür.

Günümüzün eğitim-öğretim ve aile kurumları, medya gibi amaç ve hedefleri farklı olan, ekonomik çıkarları her türlü milli, manevi ve kültürel değerlerden üstün tutan bir anlayış ve çalışma yapısıyla karşı karşı karşıyadır. İletişim ve etkileşim unsuru olan medya, çocuklar için cazip, okul ve eğitim kurumlarının öğretim teknolojisidir. Çocuklar kitle iletişim ve etkileşim araçlarının gösterdiği eğlenceli, çekici, güzel, güçlü kahramanlara özenip bağ kurmakta, onları taklit ederek model almaktadırlar. Buna karşın kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı olan anne-baba ve öğretmenlerin model olmaktan çıktığı görülmektedir.

Bu bağlamda kitle iletişim ve etkileşim aracı olan medyanın düşünce ve hareketleri şekillendirdiğinden kimsenin kuşkusu kalmamıştır. Kuntsche (2004: 230) tarafından yapılan bir araştırmada Amerikalıların % 65'i dünya görüşlerinin temel olarak

medya aracılığıyla şekillendiğini belirlenmiştir. Öyle görünüyor ki medya, izleyiciler hiç farkına varmadan, toplum ve kültürün yaşam standartlarını, yaşam biçimlerini, birbirleriyle ilişkilerini, davranış kalıplarını, sosyal sorunları ve tüketim alanlarını etkilemekte ve bu yönde bir eğilim başlatmaktadır (Ayrancı, Köşgeroğlu ve Günay, 2004: 134). Kültürel özellikler, toplumsal figürler, roller ve normlar medya aracılığıyla doğrudan ve dolaylı olarak hem yetişkinlere hem de çocuklara empoze edilmektedir (Seven, 2008: 79). Fakat televizyonun öneminin artışı ve buna bağlı olarak seyircisinin artması, onun özellikle çocukların bilişsel, sosyal, ahlaki ve dini gelişimlerini olumlu yönde geliştirdiği anlamına gelmemelidir; aksine televizyonun sebep olduğu bir 'kaybolan çocukluk'tan da bahsedilmektedir (Peker, 1998: 99; Cesur ve Paker, 2007: 108). Çocuğun şiddet içerikli filmlerde gördüğü bir figürü model alması durumunda trajik sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bazı kriminal şiddet olaylarıyla TV programlarında sunulan kurgusal olaylar arasında dikkat çekici benzerlikler görülebilmekte, hatta bunların açıkça model alındığı saldırılara, tecavüzlere, cinayetlere rastlanmadır. (Ayrancı, Köşgeroğlu ve Günay, 2004: 135). Bu gibi durumlar çeşitli görsel ve işitsel efektlerle süslenerek çocukları ekrana bağlamaktadır.

Henüz hayal ile gerçeği ayırt edemeyen büyük oranda gördüklerinin etkisiyle bir dünya kuran 2-6 yaş aralığı çocukların, hem benlik oluşumu hem kişilik gelişimi hem de kültürlenme gibi bireysel gelişim süreçlerinde çizgi film ve animasyonlar etkili olmaktadır. "Günde yaklaşık dört saat televizyon karşısında kalan çocuğun kültürel etkileşim konusunda çizgi filmlerdeki davranış kalıplarını, düşünce tarzlarını, model olabilecek kişilerin genel özelliklerini benimsemesi kaçınılmazdır. Daha da

önemlisi model olarak benimsenen çizgi film kahramanlarının davranış yapılarının çocuğun hayatındaki karşılık bulma derecesi, modelleme süreci bakımından önem taşımaktadır” (Oruç, Tecim ve Özyürek, 2011: 4).

Dolayısıyla kitle iletişim ve etkileşim alanında çalışma yapanların odaklandığı kitle çocuklardır. Üretilen çizgi film ve animasyonların içerikleri, çocuklar için önemli bir eğitim-öğretim materyali olurken onları sosyal olayları, olguları, nesneleri, kişileri, hayatı nasıl algılayacakları konusunda yönlendirmektedir. Çünkü çocuklara yönelik bu programlar, emperyalist ülkelerin büyük endüstriyel yapıları tarafından hazırlanmakta, yapımlarında büyük paralar harcanmakta, bilimsel alanlardan yararlanılmakta ve üretiminde profesyonel uzmanlar görev yapmaktadırlar. Bu çizgi film ve animasyonlar gelişmiş teknolojiler ve yazılımlar kullanılarak eğlence formatında, odak noktadaki yaş grubunun duygularına yönelik tasarlandığından alışkanlık ve bağımlılıklar oluşturabilmektedir. “Medya program içerikleri ürünlere, mallara, eşyalara, kişilere, yaşama yönelik anlamlar üretmesi bağlamında çocukların davranışlarını, duygularını, alışkanlıklarını eğilimlerini, tutumlarını ekonomik ve kültürel temelli yapılandırma gücüne sahip olması açısından önem arz etmektedir” (Karaboğa, 2018:4). Çizgi film ve animasyonların bu içerikleri odakta olan çocukların davranışlarını, ürün satın almayı, şiddet kültürünü, cinsiyetçi kültürü, olumsuz davranış örneklerini öğretmektedir. Dolayısı ile öğretilen bu kültür ile hedeflenen davranışlar yapılandırılmakta ve emperyalist endüstriyel sistem için önemli bir yatırım alanı oluşturulmaktadır.

Çizgi film ve animasyonların senaryolarına dayalı karakterleri aracılığıyla çocuğun tüketim alışkanlığı ve ürünlere sahip

olma isteği farklılıklar gösterebilmekte, çocuğun tüketim arzuları tırmanabilmekte, çocuğun oyun araçlarına olan alışkanlığı güçlenebilmektedir. Çizgi film ve animasyonlardaki kahramanlar, ilgili firmalar tarafından endüstriyel ürünler olarak çocuklara yönelik pazarlara sunulabilmektedir. Bugs Bunny, Sünger Bob, Tom ve Jerry, Winx Club, Ninja Kaplumbağalar, Örümcek Adam, Batman, Tazmanya Canavarı, hayalet avcıları, Donald Duck, Rafadan Tayfa, Kral Şakir, Emiray vb. film karakterlerinin oyuncakları piyasaya sürülerek bunlar üzerinden önemli kârlar elde edilebilmektedir. Çizgi film ve animasyon kahramanlarıyla ilgili yan ürünlerin satışları da çizgi film endüstrisinin en önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Ebeveynler çocukların mutluluğu için her türlü popüler çizgi kahramanı taşıyan saat, çanta, ayakkabı, oyuncak bebek, araba, kıyafet, kırtasiye eşyaları, anı pulu gibi ürünleri satın almak zorunda kalabilmektedir. “Çizgi film ve animasyon kahramanları, her türden oyuncak, tekstil ürünleri, kırtasiye ürünleri, mobilya takımları, kıyafetler, gıda ürünleri, bilgisayar oyunları, aksesuarlar gibi geniş yelpazede ürün satın aldıratabilmektedir” (Karaboğa,2018:10). Aşçı (2006) çocukların büyük çoğunluğunun çizgi film ya da animasyon karakterleri tarafından reklamı yapılan ürünleri veya üzerinde çizgi film/animasyon karakterleri bulunan ürünleri (yiyecek-içecek, aksesuar, giyecek v.b.) alma eğiliminde olduklarını ifade etmektedir. Ülken (2011), televizyonun çocukların oyuncak ve giysi seçiminde etkili olduğunu belirtmektedir. Ağaç ve Harmankaya (2009) ise çizgi filmler ve televizyondaki diğer öğelerin çocukların giysi tercihlerini önemli oranda (% 49,9) belirlediğini ifade etmektedir.

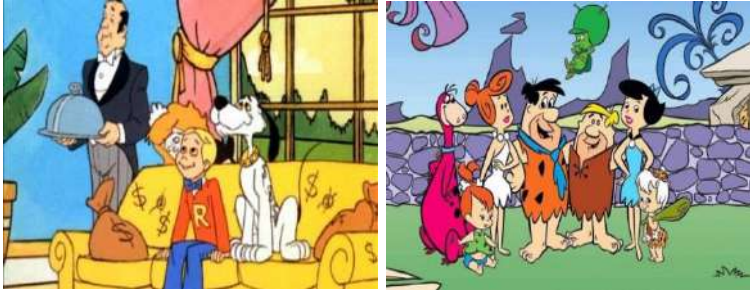
3.1. Çizgi Film ve Animasyonlarda Yerel ve Kültürel İzler

Çizgi film ve animasyonlar emperyalist kurgu ile çalışan ülkelerin tercih ettikleri ideolojik araçlar arasındadır. Bu araçların görevi, insanları “kendi hayat tarzlarının istedikleri şey” olduğuna inandırmaktır. Para saplantısının ve tüketime özendirme konularının bu yayınlarda dikkatin çekildiği odak noktalar olduğunu söylememiz gerekir. Bu bağlamda Amerikan yapımı çizgi film ve animasyonlarda, üçüncü dünya ülkelerinden belirli basmakalıp ifadelerle bahsedildiği, kapitalist sınıf ilişkilerinin doğal olgular olarak verildiği ve kadınların zayıf bir konumda ele alındığı görülmektedir.

Bu bulgu ve fikirlere dayalı olarak Medya ve aktardıklarının kültürel emperyalizm aracı olarak küresel baskının yayılmasına hizmet ettiği dikkate alındığında, çizgi film ve animasyonların küresel kültür taşıyıcıları oldukları açık olarak söylenebilir. Örneğin Planet Çocuk televizyonunda yayınlanan çizgi filmlerde, günümüzün modern kentlerindeki yaşam konseptinin gösterildiği ve insanla ilgili olan her şeyin bir tüketim nesnesine dönüştüğü görülmektedir. Buna paralel olarak bu çizgi filmlerdeki konsept tasarımları yaşam stilinin bir göstergesi haline gelmiştir. Yaşanan mekânların iç dizaynı, sınıfsal konumu, kişilerin özelliklerini, alışveriş yaptıkları ve yemek yedikleri mekânlar da onların toplumsal statüsünü göstermektedir.

Richie Rich’te mekân ve toplumsal statü arasındaki ilişkinin yanı sıra para saplantısı ve tüketime özendirme dikkati çeken ilk konular arasındadır. Kapitalist topluma özgü yoksulluğu ve zengin ile yoksul arasındaki uçurumu normalleştiren bu çizgi filmde, hırsızlığın yoksulluk nedeniyle değil açgözlülük nedeniyle işlenen bir suç olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, Richie

Rich'in malikânesini soymak isteyen hırsızın arkadaşı çıkması, hırsızlık yapmayı açgözlülük ve kıskançlık duygularıyla yapılan bir eylem gibi göstermekte ve çocukları yakın arkadaşlarına güven duymamaya itmekteydi. Böylece insan ilişkileri de tüketim toplumunun tüketilen nesnelerinden biri haline dönüştürülmüş olmaktaydı.

Şekil 4: Richie Rich ve Taş Devri (İnternet 4).

Richie Rich ve Taş Devri adlı çizgi filmlerle, kapitalist toplum düzeni, aile, işçi-işveren ilişkileri, zenginlik ve yoksulluk, güvenlik ve gözetleme gibi kavramlar, insanlık tarihi boyunca değişmeden var olan olgular olarak çocuklara sunulmuştur (Şekil 4).

Şekil 5: Alman yapımı Laura'nın Yıldızı adlı çizgi film sahnesi (internet 5).

Alman yapımı Laura'nın Yıldızı adlı çizgi filmin ise çocukların geleneksel toplumdan küresel topluma geçiş sürecine uyum sağlamalarını kolaylaştırmak amacıyla hazırlandığı söylenebilir (şekil 5). Laura'nın Yıldızı'nın yerelden küresele geçiş sürecini daha ılımlı bir yaklaşımla işlemesi, bu çizgi romanın ulusal sınırlar içinde yayınlanan bir çizgi romandan esinlenerek üretilmesiyle yakından ilişkilidir. Bu yolla çocuklara Batılılaşma ve küreselleşme yanlısı toplumlarda yaşayan insanların benimsemesi gereken toplumsal değerler öğretilmeye ve çocukların bu değerlere uygun bir şekilde bireyselleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

TRT Çocuk televizyonunda yayınlanan Keloğlan adlı çizgi film ise bütünüyle yerel kültür unsurları taşıyan bir çizgi filmidir. Bu çizgi filmin gün içinde dört kez tekrarlanmasının amacı, ulusal sınırlar içinde yaşayan çocukların kendi kültürlerine özgü değerleri içselleştirmelerini sağlamaktır. Aslında, bu çizgi film TRT Çocuk televizyonu tarafından hazırlanırken, masal kahramanı Keloğlan'ın uluslararası bir çocuk kahramanı olması planlanmıştır (Şekil 6). Ancak, Keloğlan'ın yaşadığımız zamana uyarlanmamış olması, başka bir deyişle masalsi anlatımdan çıkarılarak güncelleştirilmemesi, bu planın gerçekleşmesini engellemiştir. Çizgi filmlerde yerel ve küresel kültür izleri süren bu çalışma, çocuklara yerel ve küresel kültür unsurlarını benimsetmek amacıyla çizgi filmlerin bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Şekil 6: TRT Çocuk Televizyonu Yapımı Keloğlan (internet 6).

Çizgi Film ve Animasyonların Çocuklardaki Gelişim Alanlarına Katkısı

Çocukluğun ilk altı yılını kapsayan dönemin gelişim özellikleri vardır. Beyin gelişiminin ve sinaptik bağlantıların çok hızlı ve yoğun yaşandığı bir dönemdir. “Bu dönemin beyin gelişimi, çocukların bilişsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimi için güçlü bir zemin oluşturur. Oluşan zemin sayesinde çocukların potansiyellerini açığa çıkarma ve üretken bireyler olabilmelerinin yolu açılmaktadır. Beyin gelişimi için ise çevresel etkiler ön plana çıkmaktadır” (MEB,2013: 12).

Çocuklar içinde bulundukları çevre ile etkileşim içindedirler. Potansiyellerini ortaya çıkarmada çevrenin etkisi büyüktür. Çünkü çevrenin çocuğa sunduğu olanaklar ile keşfetmesi, öğrenme çeşidi ve hızı yakından ilişkilidir. “Çocuğun gelişimi için gerekli zengin uyarıcı ortam ve zengin öğrenme olanaklarının sunulduğu yerler ise okul öncesi eğitim kurumlarıdır” (MEB,2013: 12).

Çocuğun gelişim sürecinde çevresel etmenlerin yanı sıra toplumsal değişkenler de etkilidir. Günümüzde toplumsal

değişkenlerin içinde de medya ön plana çıkmaktadır (İnanlı, 2008:34-53). Kitle iletişim araçlarından biri olan televizyon, geniş kitlelere kolayca ulaşması bakımından önemlidir. Teknolojinin gelişmesi sonucu internetin bulunuşu ile her ne kadar televizyonun etkisi azalsa da eğlendiriciliği, verdiği mesajlarla kitlelere ulaşması, bu sayede kitleleri eğitmesi ve yönlendirmesiyle yaygınlığı hala devam etmektedir (Ünal ve Durualp, 2012: 99).

Bu nedenle çizgi film ve animasyon filmleri çocukların yaş ve gelişim dönemi özellikleri dikkate alınarak, çok boyutlu gelişimlerinin desteklenmesi amacı güdülerek ve pedagogların görüş ve önerilerine başvurularak hazırlandığı takdirde çocuklar için eğlendirirken eğiten birer faydalı araç olabilirler. Ülkemizde yayınlanan çizgi filmlere yönelik araştırmalar incelendiğinde daha çok şiddet unsurlarının incelendiği ve programların değerler eğitimi açısından ele alındığı görülmektedir.

Hâlbuki çocuklar üzerinde çok yönlü ve önemli etkilerinin bulunduğu kabul edilen çizgi film ve animasyonlarda daha çok hangi gelişim alanlarına yönelik bilgi ve becerilerin kazandırılması, hangi gelişim alanlarına daha fazla yer verilmesi gerektiğinin ortaya konulması, çocukların tüm gelişim alanlarının eşit olarak desteklenmesi açısından önemli olmaktadır. Bu nedenle TRT Çocuk Kanalı tarafından bilişsel, dil, sosyal ve duygusal, motor ve öz bakım becerileri olmak üzere beş gelişim alanındaki kazanım ve göstergeler göz önünde bulundurularak 3-5 yaş grubu çocuklar için hazırlanmış Kuzucuk, Kare ve Ege ile Gaga adlı çizgi filmler, çocukların gelişim özellikleri bakımından örnek olarak verilebilir.

Kuzucuk çizgi filminde bilişsel gelişim alanında yer alan kazanımlara yönelik durum veya olaylara sıklıkla yer verilirken en

fazla nedensönuç ilişkisi kurma ve problemlere çözüm üretme kazanımları üzerinde durulmuştur (Şekil 7). “Sosyal duygusal gelişim alanında ise daha çok duygularını uygun yollarla gösterme kazanımına yönelik durumlara yer verilmiştir. Dil gelişimi alanında, dili iletişim amacıyla kullanma kazanımı çizgi filmde ağırlıklı olarak yer almıştır. Kuzucuk çizgi filminde motor gelişim alanına yönelik herhangi bir kazanım bulunmamaktadır. Öz bakım becerileri alanındaki kazanımlardan toplam üç kazanıma yönelik durum veya olay olduğu görölmüştür” (Cengiz, İlçi Küsmüş ve Ramazan, 2020: 281).

Şekil 7: TRT Çocuk Televizyonu Yapımı Kuzucuk (internet 7).

Ege ile Gaga çizgi filminde bilişsel gelişim alanına yönelik kazanımlar üzerinde sıklıkla durulduğu belirlenirken bilişsel gelişim alanındaki dikkatini verme, tahminde bulunma, algıladıklarını hatırlama, neden-sonuç ilişkisi kurma ve karşılaştırma yapma kazanımlarının birçoğuna yer verildiği tespit edilmiştir. “Ege ile Gaga çizgi filminde motor gelişim alanına yönelik herhangi bir kazanıma rastlanmazken sosyal duygusal gelişim alanında duygularını uygun yollarla gösterme ve dil gelişimi

alanında da yine dili iletişim amacıyla kullanma kazanımı en çok kullanılan kazanım olarak görülmektedir. Öz bakım becerilerine dayalı bir kazanım izlenmiştir” (Şekil 8) (Cengiz, İlçi Küsmüş ve Ramazan, 2020: 282).

Şekil 8: TRT Çocuk Televizyonu Yapımı Ege ile Gaga (internet 8).

Kare çizgi filmi izlendiğinde de diğer çizgi filmlerdeki gibi karşılaştırma yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma, dikkatini verme, tahminde bulunma, algıladıklarını hatırlama, problem durumlarına çözüm üretme, nesne veya varlıkları gözlemleme gibi çoğunlukla bilişsel gelişim alanına yönelik kazanımlara yer verildiği görülebilir (Şekil 9). Sosyal duygusal gelişim alanında ise yine birbirinden farklı kazanımlara yer verilmiş olup en çok duygularını uygun yollarla gösterme kazanımı yer almıştır. Dil gelişimi alanında diğer iki çizgi filmlerde olduğu gibi en fazla dili iletişim amacıyla kullanma kazanımı ön plana çıkmaktadır. Kare çizgi filminde, Kuzucuk ve Ege ile Gaga çizgi filmlerinden farklı olarak motor gelişim alanından yer değiştirme hareketleri yapma ve denge hareketleri yapma gibi iki kazanıma yer

verildiği görülmektedir. Öz bakım becerileri alanına ait sonuçlar incelendiğinde ise Kare çizgi filminde bu alana yönelik olarak yalnızca yaşam alanlarında gerekli düzenlemeler yapma kazanımına yer verildiği görülmektedir.

Şekil 9: TRT Çocuk Televizyonu Yapımcı Kare (internet 9).

5. Çizgi Film, Animasyon ve Çocuk Üzerine Değerlendirme

Temel eğitimi aile içinde başlayan çocuklar için aileden alınan doğru davranışlar ve alışkanlıklar hayata yön vermektedir. Temel eğitimi sağlam olmayan çocukların gelişimlerinde anormalliklere rastlanabilir. Bireydeki davranış bozukluklarının nedenleri araştırılırken çocukluk evrelerine ve aile içi iletişime-etkileşime bakılmaktadır. Tüm hayatı etkileyen aile içi iletişim-etkileşim, çocukların temel davranışlarını kalıcı etkilemektedir.

Çocukların evde yaramazlık yapmadan, uslu bir şekilde zaman geçirmesi için izlettirilen televizyon, ebeveyn ile çocuk arasındaki iletişimi-etkileşimi azaltırken çocukları televizyona bağlamaktadır. Bu durum ise televizyon bağımlısı yeni bir neslin yetişmesine neden olmaktadır. Bu duruma maruz kalan çocukları televizyonun zararlı etkilerinden asgari düzeyde etkilenmeleri

ve televizyonun faydalarından azami derecede yararlanabilmeleri için, görsel medya ürünlerinin belli ulusal ilkeler, eğitim-öğretim kriterleri, toplumsal kültür ve değerler kapsamında oluşturulmuş ve çocukların gelişim basamaklarına uygun olması gerekmektedir.

Yukarıda çeşitli başlıklar altında verilen bilgilere dayalı olarak çocukların ilk rol modellerinin genellikle çizgi film ve animasyon filmlerindeki kahramanlar olduğunu varsaydığımızda, bunların eğitime yardımcı etkin bir eğitim-öğretim materyali olarak kullanılması kolay olacaktır. Çocuklar, çizgi film ve animasyon karakterleri-kahramanları sayesinde temel kavramları kolayca öğrenebilmektedirler. Özellikle dikkat problemi olan ve derslerden çabuk sıkılan çocuklar için eğlendirici bir eğitim-öğretim materyali olarak çizgi film ve animasyonlar kullanılabilir.

Modern çağın insanı etkilediği en önemli alanlardan biri hem geliştirici ve ilerletici etkisiyle hem de yok edici ve olumsuz etkisiyle genelde medya, özelde de televizyon olmuştur. Küresel anlamda birçok yerel kültürü yok etme derecesinde etkileyen medya, özellikle de televizyon eğitimsel açıdan; hem yetişkinleri hem de çocukları model alma boyutunda olumlu yönlerinin yanı sıra olumsuz yönlerde de etkinliğini daha güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Tamiri mümkün olmayan zararlar verebilmektedir. Bu zararlar; şiddet, saldırganlık, cinselliğin ön plana çıkarılması, dengesiz cinsel gelişim bozuklukları, tüketim kültürünün çocukluk dönemlerinde aşılınmaya başlanması, bencillik, alkol, sigara gibi kötü alışkanlıklar, antisosyal kişilik gelişimi gibi istenmeyen davranışların çocuklara kazandırılmasını sağlayabilmektedir.

Güçlü bir öğrenme isteğine sahip olan çocukların, çevresinde olup bitenleri merak eden, kendisini birçok yönden var eden, gelişim basamaklarını doğru bir şekilde yaşaması gereken, sosyal ve duygusal gelişimini tamamlaması gereken, benmerkezci anlayışın yanında çevresindeki her şeyi canlı olarak algılaması (animizm), birçok soyut varlığa insani özellikler yüklemesi (antropomorfizm), çevresindeki her şeyi taklit etme gibi çevrenin de yardımıyla aşması gereken birçok özelliği bulunmaktadır.

Aslında bu özellikler, çocuğun sağlıklı gelişiminde ilk basamağı oluştururken, gelecekteki birçok yeteneğin gelişimine de dayanak oluştururlar. Özellikle de modelleme sürecinde çocuk, başlangıç düzeyinde sayılan bu özelliklerin de etkisiyle her şeyi alıcı bir zihinle önce taklit eder, ardından gelişime bağlı olarak onunla özdeşleşir ve nihai olarak benimser. Bu süreç yakın çevrenin olumlu katkılarıyla, ödül ve cezayla, kısaca pekiştireçlerle daha etkili ve daha hızlı bir şekilde gerçekleşir.

Sonuç

Görsel ve işitsel medyanın (televizyon, bilgisayar, cep telefonu ve tabletin insan hayatını etkilediği yadsınmaz bir gerçektir. Tüm bu teknolojik araçlar bireylerin farklı dünyalara açılmasında, bilgi çeşitliliklerini artırmada, kültürler arası etkileşimde, her türlü bilgiye erişmede görsel köprü görevi yapmaktadırlar. Bu bahsi geçen medya içerisinde çocuğun küçük yaşlarda tanıştığı iletişim aracı ise televizyondur. Televizyon teknolojisinde çocuklara hitap eden kanalların çeşitlenmesi, sayılarının artması, hareketli görüntü tasarımı olan reklamların etkileyici görüntüleri büyükler kadar onları da tüketim aurasının içine çekmektedir. Bu kanalların yayınları ağırlıklı olarak çizgi filmler ve tanıtım kuşaklarından oluşmaktadır. Çocukların sevdikleri ve

seyrederken de modellendikleri çizgi filmler olumlu katkı yapacağı gibi pedagojik açıdan pek değeri olmayan, gelişimini olumsuz etkileyen sonuçlar da doğurabilir. Bu bağlamda izlenilecek ve takip edilecek çizgi film ve animasyonların seçiminde doğru rehberlik edilmesi, onlarla birlikte izlenmesi ve filmin verdiği mesajların doğru anlaşılıp anlaşılmadığının tespiti gerekir. Çocuklar şiddet, sihir, büyü ve olumsuz macera içerikli çizgi filmlerden sakındırılmalıdır. Çünkü medya kuruluşları belirli ekonomik ve kültürel hedefler çerçevesinde çocuklara yönelik programlar üreterek, onların sosyal olayları, olguları, nesneleri, kişileri, hayatı nasıl algılayacakları noktasında eğitmekte, onların önemli bilgi ve sosyalleşme kaynağını oluşturmaktadır. Bu iletişim araçlarının çocuklar açısından cazibesi olağan bir şekilde artmış, aile, okul ve eğitim kurumları gibi ana aktörleri geri plana itmiştir. Dolayısıyla ebeveynler ve öğretmenler çocukların ilgi duyduğu, model aldığı ana aktörler olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda toplumların kültürel koservasyonu, ekonomik refahı, gelişmesi, yaşam standardının oluşturulması, üretici ve yenilikçi nesillerin yetiştirilmesi, çocuklara vereceği ufuk ve eğitim ile mümkündür. Medya etkileşim ürünü olan çizgi film ve animasyonlarla verilen eğitici mesajlar ne kadar kaliteli ise o ölçüde de teknolojik, ekonomik ve kültürel olarak o ülkenin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ağaç, S. ve Harmankaya, H. (2009). İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin giysi tercihleri ve giysi satın alma davranışlarına etki eden faktörler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1-14.
- Akça, F. ve Koç Çilekçiler, N. (2019). "Okul öncesi dönemdeki çocukların en çok etkilendiği çizgi film karakterleri ve bu karakterlerle özdeşleşmelerinin yol açabileceği dijital tehlikeler". *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, (6): 403-433. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.2.0053>
- Akinci A. & Güven G., (2014). Okul öncesi döneme yönelik çizgi filmlerde yer alan değerlere ait sözel ifadelerin sunumu: TRT çocuk kanalı örneği. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 429-445.
- Altaç, Ü. (1994). *Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aşçı, E. (2006). Televizyondaki çizgi ve animasyon karakterlerin farklı yerleşim yerlerinde yaşayan çocukların tüketici davranışlarına olan etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Atan, U. (2021). Sanat ve Çizgi Film-Animasyon. Geçen, F ve Aytac, A. (Editörler), *Sanat Alanları ile A'dan Z'ye Sanat* (s. 13-36) içinde. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ayrancı, Ü., Köşgeroğlu, N. ve Günay, Y. (2004). "Televizyonda Çocukların En Çok Seyrettikleri Saatlerde Gösterilen Filmlerdeki Şiddet Düzeyi". *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Vol. 5/s.133-135.
- Cengiz,Ö., İlçi Küsmüş,G. ve Ramazan,M.O. (2020). TRT Çocuk Kanalında Yayınlanan Çizgi Filmlerin Gelişim Alanlarına Göre Değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Vol.16(2): 271-287

- Cesur, S. ve Paker, O. (2007). "Televizyon ve Çocuk: Çocukların Tv Programlarına İlişkin Tercihleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 6/No.19/ s.107-108.
- Conners-Burrow N.A, Mckelvey & LM, Fussell JJ.(2011). "Social outcomes associated with media viewing habits of low-income preschool children". *Early Educ Dev.* (22):2: 256-273.
- Duran, S. (2011). *Çizgi Film Ne Zaman Sanat Oldu?* Rh+ Art Magazine: Türkiye'nin Güzel Sanatlar Dergisi. İstanbul: Antik Sanat Eserleri Tic. Ltd. Şti. Mayıs.
- Erez, M. (1996). *Canlandırma Sineması Dün, Bugün, Yarın.* (Hzl). S.M. Dinçer. *Türk Sinemasında Kısa Film: Kurmaca, Belgesel ve Canlandırma Sineması Üzerine Bir Soruşturma* içinde. Ankara: KİV Yayıncılık No:1, ss.273-278.
- Fouts, G., Callan, M., Piasentin, K. & Lawson, A. (2006). "Demonizing in children's television cartoons and disney animated films". *Child Psychiatry Hum Dev*, (37):15-23.
- Görmez, E. (2018). *Medya Okuryazarlığı Dersinin Çizgi Filmlerde Yer Alan Subliminal Mesajları Çözme Becerisine Etkisi Üzerine Bir Çalışma*. *International Journal of Language Academy*, 6(4): 97
- Henriot, J-J. (1982). *L'enfant, l'image et les média*, Editionsdt, France.
- İnanlı, M. S. (2008). *Televizyondaki çocuk programlarının beş-altı yaş çocukları için sözel şiddet ve antisosyal sözcükler içerme durumunun incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Karaboğa, M.T. (2018). *Medya Çağında Çocuk ve Çocuk Kültürü: Şiddet ve Tüketim Kültürünün Yansımaları*. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi* Cilt 2, Sayı 2, 2018, Sayfa 1-17
- Karatay G, Kesgin M. T.(2006). "Çocuk, televizyon ve şiddet", Hacettepe Üniversitesi Araştırma Görevlileri Sempozyumu Bildiri Kitabı: 129-148.

- Kuntsche, E. N. (2004). "Hostility Among Adolescent in Switzerland? Multivariate Relations Between Excessive Media Use and Forms of Violence". *Journal of Adolescent Health*, Vol.34/ s.230.
- MEB. (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Oruç, C., Tecim, E. ve Özyürek, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik Ve Çizgi Filmler. *Ekev Akademik Dergisi* Yıl: 15 Sayı: 48 (yaz)
- Peker, H. (1998). Din ve Ahlak Eğitimi. Samsun: Aksi Seda Matbaası.
- Sadioğlu, Ö., Turan, M., Deveci Dikmen, N., Yılmaz, M. & Özkan Muhtar, Y. (2018). Cartoons in Values Education: Example of 'Rafadan Tayfa'. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 19(3), 240-251. DOI: 10.17679/inuefd.333173
- Selçuk, Z. (2010). *Eğitim Psikolojisi*, Nobel, 18. Baskı, Ankara.
- Seven, S. (2008). Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Pegem Yayınları.
- Sevim, Z. (2013). Çizgi filmlerin değerler eğitimi bakımından karşılaştırılması. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Tezcan, G. B. (1990). *Animasyon Üretim Tekniklerinin Deneysel Analizi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Tozduman Yaralı, K. & Avcı, N. (2017). Bir Çizgi Filmin Popüler Kültür Açısından İncelenmesi: Rafadan Tayfa.
- Utma, S. (2022). "Çocuk-Medya Etkileşiminde Çizgi Filmlerin Rolü: Medya Okuryazarlığı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630- 631X) 8(59): 875-886
- Ülken, B. F. (2011). Televizyon izlemede anne-baba aracılığı ile çocukların saldırgan davranışları arasındaki ilişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11,1. 195-216.

Ünal, N. ve Durualp, E. (2012). Televizyonun okul öncesi çocuklar üzerindeki etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 93-104

İnternet Kaynakça

İnternet 1: *The Animated World Of McLaren*. Erişim:12Ağustos 2023, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1987-02-08-ca-1055-story.html>

İnternet 2: Rafadan Tayfa. Erişim:19 Ağustos 2023 <https://www.sine-cocuk.com/2016/11/rafadan-tayfa-tanitim-yazisi.html>

İnternet 3: İstatistiklerle Çocuk,2022. Erişim:18 Ağustos 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cocuk-2022-49674#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu-nun%20%26%2C5'ini%20%C3%A7ocuk%20n%C3%BCfusu%20olu%C5%9Fturdu&text=%C3%87ocuk%20n%C3%BCfusunun%20%51%2C3'y%C4%B1%C4%B1nda%20%26%2C5%20oldu.>

İnternet 4: Richie Rich. Erişim:19 Ağustos 2023 <https://www.buzz-feed.com/donnad/cartoon-characters-siding-with-the-1>

İnternet 5: Laura'nın Yıldızı. Erişim:19 Ağustos 2023 <https://www.dailymotion.com/video/x2vf1s6>

İnternet 6: Keloğlan Padişahın Rüyası. Erişim:19 Ağustos 2023 <https://tr.pinterest.com/pin/777926535622274400/>

İnternet 7: Kuzucuk/Aceleci Kuzucuk. Erişim: 20 Ağustos 2023. https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=n_Q9pt2nmX0

İnternet 8: Ege ile Gaga. Erişim: 20 Ağustos 2023. <https://www.dailymotion.com/video/x7uayqv>

İnternet 9: Kare/Dev Kovalar. Erişim: 20 Ağustos 2023. <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=GaxC04OyFRM>

Türk Basın Tarihinde Çocuk Dergilerine İlişkin

Literatür Taraması

Özgehan ÖZKAN *

Çocuklara Yönelik Yayınların Başlaması

Türk basın tarihinde çocuklara özel olarak çıkarılan yayınların başlaması Tanzimat dönemine rastlamaktadır (1839-1876). Batılılaşma çabalarının olduğu, pek çok alanda yeniliklerin yapıldığı bu dönemde geleceğin toplumunu inşa edecek olan çocukların da şimdiden öngörülen yapıda yetiştirmeleri gereği ortaya çıkmıştır. Geniş halk kitlelerine ulaşmanın başlıca aracı olan basın, hiç kuşkusuz çocuklara ulaşmanın da en hızlı ve en etkili yoludur. Bu amaçla onların ilgi alanlarına seslenecek, onları eğlendiren istenilen yönde mesajların verilebileceği uygun yayınların çıkarılması gerekmiştir. Ayrıca yine Batılılaşma çabaları dâhilinde toplumda yalnızca yetişkin erkeklerin değil, kadınların ve çocukların da aktif hayata daha çok katılması, onların beklentilerinin de daha görünür olması için basına görev düştüğü fikri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ilk çocuk dergisi olan Mümeyyiz 15 Ekim 1869 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Mümeyyiz ile atılan ilk adımın arkası gelmiştir. Tanzimat dönemi, II. Abdülhamid dönemi, Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet'in

* Doç. Dr., Özgehan Özkan, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ozgehan8@yahoo.com.tr

ilk yıllarından günümüze uzanan süreçte çocuk dergileri artmış ve çeşitlenmiştir. Hazine-i Eftal, Sadakat, Ayine, Arkadaş, Aile, Bahçe, Mecmua-i Nevresidegan, Çocuklara Arkadaş, Çocuklara Kıraat, Çocuklara Rehber, Çocuklara Talim, Çocuklara Mahsus Gazete, Çocuk Dünyası, Çocuk Duygusu, Kırılma, Çocuk Bahçesi, Musavver Küçük Osmanlı, Mekteblilere Arkadaş, Çocuk Dostu, Mini Mini, Küçükler Gazetesi, Hür Çocuk, Gülbüz Türk Çocuğu, Çocuk dergisi, Çocuk Sesi, Yavrutürk, Bizim Mecmua, Yeniyol, Musavver Çocuk Postası, Çıttı Pıttı, Resimli Dünya, Haftalık Resimli Gazetemiz, Sevimli Mecmua, Mektepliler Alemi, Çocuk Dünyası, Çocuk Yıldızı gibi dergiler bu süreçte çıkan çocuk yayınları arasında sayılabilir.

Türk basın tarihinde 1869 yılında Mümeyyiz ile başlayan çocuk dergiciliğinin küçüklerin okuma alışkanlığı kazanmasında, okumayı, araştırmayı, yeni bilgilere nüfuz etmeyi sevmesinde, bilimsel konuları merak etmesinde, edebi metin okuma zevkinin gelişmesinde çok önemli bir işlevi yerine getirdiğini ifade etmek mümkündür. Bu dergilerde çocukların anlayabileceği dil ve üslup ile hazırlanmış zengin bir içerik sunulmuştur. Çocukları sıkmadan, görseller ile zenginleştirilmiş, bilgilendirmeyi onların yaşına göre eğlence haline getirmiş dergiler hazırlanmıştır. Fen bilimleri alanında sadeleştirilmiş bilgiler, Türk ve yabancı yazarların çocuklar için yazılmış öyküleri, eğlendirirken akıl yürütme becerisi kazandıran bilmeceler, mizah duygusunu geliştiren karikatürler, fıkralar çocukların ilgisini çekmiş ve okuma alışkanlığı kazanmalarında yararlı olmuştur. Günümüzün çocukları artık internet kullanımının içine doğmaktadır. Dolayısıyla çocuk dergilerinin önceki zamanlarda gördüğü ilgi ve yarattığı heyecandan günümüzde uzaklaştığını ifade etmek mümkündür.

Bugün de çeşitli yaş gruplarına uygun çocuk dergileri çıkmaktadır. Ancak internet ile birlikte gelen hız ve ilgi çekici oyunlar ile rekabet etmesi son derece zor görünmektedir. İnternetin getirdiği hız ve çeşitlilik, çocukların sıkıldığı anda sağ üstteki çarpıdan içeriği kapatıp sınırsız yeni içeriklere erişebildiği bir dünya yaratmıştır. Böylesi bir dünyanın içine doğan çocukların bir sonraki haftaya veya aya kadar aynı kalacak bir dergi ile zaman geçirmesini sağlamak son derece zordur. Bu nedenle dergilerin içeriklerini daha zengin görsel malzeme ile destekleyip, çocuğun gelecek sayıyı merakla beklemesini sağlayacak yaratıcı içeriklerle donatılması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünü Türk basınında geçmişten günümüze çocuk dergilerine ilişkin yazılmış bilimsel makaleler ve kitaplar ile ilgili literatür taraması oluşturmaktadır.

1-Artık Yayınlanmayan, Eski Tarihli Çocuk Dergilerine Yönelik Belli Bir Konu Özelinde Değerlendirme Yapılan Araştırmalar

Şimşek (2001) tarafından yazılan “XIX. Yüzyıl Çocuk Dergiciliği ve Eğitsel İşlevleri Üzerine” adlı makalede çocuklara yönelik süreli yayınların birincil işlevinin eğitim olduğu vurgulanmaktadır. Bu ilk ve en önemli işlevi sırasıyla öğreticilik işlevini yerine getirmek, eğlendirici olmak ve günlük yaşamda karşılaşılan problemlerin çözümü ile ilgili pratik bilgiler vermek işlevleri izlemektedir. Makalede çocuk süreli yayınlarının başlangıcından günümüze uzanan gelişim çizgisi izlendiğinde ilk dergilerin eğitim amaçlı olarak çıkmaya başladığı ifade edilmektedir. Eğitim işlevinin önemi anlatılırken bu ana fikri desteklemek üzere

Batı’da yayınlanan ilk çocuk dergilerinde savunulan temel ilkeler aktarılmıştır. Bu ilkeler:

- a- Çocuk ve gençler için sınırlı bir ebeveyn otoritesi,
- b- Çocukların yapısına ve ruhsal durumuna uygun bir eğitim uygulanması,
- c- Çocukların oyun oynama ihtiyacını karşılayacak kadar zaman bırakılabilen bir eğitim sistemi,
- d- Çocuklar ve gençlerin zevkle ve severek öğrenebilecekleri bir müfredat,

e- Çocukların ve gençlerin vücut gelişimlerine yardımcı olacak spor derslerinin programlara alınması şeklinde sıralanmıştır. Yazar, bu ilkelerin 19. Yüzyılda yayınlanan çocuk dergilerinde de geçerli olduğunu belirtmektedir. Tanzimat ve Mutlakîyet dönemlerinde ise ilk madde hariç diğer maddelerin çocuk dergilerinde geçerli olduğu tespiti yapılmıştır.

Şimşek (2002), “Tanzimat ve Mutlakîyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi” adlı doktora tezinde çocuk dergilerinin Türklerin yakın geçmişteki eğitim anlayışını ortaya koyan önemli bilgi kaynağı niteliğinde olduğu belirtildikten sonra Tanzimat (altı örnek dergi) ve Mutlakîyet (on iki örnek dergi) döneminde çıkan çocuk dergilerini eğitim unsurunu merkeze koyarak incelemektedir. Dergilerin döneminin eğitim anlayışını ortaya koyabilmek için şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Çocukluk ve eğitim kavramlarının tarihsel ve kuramsal çerçevesi nedir?
- Çocukluk ve eğitim kavramları, Tanzimat ve Mutlakîyet dönemlerindeki çocuk dergilerinde nasıl yer almıştır?
- Çocuk dergilerindeki çocuk imgeleri nelerdir?

-Çocuk dergilerindeki temel eğitim görüşleri ve eğitim konusundaki farklı yaklaşımlar nelerdir?

-Çocuk dergilerinde, çocuk eğitimi konusundaki temel görüşler nelerdir?

-Tanzimat ve mutlakiyet dönemlerinin çocuk dergilerine yansıyan başlıca eğitim ve uygulamaları ve sorunları nelerdir?

Dergilerin eğitim yönünden analiz edilmesinde ilköğretim kademesindeki okulların programlarında bulunan ders başlıklarıyla örtüşen öğretim konuları belirlenmiş ve dergi içerikleri buna göre değerlendirilmiştir. Tanzimat dönemi dergilerinin amaç ve içerik bakımından benzer nitelikte olduğu ortaya konmuştur. Bu dergilerin eğitim konularına ağırlık verdiği, okulda verilen eğitime destek olacak türde bir içerik oluşturduğu saptanmıştır. Mutlakiyet dönemi çocuk dergilerinde gerek teknik gerekse içerik bakımından gelişme kaydedildiği ortaya konmuştur. Bu dönem dergilerinde kadın yazarların da yazmaya başlaması önemli bir farklılık olarak saptanmıştır. Bu kadın yazarlarının çoğunun eğitimci ve edebiyatçı olması derginin eğitim içerikli yapısına olan etkisi itibarıyla önem taşımakta olduğu vurgulanmıştır.

Okay (2006), "Eski Harfli Çocuk Dergileri" başlıklı çalışmasında 1928 yılında yeni Türk alfabesinin kabul edilmesine kadar olan dönemde çıkan çocuk dergilerini genel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Çalışmasında bilinen eski harfli çocuk dergilerinin tamamının bir listesine de yer vermiştir. Bu çocuk dergilerinden çocuk edebiyatının oluşmasına katkı sunanları da tespit etmiştir. Türk basın tarihinin ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'den (1869) başlayarak bu dergilerin başlıca işlevinin eğitmek ve yönlendirmek olduğunu ortaya koymuştur. Bu tespiti yapmasında

dergilerde yer alan hikâye ve hatta şiirlerin didaktik yönünün ağır basmasına yönelik bulguları etkili olmuştur. Çocuk dergilerinin çocuk edebiyatına olan katkıları ile ilgili olarak özellikle “Arkadaş” dergisi üzerimde durmuştur. Bu derginin mukaddimesinde çocuklar için onlara özel bir edebiyat anlayışının var olması gerektiğinin belirtildiğine dikkat çekilerek, içeriğinde de bu ilkeye uymaya özen gösterildiğini ortaya koymaktadır.

Durmuş’un (2007) kaleme aldığı “1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine” adlı yüksek lisans tezinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılılaşma sürecinin bir parçası olarak başta Fransa olmak üzere Batı ülkelerinden Türkçeye çevrilen çocuklara yönelik metinler üzerinde durulmuştur. Batı’dan çevrilen çocuklara yönelik içeriklerin yer aldığı Çocuklara Rehber, Çocuk Bahçesi, Musavver Küçük Osmanlı ve Mekteblilere Arkadaş adlı yayınlar ele alınmıştır. Makalede ele alınan bu dört dergideki çeviriler türlerine göre (Hikâye, gezi yazısı, makale, mektup, özdeyişler, şiir, masal, roman, fabl, anı, deneme, nutuk) ve kaynak edebiyatlara göre (Fransız edebiyatı, Alman edebiyatı, Rus edebiyatı, İngiliz edebiyatı) tasnif edilmiştir. Araştırmada çocuklar için yapılan çevirilerin yetişkinler için yapılanlardan belli noktalarda farklılıklar taşıdığı tespit edilmiştir. Örneğin yetişkinlere yönelik çevirilerde metnin aslına sadık kalınırken, çocuklara yönelik çevirilerde çocuğun içinde bulunduğu toplumsal yapı ile uyum sağlayacak şekilde bir çeviri olmasına dikkat edilmektedir. Ayrıca eserin dili de çocukların anlayacağı şekilde sadeleştirilmektedir. Çevrilecek metnin çocuklara uygun olmayan bazı yönleri olduğuna karar verilmişse orijinal metin büyük değişikliğe de uğratılmaktadır.

Çevirilerde çocuğun sözcük dağarcığının geliştirilmesine özen gösterildiği de tespit edilmiştir.

Sarıkaya (2010), “Türk Çocuk Dergilerinde Tarih 1918-1931” adlı makalesinde çocuk dergilerinin tarihi bilgiler aktarılacak suretiyle ulus devlet fikrinin yaratılmasında önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu dergilerin amacının, ulus devlet fikrinin kökleşmesi, ümmetten millete geçişin çocuklar tarafından içselleştirilmesi ve çağdaşlaşma yolundaki engellerin aşılmasında yeni nesle tarihsel bilincin verilmesi olarak ortaya konmaktadır. Makalede araştırmaya konu olan dergiler şunlardır: Sevimli Mecmua, Bizim Mecmua, Gülbüz Türk Çocuğu, Yeni Yol, Çıtı Pıtı, Çocuk Dünyası ve Resimli Dünya. Bu sayılan dergilerin işlediği Türk tarihine ilişkin konuların işleniş biçimi ele alınmış ve çocuklara verilen mesajlar ortaya konmuştur.

Alabaş (2014) tarafından yazılan “Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim ve Tarih Anlayışı Açısından İncelenmesi (1928-1950)” adlı doktora tezinde Gülbüz Türk Çocuğu, Çocuk Dergisi, Çocuk Sesi, Yavrutürk adlı çocuk dergilerinden oluşan örneklem nitel analize tabi tutulmuştur. Bu dergilerin amacı, içeriği, hedef kitlesi, etkisi ve okuyucu görüşleri değerlendirilmiş ayrıca dergilerin eğitim anlayışı, çocukluk anlayışı ve tarih anlayışı da niteliksel analiz ile ele alınmıştır. Örneğin Gülbüz Türk Çocuğu dergisinin amacının gülbüz Türk çocuğu yetiştirmek olduğu, gülbüz Türk çocuklarından kuvvetli ve sağlam bir Türk milleti meydana getirmek amaçlandığı tespit edilmiştir. Derginin içeriği araştırıldığında ise derginin kendisini “Cumhuriyete layık yeni nesil yetiştirebilmek için nazar-ı dikkate alınacak” konuları işleyecek bir dergi olarak tanıttığı görülmektedir. Makalede diğer üç dergi de bu şekilde analize tabi tutularak

Cumhuriyetin ilk yıllarında nasıl bir Türk çocuğu inşa edilmek isteniyor sorusuna yanıt aranmıştır. Bu dergilerin okuyucuları üzerinde tarih aracılığı ile kimlik inşa etme uğraşında olduğu, toplumun geleceği ve ortak malı olarak görülen çocuklarda Türklük bilinci, vatan sevgisi, medenilik özelliği ile sosyalleşme bilinci yanında gürbüzlük, çalışkanlık, doğruluk, tutumluluk gibi bireysel gelişim ile ilgili değerler kazandırılmak istendiği saptanmıştır.

Ungan ve Yiğit'in (2014) "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları" adlı makalelerinde Türkiye'de çocuklara yönelik süreli yayınların başlangıcından günümüze tarihçesi araştırılmıştır. Cumhuriyetin ilanından önce toplam 50 adet süreli çocuk yayını olduğu ve bunların eğitim odaklı olduğu saptanmıştır. Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadar çıkan çocuk dergilerinde vatan ve millet sevgisini arttırmaya yönelik yayınların artış gösterdiği belirtilmiştir. Çocuk dergilerinin 2000'li yıllara kadar artarak varlığını sürdürdüğü kaydedildikten sonra halen kaliteli dergiler olmakla birlikte zamanın tüketim odaklı anlayışının daha düşük nitelikli yayınlardaki artışa da neden olduğu şeklinde bir saptama yapılmıştır. Betimsel tarama yöntemi ile yapılan araştırmada Cumhuriyet öncesinde çocukları ahlaklı ve faziletli yetiştirmeye, sosyal ve siyasal gelişmelerden haberdar etmeye yönelik yayın yapıldığı ortaya konmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra vatanını milletini seven, Atatürk ilk ve inkılaplarını benimseyen "ideal" çocuğun inşa edilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir.

Köse (2015) "Osmanlı'da Eğitimin Modernleşme Hareketleri: Dönemin Çocuk Mecmualarında Eğlence ve Eğitim Yaklaşımları (1869-1922)" adlı makalesinde çocuk dergilerinin iki ana

işlevinden, eğitim ve eğlendirme yönünden değerlendirme yapmıştır. 53 yıllık dönemi kapsayan araştırmasında bu süreçte çıkan dergileri taramış ve eğlendirirken eğitime politikasını benimseyen 40 dergi saptamıştır. Bu 40 dergi içinden 15 sayı yayında kalmayı başarmış olanlar seçilerek eğlence ve eğitimin bir arada nasıl işlendiği tespit edilmiştir. Makalede ilk olarak Türk basın tarihinin ilk çocuk dergisi Mümeyyiz'in şekil ve içerik niteliklerinin eğitim ve eğlendirme ile olan ilişkisi ortaya konmuştur. Makale Mümeyyiz'den sonra Sadakat, Eftal, Arkadaş gibi diğer bazı dergiler de şekil ve içerik bakımından eğitim ve eğlendirmeyi ne şekilde harmanlayarak okurlara ulaştığı tespit edilmektedir. Makalede Osmanlı-Rus Savaşı sonrası çıkan dergiler için ayrıca başlık açılmıştır. 19.yy.ın en çok toprak kaybedilen ve ağır bir ekonomik buhrana neden olan bu zor sürecin çocuk dergilerine yansımış olduğu belirtilmektedir. Ağır yenilginin doğal bir sonucu olarak milliyetçilik duygularının arttığını ve bunun da çocuk yayınlarına yansıdığı tespit edilmiştir. Çocuk dergilerini etkileyen bir diğer durumun ise I. Meşrutiyetin ilanı sonrası gelen kısa süreli hürriyet ortamı olduğu, bunu takip eden zamanda II. Abdülhamid'in 1908'deki II. Meşrutiyet ilanına adar süren sansür ve sıkı kontrol dönemi olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde çocuk dergilerinin ülke gerçeklerinden uzaklaşarak eğlendirirken eğitime işlevini sürdürmeye çalıştıkları belirtilmiştir.

2-Artık Yayınlanmayan, Eski Tarihli Bir veya İki Örnek Dergi Üzerine Değerlendirme Yapılan Makaleler

Yaşar'ın (2001) kaleme aldığı "İlk Çocuk Dergilerinden Mümeyyiz" adlı yüksek lisans tezinde bilinen ilk çocuk dergisi Mümeyyiz incelenmiştir. Araştırmada 49 sayı yayınlanan derginin tüm sayıları değerlendirilmiştir. Araştırmada önce çocuk

edebiyatına genel bir bakış açısı sunulmuştur. Yurt dışı ve Yurt içinde çocuk edebiyatının dünden bugüne izlediği yol hakkında genel bilgi verilmiştir. Daha sonra araştırmanın ana konusu olan Mümeyyiz dergisi üzerinde durulmuştur. Derginin şekil özellikleri, içeriği, hangi konularda yazılara yer verildiği, seri olarak devam eden konuların neler olduğu ve derginin yayınlandığı dönemdeki yeri anlatılmıştır. Tezde son olarak Mümeyyiz dergisinin tam metni değerlendirilmiştir. Yazar, derginin bulunduğu kütüphanelerden bazılarının kapalı ve yararlanma imkânı kısıtlı olmasından dolayı ulaşamadığı altı sayının dışında 44 sayının metnini dipnotlar ekleyerek aktarmaktadır. Araştırmada derginin içeriği ile ilgili olarak verilen bilgiler şu şekildedir: Derginin tamamında çocukların terbiyesi, ahlaklı olmaları, padişaha, hocaya, anaya ve babaya özetle bütün büyüklere saygılı davranmaları öğütlenmektedir. Çocukların daima okuması yazması gerektiği telkin edilmektedir. Bütün bu öğütler onların anlayabileceği şekilde sade bir dil ile ifade edilmiştir. Yazar, dergide dönemin diline göre nispeten sade bir dil kullanıldığını tespit etmiştir. Dergide ayrıca çocukların zevkle okuyacağı hikâyeler, anlatılan bu hikâyelerden çıkarılabilecek dersler, okul hayatlarında onlara yararlı olabilecek eğitici ve öğretici yazılar, onların ahlaklı ve iyi bir insan olabilmesi için öğüt veren metinler, çeşitli okullardan haberler, okuyucu mektupları, ilerleyen sayılarda bilmeceler ve nükteli küçük hikâyeler yayınlanmıştır. Son sayılara doğru Prusya-Fransa savaşı ile ilgili Paris kaynaklı haberlere de yer verilmiştir. Ayrıca bazı sayılarda küçük birkaç ilan da yer almıştır.

Balcı'nın (2003) "Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk dergileri ve Çocuklara Rehber" adlı makalesi, çocuk dergilerinin okuma eğitiminde ne şekilde kullanıldığı konusunu Çocuklara Rehber

adlı dergi örneğinde araştırmaktadır. Çocuklara okuma eğitiminin kazandırılabilmesi için hangi metinlere yer verildiği, bu metinlerin içeriğinin ne şekilde inşa edildiği bu makalede araştırılır meseledir. Çocuklara Rehber dergisinde eğitimin eğlendirme ile birlikte aktarıldığı tespit edilmiştir. Ahlaki-fenni hikâyeler, seyahatnameler, fıkralar, bilmece ve okullara ait haberler ile zenginleştirilmiş dergi içeriğinin çocukları okumaya ısındırırken eğlenceli zaman geçirmelerini de sağlamaktadır. Derginin dil konusunda da sadelikten yana olduğu belirtilmektedir. Derginin birincil işlevi eğitim ve okuma eğitimine destek olmak olsa da ahlaki değerlendirme kazandırma amacı da önemlidir. Dini ve ahlaki değerleri kazandırmaya yönelik yazılar da dergide yer almaktadır. İnsanların güvenlerini kötüye kullanmama, insan haklarına riayet, iyilikleri örnek almak gerektiği, her işi zamanında yapma, çalışkanlık, namus, kanaatkârlık, vatan sevgisi, sırt tutma, daima iyilikten yana olma, fedakârlık, hayvan sevgisi, kötü arkadaşlardan uzak durma, yardımseverlik, Allah inancı, eğitimin önemi, anne-babayı sevmek ve saymak, yasalara uyma, terbiye, cömertlik, insanları küçük görmeme gibi akla gelebilecek bütün olumlu değerler metin içlerinde mesaj olarak kullanılır. Bu mesajlar bir olayın içindeki kahramanın ağzından verilebildiği gibi, manzume, düz yazı veya vecizelerle doğrudan ifade de edilmiştir.

Bayram'ın (2005) "Türk Edebiyatında İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz (1869-1870)" adlı makalesi, Mümeyyiz dergisi hakkında genel bir bilgi sunmaktadır. Mümeyyiz'in çıkış amacının iyi ahlak ve terbiyenin yanı sıra eğitim vermek olduğu belirtilmiştir. Derginin toplam 49 sayı çıktığı, bunun dışında 17. Sayı adı altında fakir ve kimsesiz çocuklara yardım amacıyla toplumsal

destek sağlamak için özel bir sayı daha çıkarıldığı ifade edilmiştir. Derginin şekli özelliklerine dair de bilgi verilen çalışmada bazı baskılarda küçük bir takım dizgi hataları, imla ve noktalama ile ilgili bazı eksiklikler olduğu belirtilmiş, bunlara örnekler verilmiştir. Bu eksikliklerin dönemin koşullarına göre önemsiz ve hatta “hiç” hükmünde olduğu da makalede yapılan tespitler arasındadır. Makalede derginin içeriği de yazar tarafından yapılan bir sınıflandırma ile ortalara konmuştur. Bu sınıflandırma şu şekildedir:

- Gazeteye ilgili notlar, duyurular, haberler
- Zekâ soruları ve cevapları
- Haber metinleri
- Reklam ve Duyurular
- Latifeler
- Mektuplar (varakalar)
- Hikâyeler
- Fabl ve masallar
- Nasihat ve uyarı metinleri
- Ansiklopedik metinler
- Ahlaki metinler
- Öğretici metinler

Makale, Mümeyyiz dergisinin zengin bir içeriğe sahip olduğunu; eğitici, öğretici, eğlendirici metinler ile çocukların ilgisini çekebilecek bir yayın olduğunu, üstelik çocuk yayıncılığında ülkede ilk dergi olmasına rağmen son derece başarılı bir çizgi yakaladığını tespit etmektedir.

Öğüt'ün (2006) “Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi” adlı yüksek lisans tezinde

1923 ve 1926 yılları arasında toplam 113 sayı yayınlanmış olan Yeni Yol dergisi incelenmiştir. Yazar, tüm sayıların kütüphanelerde bulunamadığını, bu nedenle 110 sayıya ulaşabildiğini belirttikten sonra araştırmanın amacını Yeni Yol dergisinin çocuk eğitimi ve çocuk dünyası açısından ne derece etkili olduğunu ortaya koymak olarak ifade etmiştir. Yeni yol Dergisinin çocuk eğitimindeki işlevini ortaya koyabilmek için tezde şu sorulara yanıt aranmıştır:

-Çocuk eğitiminde şiirlerin önemi nedir ?

-Kahramanlık ve bağımsızlık konulu hikâyelerinin çocuk eğitimine etkisi nelerdir?

-Aklın ve zekânın önemini konu alan hikâyelerin çocuk eğitimindeki önemi nedir?

-Olumsuz davranışları konu alan hikâyelerle çocuk eğitimi arasında nasıl bir ilişki vardır?

-Masallar ve fablların çocuk eğitime katkıları nelerdir?

-Diğer türlerle kıyaslandığında, romanların çocuk eğitimindeki etkisi veya etkileri nelerdir?

-Çocuklarına zekâ gelişimlerinde bilmecelerin rolü nedir?

Yazar bu sorular doğrultusunda şu sonuçlara varmıştır: Yeni Yol' da 246 bilgi veren parça, 203 hikâye, 78 şiir, 62 masal, 42 sohbet, 26 oyun, 25 anı, 11 fabl, dokuz roman, dokuz gezi yazısı, yedi mektup, altı biyografi, altı eleştiri türünde yazı bulunmaktadır. Hikâyelerin diğer edebi türlerden fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Hikâyeler de konularına göre şehitlik, kahramanlık ve bağımsızlık başta olmak üzere çocuklara vatan sevgisi ile ilgili mesajlar veren içeriktedir. Hikâyelerde çoğunlukla model gösterme yöntemine başvurulduğu, böylece küçük okuyucuların olumlu davranışlar kazanıp, olumsuz davranışlardan uzak kalmaları

yönünde eğitilmelerinin amaçlandığı tespit edilmiştir. Tezde Yeni Yol dergisinin yayınlanmaya başladığı tarihten itibaren Atatürk'ü ve Cumhuriyet'i desteklediği, başta Mustafa Kemal olmak üzere ordunun diğer değerli komutanlarını konu edinen şiirlere yer verdiği de ortaya konmuştur.

Arslan (2007), "Mümeyyiz Dergisindeki Dini Motiflerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde bilinen ilk çocuk dergisi olan Mümeyyiz'deki dini motifleri konularına göre din eğitimi ile ilişkilendirerek tasnif etmektedir. Araştırmasında dergideki dini motifler arasında önemli gördüklerini değerlendirmeye tabi tutmuştur. Mümeyyiz dergisinde "Allah" ifadesinin kullanılış biçimleri, dergide Allah'ın vasıflarının ne şekilde anlatıldığı, Allah sevgisi, Allah korkusu, Allah'a sığınma, Allah'a tevekkül, Allah'ın rızası, İlim öğrenmenin Allah katındaki değeri gibi konuların ne şekilde işlenerek çocuk okurlara yansıtıldığı değerlendirilmiştir. Dini motiflerden bir diğeri olarak peygamber inancı, peygamberlik ve model alma ilişkisi konuları ele alınmıştır. Ahret inancı da dergide işlenen dini motiflerden bir diğeridir. Ahret kavramının kullanılış biçimleri, dünya ve ahret hayatının bir sütun olmasına dair mesajlar, ahret inancının insanın davranışları üzerindeki olumlu etkilerine ilişkin verilen mesajlar, ilim öğrenmenin dünya ve ahrette karşılığı konusunda verilen mesajlar da tezin incelediği konular arasındadır. Tezde dini simgeler de tasnif edilerek incelenmiştir. Sonuç olarak dergide genel olarak kullanılan dilin yayınlandığı döneme göre sade olduğu, günümüz dergileri ile karşılaştırıldığında Mümeyyiz'de yer alan birçok bölümün günümüz dergilerinde de olduğu tespit edilmiştir. Dini motifler ve din eğitimi bakımından ise dergide Allah'a tam bir teslimiyet olacak şekilde

içerik oluşturulduğu, tevekkülün yoğun şekilde üzerinde durulan bir kavram olduğu, Allah inancından sonra en fazla ahret inancının geçtiği tespit edilmiştir.

Özdemir'in (2008) yazdığı "Çocuk Dünyası Dergisinde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde çocuk dergilerinde çocuğun farklı kültürlerle tanışabilmesi için çeviri metinler yayınlandığı, Çocuk Dünyası dergisinde de çok sayıda çeviri metin bulunduğu bunun nedeninin de çocuk edebiyatı alanındaki boşluğun doldurulmak istenmesi olduğu belirtilmiştir. Tezde çeviri metinler sırasıyla yazar adına göre, eser adına göre indekslenmiş, ayrıca masal, hikâye, fabl, biyografi, roman, gezi mitoloji, sohbet, efsane, anı gibi seçme metinler de tasniflenerek ortaya koyulmuştur. Güncelliğini günümüzde de koruyan Andersen ve Grimm masallarının Çocuk Dünyası dergisinde yer alarak bir anlamda öncülük ettiği ortaya konmuştur. Bu metinlerde öğreticilik amacının önde geldiği belirtilmektedir. Masallar dışında değişik kültürleri tanıtan parçalarda farklı insanların yaşam tarzlarının yansıtıldığı, bu metinlerde sohbet havasının sezildiği ve sade bir dil kullanıldığı ortaya konmuştur. Derginin amacının çocukların özgür birey olarak yetişmesini sağlamak, vatan ve millet sevgisi aşmak, iyi ve kötü davranış arasındaki farkları anlamalarını sağlamak, kişiliklerini oluşturmak, karar verme güçlerini geliştirmek, eleştirel bakış açısı geliştirmelerini sağlamak olarak tespit edilmiştir.

Küçük (2008), "Talebe Defteri Çocuk Dergisi (İndeks, Seçme Metinler, Değerlendirme ve Sözlük)" adlı yüksek lisans tezinde toplam 68 sayı çıkan ve 12 yaş üzeri çocuklara seslenen Talebe Defteri dergisinin içeriğinin daha iyi tanıtılabilmesi ve bundan sonra yapılacak çalışmalara zemin hazırlaması amacıyla seçme

metinlerin oldukça zengin tutulduğu ifade edilmektedir. Tezde öncelikle yazar ve konu adlarına göre indeks yapılmış ve kapsamlı bir sınıflandırma ortaya koyulmuştur. Daha sonra tezin asıl konusu olan seçme metinler tasniflendirilmiştir. Seçme metinler de kendi içinde makaleler, şiirler, hikâyeler, hatıralar, seyahatler, masallar, mektuplar, romanlar, tiyatro, monolog, diyalog, eğlenceli yazılar, çeviriler olmak üzere alt başlıklar altında tasniflenerek değerlendirilmiştir. Örneğin Seyahatler başlığı dâhilinde ele alınan metinlerden biri “Kadıköy Numune Mektebi’nin Bursa Seyahati” adlı yazıdır. İmzasız olarak yayınlanan metin, Kadıköy Numune Mektebi öğretmenleri, öğrencileri, İstanbul Maarif Müdürü ve Tedrisat-ı İbtidaiye meclis azasının Osmanlı (Nilüfer) vapuru ile Mudanya’ya doğru yola çıkışları ile başlayan seyahati anlatılmaktadır. Tez, derginin bütün içeriğini tasnifleyerek okurlara aktarmaktadır.

Taş’ın (2008) “Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Çocuk Eğitime Katkısı ve Milliyet Kardeş Dergisi” adlı yüksek lisans tezinde bir çocuk dergisinin çocuk eğitime olumlu yönden katkı sağlayabilmesi için ne şekilde olması gerektiği, Milliyet Kardeş dergisi üzerinden incelenmektedir. Tezde öncelikle çocuk eğitiminde ailenin rolü, okulun rolü, medyanın rolü değerlendirilmiştir. Daha sonra eğitim üzerinde genel olarak çocuk dergilerinin nasıl bir rolü olduğu incelenmektedir. Konu bir adım daha özele indirilip daraltılarak Türkiye’de çocuk dergileri ele alınmaktadır. Bu genel çerçevenin ardından Milliyet Kardeş dergisi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Tezde Milliyet Kardeş özelinde yapılan bu araştırmanın amaçları şu şekilde belirtilmektedir:

-Milliyet Kardeş Dergisi hakkında bilgi edinmek,

-Derginin iyi çocuk yazını niteliği taşıyıp taşımadığını araştırmak,

-Milliyet Kardeş Dergisi'nin çocuklar için sakıncalı yönleri olup olmadığını belirlemek,

-Çocuklara okuma alışkanlığı kazandırma konusunda yeterli olup olmadığını ortaya koymak,

-Yazılı basın içerisinde yer alan Milliyet Kardeş Dergisi'nin eğitim işlevini yerine getirip getirmediğini belirlemek.

Bu amaçlar doğrultusunda Ocak 1988 tarihli 70. Sayı ile Aralık 1988 tarihli 81. Sayı da dâhil olmak üzere derginin son 12 sayısı incelenmiştir. Bu incelemeye derinin ön ve arka kapakları da dâhil edilmiştir. Derginin 7-12 yaş grubuna seslendiği belirtildikten sonra çocuklara somut gerçeklik sağlamaya çalıştığı belirtilmektedir. Derginin gerçeküstü kahraman ve konulardan uzak durduğu, çocukların analitik düşünce yapısına kavuşmaları için bilimsel konulara da yer verdiği tespit edilmiştir. Çocukların dergiye bizzat katılımı için teşvik edildiği, onlara muhabir veya yazar olma imkânı tanındığı da tezin saptamalarından bir diğeridir. Dergi kapağında ise zamanının çocuklara örnek olacak nitelikleri taşıyan kişiler olmasına özen gösterildiği belirtilmektedir. Taş, tezinde kapakta yer verilen kişilerin mesleklerinde başarılı simler arasından seçildiğini, günümüzden o güne bakıldığında bu seçimlerin hiç de yabana atılmayacak seçimler olduğunu, kapak fotoğrafları kullanılan kişilerin bugün eriştikleri ünden ve saygınlıktan da anlaşıldığını vurgulamaktadır.

Tezde sonuç olarak derginin çok satılır olmasında içeriği kadar dergi ile birlikte verilen hediyelerin de etkili olduğu, renkli ve bol resimli oluşunun çocukların ilgisini çektiği, kapağında çocukların sempatisini kazanmış ünlülerin fotoğraflarının

kullanıldığı vurgulanmıştır. Resimlerin yalnızca çizgi romanlardan kaynaklanmadığı, derginin resme ve illüstrasyona çok önem verdiği belirtilmektedir. Çocuğun görerek öğrenmesinin daha kalıcı ve etkili olacağı fikrinden hareketle hikâye, şiir gibi metinlerde de mutlaka konu ile ilgili resme yer verildiği tespit edilmiştir. Uzmanların bol resim kullanmanın eğitim açısından faydalarını belirttiği ancak bunda resmin içeriğinin ve kalitesinin büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Derginin sade bir dil kullandığı, çocukların anlayabileceği düzeyde kavramların ve konuların işlendiği de yine tezin bir diğer saptamasıdır.

Küçük (2010), “İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete” adlı makalesinde dergiyi genel yapısı itibariyle değerlendirmiştir. Şiir, fabl, hikâye, roman, tiyatro, anı, biyografi, gezi yazısı, mektup türünde eserlerin yer aldığı; otoriter anlayışla kaleme alınan bu eserlerde iletinin öne çıktığı ve sanatsallığın geri planda kaldığı kaydedildikten sonra sekizinci ciltten itibaren yoğunlaşan çeviri metinler ile bu eksikliğin giderildiği belirtilmektedir. On iki yıl boyunca çıkan Çocuklara Mahsus Gazete’nin ilk telif çocuk hikâye ve romanları ile çocuk şiirlerini yayınlayan dergi olduğu belirtilmektedir.

Latifoğlu’nun (2013) “Çocuklara Mahsus Gazete’de Değerler Eğitimi” adlı yüksek lisans tezi 1896-1908 yılları arasında yayınlanan, 626 sayı ile en uzun süre yayınlanan çocuk dergisi olma özelliği taşıyan Çocuklara Mahsus Gazete’yi incelemektedir. Dergideki değerler eğitimine ilişkin oluşturulan içeriğin ayrıntıları ve dini-ahlaki değerlerin kazanımı ile çocukların olumsuz davranışlardan korunmasına ilişkin nasıl bir yol izlendiği araştırılmıştır. Yazar, Çocuklara Mahsus Gazete adlı derginin 101-200. Sayılarının değerler eğitimine nasıl bir katkı sunduğunu ortaya

koymaktadır. Buna göre konuları şu şekilde tasnif ederek ele almıştır:

1. Değer eğitimi,
2. II. Abdülhamid Döneminde süreli yayınlar ve çocuk dergileri,
3. Çocuklara Mahsus Gazete'nin genel özellikleri,
4. Çocuklara Mahsus Gazete'de kullanılan ebedi türler,
5. Çocuklara Mahsus Gazete'de dini ve ahlaki değerler
5. Çocuklara Mahsus Gazete'de sakınılması istenen bazı davranışlar ve zararlı alışkanlıklar.

Över'in (2013) ""Çocuk Dostu' İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabeyle Aktarımı ve İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde 1914 yılında yayın hayatına başlayan ve eski yazıyla çıkan Çocuk Dostu dergisi Latin harflerine aktarılacak günümüz diline uygun hale getirilmiştir. Bu yapılırken, 100 yıl önceki çocuk dergiciliği ile günümüz çocuk dergiciliğinin kıyaslaması da mümkün olmuştur. Toplan 13 sayı çıkmış olan Çocuk Dostu dergisinin seçilme nedeni ise dönemin dergilerinden farklı olarak daha küçük yaş grubuna seslenmesidir. Bu tezde Çocuk Dostu dergisinin yayın hayatı boyunca çıkan 13 sayısı da Latin harflerine aktarılacak günümüz araştırmacılarının ve ilgi duyanların ilgisine kazandırılmıştır. Tezde dergide genellikle fabl türünde eserler verildiği, şiir ve hikâye türlerinin de kullanıldığı, ayrıca her sayıda bir bilmece sorulduğu ve ödüller dağıtıldığı belirtilmektedir. Tezde, eski yazılı dergiler ile günümüz dergilerine yönelik bir karşılaştırma da bulunmaktadır. Bu bağlamda günümüz çocuk dergilerine örnek olarak Can Kardeş, Bilim Çocuk ve Gonca dergileri seçilmiştir. Bu dergilerde bilmece ve bulmacaları, verdikleri bilgiler, çocuklar için ayrılan köşeleri,

matematiksel oyunları ile bir çocuğun gelişimine katkıda bulunabilecek nitelikte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Nasreddin Hoca gibi kültürel değerlere de yer verildiği ifade edildikten sonra bir eleştiri olarak çocuk sağlığının eksik olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur.

Balcı (2014), “Çocuklara Kıraat Dergisi” adlı makalesinde dergi koleksiyonunun tamamını oluşturan 18 sayıyı incelemiş ve yazıları içeriklerine göre tasnif etmiştir. Dergi sayılarının tamamına yönelik olarak yapılan incelemede dergi içeriğinin ahlaki öğütler, tabiat, eğitim, mekân tanıtımları, eşya, dil, tercümeler, hikâye, şiir, bilmece, atasözü ve okur mektuplarından oluştuğu tespit edilmiştir. Yazar yaptığı inceleme sonucunda derginin temel amacının öğreticilik olduğunu ortaya koymuştur. Örnek vermek gerekirse ahlak ile ilgili olarak anne ve baba sözü dinlememenin zararları, hırsızlığın kötü bir davranış olduğu, yalancılığın kötülüğü, kıskançlığın çirkinliği, faziletli ve doğru yaşamının insanlara mutluluk getirdiği, güzel ahlakın bir erdem olduğu ve affetmenin yüceliği gibi ana fikirleri işleyen yetinler çocuk okurlar ile buluşturulmuştur.

Akbayrak (2014) “Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Olarak Süreli Çocuk Yayınları (Mektepli Gazetesi, Çocuk, Çocuk Sesi Dergileri Örneği)” adlı yüksek lisans tezinde erken Cumhuriyet döneminde Türk toplumunun yaşadığı geçiş sürecinin çocuklar arasında daha uyumlu şekilde yaşanmasında adı geçen dergilerin rolü değerlendirilmiştir. Çocuklar yarının büyükleri ya da geleceğin yetişkinleridir. Bu nedenle yapılan yeniliklerin köklü ve kalıcı olabilmesi için çocukların doğru şekilde bilgilendirilmesi önem taşımaktadır. Makalede geçiş süreci yeniliklerinin özellikle sosyalleşme boyutu üzerinde durulmaktadır.

Yeniliklerin topluma benimsetilmesinde kitle iletişim araçları yadsınamaz bir rol üstlenmiştir. Geleneksel imparatorluktan ulus devlete geçiş yaşanmaktadır ve süreli yayınlar, çocuklar da dâhil olmak üzere topluma ulaşmanın en etkili yollarından biridir. Araştırmada erken cumhuriyet döneminde çocuk dergilerinin rolünü değerlendirmek üzere üç dergi örneklem olarak seçilmiştir: Mektepli Çocuk, Çocuk ve Çocuk Sesi.

Araştırmanın sonucunda Cumhuriyet'in ilk döneminde süreli çocuk yayınları ile inkılâpların çocuklara benimsetilecek şekilde içerik oluşturulduğu, ulusalcı, inkılâpçı, Cumhuriyetçi bir dil oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklara öğüt verici nitelikte yazılar ağırlıklıdır. Bu öğütler çalışkan, temiz, sorumluluk sahibi olmak başta olmak üzere ideal bir Cumhuriyet çocuğu için gereken her konuda verilmiştir. Cumhuriyeti erken döneminin en önemli amaçlarından biri de kız çocukların eğitim hayatına, sosyal hayata daha çok katılımını sağlamaktır. Bu nedenle kız çocuklarına yönelik faaliyetlere ayrı bir köşe ayrılarak yer verilmiştir. Bu araştırmanın şöyle bir tespiti vardır: "Dönemin yayınları için çocuk, içinde yaşanan dönemin çocuğu değil, gelecek yılların yetişkinidir. Bu nedenle şaşından çok daha fazla sorumluluk yüklenen çocuk, kendisi ve ailesinden ziyade toplum için, Cumhuriyet için, Türk milleti için ve inkılâplar için vardır. Türkiye Cumhuriyeti Batılı toplumlara ancak yaratılmaya çalışılan bu ideal çocuklarla ulaşabilir".

Çelik'in (2014) "Türkiye'de Çocuk Olmanın Tarihi: Doğan Kardeş Dergisi" adlı makalesi, öncelikle çocuk olmak kavramını açıklamaktadır. Tarih boyunca dünyanın farklı uygarlıklarında çocuk olma durumuna genel bir bakış ortaya koyduktan sonra Türkiye'de çocuk olmak üzerinde durmuştur. Yurt dışında ve

Türkiye’de çocuk edebiyatı hakkında bilgi verdikten sonra çocuklara yönelik süreli yayınlar hakkında genel bir değerlendirmeye yapılmıştır. Daha sonra Doğan Kardeş dergisinin tarihçesi, yazar ve çizimleri, faaliyetleri, içeriği, şekil özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Doğan Kardeş dergisinin eğitim, sanat, edebi metinler, spor, sağlık, bilim, oyunlar, güncel yaşam gibi farklı konularda nasıl bir içerik hazırladığı örnekleri itibarıyla anlatılmaktadır.

Tuğluoğlu’nun (2015) “II. Meşrutiyet Döneminde Milliyetçi Bir Çocuk Dergisi: Talebe Defteri (1913-1919)” adlı makalesinde II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında ülke yönetiminde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Fırkası’nın Osmanlı gençlerini tarafına çekmek için basından nasıl yararlandığını, çocuk dergileri özelinde anlatılmaktadır. Çocuk dergileri içinde de Talebe Defteri örnek yayın olarak seçilmiştir. Makalede dönemin başlıca sıkıntılarının dergiye nasıl yansıdığı araştırılmaktadır. Buna göre 16 sayfa olarak çıkan talebe defteri dergisinin amacı gençlerin ihtiyaç duyacağı bilgi kaynağı olarak hizmet vermektir. Dergi düzenli olarak gençlerin hem duygusal hem de fikri ihtiyaçlarını karşılamak iddiasında olmuştur. Bunun yanı sıra sağlıklı gençler yetiştirmeyi sağlamak amacıyla beden faaliyetleri ile ilgili de bilgilendirici bir içerik sunacağını da beyan etmiştir. Makalede, derginin çıkış amacı özetle gençliğin fikri ve bedeni olarak en iyi şekilde yetişmeleri şeklinde ifade edilmektedir. Talebe dergisinin kapağında mutlaka bir resim bulunduğu, bazı sayılarda fotoğraf da kullanıldığı belirtilmektedir. Derginin hedef kitlesi mekteplilerdir. Bu nedenle ilk tahsilden sonra gidilebilecek okulların tanıtımı yapılırken, idadi ve sultani gibi orta dereceli okullardan bahsedildiği için hedef kitlenin 12-16 yaş grubu olduğu

da makalenin tespitleri arasındadır. Dergi içerinin öne çıkan konularından biri Balkan Savaşları'dır. Makalede Balkan ülkelerine destek veren büyük devletlerin Batı uygarlığının yüksek değerlerine ihanet ettiği belirtilmektedir. Dergide milli değerlerin yüceltildiği, Türk tarihinin şanlı zaferlerinin hatırlatıldığı, bu başarıların gerçekleşmesi için ataların sahip olduğu niteliklerin neler olduğu konuları işlenmiştir. Balkan yenilgisinin getirdiği kızgınlık ve öç duyguları dergide sıklıkla yer alan konular arasındadır. Türklük ve milliyetçilik dergiye yansıyan başlıca ideolojidir. Makalede Talebe Defteri dergisinin genel özellikleri başlıca alt başlıklar dahilinde tasniflenerek değerlendirilmiştir. Bu başlıklar şunlardır: Milli İktisat, Tasarruf ve Boykot Uygulaması, Meslek Seçimi; Memuriyet Yerine Ticaret, Osmanlı Genç Dernekleri keşşaf, Sağlıklı yaşam için tavsiyeler ve beden terbiyesi, sorular, yarışmalar ve ödüller. Özetle makalede Talebe Defteri dergisinin amacının milli bilince sahip bir Türk genci yetiştirmek olduğu tespit edilmiştir.

Alabaş ve Kamer (2016), "Afacan Çocuk Gözü Dergisi ve Çocuğun Vatandaş Olarak Eğitimi" adlı çalışmalarında 21 Haziran 1945 yılında yayın hayatına başlayan Afacan Çocuk Gözü dergisinde iyi vatandaş olmak ile ilgili nasıl bir genel yayın politikası ile içerik üretildiği araştırılmıştır. Dergide ağırlıklı olarak erdemli vatandaş yetiştirme, Türklük bilinci ile ülkeyi sevip korumaya ile ilgili mesajlar verildiği saptanmıştır. Çocukların bu temel anlayış doğrultusunda yetiştirilerek ideal Türk vatandaşlarından oluşan bir ülkenin inşası için içerik üretildiği ortaya konmuştur. Araştırmanın verileri Ankara Milli Kütüphanesi'nde bulunan 52 sayıdan tarama yöntemi ile elde edilmiştir.

Demirkol ve Dağbaşı'nın (2017) kaleme aldığı "Osmanlı Çocuk Dergilerinde Dil Öğretimi: Çocuklara Talim Dergisi (1887-1888)" adlı makalede çocuk dergilerinin eğitimin önemli bir parçası olarak görüldüğü ve bu amaçla yayınlandığı belirtildikten sonra bu tez, Çocuklara Talim dergisi örneğinde araştırılmıştır. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlandığını, bu nizamname ile eğitimin devlet işi olarak kabul edildiğini ve çocuk dergilerinin de bu süreçte önemli bir görev üstlendiği belirtilmektedir. Eğitimin önemli bir parçası da yabancı dil öğrenimidir. Makale, Çocuklara Talim dergisinin eğitim misyonu dâhilinde yabancı dil öğretimi konusunda nasıl bir içerik oluşturduğunu araştırmaktadır. Makalede bu derginin dil öğretimi konusunda iki yöntem kullandığı, ilk yöntemde Türkçe sözcüklerin Arapça ve Farsça karşılıklarının verildiği belirtilmektedir. İkinci yöntemde ise yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcüklerin etimolojisi ve anlamları birlikte verilmektedir.

Asar ve Yeşilyurt (2017), "Çocuk Haftası Dergisinin Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi" adlı makalelerinde bu derginin genel özelliklerini ve hangi tür eserlerden oluştuğunu tespit ederek yayının çocuk edebiyatına ne gibi bir katkı sunduğunu değerlendirmişlerdir. Derginin 1942 ve 1950 yılları arasında yayınlanan 375 sayısı doküman inceleme yöntemi ile incelenmiştir. Makalede derginin genel özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler verildikten sonra dergi içeriğinin çocuk edebiyatına göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre dergi içeriğinin bilgilendirici tanıtıcı yazılardan, manzum ve nesir masallardan, efsanelerden, biyografilerden, manzum ve nesir hikâyelerden, roman tefrikalarından, şiirlerden, biyografilerden, reklamlardan, özendirme duyurularından, çizgi romanlardan, karikatürlerden, okuru

eğlendirmeye yönelik hazırlanmış sayfalardan oluştuğu tespit edilmiştir. Makalenin bir diğer tespiti ise dergideki bazı çizgi romanlarda olumsuz örneklerin bulunduğudır. Örneğin Türk denizciliği tarihi hakkında kısmi bilgiler sunan 41 sayfalık çizgi romanda savaşın, şiddetin, alkollü içeceklerin, tütün içmenin, küfür etmenin, devlet yönetimine karşı hareket etmenin, ölmenin ve öldürmenin ne kadar yer tuttuğunun görülebilmesi için bu noktalar alıntılanıldığında nerdeyse her sayfada olumsuz örneklerin yer aldığı ifade edilmektedir. Sonuç olarak makalede dergi içeriğinde çocuk edebiyatı ile bağdaşmayacak özellikte eserlerin de var olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Yılmaz'ın (2017) kaleme aldığı "Osmanlılıktan Türk Milliyetçiliğine Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası (1913-1914)" adlı makale Balkan Savaşları boyunca yayınlanmış bir çocuk dergisi olan Çocuk Dünyası dergisi incelenmiştir. Dergiyi çıkaranlar Türkçü yazar Yusuf Akçura'nın çıkardığı "Türk Yurdu" dergisini de çıkaran çevrenin yazarlarıdır. Makalede, Çocuk Dünyası adlı derginin Osmanlılık politikası yerine Türk milliyetçiliğini benimsetme amacıyla çıktığını belirtmekte ve bu ideolojinin dergide nasıl işlendiğini ortaya koymaktadır. Yazar makalesinde Osmanlılık ve İslamcılık politikaları dışında Türk milliyetçiliğini genel yayın politikası olarak benimseyen ilk çocuk dergisinin Çocuk Dünyası olduğunu tespit etmiştir. Örneğin dergide Hüseyin Ragıb'ın "Türklük" adlı kitabı tavsiye edilmiştir. Bu kitapta Yavuz Selim zamanına kadar Osmanlılıklar Türklük mefkûresi ile hareket etmiş, ancak Yavuz'un Arabistan'a kadar fethi ile İslam öne geçmiş, Osmanlılık fikri ortaya çıkmıştır. Önerilen bu kitapta Hüseyin Ragıb'ın Türk gençlerine yönelik şu nasihatlerine yer verilmiştir:

1. Türk gençleri, Osmanlı Devleti'nden önceki Türk tarihini bilmelidir.

2. Osmanlı Devleti'nden önceki Türk tarihini bilmek, atalarını hatırlamak, ırkını yüceltmek Türk gençlerinin görevidir.

Makalede dergide Türklük ve Türkçülük ile ilgili metinler yer aldığı, böylece yetişen yeni neslin Türklük ve Türkçülük bilinci ile geleceği inşa edeceği amacından yola çıkıldığı mesajının verildiği tespiti yapılmaktadır.

Öztekin'in (2019) "Tek Parti Dönemi Çocuk Dergilerinde 'İdeal Türk Çocuğu'nun İnşası: Yavrutürk ve Cumhuriyet Çocuğu Dergileri Üzerine Bir İnceleme" adlı makalesinde İmparatorluk-tan ulus devle geçiş sürecinde Cumhuriyet'in kurucularının rejime uygun bir modern yurttaş yetiştirmek amacıyla basından nasıl yararlandıklarını çocuk dergileri özelinde ve Yavrutürk ile Cumhuriyet Çocuğu örneklemeleri üzerinden değerlendirmektedir. 2 Mayıs 1936-19 Aralık 1942 tarihleri arasında yayınlanan Yavrutürk dergisinin toplam 330 sayı ve 12 cilt yayımlandığı belirtildikten sonra dergiye ilişkin şekil ve fiyat bilgileri aktarılmaktadır. Daha sonra Atatürk ve cumhuriyet döneminde bir Türk çocuğu olarak doğmanın gururu ve mutluluğunun vurgulandığı belirtilerek derginin çıkış amacı ve yayın politikasının bu anlayış doğrultusunda şekillendiği tespit edilmektedir. Makalede Cumhuriyet Çocuğu olarak adlandırılan Türk çocuklarına Cumhuriyet'i, büyük devrimi ve ulu Türk ırkını yaşatma misyonu yüklendiği, Kemalizm ve Cumhuriyet değerlerine bağlı Türk milliyetçisi bir yayın politikası izlendiği belirtilmektedir. 29 Ekim 1938 ile 26 Ekim 1939 tarihleri arasında toplam 52 sayı yayınlanan Cumhuriyet Çocuğu dergisinin okurlarına her fırsatta "Cumhuriyet Çocuğu" olarak hitap ettiği, derginin hem kendini

hem de okurlarını bu kimlik üzerinde tanımladığı tespit edilmektedir. Makalede, derginin ilk sayısında Kemalist ve Cumhuriyet değerlerine bağlı, milliyetçi bir yayın politikası izleyeceği ortaya koyduğu, sunuş yazının büyük bir kısmında Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve inkılâplar anlatılarak, geçen 15 yıl içerisinde Türkiye'nin gösterdiği gelişim hakkında bilgi verildiği ve Atatürk'e ve genç Cumhuriyet'e övgüler dizildiği ifade edilmektedir. Makalede sonuç olarak Cumhuriyet'in ilanında sonra bir yandan Batı normlarını benimsemiş, bir yandan da Türk milliyetçisi, inkılâpçı ve laik bireylerden oluşan bir toplum inşa edilmek istendiği, bu amaç doğrultusunda da geleceğin dünyasını kuracak olan çocukları eğitmek gerektiği belirtilmiş, bu doğrultuda çocuk dergilerinin içeriği anlatılmıştır. Makale bu doğrultuda Yavrutürk ve Cumhuriyet Çocuğu dergilerinin içeriğini kapsamlı bir incelemeye tabi tutarak yeni rejime uygun ideal Türk çocuğunu inşa etmeye yönelik mesajları tespit etmiştir.

Yıldırım ve Şener (2021), "Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Resimli Dünya Dergisi" adlı makalelerinde çocuk dergiciliğinin Cumhuriyet sonrası örneklerinden olan "Resimli Dünya" dergisinin yirmi bir sayısının metinleri, dergide bulundukları şekilleriyle (karikatürlerle birlikte), bulundukları sıra itibarıyla ve devrin yazım kuralları korunarak aktarılmıştır. Makalede ayrıca bu dergideki metinler incelenerek derginin içeriği ana hatları ile değerlendirilmiştir. Son olarak derginin içeriği, görsel öğeleri ve çocuklara yönelik diline dair eleştiriler yer almaktadır. Makalede "Resimli Dünya" derisinin Türk çocuk dergiciliği bakımından ne gibi özellikler taşıdığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Derginin basılan 21 sayısındaki tüm metinler araştırmaya dâhil edilmiştir.

3- Günümüzde Yayınlanan Çocuk Dergilerinden Tek Bir Örnek Dergi Üzerinde Yapılan Araştırmalar

Demiryürek'in (2012) "TRT Çocuk Dergisinin Yapısal Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi" adlı araştırması, dergiyi dış yapı özellikleri ve içyapı özellikleri olmak üzere iki ana kategoride değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma sonucunda incelemeye konu olan dergilerin boyutlarının çocuklara uygun şekilde tasarlandığı, dergi sayıları arasında büyüklük ve sayfa sayıları bakımından tutarlılık olduğu, içeriğin çocukları sıkmayacak şekilde oluşturulduğu saptanmıştır. Bir diğer bulgu ise kâğıt cinsinin çocuklara uygun olmadığı yönündedir. Kuşe kâğıdın ışık altında parlama yapan niteliğinin çocuklara okurken zorluk çıkarabileceği ifade edilmiştir. Kimi sayılarda yazların tek sütun halinde dizilmediği ve çift sütun halinde sıralanan metinlerin okumada zorluğa neden olabileceği ifade edilmiştir. Yazarın bir diğer tespiti ve buna yönelik önerisi ise derginin halen tel zımba ile zımbalandığı, bunun da çocuk kullanımına uygun olmadığıdır. İplik dikişli ciltleme yönteminin küçük okurlar için daha uygun olacağı önerisinde bulunulmuştur. Bu konular dışında TRT Çocuk Dergisi'nin olumlu yapısal özellikler taşıdığı saptanmıştır.

Yıldız (2012) tarafından yazılan "Diyanet Çocuk Dergisinin Din Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi" adlı makalede 1979 yılından beri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın süreli yayınlarından biri olarak yayın hayatına devam eden Diyanet Çocuk dergisinin din öğretimine nasıl bir katkısı olduğu araştırılmıştır. Makalede 1985-2004 yılları arasında yayınlanan sayılar örneklem olarak ele alınmıştır. Örneklemdeki metinler inanç ve ibadet öğretimi

yönünden değerlendirilmiştir. Dergide din eğitiminin en önemli unsurlarından biri olan Allah inancı ile ilgili nasıl bir mesaj verildiğine ilişkin çözümleme de yapılmıştır. Buna göre dergide Allah inancı tabiattan örnekler, matematiksel ve mantıkî delillerle ispat edilmeye çalışılmaktadır. Araştırma sonucunda derginin genel olarak inanç ve ibadet öğretimi açısından başarılı olduğu ancak görsel olarak zenginleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Yiğitbaşı (2014), “Türkiye’de Çocuk Dergiciliği: TRT Çocuk Dergisi Örneği” adlı makalesinde derginin bir yıl boyunca yayınlanan içeriğini dergideki bölümler ve sıklıkla işlenen konular bağlamında incelemiştir. Yazar makalenin amacını genel olarak Türkiye’deki çocuk yayıncılığı ve dergiciliği hakkında bir betimleme ve izlenim sunmak olarak ifade etmektedir. Makalede TRT Çocuk dergisinin Nisan 2012-Mart 2013 arasında yayınlanan on iki sayısı değerlendirilmiştir. Derginin şekil özellikleri, seslendiği yaş grubu ve içinde yer alan bölümler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda TRT Çocuk Dergisinin tamamı çizgi film karakterlerinin maceralarından oluşan karakter dergilerinden ya da çocuklara yönelik genel kültür dergilerinden farklı olarak, her iki türü birleştiren bir yayın olma amacını taşıdığı tespit edilmiştir. Yazar, derginin çocuk dergiciliğinde bu iki türü birleştiren tek yayın olma iddiasını taşıdığını ifade etmektedir. Derginin aynı zamanda yerli karakterlere yaptığı vurgu ve popüler kültür ürünleri karşısında çocukların kendi kültürel değer ve sembollerinin farkında olmalarına verdiği önemle de diğer çocuk dergilerinden ayrıldığı da makalenin bulgularından bir diğeridir.

Yılmaz'ın (2016) "Türkçem Çocuk Dergisi ve Kimlik İnşası" adlı çalışmalarında, özellikle çocuklara yönelik yayınlarda verilen iletilerin istenilen insan tipini ortaya çıkarmada etkili olduğu tezinden hareketle halen Kosova'da yayın hayatına devam eden Türkçem Dergisi'nin 24 sayısı örneklem olarak alınmış ve incelenmiştir. Örneklem dâhil olan dergilerdeki kurgusal metinlerdeki iletiler analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre kurmaca metinlerde aklını kullanan bireyin çevresine üstünlük kurduğu, önyargılar ve hırsın aklın önünde bir engel olduğu, dürüstlük, iş ahlakı, doğru söz, yardımseverlik ve paylaşma gibi değerlerin önemli olduğu, iyiliğin karşılık beklemeden yapılması gerektiği, şehitliğin övülecek bir yapı olduğu, Allah'ın her daim insanın yanında olduğu, ölümün mukadder olduğu, çevrenin mutlak surette korunması gerektiği, tabiatın insanın yaşam kaynağı olduğu gibi mesajların verildiği tespit edilmiştir. Yazarlar, yaptıkları analiz sonucunda Türkçem Dergisi'nde "akıl, değer, din, duygu, çevre, Kosova ve Balkan tarihi" gibi temalarla bağlantılı mesajların öne çıktığını tespit etmiştir. Örneklem giren sayılarda çevreye ilişkin iletiler dışındaki tüm ileti kategorilerinin Kosova'da yaşayanların bir sonucu olarak kurgusal metinlere girdiğini bulgulamıştır. Dergilerde yer alan kurgusal metinlerde "akıllı, değerlerine bağlı ve millî hassasiyetleri olan bir nesil" yetiştirme konusunda bir kimlik inşa ettiği ortaya koyulmuştur.

Yılmaz ve Duman (2017), "TRT Çocuk Dergisi'nde Millî Bir Değer Olarak 'Vatan-Vatanseverlik' Değeri" adlı makalelerinde derginin çıkmaya başladığı 210 Ekim sayısından 2016 Haziran sayısına kadar olan 69 sayı değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken yanıt aranan sorular şu şekilde belirlenmiştir:

-TRT Çocuk Dergisi'nde Vatan-Vatanseverlik değerine yer verilmiş midir?

-TRT Çocuk Dergisi'nde Vatan-Vatanseverlik değerinin verilme sıklığı nedir?

Yapılan değerlendirme sonucunda TRT Çocuk Dergisi'nde vatan ve vatanseverlik değerlerine yıllara ve aylara göre değişik oranlarda yer verildiği görülmüştür. Bu değer daha çok Çanakkale savaşları üzerinden aktarılmıştır. Bir diğer vatan - vatanseverlik değeri aktarma aracının ise kurtuluş savaşı sürecinde yaşananlar olduğu tespit edilmiştir. Makalenin önemli bir bulgusu da dergide “vatan nedir?”, “neden sevilmelidir?” gibi sorular ile ilgili olarak çocuklara herhangi bir duygu ya da bilinç aktarılmadığı yönündedir. Bu değerlerin dergide işlenme sıklığına ilişkin bulgular ise tüm yıllarda en az birer sayıda yer aldığı şeklindedir. 2010, 2011 ve 2012 yıllarında sadece birer sayıda yer verilen değer 2014 yılında hızlı bir yükseliş göstererek 5 sayıda yer aldığı tespit edilmiştir. Vatan-vatanseverlik değerinin en sık işlendiği yıl 2014 yılı olmuştur. Dergilerde 21 farklı yerde geçen vatanseverlik değeri en sık Mart ayı sayılarında yer almaktadır. Bu duruma Çanakkale Deniz Zaferleri vasıtasıyla aktarılması sebep olduğu ifade edilmektedir. Makalede araştırma bulgularına dayanarak TRT Çocuk Dergisi'nin incelenen sayılarında vatan-vatanseverlik değerinin yeterli miktarda yer bulamadığı sonucuna varılmıştır.

Aytan ve Çalıcı (2020), “İsa ile Nisa Adlı Çocuk Dergisi Üzerine Bir Değerlendirme” adlı makalelerinde bir okul öncesi gelişim etkinlik dergisi olan İsa ile Nisa adlı dergi çocuk dergilerinde bulunması gereken özellikler bakımından değerlendirilmiştir. Örneklem olarak 13 sayısı ele alınan dergi belirlenen 20 ölçütten

oluşan bir kontrol listesine göre analiz edilmiştir. Yazarlar oluşturdukları ölçüte göre yaptıkları analiz sonucunda derginin kontrol listesinde yer alan 16 (%80) ölçütü karşıladığı, 3 (%15) ölçütü kısmen karşıladığı, 1 (%5) ölçütü ise karşılamadığı belirlenmiştir. Derginin kısmen karşıladığı ve karşılamadığı ölçütler bakımından geliştirilmesi gerektiği belirtilmiş ve elde edilen bulgular tartışılarak önerilerde bulunulmuştur. Örneğin çocukların yaşatlarının yaptığı etkinlikleri görmesinin farklı bakış açıları kazanmalarında ve birbirlerinden yeni şeyler öğrenmelerinde yararlı olacağı için derginin böyle bir uygulamayı düzenli hale getirmesi önerilmiştir.

Yiğitbaşı ve Sarıçam (2020), "Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili ve Medya: TRT Çocuk Dergisi Örneği" adlı çalışmalarında TRT Çocuk dergisinde toplumsal cinsiyet rollerinin ne şekilde inşa edildiğini ve çocuk okurlara nasıl yansıtıldığını araştırmaktadır. TRT'nin bir kamu kurumu olması da yazarların bu bağlamda önem verdiği bir diğer konudur. Bir kamu kurumuna bağlı bir çocuk dergisinde toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp ve modellerin ne şekilde kurulduğu, çocukların bu bağlamda nasıl bir içeriğe maruz kaldığı araştırmaya değer bulunmuş ve nitel içerik analizi yöntemi ile derginin rastgele örneklem yoluyla seçilen 21 sayısı analiz edilmiştir. Derginin farklı bölümlerinde 15 erkek görseli veya ismi kullanılırken, yedi kız ismi veya kız çocuk görseli kullanılmıştır. Ayrıca kadın cinsiyetine atıfla verilen bölümlerden ikisi hayvan görseliyle, diğeri de yaşlı bir kadın görseliyle verilerek cinsiyet belirtilmiştir. Çalışmada incelenen sayılardan yola çıkılarak, dergide rol model olarak temsil edilen kişilerin, çok büyük bir oranla erkek karakterlerden oluştuğu, içeriklerde yer verilen temsillerde de geleneksel kadın ve erkek

rollerinin devam ettirildiği belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda dergide kadının ailenin ev içinde bakımını, beslenmesini sağlayan bir konumda olduğu ve bu temsilin de kimi zaman nesneler kimi zaman da hayvan karakterler kullanılarak yapıldığı tespit edilmiştir. Kadın cinsiyetine atıfla verilen tavuk ve inek de yine insanlara yumurta ve süt sağlayarak besleyici ürünlerle hizmet etme konumunda olan canlılardır. Ayrıca bu hayvanlar yavrularını dünyaya getirerek kendi türünün devamını sağlama özellikleriyle geleneksel kadın cinsiyetine yönelik bir temsil sunmaktadır. Erkek ise uzay, teknoloji, bilim, mucitlik vb. teknik bilgi beceri, araştırma ve merak gerektiren konular ile özdeş şekilde temsil edilmiştir. Erkek, ismi veya görseli ile sosyal hayatın içinde aktif olan rollerde konumlandırılmıştır. Özet olarak analiz sonucuna göre bu dağılımda geleneksel kadın ve erkek rollerinin dergide yansıtıldığı ve çocukların algısında kadın rollerinin (işlerinin) ve erkek rollerinin (işlerinin) bu şekilde oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Tunagür (2021), “TSE Öncü Çocuk Dergisi Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde Türk Standartları Enstitüsü tarafından yayınlanan Öncü Çocuk Dergisi’ni çocuk dergilerinde bulunan şekil ve içerik ölçütlerine göre incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla derginin 2018-2019 ve 2020 yıllarına ait 12 sayısı örneklem olarak belirlenmiştir. Örnekleme dâhil edilen dergiler şekil olarak boyut (büyüklük), kâğıt, sayfa düzeni, harfler, resimler, kapak ve cilt yönünden incelenirken; içerik olarak tema, konu, üslup, dil ve anlatım yönünden ele alınmıştır. Şekil yönünden elde edilen bulgulara göre Öncü Çocuk dergisinin ebadı çocukların rahat bir şekilde kavrayabileceği, tutabileceği, saklayabileceği ve taşıyabileceği boyuttur. Sayfa sayısı bakımından sayılar

arasında tutarlılık bulunmaktadır. Dergi içerik olarak incelendiğinde “Konuk Yazar” başlığı altında her sayıda farklı bir yazar tanıtılması, bilim ve teknolojiye, doğa çevreye, sağlık, tarih, sanat, meslek dalları, ülke ve şehir tanıtımları, kitap tanıtımları gibi içerikler çocukların bilgi dağarcığını geliştirmesi bakımından olumlu bir nitelik olarak belirtilmektedir. Sonuç olarak incelenen sayıların ebat, kullanılan kâğıt türü, sayfa düzeni, satır aralıkları, harflerin puntoları, görsellerin oranı, kapak seçimi, yazım ve noktalama, tercih edilen metin türü, işlenen temalar, konu ve dil anlatım açısından çocuklara uygun olduğu belirlenmiştir.

4-Günümüzde Yayınlanan Çocuk Dergilerinin Belli Bir Konuya Yönelik Olarak Değerlendirildiği Araştırmalar

Tanrıku (2014), “Medya Okuryazarlığı Bağlamında Çocuk Dergileriyle Zenginleştirilmiş Türkçe Dersinin Etkililiği” adlı doktora tezinde çocuk dergilerinin medya okuryazarlığı bağlamında Türkçe derslerinde kullanılmasının dersin işlenişini nasıl etkileyeceği araştırılmaktadır. Araştırma Kayseri il merkezinde bulunan İldem İMKB Ortaokulu’nun 5/F sınıfında yapılmıştır. Tezin amacı doğrultusunda derste Türkçe ders kitabı yerine çocuk dergileri kullanılmıştır. Türkçe ders kitabındaki “Sağlık ve Çevre” teması çocuk dergileri kullanılarak işlenmiştir. Örneklem olarak seçilen dergiler Bilim çocuk, Gonca, Ng Kids ve TRT Çocuk olarak belirlenmiştir. Bu dergilerde yer alan sağlık ve çevre ile ilgili metinler kitap haline getirilmiş ve derslerin bu materyalden takip edilmesi sağlanmıştır. Uygulama 29 ders saati boyunca sürmüştür. Araştırma sonucunda sınıfa yeni materyal gelmesinin öğrencileri çok heyecanlandırdığı, çok neşelendirip mutlu ettiği gözlemlenmiştir. Öğrenciler derste gülüp eğlendiklerini, güzel bir gün geçirdiklerini kaydetmiştir. Düşük motivasyonlu

yorumların çoğu ders kitabı ile ilgilidir. Bu kitapların dersi sıkıcı hale getirdiği, derste eğlenmeyip sıkıcı bir havanın olduğu, ders kitaplarının öğrenci üzerinde olumsuz etkisi olduğu saptanmıştır. Bu motivasyon düşüklüğü, dersi dergilerle işleme sonucunda daha net ortaya çıkmıştır. Tezde yapılan inceleme sonucunda derste materyal olarak çocuk dergilerinin kullanılmasının dersi ve öğrenci motivasyonunu olumlu yönde etkilediği, öğrencilerin çocuk dergilerini her konuda Türkçe ders kitabına tercih ettikleri, çocuk dergilerinin içerik ve fiziksel unsurlarına yönelik olumlu görüşler sunulduğu, Türkçe ders kitaplarına yönelik ise birçok olumsuz görüş sunulduğu, çocuk dergileriyle işlenen dersin Türkçe ders kitabıyla işlenen derse göre daha etkili olduğu, öğrencilerin dergilerdeki medya unsurlarını fark ettiği saptanmıştır.

Eldiven (2018), “Türkiye’de Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Çocuk Kimliği Tasarımı: Çocuk Sesi, Gürbüz Türk Çocuğu, TRT Çocuk, Bilim Çocuk Dergilerinin Karşılaştırmalı Analizi” adlı yüksek lisans tezinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında çocuk dergilerine hâkim olan milliyetçilik coşkusu duygusuna karşın; 2002’den itibaren içeriğin değiştiği belirtilmektedir. Tezde iki farklı dönemde çocuk dergileriyle tasarlanan çocuk kimliğinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Araştırma, çocuk edebiyatının gelişiminde önemli rolü olan çocuk dergilerinin Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk on altı yıl içerisinde ve 2002 yılından bu yana yayımlanan çocuk dergilerinin içeriklerini değerlendirerek Türkiye’de çocuk dergilerindeki çocuk kimliği tasarımını belirlemeyi amaçlamaktadır. Tezde bu amaç doğrultusunda Cumhuriyet dönemi çocuk dergileri ve yakın dönem çocuk dergileri için

geçerli olacak varsayımlar ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu varsayımlar şu şekildedir:

Cumhuriyet dönemi çocuk dergileri için öne sürülen varsayımlar:

-Cumhuriyetin dönemi yayımlanan Çocuk Sesi ve Gülbüz Türk Çocuğu dergilerinde ulusal dil, vatanseverlik, milli değerleri yücelten ve ulusal kimlik bilinci odaklı iletilerin yer aldığı varsayılmaktadır.

-Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde vatansever, özverili, çalışkan, zeki, sevgi dolu, erdemli ve ahlaklı bir çocuk tasarımı yapıldığı düşünülmektedir.

-Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocuk ve çocukla ilgili görsel kullanımının diğer görsel içeriklere göre daha fazla olduğu varsayılmaktadır.

-Cumhuriyetin dönemi yayımlanan Gülbüz Türk Çocuğu ve Çocuk Sesi dergilerinde içeriklerin ana konusunu çoğunlukla ulusal milli içerikli metinlerin oluşturduğu varsayılmaktadır.

Yakın dönemde yayımlanan çocuk dergileri için öne sürülen varsayımlar;

- TRT Çocuk ve Bilim Çocuk dergilerinde dini ve geleneksel değerlere önem veren, bilgili, çalışkan bir çocuk tasarımı yapıldığı varsayılmaktadır.

-Bilim Çocuk dergisinin içeriklerinin çocukları bilgilendirmeye yönelik bilim odaklı iletilere daha fazla yer verdiği düşünülürken, TRT Çocuk dergisinde din odaklı iletilerin fazla olduğu varsayılmaktadır.

-Yakın dönemde yayımlanan TRT Çocuk dergisinde geleneksel aile yapısına uygun davranan bir kız çocuğu tasarımı

yapılırken, Bilim Çocuk dergisinde şefkatli, el işi becerileri olan bir kız çocuğu tasarımı yapıldığı düşünülmektedir.

-TRT Çocuk ve Bilim Çocuk dergisinde görsel öge kullanımında resim kullanımının fotoğraf kullanımından fazla olduğu düşünülmektedir.

-TRT Çocuk dergisinde görsel öge kullanımında resimlerin içeriklerini en fazla hayvanlar ve doğanın oluşturduğu düşünülürken, Bilim Çocuk dergisinde bilimsel aktivite yapan çocuk görsellerinin daha fazla olduğu varsayılmaktadır.

Yazar araştırma sonuçlarının belirlemiş olduğu ölçütlerle uyumlu olduğunu, varsayımların genel olarak doğrulandığını belirtmektedir. Cumhuriyet dönemi dergilerinde vatansever, özverili, çalışkan, zeki, sevgi dolu, erdemli ve ahlaklı bir çocuk tasarımı yapıldığı bulgulanmıştır. Yakın dönem çocuk dergilerinde ise TRT Çocuk dergisinde dini ve geleneksel değerlere önem verilirken, Bilim Çocuk dergisinde bilimsel değerlere önem veren çocuk kimliği tasarımının öne çıktığı saptanmıştır. Sonuç olarak tezde her dönemin çocuk dergilerinin içinde bulunduğu dönemde istenen çocuk kimliğinin tasarlandığı belirlenmiştir.

Demirdal (2019), “Çocuk Dergilerinin Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Bağlamında İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde günümüz çocuk dergilerinden 6-14 yaş aralığındaki çocuklara seslenen dergileri değerlendirmiştir. Bu dergiler arasından çocukların ulaşabileceği sekiz dergi belirlenerek bu dergilerin 2017-2018 yıllarında yayımlanmış dörder sayıları örnekleme dâhil edilmiştir. Bu dergiler şunlardır: Araştırmacı Çocuk, Bilge Çocuk, Bilim Çocuk, Minika Go, National Geographic Kids, Süper Penguen, TRT Çocuk ve Uçurtma. Dergiler, çocuk edebiyatı

eserlerinde bulunması gereken; dış yapı özellikleri (boyut, kâğıt, kapak ve cilt, sayfa düzeni, harfler ve resimler) ve içyapı özellikleri (konu, izlek, karakterler, dil ve anlatım, ileti, çevre) itibariyle ele alınmıştır. Yapılan inceleme sonucunda örnekleme dahil edilen dergilerin dış yapı özellikleri ile ilgili şu bulgulara ulaşılmıştır: ebatlar genellikle birbirine yakındır. Türk çocuk dergiciliğinde bu konuda bir standart yakalanmıştır. Dergilerin tamamında kuşe kâğıt kullanılması, çocukların okumasını zorlaştıracak bir unsur olarak saptanmıştır. Dergilerin ön kapağında verilen bilgiler genelde o ayın ana konusu ile ilişkilendirilen görsellerden oluşmaktadır ki, bu da okurun içeriği merak etmesini sağlayan olumlu bir dış yapı özelliği olarak belirlenmiştir. Dergilerin içeriğini oluşturan konular genellikle bilim, doğa, hayvanlar, insanların yaşadıkları yerler gibi her çocugğu ilgilendirebilecek genel konulardır. Dergilerde konuların tek bir izlek etrafında inşa edilmesi, çocuklara verilmek istenen mesajı zayıflatan olumsuz bir özellik olarak saptanmıştır. Dil ve üslup ise genel olarak örnekleme giren dergilerin tümünde hedeflenen yaş kitlesine uygun düzeyde ve yapıdadır. Dergilerin çocukların eğitim sürecini destekler yapıda olduğu da tezin bir diğer saptamasıdır. Tezde dergilerin verdiği armağanların derginin mesajını destekler nitelikte olması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Yıldız ve Karaca'nın (2020) kaleme aldığı "Çocuk Dergileri Üzerine Bir İnceleme" adlı makaleleri günümüz çocuk dergilerini boyut, kâğıt, sayfa düzeni, yazı düzeni, resimler ve kapaktan oluşan dış yapı unsurları ile bölümler, metinler, etkinlik, tema, dil ve üsluptan oluşan iç yapı unsurları itibariyle genel bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Araştırmacı Çocuk, Bilge Çocuk, Bilim Çocuk, Kafa Çocuk ve

Bilim ve Mavi Kırılmaç adlı dergiler ele alınmıştır. Bu dergilerin 2019 yılının Kasım ayında çıkan sayıları incelemeye dâhil edilmiştir. İnceleme sonucunda dış yapı unsurları hakkında elde edilen bulgular genel olarak şöyledir: İncelenen dergilerin ebatları birbirine yakındır. Çocukların taşıyabileceği ve sırt çantalarına sığdırabileceği büyüklüktedir. Sayfa sayılarında ise farklılık söz konusudur. En hafif ve taşıması kolay dergi Mavi Kırılmaç, en ağır olan ise Bilge Çocuk olarak saptanmıştır. Dergiledin tamamı kuşe kâğıda basılmıştır. En sert kapak Araştırmacı Çocuk, en ince kapak Kafa Çocuk ve Bilim dergilerindedir. Metine en çok yer veren dergi Kafa Çocuk ve Bilim Dergisidir. Dergilerin dil ve üslubunun hedef kitlenin yaş grubuna uygun olduğu belirlenmiştir.

Tanrıkulu (2020), “Çocuk Dergisi İçeriklerinin Derslerle ilişkilendirilebilirliği” adlı makalesinde Türkiye’de yayınlanan çocuk dergilerinin genel olarak nasıl bir içerik oluşturduğunu ve özelde de bu içeriğin derslerle ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 34 farklı çocuk dergisini ele almıştır. Dergilerin Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran 2018 sayılarından herhangi biri analiz edilmiştir. Analiz sonucunda dergilerdeki yazı türlerinin Türkçe, fen ve teknoloji, sosyal bilimler, beden eğitimi, din kültürü ve ahlak bilgisi ve seçmeli derslerle ilişkilendirilebileceği saptanmıştır. Çocuk oyunları ile ilgili metinlerin ve spor içerikli metinlerin 1. kademede ve beden eğitimi dersi ile ilişkilendirilebilir olduğu bulgulanmıştır. Tarihte bu ay ve müze tanıtımları bölümleri altında yazılan yazıların da sosyal bilimler dersiyle ilişkilendirileceği saptanmıştır. Özet olarak dergi içeriklerinin büyük bölümünün farklı yazı türlerinden meydana geldiği,

içeriği oluşturan bu farklı metinlerin Türkçe, fen ve teknoloji, sosyal bilgiler, din kültürü ve ahlak bilgisi, beden eğitimi dersi ve seçmeli derslerle ilişkilendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Koçer (2020), “İdeal Çocuktan Küresel Tüketiciye: Türkiye’de Çocuk Dergileri ve Çocuk İmgesi” adlı makalesinde çocuk dergilerinin 150 yıllık tarihini ve bu dergiler üzerinden değişen çocuk imgesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalede bu amaçla çocuk dergilerinin 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla uzanan süreçte nasıl bir değişim geçirdiği ile ilgili genel bir saptama yapılmaktadır. Literatür tarama yöntemi ile yapılan araştırmada Tanzimat dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi, Trablusgarp Savaşı yılları, II. Meşrutiyet sonrası dönem, erken Cumhuriyet dönemi, II. Dünya Savaşı dönemi, tek partili dönem, çok partili dönem, 1980 sonrası dönemden günümüze uzanan süreç, her bir dönemin kendine özgü siyasi ve kültürel yapı özellikleri ile ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. 1980 sonrası dönem, küreselleşme ve “Tüketici” olarak çocuğu ön plana alarak değerlendirme yapılan bölümdür. Bu kısımda medya endüstrisindeki çoklu medya yapılanmasının, dergicilikte reklam pazarından pay almaya başlamasını beraberinde getirdiği belirtilmektedir. Böylece dergilerde üst gelir grubunda yer alan okurların tüketim tercihlerine yönelik reklamlar dergilerde yer almaya başlamıştır. Bu dönemde ticari amaçlı dergilerin yanı sıra kurum dergileri ve bankaların çıkardığı dergiler de yayın hayatına başlamıştır. Sonuç olarak makalede dergilerde verilen mesajlar, çocuklara yansıtılan değer ve ideolojiler analiz edilerek, bunlar üzerinden inşa edilen çocuk imgesinin ideal-yurttaş çocuktan, tüketici çocuğa doğru bir dönüşüm yaşandığı saptaması yapılmıştır.

Emirhan ve Kara (2023), “İkna Teknikleri Açısından çocuk Dergileri: Mavi Kırılma ve Dama Drama PTT Çocuk Dergisi” adlı makalelerinde 2020 yılında yayınlanan adı geçen iki dergilerinde kullanılan ikna teknikleri araştırılmıştır. Yazarlar tespit ettikleri 88 ikna tekniğinden oluşan bir liste kullanarak değerlendirmişlerdir. Araştırmanın amacı Mavi Kırılma ve Dama Drama PTT Çocuk dergilerinde kullanılan ikna tekniklerini belirlemektir. Bu ikna tekniklerinin çocuk okurların yaş grubuna uygun olup olmadığı da yine araştırmanın ortaya çıkarmayı amaçladığı bir diğer bulgudur.

Belirlenen ölçüte göre yapılan incelemede her iki dergide şu ikna teknikleri saptanmıştır:

“Anlamlı ve Pozitif Kelimeler Kullanma”, “Dürüstlük, Samimiyet ve Empati Kurma”, “Grubun Parçası Olduklarını Hissettirme”, “Güvenilir Olma ve Şeffaf Olma / Güven Yaratma”, “Olumlu Hayal Kurma”, “Bilimsel Kanıt”, “İstenen Davranışla İlgili Açıklamada Bulunma”, “Referans Kullanma”, “Merak Boşluğu”, “Sosyal Kanıt”, “Sosyal İhtiyaçlara Değınme”, “Ortaklık Kurma”, “Saygı Gösterme”, “Birlik”, “Bilinmeyenleri, Bilinenlerle Bağlantısını Göstererek Anlatma”, “Tanıklık Tekniğı”, “İhtiyaç Oluşturma”, “İhtiyaca Yönelme”, “Net Olma”, “Kaybetme Korkusu”, “Alanında Uzman Olma”, “Tren Tekniğı”, “Tutarlılık”, “Beklenti Oluşturma”, “Acaba Değıl Hangi Tekniğı”, “Talebin Yüksekliğı”, “Eğır Tekniğı”, “Parlak Sözler”, “Paylaşımıcı Olma”, “Hediye Verme”, “Rica İfadeleri Kullanma”, “Üslubu Güzelleştirme”, “Tekrar”. Mavi Kırılma dergisinde, Dama Drama PTT Çocuk dergisinden farklı olarak “Üçün Gücü” ikna tekniğı de almaktadır. Araştırmanın sonucunda özetle Mavi Kırılma dergisinde 34, Dama Drama PTT Çocuk dergisinde 33

ikna tekniğinin kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu iki dergide kullanılan ikna teknikleri, çocuk edebiyatının temel ilkelerine göre de değerlendirilmiştir. Buna göre kullanılan ikna tekniklerinin, çocuk edebiyatının temel ilkeleri açısından uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

5-Artık Yayınlanmayan veya Güncel Dergilerin Teknik Özellikleri Üzerine Değerlendirme Yapılan Makaleler

Kaptan ve Sürmeli'nin (2011) "Çocuk Dergilerinde Karşılaşılan Tipografi sorunları ve Çözüm Önerileri" adlı makalelerinde çocuk dergisi tasarlama ölçütlerini belirlenmiş ve örneklem olarak seçtikleri dergileri ölçütlere göre değerlendirmişlerdir. Örnekleme dâhil edilen dergiler Diyanet Çocuk, Türkiye Çocuk ve Ebe Sobe dergilerinin dörder sayısındır. Değerlendirme ölçütleri ise şunlardır:

Yazı karakterinin ve harf boyutunun hedef kitlenin düzeyine uygunluğu ve okunabilirliği

-Metin-fon ilişkisi

-Harfler ve kelimeler arası boşluğun dengeli olması

-Satırlar ve paragraflar arası boşluğun dengeli olması

-Metinlerde sola bloklamanın tercih edilmesi

-Metinlerin birden fazla sütun halinde tasarlanması ve sütunlar arası boşluğun dengeli olması

-Sayfa numaralarının okunaklılığı

-Yazı karakterlerinin yeterli çeşitlilikte olması

Belirlenen ölçütlere göre yapılan incelemede tüm yayınlarda harf boyutlarının küçük tasarlandığı, oldukça süslü ve okunabilirliği zayıf harf karakterlerinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Satırlar ve paragraflar arası boşluklar da yetersiz bulunmuştur.

Bu da okunabilirliği etkileyen olumsuz bir özelliktir. Sütunların birbirine gereğinden fazla yakınolması da saptanan bir diğer tasarım niteliğidir. Örnekleme giren sayılarda kullanılan yazı karakterleri değerlendirildiğinde bazılarında sayfalar arasında, hatta aynı sayfa üzerinde farklı birçok yazı karakterinin kullanıldığı saptanmıştır. Yazar, dergide tek tip yazı karakterinin kullanılmasının sıkıcı ve monoton bir etki yaratacağını; çok sayıda yazı karakterinin tercih edilmesinin ise derginin kimliği üzerinde olumsuz etkiye neden olacağını belirtmiştir. Makalede dergilerdeki her bir tasarım elemanının birbiri ile ilişkisi olması ve aynı bütüne ait olması gerektiğini ifade etmiştir.

Kahraman ve Fidan'ın (2019) "Dergi Tasarımında Tipografi: TSE Öncü Çocuk Dergisi Örneği Üzerine Bir İnceleme" adlı makalelerinde çocuk dergilerinin tipografi bakımından incelemeye değer örnekler olduğunu kaydettikten sonra bu bağlamda "TSE Öncü Çocuk" dergisini tipografik özellikleri yönünden değerlendirmişlerdir. Derginin 2016 yılında yayınlanan tüm sayıları örnekleme dâhil edilmiştir. Makalenin amacı tipografik unsurların görsel iletişim üzerindeki etkilerini belirlemektir. Örneklerdeki dergiler tema ve tipografi ilişkisi, temel tasarım ilkelerine uygunluk ve yazı tipi, boyutu, boşluk, espas, okunurluk gibi ölçütler bağlamında değerlendirilmiştir. Makalede yapılan analize göre kapak tasarımında içeriğe dair başlıklar, derginin iç sayfalarına atıf yapan yazılar gibi okurda merak uyandıracak unsurlara yer verilmediği tespit edilmiştir. Yüzeyin tamamını kaplayan kapak görsellerinin yazı gibi tamamlayıcı unsura gereksinim duyduğu da makalenin bir diğer saptamasıdır. Örnekleme giren dergilerde yalnız farklı sayfalarda değil, aynı sayfa içinde bile farklı yazı tiplerinin kullanıldığı görülmüştür. Yazar, aynı yüzey

üzerinde birbirinden bağımsız farklı yazı tiplerini kullanmamın tasarım elemanlarının bütünlüğünü bozacağını belirtmiştir. Makalede örneklemedeki dergilerden birinin bir sayfası ele alınarak yazının; görsel öğelerin baskın oluşu bir yerleşimde, blok düzenini kaybetmiş ve sıkışmış bir hâlde varlık gösterdiği, yazının görsel öğeler ve boşluk ile olan ilişkisinde okunabilirlik adına sistemselsel bir yerleşim planına ihtiyaç duyduğu saptaması yapılmıştır. Yazar araştırmasında tasarım sürecinde temel ilkelerin gözetilmesi, tipografik öğelerin hedef kitleye uygun kullanımı, metnin ve görsellerin birbirini desteklenmesi ve tasarımda gereksiz öğe kullanımının önüne geçilmesi gibi önerilerde bulunmuştur.

Ghojoghi (2020), "Türkiye'de Çocuk Dergilerinin Kapak Tasarımının Örnekler Üzerinden İncelenmesi" adlı makalesinde üçü eski dilde yayınlanmış olan (Çocuklara Talim, Çocuklara Mahsus Gazete ve Yeni Yol), üçü ise günümüzde yayınlanan (Atlas Çocuk, Bilge çocuk, Bilim Çocuk) toplam altı derginin kapak tasarımını incelemektedir. Örnekleme dahil edilen altı derginin kapak tasarımının tek tek incelendiği makalede özetle şu bulgular elde edilmiştir: Çocuklara Talim dergisinin kapağı sarıdır. Logosu Sülüs hattıyla sayfanın yukarı ortasında yer almıştır. Resimler genellikle bilgi amaçlı koyulmuştur. Kapak tasarımı sadedir. Tasarım öğeleri, zamanın çocuklarının sert kurallarla eğitildiğini; dergi kapağında eğlence ve insan figürü olmadığı saptanmıştır. Çocuklara Mahsus Gazete'nin, Osmanlı Devletinin geleneksel Müslüman Türk toplumunun ahlaki, sosyal ve bireysel değerlerini çocuklara aktarmaya çalıştığı, kapak tasarımının yetişkin yayınlarının kapak tasarımına benzer olduğu tespit edilmiştir. Yeni Yol dergisinin ise analizinde ise basım tekniklerinin geliştiğine dair işaretler olduğu belirtilmiştir. Örneğin 41.

Sayının kapağı tamamen renklidir. Logo, matbuatta kullanılan Nesih hattı ile yazılmıştır. Tüm sayfa renkli illüstrasyonla kaplanmıştır. Atlas Çocuk dergisinde ilk göze çarpan unsurun sayfa tasarımında bir kalabalık ve karmaşa olduğu belirtilmiştir. Bilge çocuk dergisinin logosunun çocuklara uygun font ile yazıldığı, kullanılan illüstrasyonun çocukların dikkatini çekmede başarılı olduğu ve çevresinin boğulmadığı; özetle başarılı bir kapak tasarımı olduğu tespit edilmiştir. Bilim Çocuk dergisinin logo tasarımının net ve iyi görüldüğü, tasarımda karmaşa ve düzensizliğin olmadığı, doğru kompozisyonla tasarlandığı saptanmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, Türk basın tarihi içinde önemli yer tutan çocuk dergileri ile ilgili bugüne kadar yapılmış olan bilimsel araştırmaları derlemektir. İlk çocuk dergisi Mümeyyiz'den günümüzde uzanan süreçte yayınlanan çocuk dergilerine kadar geniş bir yelpazede yer alan bu yayınlar hakkında yazılan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Bu araştırmaların hangi dergileri, hangi konu özelinde incelediklerine dair genel bir değerlendirme ortaya koymak amaçlanmıştır. Çocuk dergileri ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar hangi zaman aralığını kapsamaktadır, örneklem hangi dergilerden oluşmaktadır, hangi konu merkeze koyularak araştırma yapılmıştır, hangi yöntemler kullanılarak amaca ulaşılmaya çalışılmıştır gibi sorulara yanıt verilmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırma, literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Google Akademik'te "çocuk dergileri" şeklinde yapılan tarama sonucu çıkan Türk basın tarihinde çıkan çocuk dergileri ile ilgili yazılan makale ve tezler derlemeye dâhil edilmiştir.

Taramaya dâhil edilen makale ve tezler 2001 ila 2023 yılları arasını kapsamaktadır.

Çocuk dergilerine yönelik yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde genel olarak beş konu başlığı altında değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Bunlar şu şekildedir:

1-Artık yayınlanmayan, eski tarihli çocuk dergilerine yönelik belli bir konu özelinde değerlendirme yapılan araştırmalar

2-Artık yayınlanmayan, eski tarihli bir veya iki örnek dergi üzerine değerlendirme yapılan araştırmalar

3- Günümüzde yayınlanan çocuk dergilerinden tek bir örnek dergi üzerinde yapılan araştırmalar

4- Günümüzde yayınlanan çocuk dergilerinin belli bir konuya yönelik olarak değerlendirildiği araştırmalar

5-Artık yayınlanmayan veya güncel dergilerin teknik özellikleri üzerine değerlendirme yapılan araştırmalar

Sonuç

Türk basın tarihinde çocuk dergileri ile ilgili yapılmış akademik çalışmalara yönelik bu literatür taramasında toplam 47 makale ve tez (yüksek lisans-doktora) değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların üçü doktora tezi, on ikisi yüksek lisans tezi, otuz ikisi makaledir. Google Akademik sitesinde “Çocuk Dergileri” şeklinde yapılan arama sonucunda çıkan Türk basın tarihi dahilinde yer alan dergileri inceleyen makale ve tezler literatür taramasına dâhil edilmiştir. Taramada ulaşılan dergiler incelendiğinde konuyu ele alış biçimine göre beş kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler şu şekildedir:

1-Artık yayınlanmayan, eski tarihli çocuk dergilerine yönelik belli bir konu özelinde değerlendirme yapılan araştırmalar

2-Artık yayınlanmayan, eski tarihli bir veya iki örnek dergi üzerine değerlendirme yapılan araştırmalar

3- Günümüzde yayınlanan çocuk dergilerinden tek bir örnek dergi üzerinde yapılan araştırmalar

4- Günümüzde yayınlanan çocuk dergilerinin belli bir konuya yönelik olarak değerlendirildiği araştırmalar

5-Artık yayınlanmayan veya güncel dergilerin teknik özellikleri üzerine değerlendirme yapılan araştırmalar

Literatür taramasına giren doktora tezlerinden biri günümüzde yayınlanmayan, Mutlakıyet ve Tanzimat dönemlerinde yayınlanan çocuk dergilerinin çocukların eğitimi üzerindeki etkisine odaklanmış; diğeri Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan dergilerin yeni rejimin değerlerini benimsetme etkisi üzerinde durmuş; literatüre giren üçüncü ve son doktora tezi ise Türkçe derslerinde çocuk dergileri kullanmanın çocukların öğrenmesi üzerinde nasıl bir etki meydana getirebileceğini araştırmıştır. Bu literatür taraması göstermiştir ki bu kadar zengin ve çalışma alanı geniş olan çocuk yayınları ile ilgili yapılan doktora tezleri sayıca son derece yetersizdir. Yalnızca üç doktora tezi; alanın değerlendirme bekleyen içeriğini gün yüzüne çıkarmak ve alanda ilerlemek isteyen genç bilim insanlarına yol açmak bakımından yetersizdir.

Literatür taraması sonucunda bulunan yüksek lisans tezleri doktora tezlerine göre çok daha fazladır. 47 araştırmamanın 12'si yüksek lisans tezidir. Tezlerin ele aldığı başlıca konulara bakıldığında 10 tezin artık yayınlanmayan eski tarihli dergileri incelemiş olduğu görülmektedir. Bu tezler, dergilerde yayınlanan çeviri metinlerin içeriği, ilk çocuk dergisi Mümeyyiz başta olmak üzere bir dergi örneği üzerinden şekil ve içerik özelliklerinin

değerlendirilmesi, çocuk eğitimindeki rolü, okuma öğrenimindeki rolü, din eğitimindeki işlevi, içeriğin yazar ve konu adlarına göre indeksi, değerler eğitimindeki işlevi, eski harfle çıkan derginin yeni Türk alfabesine aktarımı gibi konular üzerinde değerlendirme yapılan tezlerdir. Güncel dergiler üzerine yazılan yüksek lisans tezlerinde ise Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki verilen mesajlarla 2000'li yıllarda çıkan dergilerde verilen mesajların karşılaştırılması ve dergilerin çocuk edebiyatının temel nitelikleri bağlamında değerlendirilmesi gibi konuları işlemektedir.

Gerek doktora, gerekse yüksek lisans tezlerinin sayısının alanı derinlemesine araştırma ve ayrıntıları ortaya çıkarma bağlamında yetersiz olduğunu belirtmek mümkündür. Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yüksek lisans yapan bilim insanları için gerek nicel gerekse nitel olarak zengin bir araştırma alanı olan çocuk dergilerinin gereken ilgiyi görmediği ifade edilebilir. Çocuk dergileri, pek çok bilim dalının ilgi alanına girebilecek geniş bir çalışma sahasıdır. Türkçe Eğitimi, Tarih, İletişim, Edebiyat, Sosyoloji gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarının kesişim kümesinde yer alabilecek çocuk dergileri konusunun yeteri kadar ilgi görüp araştırılmadığı görülmektedir. Örneğin eski harflerle çıkan ve ağır bir dil ile yazılan dergilerin günümüz alfabesine ve günümüz diline aktarımına yönelik çalışmaların son derece yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Eski yazıyla çıkan dergilerin günümüz alfabe ve Türkçesine kazandırılması, bu dergi içeriklerinin, incelediği ve önem verdiği konuların daha çok bilinmesine ve bunlar üzerinde farklı disiplinlerin yeni araştırmalar yapmasına imkân tanıyacaktır.

Literatür taramasında ulaşılan makaleler ise sayıca daha fazla olmasına rağmen 32 makale yine araştırma alanının zenginliğine

ve genişliğine oranla yetersizdir. 32 makalenin 17'si artık yayınlanmayan Osmanlı dönemine veya Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait dergilerdir. 15'i ise güncel dergileri araştırmıştır. Burada eşite yakın bir dağılım olduğu görülmektedir. Eski dergiler üzerinde çalışılan makalelerde dergilerin eğitim üzerindeki etkisi, dergilerin genel olarak şekil ve içerik özellikleri itibariyle değerlendirilmesi, Cumhuriyet ile birlikte başlayan modernleşme sürecinde verilen mesajlar ve inşa edilmek istenen yeni Türk çocuğuna ilişkin verilen mesajlar, derginin dil öğretimindeki rolü, çocuk edebiyatına nasıl bir katkı sunulduğu gibi konuların değerlendirildiği görülmektedir.

Günümüzde yayınlanan dergiler ile ilgili yazılan makalelere bakıldığında tıpkı eski dergilerde olduğu gibi içyapı ve dış yapı niteliklerine ilişkin değerlendirmelerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ayrıca dergilerin din eğitime katkıları, milli değerlerin/vatanseverlik değerinin ne şekilde işlendiği, toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu, tarihin her bir döneminin siyasi, kültürel yapısının nasıl sunulduğu ve dönemine göre ne gibi mesajların verildiği gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca gerek güncel gerekse artık yayınlanmayan dergilerin teknik özelliklerine ilişkin değerlendirme yapılan makaleler de bulunmaktadır. Üç makale, çocuk dergilerini bu yönü itibariyle ele almıştır. Dergilerdeki tasarım ölçütlerinin belirlenmesi ve örnek ergilerin bu ölçütler doğrultusunda incelenmesi, tipografik özelliklerin görsel iletişime olan katkılarının belirlenmesi ve dergilerin kapak tasarımlarının değerlendirilmesini içeren makaleler de çocuk dergilerini bu bağlamda ele almıştır.

Son söz olarak denilebilir ki, Türk basın tarihi engin bir denizdir. Her ne kadar Türk tarihine matbaa ve dolayısıyla süreli

yayınlar Batı'ya göre üç yüzyıl gibi son derece geç bir tarihte başlamış olsa da Türk basını başlangıcından günümüze geniş bir yelpazede çeşitlenerek okurlarla buluşmuştur. Buna koşut olarak zengin bir çocuk dergiciliği tarihi de meydana gelmiştir.

Köklü ve zengin Türk tarihinin farklı sosyal, kültürel, siyasi, gelişmeleri, dönüm noktaları bu süreli yayınların usta kalemleri tarafından geniş halk kitleleri ile buluşturulmuştur. Örneğin Orhun Anıtları'ndaki yazının Türkçe olarak okunduğu bilgisi ilk defa 17 Şubat 1895 tarihli İkdâm gazetesinde gazeteci-yazar Necip Asım tarafından Türk Milletine duyurulmuştur. Türk toplumu, kendi tarihleri ile ilgili bu kadar önemli ve büyük bilgiyi Türk basınındaki bir gazete aracılığı ile öğrenmiştir. Bu bağlamda Türk basınında süreli yayınların toplumun bilgilendirilmesi ve eğitiminde çok önemli bir görevi yerine getirdiğini ifade etmek mümkündür.

Türk basın tarihinin, Türk süreli yayınlarının en önemli unsurlarından birisi hiç kuşkusuz çocuk yayınlarıdır. Çocuklar geleceğin toplumunu oluşturacak olan, bu nedenle eğitim, sağlık, spor, sanat gibi pek çok alanda her imkânın en üst düzeyde sunulması gereken kişilerdir. Beslenme, barınma gibi en temel gereksinimlerden sonra eğitim-öğretim-bilgi bakımından eksiksiz bırakılmamaları gerekmektedir. Bu bakımdan çocuk dergileri okul eğitimlerinin yanı sıra onların ilgisini çekecek renkli ve eğlenceli içeriği ile bilgi edinmelerinde en etkili destekleyici unsurlardır. Ders verici öyküleriyle, bilim ve tarihe dair onların düzeyine uygun metinleriyle, neden—sonuç ilişkisi kurarak analiz yapma yetilerini geliştirecek bulmacalarıyla, etik değerleri aşılayan yerli yazıları ve çeviri metinleriyle en az okulda ve aile içinde gördüğü eğitim kadar hatta kimi zaman ondan da ileri düzeyde

etkili olmaktadır. Örneğin Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan dergilerde yeni rejimin değerlerine uygun olarak ulus devletin modern bireyini yetiştirmek üzere mesajlar verildiği tespit edilmiştir. Bu nedenle her ne kadar internet çağının hızlı ve çabuk sıklıma yatkın yapısı çocukları okumaktan, kendilerine yönelik yayınlar ile zaman geçirmekten alıkoysa da, dergi içerik üreticilerinin yaratıcılıkları ile çocukların ilgisini çekecek yayınlar hazırlaması ve eğlerinken bilgilenme, bilgilenirken eğlenme üzerine inşa edilmiş bir dergicilik ortaya çıkarmaları mümkündür. Nitekim bu literatür taraması da günümüzün çocuk dergilerinin kağıt yapısından kaynaklanan okuma zorluğu gibi ufak tefek aksaklıklara rağmen internet ile rekabette çok da geri kalmadığını ve çocuklardan ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır. Hatta ders kitapları yerine kullanıldığı zaman o dersin öğrenilmesinde çok daha etkili oldukları da tespit edilmiştir. Çocuk dergileri Türk basın tarihinde 19. Yüzyıldan beri süreli yayınların en etkilileri olarak varlığını sürdürmektedir. Sosyal bilimler alanında çalışan bilim insanlarının daha çok ilgi göstermesi gereken derin ve zengin bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Akbayrak, K. (2014). Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Olarak Süreli Çocuk Yayınları: Mektepli Gazetesi, Çocuk, Çocuk Sesi Dergileri Örneği, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Programı Yüksek Lisans Tezi
- Alabaş, R. (2014). Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim ve Tarih Anlayışı Açısından İncelenmesi (1928-1950). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Programı, Doktora Tezi
- Alabaş, R. & Kamer. S. (2016). Afacan Çocuk Gözü Dergisi ve Çocuğun Vatandaş Olarak Eğitimi, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt: 11 Sayı:3, 77-9
- Arslan, Y. (2007). Mümeyyiz Dergisindeki Dini Motiflerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Asar, A. & Yeşilyurt, E. (2017). Çocuk Haftası Dergisinin Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi, Karaelmas Journal of Educational Sciences, Cilt:5, Sayı:2, 296-315
- Aytan, T. & Çalıcı, M.A. (2020). İsa ile Nisa Adlı Çocuk Dergisi Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye Eğitim Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 250-267.
- Balcı, A. (2003). Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve Çocuklara Rehber, TÜBAR, Sayı:13, 319-349
- Balcı, A. (2014). Çocuklara Kıraat Dergisi, Bilig Dergisi, Sayı:68, 25-42
- Bayram, Y. (2005). Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz (1869-1870), Hece Dergisi, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, 484-500

- Çelik, T. (2014). Türkiye’de Çocuk Olmanın Tarihi: Doğan Kardeş Dergisi içinde, Hasan Ersel, Kazım Taşkent, Yapı Kredi ve Kültür Sanat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 193-232
- Demirdal, A. (2019). Çocuk Dergilerinin Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Bağlamında İncelenmesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Demirkol, G. & Dağbaşı, G. (2017). Osmanlı Çocuk Dergilerinde Dil Öğretimi: Çocuklara Talim Dergisi (1887-1888), 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt:6, Sayı:18, Kış, 815-827.
- Demiryürek, G. (2012). TRT Çocuk Dergisinin Yapısal Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:20, Sayı:3, 1017-1034
- Durmuş, A. (2007). 1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Eldiven, F. (2018). Türkiye’de Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Çocuk Kimliği Tasarımı: Çocuk Sesi, Gürbüz Türk Çocuğu, TRT Çocuk, Bilim Çocuk Dergilerinin Karşılaştırmalı Analizi, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Emirhan, T. & Kara, M. (2023). İkna Teknikleri Açısından Çocuk Dergileri: Mavi Kırılgiç ve Dama Drama PTT Çocuk Dergisi, Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 38, 486-513
- Ghojoghi, G. (2020). Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Kapak Tasarımının Örnekler Üzerinden İncelenmesi, Social Mentality And Research Thinkers Journal Cilt:6, Sayı:39, 2563-2570
- Kahraman, M.E. & Fidan, M.E. (2019). Dergi Tasarımında Tipografi: TSE Öncü Çocuk Dergisi Örneği Üzerine Bir İnceleme, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 117-150

- Kaptan, A.Y. & Sürmeli, K. (2011). Çocuk Dergilerinde Karşılaşılan Tipografi Sorunları ve Çözüm Önerileri, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 183-197
- Koçer, D. (2020). İdeal Çocuktan Küresel Tüketiciye: Türkiye’de Çocuk Dergiciliği ve Çocuk İmgesi, Motif Akademi Halkbilim Dergisi, Cilt: 13, Sayı:31, 1218-1237
- Köse, İ. (2015). Osmanlı’da Eğitimin Modernleşme Hareketleri: Dönemin Çocuk Mecmualarında Eğlence ve Eğitim Yaklaşımları (1869-1922), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, 137-163
- Küçük, H. (2008). Talebe Defteri Çocuk Dergisi (İndeks, Seçme Metinler, Değerlendirme ve Sözlük), T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Küçük, S. (2010). İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:24, 221-257.
- Latifoğlu, N. (2013). Çocuklara Mahsus Gazete’de Değerler Eğitimi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Okay, C. (2006). Eski Harfli Çocuk Dergileri, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, 511-518
- Öğüt, N. (2006). Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Över, S. (2013). Çocuk Dostu İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabe Aktarımı ve İncelenmesi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programı Yüksek Lisans Tezi
- Özdemir, B. (2008). Çocuk Dünyası Dergisinde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi, T.C. Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

- Öztekin, H. (2019). Tek Parti Dönemi Çocuk Dergilerinde 'İdeal Türk Çocuğu'nun İnşası: Yavrutürk ve Cumhuriyet Çocuğu Dergileri Üzerine Bir İnceleme, Erciyes İletişim Dergisi, Temmuz, Cilt:6, Sayı:2, 1229-1254
- Sarıkaya, M. (2010). Türk Çocuk Dergilerinde Tarih 1918-1931, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl:6, Sayı:12, 51-84
- Şimşek, H. (2002). Tanzimat ve Mutlakîyet Dönemi Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim (Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri) Anabilim Dalı, Doktora Tezi
- Şimşek, H. (2001). XIX. Yüzyıl Çocuk Dergiciliği ve Eğitsel İşlevleri Üzerine, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 151, 1-9
- Tanrıkulu, F. (2014). Medya Okuryazarlığı Bağlamında Çocuk Dergileriyle Zenginleştirilmiş Türkçe Dersinin Etkililiği: Bir Eylem Araştırması, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi
- Tanrıkulu, F. (2020). Çocuk Dergisi İçeriklerinin Derslerle İlişkilendirilebilirliği, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:20, Sayı:2, 837-852
- Taş, E. (2008). Türkiye'de Çocuk Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkısı ve Milliyet kardeş Dergisi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Tuğluoğlu, F. (2015). II. Meşrutîyet Döneminde Milliyetçi Bir Çocuk Dergisi: Talebe Defteri (1913-1919). Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XV/30 (Bahar), 99-139
- Tunagür, M. (2021). TSE Öncü Çocuk Dergisi Üzerine Bir İnceleme, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:53, 155-182

- Yaşar, Ş. (2001). İlk Çocuk Dergilerinden Mümeyyiz, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Yıldırım, İ.O. & Şener, H. (2021). Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Resimli Çocuk Dergisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:18, Sayı:47, 69-91
- Yıldız, Z. (2012). Diyanet Çocuk Dergisinin Din Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:15, 367-390
- Yıldız, D. & Karaca, Ş. (2020). Çocuk Dergileri Üzerine Bir İnceleme, Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 455-477
- Yılmaz, M. & Duman, T. (2018). TRT Çocuk Dergisi'nde Milli Bir Değer Olarak "Vatan-Vatanseverlik" Değeri, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt: 7, Sayı:2, 639-657
- Yılmaz, O. (2016). Türkçem Çocuk Dergisi ve Kimlik İnşası, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Cilt:11, Sayı:4, 1175-1190
- Yiğitbaşı, K.G. (2014). Türkiye'de Çocuk Dergiciliği: TRT Çocuk Dergisi Örneği, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:5, 37-56.
- Yiğitbaşı, K.G. & Sarıçam, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili ve Medya: TRT Çocuk Dergisi Örneği, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, Sayı:35, 19-45
- Ungan, S. & Yiğit, F. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, Sayı:10, 184-198.
- Yılmaz, E. (2017). Osmanlıcılıktan Türk Milliyetçiliğine Bir Çocuk Dergisi Çocuk Dünyası (1913-1914), Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt:32, Sayı:1, 209-232.

Çocuk ve Haber

*Şule Yüksel ÖZMEN **

Giriş

Çocuk; korunmaya muhtaç haliyle, masumiyetiyle, geleceğin teminatı olmasıyla daha da hassasiyet isteyen bir bakış açısıyla yaklaşılması gereken bir varlıktır. Bedenen ve ruhen sağlıklı yetişen çocuklar toplumun sağlıklı ve refahının sürdürülebilmesinde büyük önem taşımaktadır. Toplumu şekillendiren en önemli unsurlardan biri de kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarında çocuğun nasıl yer aldığı sonraki algıları yönetebilmek, çocuklara yönelik herhangi bir olayda kamuoyu oluşturabilmek için çocuğun medyada nasıl ve ne şekilde yer aldığını görmek önemlidir. Herhangi bir olumsuz durumda hem çocuğun haklarını korumak hem de toplumda yanlış kanı oluşturmak adına bu konuya aşırı dikkat gösterilmelidir. Bu çalışmada medyanın işlevlerinden biri olan “haber vermek” özelliğinden yola çıkarak çocuk ve haber konusu ele alınmıştır. Çocuk ve haber konusunu iki farklı çerçeveden incelenmiştir. Birincisi çocuğun haber kaynağı olacağı durumları içermektedir. Gazetecinin haber kaynağı olarak çocukla görüşmesi gerektiğinde nelere

* Prof. Dr. Trabzon Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, syozmen@trabzon.edu.tr

dikkat etmeli, ne tür hassasiyetleri göz önünde bulundurmalı bunlar irdelenmiştir. İkinci unsur ise çocuğun haberin öznesi olduğu durumlara ilişkindir. Haberin konusu çocuk ise ne tür sunumlarla ya da temsillerle çocuk ele alınmakta olduğu Türkiye özelindeki örnekle aktarılmıştır. Sonrasında da nelere dikkat edilmesi gerekliliği ulusal ve uluslararası önlem paketleri vurgulanarak “doğru ve çocuk haklarına uygun” habercilik çerçevesi nasıl olmalı üzerinde durulmuştur.

Haber kaynağı olarak çocuk

Haber kaynağı olarak çocuk ele alındığında en önemli unsur onu “bağımsız bir birey” olarak değerlendirmektir. Onun çocuk olduğunu unutmadan ve psikolojisini etkilemeden habere ilişkin doğruyu ve gerçeği ulaşmak gazetecinin temel amacı olmalıdır. Bunun için çocuğu haber kaynağı olduğu durumlarda çocuğa hem samimi hem de mesafeli yaklaşmak gerekmektedir. Gazeteciliğin her alanında olduğu gibi mesafeyi ayarlamak çocukla konuşurken de en önemli unsurdur. Haber kaynağı olarak çocukla röportaj yapmak gerektiğinde dikkate alınması gereken unsurları Ragıp Turan (2008) 17 başlıkta sıralamıştır:

1. İzin: Mutlaka çocuğun ebeveynlerinden izin alınmalıdır. Bir olaya tanıklığı gibi bir durum söz konusu ise çocuğa da konu net ve basit şekilde açıklanmalıdır.
2. Doğal Ortam: Çocukların rahat olması için doğal ortamlarında görüşülmesi uygundur. Stüdyo gibi gerilmesini sağlayacak ortamlara çocuklar sokulmamalıdır.
3. Refakatçi: Haberci çocuğu tanımadığı gibi çocuk da haberciyi tanımıyor bu yüzden çocuğun yanında onu rahat ve güvende hissettirecek biri olmalıdır. Çocuğun

yanındaki refakatçi pasif olmalı çocuğu yönlendirecek mimik ve jetlerden ve söylemlerden uzak durmalıdır.

4. Ne çok ciddi ne laubali: Haberci, herhangi biri ile konuşurken o kişinin yanağını sıkıp saçını okşamıyorsa çocuğa da aynı şekilde davranmalı laubali hareketlerden kaçınmalıdır. Bir çocukla da konuştuğunun farkında olup “siz” gibi resmi hitaplardan uzak durmalıdır.
5. Dil ve söylem: Çocuğa “kızım, oğlum, yavrum” gibi hitaplarda bulunulmamalıdır. Çocuğun anlayacağı dile soru sorulmalıdır. Bilemeyeceği kelimeleri içeren cümlelerle sorular sorulmamalıdır. Söylemi çocuğun anlayacağı dile göre ayarlamalıdır.
6. Kısa ve net soru: Tüm habercilik pratiklerinde as olan haber kaynağının konuşmasıdır. O yüzden gazetecinin sorusu az ve öz olmalıdır.
7. Hissiyat değil maddiyat: Haber için somut ayrıntılara ihtiyaç vardır. Bu yüzden çocuğa yöneltilecek sorular “ne hissediyorsun, ne düşünüyorsun” tarzı sorular olmamalıdır.
8. Soruları önceden hazırlamak: Bir gazetecilik pratiği olan hazırlık çocukla yapılacak röportaj için de geçerlidir.
9. Soruyu farklı formüle etmek: Çocuğa birkaç hazırlık sorusu sorup algılama kapasitesini ölçtükten sonra yöneltilecek soruları buna göre belirlemek gerekir. Çocuktan haber için gerekli bilgileri alabilmek için anlayabileceği soruları sorulmalıdır.
10. Genelden özele: Çocuğun güvenini kazanmak için önce genel sorularla başlanmalıdır. Hangi takımı tuttuğu, kaçınıcı sınıfta olduğu gibi.

11. Sözüünü kesmemek: Tamamen konunun dışına çıkmadıkça çocuğun sözü kesilmemelidir.
12. Sadece evet veya hayır ile cevaplayacağı soruları sormak gerekir.
13. Yönlendirici soru sormamak gerekir: Herkes gibi muhabirin de hayata ve olaylara bir bakış açısı vardır. Muhabir kendi bakış açısına yönelik olarak çocuğu yönlendirecek sorular sormamalıdır. Geçen yıl et fiyatları üzerine bir muhabirin çocuğu tembihleyip kendi istediği cevapları vermesine yönelik yönlendirmesi ifşa olmuş, muhabirin bu nedenle çalıştığı kurumla ilişkisi kesilmişti.
14. Çocuğun yanıtlamayacağını tahmin ettiğiniz soruları sormayınız: Çocuk yaşı gereği bazı konuları bilmeyebilir, onun bilmediği konulara ilişkin soruların sorulması kafasını karıştıracaktır.
15. Çocuğu olumsuzluklara sevk edebilecek soruları sormayın: “Bıçağı karnına kaç kez sapladı?” gibi çocuğu olumsuz etkileyecek sorular sorulmamalıdır. Ayrıca başka bir kaynaktan elde edilebilecek bilgiler ya da haberde kullanılmayacak bilgiler de çocuğa sorulmamalıdır.
16. Çocuğun mahremiyetine saygı: Çocuk da bir bireydir ve onun mahremiyetine saygı göstermek gerekir. Çocuğun kendi veya ailesinin özel hayatına ilişkin sorular sorulmamalıdır.
17. Muhabir kendisine dayı, teyze, amca veya hala diyen çocukla röportaj yapmamalıdır.

Çocuk bağımsız bir birey olduğu kadar korunması gereken de bir varlıktır. Gerek fiziksel gerekse psikolojik olarak çocuk korunmaya muhtaç bir varlıktır. Bu koruma görevi de yetişkinlere

aittir. Gazeteci de bir yetişkin olarak çocuğu korumakla yükümlüdür. Gazeteci birey olarak haberini yaparken insan olmanın getirdiği vasıflardan dolayı çocuğa olan yaklaşımında hassasiyet göstermelidir. Bu gazetecinin kişisel sorumluluğudur. Bu kişisel sorumluluğu taşımayanlar olabilir. Buna karşı önlem olarak pek çok gazetecilik kurum ve kuruluşu çocukla ilgili haberlerde nasıl bir yol izleneceğine dair etik ilkeleri içeren bir yol haritası belirlemiştir. Çocuk haklarına uygun haberciliği nasıl yapılacağına ilişkin etik kodları içeren birçok kılavuz bulunmasına rağmen Türkiye’de çocuk haklarına saygılı habercilik için uygulanması gereken bu ilkelerin sık sık ihlal edildiği görülmektedir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti çocukların haber kaynağı olarak ya da haberin öznesi olarak haberlerde yer almasına ilişkin düzenlemelerde bulunmuştur. 18 yaşından küçük bireyler çocuk kabul edildiği için Türkiye Gazeteciler Cemiyeti aşağıda sıralanan durumlara ilişkin olarak bu yaş sınırlamasına dikkat edilmesini salık vermektedir. Bunlar (tgc.org.tr):

1. Cinsel saldırı ve istismara uğramış çocuklarda olduğu gibi çocukların sanık ve tanık suçlarda da isimlerinin ve fotoğraflarının yayınlanmamalıdır
2. Muhabir her konuda çocukla röportaj yapamaz bu konular ve durumlar kısıtlandırılmalıdır
3. Çocukla görüşme yapılmak istendiğinde ondan sorumlu ebeveyn veya aile büyüğünden izin alınmalıdır
4. Çocuğun psikolojisini, kişiliğini ve davranışları etkileyebilecek durumlar gözönüne alınarak bu durumlarda görüntüsü alınmamalıdır.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti çocuklarla ilgili olarak haberlerin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin düzenlemelerinin yanı sıra

“medya ve çeşitlilik kılavuzunda” çocukların haberlerde yer almasının ideal ölçütlerini aşağıdaki sıralanan yaklaşımlarla ifade etmiştir. (<https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/medya-ve-cesitlilik-kilavuzu.html>, 13.07.2023):

- Medya çalışanları hazırladıkları medya içeriklerinde yaş, cinsiyet, sakatlık, ırk ya da etnik köken, dini inanç, sosyal ve ekonomik statü farkına bakmadan ayrımcılığı önlemek ve çocukların onurlarını korumak için duyarlı davranmalıdır.
- Suça karışan çocuklarla ilgili haberlerde olayın nedenlerine yer verilmelidir. Sadece olayın sonuçlarına odaklanarak haber yapıp çocukları damgalayan ve stereotipleştiren durumlardan kaçınılmalıdır.
- Çocuğa yönelik şiddet hiçbir biçimde meşru gösterilmemelidir. Çocuğa yönelik şiddet ve istismar haberlerinde bu eylemleri uygulayanların eylemi nasıl ve neden yaptıklarına ilişkin görüşlerine ve açıklamalarına ilişkin uzun uzun yer vermemek kısa kesmek ve hatta eleştirerek vermek konusunda duyarlı olunmalıdır.
- Çocuklarla ilgili olumlu gelişmelere ve onların başarı öykülerine de yer veren haberler yapılmalıdır.
- Çocukların yaşamında rol modeli olacak örneklerin daha çok temsil edilmesi için çaba gösterilmelidir.

Sadece Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından değil, 5187 sayılı Basın Kanunu’nda tarafından da çocukların haberlerde yer almasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Basın Kanunu’nun 21. maddesinde süreli yayınlarda 18 yaşından küçük olan suç faili veya mağdurlarının, Kimliklerini açıklayacak ya da tanınmalarına yol açacak şekilde yayın yapanlara ilişkin olarak

para cezası uygulanacağı belirtilmektedir. (<http://www.mevzuat.gov.tr>)

Uluslararası kuruluş ve örgütler tarafından da oluşturulmuş çocukların haberlerde yer almasına ilişkin rehber ilkeler bulunmaktadır. UNICEF, Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) ve Çocuk Hakları Bilgi Ağı (CRIN) ilkeleri bunlardan birkaçıdır. Aşağıda bu kuruluşların ilkeleri sıralanmıştır. Bu ilkeler çocuğun medyadaki sunumuna dair olumsuzlukları önlenmeyi içerdiği için çocuğun medyadaki sunumuna yönelik çerçeveyi uluslararası düzeyde bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. UNICEF, çocukların haber yapılmasına ilişkin bazı etik ilkeler şu şekildedir (UNICEF, 2007, s. 86-87):

- Çocuğu ömrü boyunca yaşadığı çevrede ayrımcılığa uğratacak olumsuz etkileyecek damgalamalardan kaçınılmalıdır. Haberlerde çocuğu olumsuz etkileyecek fiziksel veya psikolojik zarara yaşam boyu istismara uğratacak toplum dışına itilmesine yol açacak sınıflandırmalardan veya betimlemelerden uzak durulmalıdır.
- Çocuğun hikâyesi veya görüntüsü için daima doğru bir bağlam oluşturulmalıdır.
- Cinsel istismara maruz kalmış, fiziksel veya cinsel istismar faili ve de HIV-pozitif, AIDS'li veya AIDS'ten hayatını kaybetmiş görüntülerini ve kimlikleri ifşa edilmemelidir.
- Ülkesi hali hazırda ya da geçmişte bir savaşta olan ve o savaşta savaşçı olan çocuklar ile sığınmacı ya da mülteci çocukların haberde kimliklerini değiştirilmeli ve görüntüleri gizlenmelidir.
- Çocuğun kimliğin açıkça kullanılmasının çocuğa yarar sağlayacağı bazı durumlar olabilir. Bu durumlarda çocuğun adı

ya da görüntüsü kullanılabilir ama , bu durumda da çocuk uğrayabileceği zarara karşı korunmalı ve bunun için gerekli önlemler alınmalıdır. Çocuktan intikam alınması gibi durumlara ve damgalamaya karşı gerekli önlemler alınmalıdır ve buna yönelik olarak da çocuk desteklenmelidir. Örneğin çocuk bir gazeteciyle temasa geçip ifade özgürlüğünü ve görüşünün alınması hakkını kullanmak istediğinde bu isteği yerine getirilmelidir. Çocuk, içinde yer aldığı aktivist gruba ya da çocuk toplumsal seferberlik programı kapsamında yer aldığı gruba tanımlanmak istiyorsa bu isteğine uyulmalıdır. Çocuk psiko-sosyal bir program kapsamında yer alıyor ve bunun kimliğinin sağlıklı gelişmesinin bir parçası olduğunu iddia ediyorsa bu talebi de karşılık bulmalıdır.

- Çocuğun söyledikleri teyit edilmelidir.
- Bir çocuğun risk altında olup olmadığından şüphe duyulduğunda, olayın haber değeri ne kadar yüksek olursa olsun, tek bir çocukla ilgili haber yapmaktansa çocukların genel durumuyla ilgili haber yapılmalıdır (UNICEF, 2007, s. 86-87).

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) tarafından ortaya konulan çocuk haberciliğiyle ilgili rehber ilkeler şunlardır:

- Çocuklarla ilgili konuları haber yaparken doğruluk ve hassasiyete önemlidir. Bu konuda en mükemmeli hedeflemelidir.
- Çocuklar için zararlı görüntülerin medya içeriği olarak çocukların tükettikleri medya alanında yer alması engellenmelidir.
- Çocuklarla ilgili haberde stereotipleştirmeden ve de sansasyonel sunumlardan kaçınılmalıdır.

- Çocuğun yüksek yararı her haberde gözetilmeli, çocuklarla ilgili haberlerin yayınlanmasının doğuracağı sonuçları dikkatlice değerlendirmeli ve bu değerlendirme sonunda da çocuklara verilebilecek zarar en aza indirilmesi sağlanmalıdır.
- Bariz bir şekilde kamu yararı olmadığı sürece çocukların kimlikleri ve kimliklerini ifşa edecek görüntüler kullanılmamalıdır.
- Herhangi bir baskı olmadan kendi görüşlerini ve düşüncelerini ifade edebilmeleri için çocuklara medyaya erişim hakkı sağlanmalıdır.
- Haberciliğin temel şartlarından biri olan doğrulama unsuru çocukların haber kaynağı olduğu durumlarda da uygulanmalıdır. Haber kaynağı olan çocuğun söyledikleri başka kaynaklar tarafından da teyit edilmelidir.
- Cinsellikle ilişkilendiren görüntülerde çocukların kulanmaktan kaçınılmalıdır.
- Çocukların fotoğrafları çekileceği zaman velilerden izin alınmalıdır. Fotoğraflarını çekmek için onları kandırmak çeşitli vaatlerde bulunmak gibi adil olmayan etik dışı davranışlardan kaçınılmalıdır. .
- Çocuklar adına konuşan veya çocukların menfaatini temsil ettiğini söyleyen her türlü kuruluşun sicili teyit edilmelidir.
- Açıkça çocuğun yararına olmadığı sürece, çocukların refahını ilgilendiren materyaller için çocuklara, ebeveynlere veya velilere ödeme yapılmamalıdır.

Çocuk Hakları Bilgi Ağı (CRIN) çocuklarla ilgili haber yapılırken uyulması gereken etik ilkeleri şu şekilde sıralamıştır (crin.org):

- Çocuğun kardeşlerinin ya da akranlarının zarar görebileceği düşünerek haberde çocukların adları değiştirilmiş, saklanmış ve de kullanılmamış olsa bile hiçbir şekilde çocuğun görüntülerini yayınlamayın.
- Çocuğu değersizleştirecek, tehlikeye atacak, olaya ilişkin acısını ve üzüntüsünün tekrar hatırlatacak onu küçük düşürecek tavrılardan davranışlardan kaçınılmalıdır. Özellikle Türkiye’de “tinerci” “sokak çocuğu” yaftasıyla yapılan haberlerde bu tavır medyada görülmektedir. .
- Röportaj yapılacak çocuğu seçerken ayrımcılık yapılmamalıdır. Haber konusunun nesnesi değilse çocuğun cinsiyet, ırk, din, statü, eğitim geçmişi veya fiziksel yetenekleri yüzünden bir ayrımcılık yapılmamalıdır.
- Çocukları haberlerde sunarken haberin promosyonunu yapmak için çocuğu kalıpyargılar içine sokmaktan ve sansasyonel sunum yapmaktan kaçınılmalıdır.
- Çocuklardan haber için tiyatro gösterisi yapmalarını istememelidir. Çocuklardan kendi geçmişlerinin bir parçası olmayan bir öyküyü anlatmalarını talep etmeyin. Türkiye’de bir gazeteci çocukların karne sevinci üzerine haber yaparken bir çocuktan “annem karne hediyesi olarak bana et aldı” şeklinde bir görüş almıştı. Yoksul çocuk stereotipleşmesi ile yapılan haber büyük ilgi çekmiş, o çocuğa yardım eli uzatmak isteyenler ailesine ulaşmak istemişti. Sonrasında öğrenilmişti ki çocuğun ailesinin

durumu gayet iyi muhabir haberini daha sansasyonel hale getirebilmek için o kelimeleri çocuğa söyletmiş.

- Çocukla söyleşi yaparken ailesinden izin alınmalıdır. Hatta mümkünse yazılı izin alınmalıdır.
- Röportaj yaparken kameraman ve fotoğrafçı sayısı sınırlı olsun. Çocuk kalabalıktan rahatsız olabilir.
- Çocuk cinsel istismar mağduruyorsa ya da çocuk fiziksel veya cinsel istismarın failiyse, bir suçun sanığı ya da hükümlüsü ise adını gizlenmelidir.
- Çocuğun adının gizlenmesi gereken bir diğer durum da çocuğun HIV-pozitif ya da AIDS hastası olduğuna ilişkindir. Sadece çocuğun kendisi, anne babası veya velisi tam bilgilendirilmiş olarak rıza verirse ancak adı haberde yazılabilir. Türkiye’de buna ilişkin bir örnek bulunmaktadır. 30 günlük bebekken kan bağıışı ile HIV virüsü alan Yiğit’in ve ailesinin hukuk mücadelesinin hikayesi gazetelere yansıyınca, gittiği okuldaki veliler çocuklarının onunla aynı okulda olmaması için imza toplamışlardı.
- Tüm haberlerde olduğu gibi çocuğun haber kaynağı olduğu bir durumda da ondan alınan bilgiyi teyit edilme-
lidir.

Görüldüğü gerek ulusal gerekse uluslararası sözleşme ve yönetmeliklerle çocukları koruma adına çok ayrıntılı ilkeler ortaya konmuştur. Gündelik hayat içindeki gazetecilik pratiği açısından bu durumun nasıl uygulandığına bakılacak olursa çoğu zaman sansasyonel habercilik adına bu ilkelerin ihlal edildiği görülmektedir. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu haberlerde

çocuklara yer verme biçimleri göre ihlalleri birkaç başlıkta örneklendirmiştir (UNICEF, 2007:39) Buna göre;

Savaşta içindeki ya da doğal bir afette zarar gören ülkede yaşayan çocuklar ile geri kalmış yoksulluk içindeki ülkenin çocukları medyada “çaresiz kurbanlar” olarak sunulur.

- Çocukların medyada sansasyonel bir olaya maruz kalmaları halinde yer almaktadır
- Çocukların haber öznesi olduğu konu haber güncelliğini yitirince gözardı edilir. Fikri takip yapıp o konuya ilişkin gelişmeler ve çözüm önerilerinin haberi yapılmaz. Yapılanların da sayısı çok çok azdır.
- Çocukların mahremiyetine her zaman saygı gösterilmez.
- Çocuklar haberlerinde stereotipleşmeye yaygındır. Sokak çocukları, tinerici gençler, Afrika’da açlıktan ölen çocuklar gibi örneklerle sıklıkla rastlanır. gençler”.

Haber değeri olarak çocuk

Çocuklar medyada masum bir bireyden suç makinası gibi yaftalamaya kadar geniş bir çerçevede haber olmaktadır. Çocukların haber değeri olması haber konusunda göre değişmektedir. Haber değeri taşıması için bir konunun yakınlık, önemlilik, ilginçlik, yenilik, ünlülük gibi unsurlara ihtiyacı vardır. Medyanın haberler aracılığı ile çocuğu sunumunun mağduriyet ve masumiyet ya da ve tehlikeli çocuklar aynı suç makinası algısı üzerinden şekillendiği görülmektedir.

Olayın içeriği ve niteliğine göre bir çocuğun haber değeri farklılık taşır. Bir olayın içinde bir çocuk varsa o olayın haber değeri olarak ön sıralara gelir. Örneğin, Avrupa’ya gitmek isteyen sığınmacıların Ege Denizi’ni botlarla geçmeye çalışması ve o

botun batmasıyla hayatlarını kaybetmesi bir haberdır. Bu sığınmacıların kıyıya vuran cesetleri haber bültenlerinde yer alır. Fakat Aylan bebek örneğinde olduğu gibi kıyıya vuran ceset bir bebeğe ait olduğunda bu konu günlerce haber bültenlerinin ilk sıralarında yer alır. Susan Moeller'in (2002) "A Hierarchy of Innocence" (Masumiyet Hiyerarşisi) adlı makalesi çocukların haber değeri olma durumunu anlatmaktadır. Makalede Amerika'da üç hafta boyunca uluslararası haberlerde çocuğun ne şekilde yer aldığı incelenmiştir. Araştırmanın yapıldığı dönem Kosova Savaşı'na denk gelmektedir. Moeller makalesinde Kosova Savaşı haberlerinden örnekendirerek çocukların haberlerde nasıl sunulduğunu ortaya koymuştur. Çocukların medyada yer beş kategori yer almaktadır (Moeller, 2002: 41):

1. Çocuklar, ülkenin geleceği ve gelecekteki zenginlik ve huzurun taşıyıcılarıdır.
2. Mağdur çocuklar. Çok sayıda zanlının ve mağdurun yer aldığı savaş gibi olaylar haber değeri taşır. Savaş gibi bir durumda çocukların mağduriyeti üzerinden haberler daha ilgi çekmektedir.
3. Çocuklar "kurtarılan mağdurlar" olarak gösterilmektedir. Kosova kampındaki 13 yaşındaki bir kızın muhabire "Özgürlüğüm için Bill Clinton'a teşekkür etmek istiyorum." demesi çocukların "kurtarılan mağdurlar" olarak medyada kullanıldığının göstergesidir.
4. Çocuklar "melek" olarak tasvir edilmektedirler.
5. Çocuklar çok açıkça "fırsatın hedefleri" olarak kullanılmaktadırlar.

Moeller (2002:49) haberlerde çocukların yer alma biçimlerinin bir hiyerarşi taşıdığını söylemektedir. Bu hiyerarşi çocuğun yaşına ve cinsiyetine göre basamaklandırılmaktadır. Masumiyet hiyerarşisi, bebeklerle başlamakta ve şöyle devam etmektedir. İkinci sırada 12 yaşına kadar olan çocuklar sonrasında ise hamile kadınlar, onlu yaşlardaki kız çocuklar, yaşlı kadınlar, diğer tüm kadınlar, onlu yaşlardaki erkek çocuklar ve diğer tüm erkekler şeklinde basamaklar aşağı doğru sıralanmaktadır. Yaşanan acı ve mağduriyet aynı olduğunda sekiz yaşındaki bir kız çocuğu 15 yaşındaki bir erkek çocuğundan daha çok haber değeri taşımaktadır.

Çocuk haberlerinde eşik bekçilerinin rolleri üzerine Kahri-man (2013) yapılan çalışmada, eşik bekçilerinin çocuklara ilişkin hassasiyetleri olmalarına rağmen, haber üretim sürecinin getirdiği “zaruriyet” yüzünden bu durumlara çok da dikkat etmedikleri görülmüştür. Zaman, süre, yer, hızlı olmak, ilk olmak gibi haber üretim sürecinin zaruriyetleri hassasiyet gösterilmesi gereken çocuk özneli haberlerin ekstra bir değerlendirmeye tabi tutulmadığını ortaya koymaktadır. Gerek haber değeri gerekse haber üretim süreci bakımından çocukların özne olduğu haberlerde özel bir hassasiyet gösterilmeyip yetişkin gibi değerlendirilmektedir.

Haberlerde çocuğun sunumu

Haberlerde çocukların sunumu problemli bir süreci içermektedir. Bunun nedeni çocukların genellikle olumsuz durumlarda haber konusu olmasından kaynaklanmaktadır. Çocukları genellikle şiddet, istismar, göç, yoksulluk, çocuk işçiliği, çocuk gelin veya sağlık konularındaki mağduriyet gibi olayların öznesi olarak haberlerde görmekteyiz. Medyada çocukların yanlış temsil

edildiği ya da hiç temsil edilmediği gibi tartışmalara zemin hazırlanmaktadır (Sayılan ve Çevirgen, 2014: 98). Görüldüğü gibi sadece medyada çocukların sunumu çerçevesinde değil; temsiliyet çerçevesinde de ele alınmaktadır.

Özmen (2012) medyanın çocukları çarpık bir biçimde haberleştirdiğini, televizyon haberlerinde onlara zamansal olarak kıstılyer verildiği, haberin öznesi olduklarında da olumsuz haberlerle gündeme geldikleri ve sorunlarına odaklanılmadığını belirtmektedir. Çocukların olumsuz olarak haberlerde yer alması Türkiye'ye has bir durum değildir. Tüm dünyada çocuklar benzer şekilde haberlerde yer almaktadır. Tirocchi (2014). çalışmasında İtalya basınında çocuğun sunumu üzerine yapılan çalışmalara yer vermiştir. Buna göre medyanın, çocukları ağırlıklı olarak, doğrudan müdahil olmadıkları durumlarda da dramatik olayları göstermek için bir araç olarak çocukların kullanıldığını söylemektedir. Çocukların medyadaki sunumlarında onları stereotipleştirerek karikatür malzemesi gibi de kullanıldığı görülmektedir. Onların ifadeleri bir mizah malzemesi yapılmaktadır. Haberlere bakıldığında çocukları ya çok sevimli ve güzel ya da mağdur olduğu görülmektedir. Mağdur çocukların en kötü halleri resmedilmekte ve duygu sömürüsü malzemesi yapılmaktadır. Çoğu zaman çocuklar bir birey değil de yetişkinlerin nesnesi gibi haberlerde yer almaktadır.

İstismar mağduru olarak çocukların haberlerde sunumu

Özdemir (2012) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de yazılı basında istismar haberlerinin öznesi olarak çocuk incelenmiştir. Özdemir çalışmasında istismar konusuna cinsel, duygusal, ekonomik ve fiziksel olarak dört başlıkta yaklaşmıştır. İstismar konulu haberlerde çocuğun istismarının yeniden

üretildiğini vurgulayan Özdemir (2012:115) şu değerlendirmede bulunmuştur:

Çocuk istismarına ilişkin haberler verilirken bir kez daha çocuğun istismarı söz konusu olabilmektedir. Haberlerde, özellikle de televizyon haberlerinde istismara maruz kalmış çocuklar toplum karşısında sergilenirken çocukların ruhsal durumları, kişilik gelişimleri tekrar zedelenmektedir. Çocukların, yara alan kişilikleri üzerinde durulmamakta, bu konuda gerekli duyarlılık gösterilmemektedir. Bu da en az çocuk istismarının tarafı olan yetişkinlerin işlediği suç kadar ağır bir suç olarak görülmelidir.

Özdemir'in (2012:115) tespitleri arasında istismar haberlerinin özellikle cinsellik odaklı olduğunun altı çizilmektedir. Bir habere çok fazla maruz kalmak izleyicilerde katarsis olmalarına neden olmaktadır. Sürekli aynı tür haberlerin yoğun olarak yayınlanması bir süre sonra o haberi sıradanlaştırmaktadır. Bu durum çocuğun cinsel istismarına ilişkin haberlerin sıradanlaşması problemini de getirecektir. Kamuoyu bu haberleri sıradan bir haber gibi görecektir, tepki ve önlem konusunda gerekli girişim ve kamuoyu farkındalığı etkilenecektir. Medya bu konuda buz üstünde yürür gibi hassasiyet göstermelidir. Ne görmezden gelip yokmuş gibi davranmalı ne de sık sık yer verip bu olayı normalleştirmelidir.

Çocuk gelin olarak çocuğun haberlerde sunumu

Erken yaşta özellikle kız çocuklarının evliliği Türkiye'nin sosyolojik bir sorunudur. Her ne kadar yasal önlemlerle bu durumun önüne geçilmeye çalışılsa da çocuk evlilikleri toplumsal bir realite olarak durmaktadır. Medya da bu sorundan kaynaklı haberlere yer vermektedir. Ova (2014) tarafından yapılan çalışmada Türk medyasında "çocuk gelin" olarak çocuğun sunumu

üzerine odaklanılmıştır. Buna göre çocuk yaşta evliliklerde çocuğun özne olarak iki farklı şekilde ele alınmaktadır. İlk haber metinlerinde “kurban” olarak çocuk gelinler ikincisinde de haber metinlerinde “aşık kadınlar” olarak çocuk gelinler şeklindedir.

Haberlerde çocuk gelinlerin temsilinin iki boyutlu olarak ortaya konup anlamlandırılmaktadır. Buna göre, maruz kaldıkları fiziksel şiddet ekseninde anlamlandırmanın bir düzeyinde kız çocukları “mağdur kurbanlar” olarak işaretlenirken, anlamlandırmanın diğer bir düzeyinde “aşık kadınlar” olarak resmedilmektedirler. Kız çocuklarının “zavallı kurbanlar” işaretlendiği haberlerin söylemi çocukların yaşadıkları mağduriyeti yeniden üretmekten öteye bir anlam taşımamaktadır (Ova,2014:255).

Medyanın çocuk gelin haberlerindeki her iki yaklaşımı da sorunludur. Fiziksel istismara maruz kalmış olan mağdur kız çocuğu söylemiyle hem çocuğun mağduriyeti yeniden üretilmektedir, haberlerin odaklanıldığı nokta genellikle mağduriyet olup sorunun çözümüne yönelik bir çerçeve çizilmemektedir. İkinci “aşık gelin” yaklaşımı daha da çok sorun içermektedir. Bu söylem çocuk yaştaki kızla evlenen erkeği suçunu görmezden gelen onu “masum aşkı için her şeyi yapan fedakar” bir kişi konumuna soktuğu için yani erkeği olumladığı için de sorumlu bir tutumdur. Aşık gelin tipolojisinin de “toplumsal sorun” değil de “kişisel duygu” anlamında yaklaşıldığı içinde sorunlu yaklaşımdır.

Mülteci/sığınmacı çocukların haberlerde sunumu

Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafyadaki sosyal ve siyasal olaylar nedeniyle sıklıkla göç almaktadır. Türkiye 2010 yılından itibaren özellikle başta Suriye olmak üzere Afganistan, Pakistan gibi ülkelerden sığınmacı akınına uğramaktadır. Yoğun sığınmacı akımının toplumsal sonuçları olmuş ve bu durum medyaya

da yansımıştır. Sığınmacı çocukların haberlerde nasıl yer aldığını ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. Ardıç Çobaner (2015) tarafından yapılan çalışmada Suriyeli mülteci çocuklara ilişkin haberlerin Suriyeli çocukların içinde bulunduğu bu olumsuz koşullarla alakalı olduğunu ortaya koymuştur. Haberlerde bu olumsuz koşulların neden ve sonuçlarına ilişkin yeterli arka plan ve bağlam bilgisi verilmediği ve haberlerin çocuk hakları ile bağının kurulmadığı tespitinde bulunulmuştur. Suriyeli mülteci çocukların haberlerde en sık olarak “mağdur çocuklar” olarak temsil edilmektedir. Ardıç Çobaner (2015) “bu durum Suriyeli çocukların zaten içinde bulunduğu olumsuz durumu yansıttığı şeklinde yorumlansa bile; çocukların olumsuz haber konuları içerisinde sıklıkla verilmesi çocukların hak sahibi bireyler olarak değil de; “mağdur” ve “edilgen kitleler” olarak temsilini de güçlendirmektedir” şeklinde ifade etmektedir.

Çalışması sonucunda Ardıç Çobaner (2015) özellikle mülteci çocukların temsiline yönelik olarak önerilerde bulunmuştur. Buna göre;

- Medya çocukların haklarını korumalıdır. Kamuoyunu bilgilendirmeli ve buna yönelik yayınlar yapmalıdır. Yayınlar da çocukların haklarının korunmasına dikkat edilmeli ve bu hakların korunmasına yönelik olarak da duyarlılık yaratılmalıdır.
- Eğitim, sağlık, sosyal hizmetlere erişim, güvenlik, çocuk işçiliği gibi temel çocuk haklarına dikkat çekilmelidir. Hak ihlallerinin olduğu durumlar bireysel sadece bir çocuğa ait bir sorun gibi gösterilmemeli, bunun tüm çocukların sahip olması gereken bir hak durumu olarak ele

alınmalıdır. Bunu yaparken de devletin yükümlülükleri hatırlatılmalıdır.

- Tüm yayınlarda çocuğun yüksek yararı” gözetilmelidir. Çocuğun yaşadığı istismar, şiddet veya başka travmalara ilişkin durumlarda hiçbir şekilde çocuğun görüntülerine yer verilmemelidir. Çocuğun kişisel bilgileri hiçbir şekilde paylaşılmamalıdır. Bu durumun sığınmacı çocuğa zarar verip onu yaftalanmasına neden olabileceği unutulmamalıdır.
- Sığınmacı çocukların medyaya katılımı da sağlanmalıdır. Kendi hayatlarını gösterecek, sorunlarını duyuracak, çözüm önerilerine katkı sağlayacak medya içeriği üretmeleri konusunda fırsat verilmelidir.

Şentöregil (2017) yaptığı çalışmada Çobaner’in çalışmasında bulunduğu sonuçlara ek olarak sığınmacı çocukların eğitime ilişkin konularının haberlere konu olduğuna değinmektedir. Özellikle Suriyeli çocukların karşılaştıkları problemlerin sığınmacı çocukların Türkiye’ye geldikten sonra yaşadıkları yoksulluk, çocuk işçi olmaları ya da art arda çıkan çadır yangınlarında hayatlarını kaybetmeleri gibi konular medyada savaşın bir sonucu olarak sunulduğu belirtilmektedir. Çalışmada sığınmacı çocukların Türk medyasında genel olarak olumlu temsil edildiğinin altını çizmektedir. Suriyeli çocukların medyanın ilgisini çekmesi için Ege Denizinde cesedi kıyıya vuran ve secde eder şeklindeki trajik fotoğrafı ile akıllara kazınan üç yaşındaki Suriyeli sığınmacı “Alan Kurdi” gibi dikkat çekici bir içerik olduğunda ancak medyanın ilgisini çekebilmektedir. Medyanın sığınmacı/ mülteci çocuk haberlerinde stereotipleştirmeye gittiği görülmektedir.

Bir yanlışın yeniden üretilmesi olarak sokak çocuğu haberleri ve sunumu

Başlıktan da anlaşılacağı üzere medyanın sokakta yaşamını idame ettiren çocuklara ilişkin haberlerde “sokak çocuğu” söylemi bir yanlışın yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Haberlerdeki sokak çocuğu ifade sokakta yaşayan çocukları betimlemektedir. Doğru betimleme sokakta yaşayan çocuklar olmalıdır.

Sokakta yaşayan çocuklara ilişkin olarak medyanın “sokak çocuğu” damgalamasında zihinsel şema olarak izleyicinin aklına “çoğunlukla korkulması gereken ve etrafa tehlike saçan” kişiler gelmektedir. Bu kişiler madde bağımlısı ve eğitimsiz kimseler olarak medyada yer almaktadır. Haberler bu çocukların eylemleri üzerinden medyada yer almakta; çocukların yaşadıklarına veya onları sokakta yaşamaya bırakan toplumsal nedenlere genellikle yer verilmemektedir. Serdaroğlu (2014: 65) sokakta yaşayan çocukların genellikle suçlu çocuklar olarak yaftalandığını haberlerde bu çocukların “sokak çocukları”, “tinerci”, “kapkaççı” gibi onları damgalandığını söylemektedir. Medya sokakta yaşayan çocukların temsilinde “potansiyel suçlu”, “tehlikeli”, “zararlı”, “uzak durulması”, “onlardan korunulması” gereken insanlar olarak kodlamaktadır. Serdaroğlu (2014) bu çocukların potansiyel suçlu gibi gösterildiğini çocuklarının yaşamalarına ilişkin realitenin haberlerde yer almadığını söyleyerek medyanın tutumunu şu sözlerle eleştirmektedir:

“Bu çocukların neden sokakta yaşadığına veya çalıştığına, neden okula gidemiyor olduklarına, neden kanunla ihtilafa düştüklerine, neden tiner kullandıklarına haberlerde yer verilmediği; salt, bu çocukların itildiği “suç” a ya da neden olabilecekleri “olumsuzluk”lara odaklanan, çocukların sokakta

yaşamalarının/çalışmalarının, kanunla ihtilafa düşmesinin arkasında yatan toplumsal dinamiklerin gizlendiği ve temel nedenler örtbas edilirken, yüzeysel durumların neden olarak gösterildiği, mevcut sisteme ilişkin herhangi bir eleştiri, sorgulama, araştırma getirmeyen bir haberciliğin gerçekleştiğine tanık olmaktadır (Serdaroğlu, 2014:65).

Sokakta yaşayan çocukların potansiyel suçlu olarak sunulması, kamuoyunda bu çocuklara karşı bir önyargının oluşturulmasına Çocukların potansiyel suçluymuş gibi sunulması, toplumda onlara karşı bir önyargının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çocukların “suç makinası” olarak medyada betimlenmesi gazetecilik etiği açısından da sorun teşkil etmektedir.

Haberlerde çocuklara ilişkin diğer sunumlar

Medyada çocuğa ilişkin gördüğümüz haberlerden bir tanesi de çocuk sağlığına ilişkin haberlerdir. Hasta çocuk haberlerine sık sık rastlamaktayız. Hasta çocuk haberleri üç farklı çerçevede ele alınmaktadır. Birincisi hasta çocuğun hastalığının amansızlığı ve gereksinimleri üzerinden haber olmasıdır. Ailelerin toplumdan ve devletten çocuklarına ilişkin yardım talepleri bu kapsamdaki haberler bu kapsamdadır. SMA hastalarına yönelik haberler buna örnek teşkil etmektedir. Hali hazırda ailelerin hasta olan çocukların tedavisi için yardım istekleri ve tedavisi çok pahalı olan bu hastalığın tedavisi için destek talepleri haber olarak karşımıza çıkmaktadır. İkincisi ise hasta çocuklara ilişkin yardım kampanyası haberleridir. Yardım kampanyası haberlerinde hasta çocuk özne değil de nesne olarak haberlerde yer almaktadır. Bu haberlerde genellikle yardımda bulunan kişi haberin aktörü olmaktadır. Bu kişi kimi zaman bir ünlü, kişi zaman bir siyasetçi, kimi zaman bir sporcu, kimi zaman bir sanatçı ya da iş

adamı olmaktadır. Hasta çocukla buluşan yardımsever kişinin görüntüleriyle bu haberler çerçevelenmektedir. Hasta çocukların haberlerde görülmesine ilişkin üçüncü yaklaşım ise "hasta çocuğun azmine" ilişkindir. Bu kimi zaman hasta çocuğun yaşam mücadelesinde gösterdiği azimle alakalı olurken kimi zaman da içinde bulunduğu olumsuz duruma rağmen gösterdiği başarı-lara ilişkin olmaktadır.

Engelli çocukların haberlerdeki sunumu da bir diğer sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çocukların sunumunda yoğun bir duygu sömürüsü olmaktadır. Bu çocuklar yoğun bir acı içinde yoğun bir mağduriyet içinde sunulmaktadır. Haberlerde engellilere yönelik damgalamanın yeniden üretildiği görülmektedir. Engelli çocuk derin bir mağduriyet ve çaresizlik içinde sunulması o çocuğun da yaşama karşı bakış açısını etkileyebilecek hale getirmektedir. "o engelli yapamaz, o engelli ona göre değil" gibi hali hazırda başarabileceği işlere ilişkin olarak bile bir toplumsal damgalama haberlerdeki "çaresiz ve hasta" şeklinde sunulan engelli çocuk imgesiyle yeniden üretilmektedir. Bu durum hem toplum hem de çocuk nezdinde "engelli bireyin sağlıklı bir birey olduğunun" kabulü noktasında sorun teşkil etmektedir.

Parlatılan çocuk haberleri: Deha, başarılı, zeki çocuk haberlerinin sunumu

Çocuklar her zaman olumsuz şekilde haber olmamaktadır. Başarı hikayesine sahip olan çocuklar da sık sık medyada haber olmaktadır. Okulda, sınavda, bir yarışmada başarılı olan çocuklar haber olmakta bu haberde onları gösterdikleri üstün başarı diğer çocuklara örnek olsun diye haber yapılmaktadır. Bu haberlerde de sunum şekli sorunludur. Haberlerdeki "küçük dahi" "küçük filozof" gibi damgalamalar sıkıntılı yaratmaktadır. Yakın

zamanda “filozof Atakan” olarak medyada sık sık yer alan Atakan önceleri okuduğu kitaplar ve konuşması ile gündemde yer etmiştir. Atakan’a gösterilen medya ilgisi zamanla çocuğu etkilemiş, bir programda annesine gösterdiği tavır eleştiriye neden olmuş hatta diğer bir deyişle sosyal medya bu tavır ile linçe uğramıştır. Bu haberlerde de çocuğa yaklaşım çok önemlidir, çocuğu kaldıramayacağı sıfatlar yükleyip onu etkilenmemesi sağlanmalıdır. Çocukların başarı haberleri genellikle köyde yetişip çobanlık yaparken sınavda başarı göstermesi şeklinde olmaktadır. Ne spor dallarında ne de sanatta başarı göstermiş çocuklar haber olarak medyada çok yer almamaktadır. Çocukların olumlu haber olduğu zamanlardan bir tanesi de 23 Nisan günü temsili olarak siyasetçilerin bürokratların makamlarına oturmalarıdır. Değirmencioğlu bu duruma da eleştirel yaklaşmak da her ne kadar olumlu sunum olarak görülse de aslında orada siyasilerin asıl özne olduğu çocukların sadece birer nesne olduğunun altını çizmektedir. Değirmencioğlu (2007:140) “Çocuklara atfedilmiş olan milli bayram günlerinde bile olumlu haber öznesi olamadıkları, siyasi liderlerin milliyetçi/hamasi söylemlerinin, bu söylemler arasındaki rekabetin ve tüketimi arttırmak için bir vesile haline geldikleri görülmüştür” şeklinde çocukların olumlu haber sunumu olarak aktarılan anlara ilişkin olarak da eleştiri getirmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada çocuğun haber olarak değeri ve de haberlerdeki sunumu üzerinde durulmuştur. Bilindiği gibi 18 yaşına kadar her birey çocuk olarak adlandırılmaktadır. Medyada haber değeri olarak çocuğa bakıldığında çocuğun yaşının ve cinsiyetinin haber değeri olmasında habere konu olan olay kadar etkisi

olduğu görülmektedir. Çocuğun yaşı küçük ve özellikle kızsa haber değeri olması daha fazla olmaktadır. Özellikle mağduriyet ve masumiyet odaklı haberlerin öznelere bu çocuklar olmaktadır. Erkek çocukların bu bağlamda haberlerine daha az rastlanmaktadır. Erkek çocukları daha olumsuz olarak haberlerde yer almaktadır. Özellikle sokakta yaşayan ve “suç makinası” şeklinde yer aldığı görülmektedir. Çocuğun haber olmasında ulusal ve uluslararası alanda birçok düzenlemeler çocukla ilgili haber yapılmak istenildiğinde nasıl bir yol izlenmesine ilişkin birçok yol haritası olmasına rağmen bu düzenleme ve önerilere uyulmadığı dikkat çekmektedir. Haber üretim rutini içinde zaman, yer, hız gibi kısıtlılıklar nedeniyle haberin öznesinin çoğu zaman çocuk olduğunun unutulduğu görülmektedir. Bu durumun tekrara tekrar gözden geçirilip özellikle eşik bekçileri anlamında gerekli farkındalık çalışmalarının yapılması ve buna ilişkin yaptırım içeren düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Pek çok haberde olduğu gibi çocukla ilgili haberlerde de damgalama ve stereotipleştirme mevcuttur. İstismara uğramış çocuklara, suça karışmış çocuklarda, sokakta yaşamak zorunda kalan çocuklara, engelli çocuklara, hasta çocuklara, mülteci ya da savaş mağduru çocuklara ilişkin yapılan haberlerin tümünde bir damgalama ya da stereotipleştirme vardır. Çocuğun içinde bulunduğu duruma değil, konunun derinliğine değil yüzeysel olarak olayın sansasyonel tarafına odaklanılan haberler olmaktadır. Çocuğun iyi resmedildiği haberlerde bile çocuğun özne değil nesne olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Çobaner, A. A. (2015). Çocuk Hakları Bağlamında Suriyeli Mülteci Çocukların Haberlerde Temsili/Representation of Syrian Refugee Children in News in the Context of Children Rights. *Marmara İletişim Dergisi*, (24), 27-54.
- Değirmencioglu, S. (2007). Çocuk hakları penceresinden basın. S. Alan-kuş (Haz.), *Çocuk odaklı habercilik* (s. 133-171). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları
- Duran, R. (2007). "Çocuk Hakları Odaklı Habercilik ve Röportaj". Sevda Alankuş (Haz.), *Çocuk Odaklı Habercilik* (s.253-265) içinde. İstanbul: IPS Vakfı Yayınları.
- Kahriman, Gülsevil (2013) *Yazılı ve Görsel Basında Çocuk Haberlerinin Seçiminde Eşik Bekçilerinin Rolü* Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Moeller, S. D. (2002). A Hierarchy of Innocence-The Media's Use of Children in the Telling of International News. *Press/Politics*, Vol. 7, 36-56.
- Ova, N. (2014). Türkiye'de Yazılı Basında "Çocuk Gelinler" in Temsili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*; Cilt 8, Sayı 2 (2014):
- Özdemir, Ece Esin. (2012). *Çocuk İstismarı Haberlerinin Yazılı Basında Sunumu* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Özmen, Şule Yüksel. (2012). "Çocuğun Adı Yok: Televizyon Haberlerinde Çocuğun Sunumu ve Çocuk Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 34, 66-82.
- Sayılan, G., Çevirgen, N. (2014). "Yazılı Basında Çocuk Temsilleri". *İletişim ve Diplomasi/ Çocuk ve Medya*, Sayı: 2, 97-115.

- Serdaroğlu, C. (2014). "Suça Karışmanın Temsilinde Yıpratılan Çocukluk". Mine Gencil Bek (Der.), *Medya, Çocukluk ve Gençlik* (s.65-98) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şentörengil, M. (2017). *Suriyeli Çocuk Sığınmacıların Türk Yazılı Basınında Temsili*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tirocchi, S. (2014). Media representations of the "new" childhoods: from mass media to digital environment. *Interdisciplinary Journal of Family Studies*, 19(1).
- Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi tcg.org.tr/bildirgeler/turkiyegazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html :Erişim Tarihi: 09.03.2023.
- UNICEF (2007). *Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif*.
<http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklari%20ve%20Gazetecilik.pdf> :Erişim Tarihi: 29.07.2023
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5187&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>, Erişim tarihi: 16.02.2023
- CRIN Uluslararası Çocuk Hakları Ağı www.crin.org
- IFJ Uluslararası Gazetecilik Federasyonu www.ifj.org

Çocukların Sanal Sorunu:

Siber Zorbalık

*Enes BALOĞLU **

Giriş

Pek çok kişi her gün sosyal medya ağlarına giriş yapmakta ve bu ağlar özellikle gençlerin sosyal aktivitelerinin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Türkiye’de 13 yaş üzeri sosyal medya kullanıcılarının 18 yaş üstü nüfusa oranı We are social’ın Şubat 2023 raporuna göre yüzde 94,6’dır (<https://wearesocial.com/us/>). Dolayısıyla internet, cep telefonu ve diğer mobil iletişim tabanlı teknolojilerin çocuklar ve ergenler tarafından kullanımı genel nüfusun kullanımını aşmaktadır. Çocuklar yeni teknolojileri tamamen benimsemişlerdir ve bunu sadece bilgi aramak ve arkadaşlarıyla iletişim kurmak için değil aynı zamanda yeni arkadaşlıklar kurmak için de kullanmaktadırlar. İletişim tabanlı teknolojinin çoğu kullanımı faydalı ve eğlenceli olsa da bu cihazların zararlı, acımasız ve utanç verici metin ve görüntüler göndermek için kullanımında son zamanlarda dramatik bir artış olmuştur (Miller ve Hufstedler, 2009). Dolayısıyla internetin sağladığı olanaklar sayesinde çocuklar kolayca siber mağdur durumuna

* Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü, enes.baloglu@bozok.edu.tr

gelebilmekte ancak aynı şekilde kolay bir şekilde siber zorbalık faaliyetlerine de istedikleri zaman başlayabilmektedir.

Elektronik cihazların artan kullanımı siber zorbalık faaliyetlerinin de kapsamını genişletmektedir. Özellikle sosyal medya ağlarının, çocukların gelişimi ve etkileşiminde derin bir etkisi vardır. Sosyal medya kullanımının pek çok faydası olsa da siber zorbalığın potansiyel bir zarar olarak ortaya çıkması, özellikle çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sosyal medya kullanımından kaynaklanan söz konusu zarar potansiyeli çocukların gelişiminde bu platformlara yoğun bir şekilde maruz kalmaları nedeniyle dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü siber zorbalık birçok çocuğun genel anlamda refahını özel olarak ise eğitimini, ailesini ve akran ilişkilerini etkilemektedir.

Siber zorbalık, toplumun tüm yapısını, özellikle de siber zorbalığın mağduru olan çocukları rahatsız eden bir sorundur (Ahmed vd., 2022). İstismarın başkaları tarafından yayılma ve çevrim içi olarak devam etme olasılığı olduğundan ve zorbalar yüz yüze karşılaşmalara göre daha yüksek derecede anonimlik sağlayabildiğinden, siber zorbalığın yoğunluğunun geleneksel zorbalıktan daha fazla olduğuna dair endişeler vardır (Stanbrook, 2014). Endişenin temelinde ise evrensel olarak zorbalığın meydana geldiği çevrim içi ortama artık giderek daha fazla çocuğun erişiyor olması hakimdir.

Dinç Kırılı (2020) tarafından yürütülen araştırmada öğrencilerin en fazla sosyal medya ağlarında siber zorbalığa maruz kaldığı tespit edilmiştir (2020: 36). Dolayısıyla çocuklar, sosyal medya ağlarında siber zorbalığın çok kolay bir şekilde kurbanı olmaktadır. Bu anlamda siber zorbalığın yaygın bir sorun olması ve ciddi zararlara yol açma potansiyeli bu araştırmanın kaleme alınmasında temel etken olmuştur. Bu kapsamda araştırma “siber zorbalık ve çocuk” anahtar kavramları ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda çalışma, önceki çalışmalarla belirlenen literatür taramasının ayrıntılı bir analizini sağlamayı amaçlamaktadır. Küçük, İnancı ve Ziyalar’ın (2017: 173) belirttiği gibi “öğrencilerin siber zorbalık hakkında farkındalık kazanmaları, baş etme becerilerini geliştirmeleri, teknolojiyi daha bilinçli kullanmaları açısından siber zorbalıkla ilgili çalışmalar önem arz etmektedir.”

Siber Zorbalık

Zorbalık, genel olarak, bir bireyin bir veya daha fazla kişi tarafından düzenli olarak ve uzun bir süre boyunca olumsuz eylemlere maruz bırakılmasını içermektedir (Olweus, 1978). Zorbalık, fiziksel (örneğin vurma, itme, tükürme), sözlü (örneğin alay etme, isim takma, tehdit etme) ve sosyal (örneğin dedikodu yayma, akran grubunu dışlama) dâhil olmak üzere birçok biçimi vardır. Geleneksel zorbalık olarak adlandırılan bu türlerde güç dengesizliği ön plana çıkmaktadır. Zorbalığın bu türleri genellikle yüz yüze gerçekleşen ve okulda gerçekleşen geleneksel zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Vaillancourt vd., 2010; Pekşen Süslü, 2016: 11). Okul zorbalığı, bir veya daha fazla öğrencinin bir başka öğrenciyi belirli bir süre boyunca tekrar tekrar fiziksel,

psikolojik ve hatta cinsel olarak taciz ettiği bir saldırganlık biçimidir (Wong, Chan ve Cheng, 2014: 133).

Bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler geleneksel zorbalığın sanal ortama taşınmasına neden olmuştur (Scaglione ve Scaglione, 2006). Siber zorbalık, geleneksel zorbalığın teknolojinin aracılık ettiği yeni bir boyutunu temsil etmektedir (Çavuş ve Ayhan, 2017: 160). Dolayısıyla geleneksel zorbalıktan türeyen siber zorbalık internet teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkmış ve zaman mekân kavramını ortadan kaldırmıştır (Baştürk Akca ve Sayımer, 2017: 7). Bu anlamda coğrafi sınırlar olmaksızın siber zorbalık için yeni mekânlar yaratılmaktadır (Zhu vd., 2021: 2). Doğal olarak siber zorbalık ile internetin tüm kullanım alanlarında karşılaşmakta ve siber zorbalık çok fazla uğraş gerektirmeden birçok kişinin mağdur olmasına neden olabilmektedir (Aslan ve Önay Doğan, 2017: 113). Dolayısıyla siber zorbalığın, geceleri ve hafta sonları da dâhil olmak üzere okul saatleri dışında da devam edebilen kesintisiz doğası ve taciz ile istismarın coğrafi sınırların ötesinde geniş kitlelere “viral olma” potansiyeli en temel endişe kaynaklarından bir tanesidir (Vailancourt, Faris ve Mishna, 2017: 369).

Siber zorbalık, bir grup veya birey tarafından, elektronik iletişim biçimlerini kullanarak, kendini kolayca savunamayan bir alıcıya karşı tekrar tekrar ve zaman içinde gerçekleştirilen saldırgan, kasıtlı eylem veya davranış olarak tanımlanmaktadır (Smith vd., 2008: 376). Siber zorbalık, bireyler veya gruplar tarafından elektronik veya dijital medya aracılığıyla gerçekleştirilen ve başkalarına zarar veya rahatsızlık vermeyi amaçlayan düşmanca ya

da saldırgan mesajları tekrar tekrar ileten her türlü davranıştır (Tokunga, 2010: 278). Bu anlamda siber zorbalık, sosyal web siteleri (MySpace/Facebook), e-posta, sohbet odaları, cep telefonu mesajlaşma ve kameraları, resimli mesajlar (cinsel içerikli mesajlar dâhil), anlık mesajlar veya bloglar gibi teknolojiler kullanılarak yapılan (Miller ve Hufstedler, 2009) ve kasıtlı olarak kişisel web sitesi çökertme, isimsiz çağrılar, gizli kimlikle gönderilen spamlar şeklinde gerçekleştirilen zorbalık türüdür (Korkmaz, 2016: 74). Bu bağlamda, siber zorbalık özellikle proaktif ve fiziksel olmayan saldırganlık olarak sınıflandırılmalıdır çünkü manipülasyon ve akran ilişkilerine zarar verme yoluyla akranlara doğrudan veya dolaylı zarar vermeye yönelik kasıtlı bir girişimdir (Çetin, Yaman ve Peker, 2011: 2262).

Siber mağdurlar sözlü ve görsel anonim saldırılara (fotomontaj) maruz kalmakta ve anonimlik mağdurlar arasında korku ve güvensizlik hissini artırmaktadır (Bottino vd., 2015). Siber zorbalık ayrıca madde kullanımının başlaması, geleneksel ve siber zorbalığın sürdürülmesi ve suç işleme ile de ilişkilidir (Mitchell, Ybarra ve Finkelhor, 2007; Wong, Chan ve Cheng, 2014; Chan ve Wong, 2020; Estévez vd., 2020). Dolayısıyla siber zorbalık, sadece kurbanların yaşamında değil aynı zamanda faillerin de yaşamında olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Bonanno ve Hymell, 2013).

Literatürde “siber saldırganlık”, “siber taciz”, “internet tacizi”, “çevrim içi zorbalık”, “dijital zorbalık” ve “elektronik zorbalık” gibi birbiriyle ilişkili çeşitli terimlerin kullanılması, çevrim içi taciz ve cinsel taciz gibi diğer dijital çatışma ve zulüm

biçimlerinden ayırt etmesini zorlaştırmaktadır (Smith, del Barrio ve Tokunaga, 2012; Hinduja ve Patchin, 2015; Englander vd, 2017). Demir ve Öztürk (2023) Türkiye’de yürütülen araştırmalarda siber zorbalık kavramı üzerine odaklanıldığını ve kavramın çevrim içi taciz yerine de kullanıldığını belirtmektedir.

Siber zorbalığın, daha geleneksel zorbalık biçimlerinin altında yatan dinamiklerin çoğunu takip etmekle birlikte hem neden olduğu hasarı artırabilecek hem de tespit edilmesini zorlaştırabilecek bazı benzersiz niteliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu özellikler arasında siber zorbalığın yaygın, hiç bitmeyen doğası ve geniş kitlelere hızla ulaşma becerisi yer almaktadır. Anonimlik potansiyeli ve yüz yüze etkileşime kıyasla ekranların ve cihazların sağladığı ilgili mesafe, siber zorbalığın acımasızlığının kontrolsüz kalmasına izin vermektedir. Siber zorbalığın algılanan anonimliğine rağmen, siber zorbalık, genellikle mağdur genç hakkında kamuya açıklandığında yıkıcı olabilecek samimi bilgilere sahip olan arkadaşlar tarafından gerçekleştirilebilir. Okulların siber zorbalığı önlemede ve hatta tespit etmede karşılaştıkları zorluklar göz önüne alındığında, sağlık hizmeti sağlayıcıları, gençleri tanımaları, gençlere sağladıkları güven duygusu ve okul ortamından bağımsız olmaları nedeniyle önemli bir müttefikdir (Vaillancourt, Faris ve Mishna, 2017: 368).

Siber zorbalık üzerine yapılan araştırmalar fail ve mağdurların büyük çoğunluğunun başlangıçta siber zorbalık eylemini şaka veya eğlence olarak algıladığını ve bu davranışın oluşturacağı zararı hesap edemediklerini göstermektedir. İletilerin dijital ortamlarda hızlıca yayılmasından dolayı kimi zaman şaka

amaçlı başlayan zorbalık davranışlarının ciddi olumsuzluklara yol açtığı bilinmektedir. Ayrıca hem faillerin hem de mağdurların siber zorbalıktan psikolojik olarak rahatsızlık duymalarına rağmen akranları, ebeveynleri veya öğretmenleriyle de bu durumu paylaşmaktan kaçındıkları gözlenmektedir (Baştürk Akca vd., 2014: 20).

Kowalski ve Limber (2013) siber zorbalığa maruz kalan çocukların aşağıdaki,

- Okuldan kaçma (devamsızlık, bildirilen sağlık sorunları nedeniyle okulu terk etme, okula gitmeye daha az istekli olma, diğer akademik sorunlar)
- Düşük benlik saygısı, artan depresyon ve/veya anksiyete
- Sağlık sorunlarını bildirme (örneğin mide ağrıları, baş ağrıları)
- Uyku sorunu veya sık kâbus görme
- Arkadaşlardan uzaklaşma
- Evde ani geri çekilme
- Ani kızgınlık/öfke
- Kesmek vb. kendine zarar verici davranışlar gibi belirtili ve semptomları gösterebileceğini ifade etmektedir.

Dehue, Bolman ve Völlink (2008) bir davranışın “siber zorbalık” olarak değerlendirilebilmesi için üç koşulun yerine getirilmesi gerektiğini öne sürmektedir: saldırı kasıtlı olmalı, tekrar tekrar gerçekleşmeli ve psikolojik sıkıntıya neden olmalıdır.

Fiziksel zorbalık bir sorundur, ancak siber zorbalık daha da önemlidir ve daha zararlı olma potansiyeline sahiptir. Öğrencilerin %58'inden fazlası siber zorbalığın fiziksel zorbalığa eşit veya ondan daha zararlı olduğunu düşünmektedir. Miller ve Hufstedler'in araştırmasına katılan bir öğrenci, "Vurulmayı ya da çelme takılmasını tercih ederim çünkü iyileşirim. Ama beni Facebook'ta mahvederseniz asla iyileşemem" diyerek siber zorbalığın etkilerini yansıtmaktadır (Miller ve Hufstedler, 2009). Siber zorbalıkta saldırganlık günün herhangi bir saatinde veya haftanın herhangi bir gününde ve mağdurun doğrudan varlığı olmadan gerçekleştirilebilir (Vaillancourt, Faris ve Mishna, 2017: 370). Hatta çevrim içi saldırılar mağdurun kendi evinde, güvenli bir ortamda dahi meydana gelebilir (Bottino vd., 2015). Dolayısıyla dijital ortamın artan iletişim çeşitliliği siber zorbalığın uygulandığı ya da maruz kalındığı alanları da genişletmektedir (Baştürk Akca vd., 2014: 18). Siber zorbalık için bir diğer önemli nokta "öğrencilerin internette yazılan şeylerin kaybolmayan/silinmeyen birer veri olduğu ve bu içerikleri üretenlerin her ne kadar anonim görünseler de aslında tespit edilmesinin mümkün olduğu gerçeğinin farkında olmamalarıdır" (Aslan ve Önay Doğan, 2017: 113).

Her ne kadar teknolojiye dayalı geniş bir iletişim yelpazesi bulunsa da sosyal medya ağları MySpace ve Facebook (Miller ve Hufstedler, 2009; Deniz ve Çalışgan, 2015) Instagram, Twitter gibi mecralar en yaygın siber zorbalık araçları olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla çocukların bu ve benzeri mecraları hayatlarına tamamen entegre etmesiyle birlikte zorbalık, sınıfların

ve oyun alanlarının ötesine geçmektedir. İnternet kullanım süresinin artması da siber zorbalık riskini artırmaktadır (Ünver ve Koç, 2017).

Siber Zorbalık ve Çocuk

Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve kullanımın artmasıyla birlikte siber zorbalığa maruz kalma riski de artmaktadır (Juvonen ve Gross, 2008). Zorbalığın gerçekleştiği çevrim içi içeriğe artık evrensel olarak daha fazla çocuğun erişiyor olması endişe yaratmaktadır (Vaillancourt, Faris ve Mishna, 2017: 369). Bu nedenle çocuk ve ebeveyn arasında iletişim boşluğunun olması gerekmektedir (Frensh, Ablisar ve Mulyadi, 2021: 49). Çünkü iletişim boşluğu, çocukların farklı kişilerle yasa dışı iletişime geçmesine yardımcı olan temel nedenlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Shadmanfaat vd., 2021). Baştürk Akca, Sayımer ve Ergül'ün (2015) çalışması araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin yarısından fazlasının internet aracılığıyla birisiyle tanıştığını tespit etmiştir. İnternet kullanımının yaygın olması ve sosyal medya ağlarının etkileşim ortamı olarak değerlendirilmesi siber zorbalığa maruz kalma riskini artırmaktadır. Dolayısıyla çocukların ilgili tüm bilgileri ebeveynleriyle paylaşmaları siber zorbalıkla ilgili birincil sorunları çözmelerini kolaylaştıracaktır (Frensh, Ablisar ve Mulyadi, 2021: 49).

Hem siber zorbalar hem de zorba olmayanlar tarafından bildirildiği üzere, siber zorbalığın ardındaki motivasyonu tanımlayan en belirgin temalar arasında güven eksikliği veya kendilerini daha iyi hissetme arzusu (Smith vd., 2008; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Hoff ve Mitchell, 2009); kontrol arzusu (Smith vd., 2008);

eğlenceli bulma (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Smith vd., 2008; Mishna, Saini ve Solomon, 2009; Cassidy vd., 2009; Holfeld ve Leadbeater, 2015), misilleme-intikam (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Cassidy vd., 2009; Hoff ve Mitchell, 2009; Schenk ve Fremouw, 2012; Arıca, 2015; Dilmaç vd., 2016) ve yalnızlık (Schoffstall ve Cohen, 2011; Larrañaga vd., 2016; Bilgiz ve Peker, 2020) yer almaktadır. Siber zorbalığın zeminindeki çok boyutluluk bireyin siber zorba ya da siber mağdur olmasına zemin oluşturan risk faktörlerinin çeşitlilik göstermesine neden olmakta ve konunun daha detaylı incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır (Türk ve Şenyuva, 2021: 474).

Yedi çalışma siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir (Beran ve Li, 2005; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Juvonen ve Gross, 2008; Topçu, 2008; Sourander vd., 2010; Perren vd., 2010; Machmutow vd., 2012). İsim takma veya hakaret etme, dedikodu ve söylentiler yayma ve resimleri yayma siber zorbalığın yaygın biçimleri olarak sıralanmaktadır (Patchin ve Hinduja, 2006; Juvonen ve Gross, 2008; Mishna, Saini ve Solomon, 2009; Hoff ve Mitchell, 2009; Sourander vd., 2010; Price ve Dagleish, 2010). Ancak en fazla siber zorbalık türü olarak failler tarafından sözlü saldırılar gerçekleştirilmektedir (Huang ve Chou, 2010; Ergün-Başak ve Baştürk, 2019).

Birçok çalışma, kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla çevrim içi zorbalığa maruz kalma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Ybarra vd., 2006; Smith vd., 2008; Dempsey vd., 2009; Hoff ve Mitchell, 2009; Machmutow vd., 2012; Völlink vd., 2013). Ancak Türkiye’de yapılan araştırmalar

erkek öğrencilerin daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığını ve daha fazla siber zorbalık yaptıklarını göstermektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Topçu, 2008; Bayar, 2010; Akbulut, Şahin ve Erişti, 2010; Manap, 2012; Serin, 2012; Bayram ve Saylı, 2013; Pekşen Süslü, 2016). Dedikodu ve söylentilerin genellikle flört ilişkilerine odaklandığını ve kız öğrencilerin genellikle popülerliklerini veya görünüşlerini eleştiren mesajlar aldıklarını ya da çevrim içi ortamda başkalarını dışladıklarını ve izole ettiklerini, erkek öğrencilerin ise genellikle homofobik mesajlar veya fiziksel yetenekleri hakkında alaycı yorumlara maruz kaldıkları belirtilmektedir (Hoff ve Mitchell, 2009; Spears vd., 2009). Ancak genel olarak değerlendirildiğinde siber mağdurların siber zorba konumuna da geçebildiği dikkat çekmektedir (Mishna vd., 2012; Laftman, Modin ve Östberg, 2013; Eroğlu, 2014; Peker, 2015; Selkie, Fales ve Moreno, 2016).

Siber zorbalık kapsamında incitici ve üzücü örnekler de yer almaktadır. Bu bağlamda çocuklardan kendi resimlerini göndermelerinin istendiği veya zorlandığı diğer yandan gizlice filme alındığı ya da fotoğraflarının çekildiği içerikler ile karşılaşılacaktır (Ybarra vd., 2006; Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007; Smith vd., 2008). Bu bağlamda siber zorbalık, mağdurların ciddi duygusal sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Hamm ve arkadaşları (2015) yürüttükleri çalışmada çocuklarda siber zorbalık ile depresyon arasında tutarlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Bir diğer araştırma siber zorbalık ile depresyon olasılığının artması arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir (Machmutow vd., 2012). Dolayısıyla Laftman, Modin ve Östberg (2013) siber zorbalığa

maruz kalan gençlerin, zorbalığa uğramayan akranlarına göre baş ağrısı, karın ağrısı, iştahsızlık ve uyku bozuklukları yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Siber zorbalık, anksiyeteye de neden olmaktadır (Navarro vd., 2015). Ayrıca siber zorbalık, sosyal kaygı (Juvonen ve Gross, 2008); sırları ifşa etme, kişiliğe saldırma (Ponsford, 2007); duygusal stres (Ybarra, 2004; Sourander vd., 2010); öfke (Ortega vd., 2012; Peker ve İskender, 2015); yalnızlık (Cassidy vd., 2009); azalan öz saygı (Patchin ve Hinduja, 2017; Frensh, Ablisar ve Mulyadi, 2021) ve uyku güçlüğü, baş ağrısı ve iştah kaybı gibi fiziksel ve psikosomatik sorunlara neden olmaktadır (Beckman, Hagquist ve Hellström, 2012; Schneider vd., 2012; Schultze-Krumbholz vd., 2012; Kowalski ve Limber, 2013).

Etnik köken ile siber zorbalık arasındaki ilişkiyi sorgulayan araştırmalar da mevcuttur. Kanada’da yapılan bir çalışmada, 11 ila 15 yaş arasındaki ergenlerin %10,0 ila %20,0’sinin ara sıra ırkçı siber zorbalığa maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır (Cassidy, Jackson ve Brown, 2009). Bir diğer çalışma Amerika Birleşik Devletleri’ndeki popülasyonlar arasındaki ırksal eğilimleri incelemiştir: araştırma beyaz ve İspanyol ergenlerin siber zorbalığa dâhil olma olasılığının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2007). Arap ülkelerinden birinde yürütülen araştırma ise Doğu ve Güneydoğu Asyalı öğrencilerin Covid-19 pandemi döneminde uyruklarından dolayı siber zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla milliyet ve/veya fiziksel özelliklere dayalı sosyal damgalama ve ayrımcılık şeklinde siber zorbalığın ortaya çıktığı görülmektedir (Alsawalqa, 2021). Diğer

bir araştırmada Amerika’da 13-17 yaş arası siyahi ergenlerin ırk-ları/etnik kökenleri nedeniyle kişisel olarak siber zorbalığa maruz kaldıklarını göstermektedir (Vogels, 2022).

Sosyoekonomik durum ile siber zorbalık arasındaki korelasyonu araştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda, artan taciz davranışı sıklığı ile azalan hane geliri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Ybarra ve Mitchell, 2007; Özer ve Cemaloğlu, 2016; Dalmaç Polat ve Bayraktar, 2016). Bir diğer araştırmada ise artan internet kullanımının devlet okulu öğrencileri arasında çevrim içi zorbalığa maruz kalma olasılığını önemli ölçüde artırdığı, ancak özel okul öğrencileri arasında artırmadığı tespit edilmiştir (Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydin, 2008). Serin’in (2012) araştırması da düşük sosyoekonomik çevredeki okullarda eğitim gören öğrencilerin, orta ve üst gelir grubundakilere göre daha fazla siber mağduriyet yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır.

Bir diğer araştırılan konu başlığı kendine zara verme ve intihar ile siber zorbalık arasındaki ilişkidir. Siber zorbalığın sonuçları ergen intiharı trajedisine kadar yol açabilir (Beran ve Li, 2005). Örneğin Schneider ve arkadaşları (2012) 20.406 Amerikalı lise öğrencisini kapsayan geniş örneklemli bir çalışmada siber zorbalık ve geleneksel zorbalığı psikolojik sıkıntı ile ilişkili olarak karşılaştırmıştır. Sonuçlar hem siber zorbalığa hem de okulda zorbalığa maruz kalan öğrencilerin incelenen tüm sonuçlarda (depresif belirtiler, intihar düşüncesi, kendini yaralama, intihar girişimi ve tıbbi tedavi gerektiren intihar girişimi) en kötü durumda olduğunu göstermiştir. Van Geel, Vedder ve Tanilon

(2014) da geleneksel zorbalık ve siber zorbalık ile intihar arasındaki bağlantıyı araştırdığı çalışmasında benzer şekilde siber zorbalığın geleneksel zorbalığa göre intihar düşüncesiyle daha güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu saptamıştır.

Bir başka çalışma, katılımcıların %2,0'sinin siber zorbalığın bir sonucu olarak kendine zarar verme davranışında bulunduğunu ortaya koymuştur (Price ve Dalgleish, 2010). İki çalışma, siber zorbalık deneyiminin ardından intihar düşüncesinin yaygınlığını ölçmüş ve tahminler %2,9 ve %3,9 olmuştur (Cassidy, Jackson ve Brown, 2009; Price ve Dalgleish, 2010). Literatürdeki diğer araştırmalar da siber zorbalığa maruz kalma ile intihar düşüncesi arasında anlamlı bir bağlantı bulmuştur (Hinduja ve Patchin, 2010; Hay ve Meldrum, 2010; Gini ve Espelage, 2014; Alavi vd., 2015; Mitchell vd., 2018; Chang vd., 2019; Yücetürk ve Ağın, 2022).

Eğitim aşamaları ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye bakıldığında Dehue, Bolman ve Völlink (2008) öğrencilerin siber zorbalığa ilkökul eğitimleri sırasında maruz kalma oranlarının, ortaokulda maruz kalma oranlarından daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Price ve Dalgleish'in (2010) 548 Avustralyalı katılımcı üzerinden yürüttüğü araştırma, siber zorbalığın en çok ilkökul ve ortaokul arasındaki geçiş dönemlerinde yaygın olan bir grup fenomeni olduğunu ortaya koymuştur. Ybarra ve diğerleri (2006) ise siber zorbalığa maruz kalan daha küçük çocukların olay(lar) sonucunda daha büyük çocuklara göre daha fazla sıkıntı yaşadıklarını bildirmiştir. Kanada'da yürütülen araştırmada ise ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalığa

dâhil olma oranının yüzde 50'lere kadar çıktığı tespit edilmiştir (Mishna vd., 2012).

Aile ile ilgili faktörlere gelindiğinde ebeveynlik tarzlarının siber zorbalıkla yüksek oranda ilişkili olduğu kanıtlanmıştır. Burnukara (2009) tarafından yapılan araştırmada annesi çalışan öğrencilerin çalışmayan öğrenciler ile karşılaştırıldığında siber mağdur olma olasılıklarının arttığı saptanmıştır. Låftman ve arkadaşları (2013) tarafından yürütülen bir araştırmada ise öz anne ve babaları ile birlikte yaşamayan öğrencilerin daha fazla siber mağdur ya da fail oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada en azından bir ebeveyni üniversite eğitimini tamamlamış olan öğrencilerin, ebeveynleri üniversite eğitimi almamış olan öğrenciler ile kıyaslandığında daha az siber zorba ya da mağdur oldukları ortaya çıkmıştır. Akbaba ve Eroğlu (2013) tarafından yürütülen araştırmada da benzer şekilde ebeveynlerin eğitim düzeyi ne kadar düşükse çocuğun siber zorbalık davranışları sergileme olasılığının da aynı şekilde arttığı görülmüştür. Gür (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise ebeveynleri boşanmış ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Otoriter ailelerde ise ebeveynler, çocukların yaşam tarzları üzerinde faydalı etkileri olan açık kurallar ve yüksek bir denetim ve ebeveyn sıcaklığı bileşeni ile rasyonel davranış kontrolüne odaklanmaktadır. Ancak otoriter ailelerden gelen öğrencilerin siber mağduriyet yaşama olasılıkları çalışmalarda yüksek tespit edilmiştir (Lwin vd., 2008; Rao vd., 2019; Martínez vd., 2019). Çünkü otoriter bir eğitimin teşvik ettiği düşük sevgi ve özgüven,

çocuklarda siber zorbalık durumlarıyla başa çıkmak için gerekli kaynaklar olan öz saygı ve aile desteği mekanizmalarının gelişimini ciddi şekilde sınırlayacağı düşünülmektedir (Grusec vd., 2017; Martínez vd., 2019). Buna karşılık, hoşgörülü ailelerde, çocukların davranışları büyük ölçüde kısıtlanmaz ve ebeveynler çocuklarını topluma uyum sağlamaları için yönlendirir ve teşvik eder. Bu hoşgörülü tarzın ebeveyn desteği, olumlu iletişim, düşük dayatma ve duygusal ifade gibi özellikleri, muhtemelen daha fazla ebeveyn-çocuk güvenine ve daha az yanlış anlamaya katkıda bulunur (Appel vd., 2014; Roberto vd., 2017; Moreno-Ruiz, Martínez-Ferrer ve García-Bacete, 2019). Ancak otoriter ya da ihmalkâr yaklaşımların ister aşırı ister yetersiz kontrol olsun, her ikisinin de siber zorbalığın hedefi olmak için risk faktörleri olduğu kanıtlanmıştır (Kowalski vd., 2012; Kestel ve Akbıyık, 2016; Ho, Chen ve Ng, 2017; Hong vd., 2018). Ayrıca ebeveynlerin çocuklarının sahip olduğu tüm sosyal medya hesaplarından habersiz olmaları nedeniyle çocukların siber mağduriyet deneyimlerini artırabildikleri düşünülmektedir (Uludaşdemir ve Küçük, 2019: 89).

Sanal ortamların etkileşim ve ergenlerin psikososyal gelişimi açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda, sonuçlar sanal ortamdaki olumsuz etkileşimlerin zorbalık ve siber zorbalıkla ilişkili akademik ve psikososyal sorunlar, depresyon, düşük öz saygı ve dışsallaştırılmış düşmanlık gibi çok çeşitli rahatsızlıklara aracılık edebileceğini göstermektedir (Bottino vd., 2015). Örneğin Kircaburun ve arkadaşları (2021) 772 katılımcı üzerinden çocuklukta maruz kalınan duygusal istismar ve siber

zorbalığın, erkekler arasında karanlık kişilik (Makyavelistlik, psikopati, narsisizm, kin ve sadizm) özelliklerine neden olduğuna saptamıştır.

Çocukların maruz kaldıkları siber zorbalığı ailelerine ve öğretmenlerine bildirmemeleri de ayrı bir soruna işaret etmektedir. Ngo ve diğerlerinin (2021) araştırması, çocukların şiddet içeren siber davranışları bildirmemelerinin ana nedenleri arasında (1) sınırlı internet kullanımından korkmak ve (2) yetişkinlerin bu konuyu ele alamayacağına inanmak olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak yine de çocuklar ve ergenler tarafından siber zorbalıkla başa çıkmak için bildirilen en yaygın, göndereni engelleme (Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007; Juvonen ve Gross, 2008; Miller ve Hufstedler, 2009; Machackova vd., 2013), mesajları görmezden gelme veya bunlardan kaçınma (Patchin ve Hinduja, 2006; Miller ve Hufstedler, 2009; Van Cleemput, Vandebosch ve Pabian, 2014; Chan ve Wong, 2017), kişisel bilgilerin korunması (Miller ve Hufstedler, 2009) ve diğer kaynaklardan (ebeveynler, arkadaşlar veya öğretmenler gibi) destek istemek (Perren vd., 2012; Hellfeldt, López-Romero ve Andershed 2019; Chi vd., 2020) gibi stratejiler yer almaktadır. Ancak bu yöntemler kısa vadeli çözümlerdir ve siber zorbalığı önleme noktasında ne kadar etkili olduğu tartışmalıdır. Bu nedenle yetişkinler, çocukların çevrim içi etkileşimini ve sosyalleşmesini anlamalı ve dijital okuryazarlığa sahip olması gerekmektedir. Doğal olarak çocukların da dijital mecraları kullanımında eğitime tabi tutulmaları kaçınılmazdır. Ek olarak öğretmenlerin de mesleki gelişiminde siber zorbalığın ne olduğuna ve sınırlarına ilişkin bilinçlenmeleri

gerekmektedir. Nihayetinde tüm paydaşlar siber zorbalıkla ilgili sorunlar, kaynaklar, sorumluluklar ve müdahaleler konusunda bilgi sahibi olmalıdır (Miller ve Hufstedler, 2009).

Sonuç

İnternet erişimindeki artışla birlikte çocuklar, yeni ortaya çıkan sosyal medya ağlarının sağladığı çevrim içi faaliyetlere katılmak için daha fazla fırsata sahip olmaktadır. Dolayısıyla sosyal medyanın artan yaygın kullanımı çocuklar için yararların yanında potansiyel zararları da beraberinde getiren çevrim içi bir dünya yaratmıştır. Çevrim içi faaliyetlere doğrudan katılmak çocukların siber mağdur olma olasılığını artırmaktadır. Bu bağlamda siber zorbalık çocuklar için birincil endişe kaynağı olarak ortaya çıkmakta ve maruz kalınması durumundaki etkileri çocukların sağlıklı gelişiminde tehdit oluşturmaktadır.

Siber zorbalık, dijital mecralar aracılığıyla ifade edilen ve çocuklar, ebeveynler, yetişkinler, eğitimciler ile araştırmacılar için endişe yaratan şiddet biçimidir. Dünyanın birçok bölgesinde yürütülen araştırmalar siber zorbalığın küresel bir sorun haline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla siber zorbalığın sınırları coğrafik sınırları aşmakta ve siber zorbalık ile mücadele için uluslararası iş birliğini zorunlu kılmaktadır.

Bu derleme, siber zorbalığın çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin güncel yayınların kapsamlı bir sentezini sunmaktadır. Siber zorbalığın yaygınlığı ve potansiyel etkileri konusunda artan farkındalıkla birlikte bu verilerin siber zorbalığı önleme noktasında etkili olacağı düşünülmektedir. Çalışma,

siber zorbalık eylemlerinde sosyal medya ağlarının zarar verici bir rol oynadığını saptamaktadır. Bu anlamda sosyal medya kullanımının ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek siber zorbalık için potansiyel tehdit oluşturduğu yadsınamaz. Yapılan araştırmalar siber zorbalığa maruz kalma ve devam ettirmenin depresyon, düşük öz saygı, davranış sorunları ve madde bağımlılığı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ekonomik kalkınma, kültürel geçmiş, insani değerler, internet penetrasyon oranları ve sosyal medya kullanım sıklığındaki farklılıklar ülkeler arasında farklı sonuçlara yol açabilir (Zhu vd., 2021: 8). Ancak incelenen araştırmalar, siber zorbalığın toplumun önemli bir bölümünü oluşturan çocuklar ve gençler üzerinde uzun vadeli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Siber zorbalığın çocukları psikolojik ve sosyal olarak olumsuz etkilediği görülmektedir. Yapılan araştırmalarda siber zorbalığa maruz kalan çocukların nihayetinde ölümlerine yol açabilecek benzersiz bir sosyal ve duygusal krizle karşı karşıya kaldığı dikkat çekmektedir.

Siber zorbalık sorunu ile başa çıkmak için çocuklara yasak koymak yerine dijital okuryazarlık eğitimi verilmelidir. Dolayısıyla riskli davranışlardan kaçınmak ve çocukların siber zorbalık olaylarıyla başa çıkmanın etkili yollarını bulmalarına yardımcı olmak için siber zorbalık olaylarını artırabilecek kişisel bilgileri, fotoğrafları ifşa etmek ve yabancılarla görüntülü görüşme gibi riskli davranışlardan kaçınmak için önleme stratejileri uygulanmalıdır (Hui, Tsang ve Law, 2011; Bostic ve Brunt, 2011). Yetişkinlerin her zaman çocukları siber zorbalığın kuralları ve

düzenlemeleri hakkında eğitmeleri ve sırları ile kişisel bilgilerini tanımadıkları kişilerle paylaşmamaları konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir (Frensh, Ablisar ve Mulyadi, 2021: 48). Siber zorbalığın toplumda kolayca sona ermeyeceğini anlamak kritik öneme sahiptir (Ngo vd., 2021) ve bunun için tüm paydaşların -ebeveyn, eğitimciler, araştırmacılar ve yasa koyucular- gerekli önlemlerin alınmasında aktif bir rol oynamaları beklenmektedir.

Gelecekteki çalışmalar, siber zorbalık ile sosyo-ekonomik durum arasındaki ilişkiyi ve ulusal/uluslararası yasaların siber zorbalığı önlemedeki rolünü sorgulayabilir. Ayrıca çocukların maruz kaldıkları siber zorbalığı açıklamada isteksiz davranma olasılıkları karşısında ebeveyn, öğretmenler ve akranlardan bilgi alınarak çalışmanın kapsamı genişletilebilir.

Kaynakça

- Ahmed, M., Rahman, M., Nur, S., Islam, A., & Das, D. (2022). Introduction of PMI-SO Integrated with Predictive and Lexicon Based Features to Detect Cyberbullying in Bangla Text Using Machine Learning. *Proceedings of 2nd International Conference on Artificial Intelligence: Advances and Applications* (pp. 685-697). Springer.
- Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2013). The predictors of cyberbullying and cybervictimization in elementary school students. *Journal of Uludağ University Faculty of Education*, 26(1), 105-121.
- Akbulut, Y., Şahin, Y. L., & Erişti, B. (2010). Cyberbullying victimization among Turkish online social utility members. *Journal of Educational Technology*, 13(4), 192-201.
- Alavi, N., Roberts, N., Sutton, C., Axas, N., & Repetti, L. (2015). Bullying victimization (being bullied) among adolescents referred for urgent psychiatric consultation: prevalence and association with suicidality. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 60(10), 427-431.
- Alsawalqa, R. O. (2021). Cyberbullying, social stigma, and self-esteem: the impact of COVID-19 on students from East and Southeast Asia at the University of Jordan. *Heliyon*, 7(4), 1-13.
- Appel, M., Stiglbauer, B., Batinic, B., & Holtz, P. (2014). Internet use and verbal aggression: The moderating role of parents and peers. *Computers in Human Behavior*, 33, 235-241.
- Arıcak, O. T. (2015). Siber Alemin Avatar Çocukları İnternet ve Gençlik İlişkisinin Bugünü ve Geleceği, Remzi Kitabevi.

- Aslan, A., & Önay Doğan, B. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak "Potinss" örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 95-119.
- Baştürk Akca, E., & Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: Mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 7-19.
- Baştürk Akca, E., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Ve Siber Zorbalık Deneyimleri: Ankara Örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(10), 71-86.
- Baştürk Akca, E., Sayımer, İ., Salı, J. B., & Başak, B. E. (2014). Okulda siber zorbalığın nedenleri, türleri ve medya okuryazarlığı eğitiminin önleyici çalışmalardaki yeri. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 17-30.
- Bayar, Y. (2010). Okul sosyal iklimi ile geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiler: Genellenmiş akran algısının aracı rolü. *Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Bayram, N., & Saylı, M. (2013). Üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık davranışı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 107-116.
- Beckman, L., Hagquist, C., & Hellström, L. (2012). Does the association with psychosomatic health problems differ between cyberbullying and traditional bullying? *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17, 421-434.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing*

Research, 32(3), 265-277.

Bilgiz, S., & Peker, A. (2020). Ergenlerde kişisel ve çevresel faktörlerin siber zorbalık davranışını yordaması. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(2), 430-447.

Bonanno, R. A., & Hymel, S. (2013). Cyber bullying and internalizing difficulties: Above and beyond the impact of traditional forms of bullying. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(5), 685-697.

Bostic, J. Q., & Brunt, C. C. (2011). Cornered: an approach to school bullying and cyberbullying, and forensic implications. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 20(3), 447-465.

Burnukara, P. (2009). İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cassidy, W., Jackson, M., & Brown, K. N. (2009). Sticks and stones can break my bones, but how can pixels hurt me? Students' experiences with cyber-bullying. *School Psychology International*, 30(4), 383-402.

Chan, H. C., & Wong, D. S. W. (2017). Coping with cyberbullying victimization: an exploratory study of Chinese adolescents in Hong Kong. *Int. J. Law Crime Justice* 50, 71-82.

Chan, H. C., & Wong, D. S. W. (2020). The overlap between cyberbullying perpetration and victimisation: exploring the psychosocial characteristics of Hong Kong adolescents. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 30(3), 164-180.

Chang, Q., Xing, J., Ho, R. T., & Yip, P. S. (2019). Cyberbullying and suicide ideation among Hong Kong adolescents: The mitigating effects of life satisfaction with family, classmates and academic

- results. *Psychiatry Research*, 274, 269-273.
- Chi, P. T. L., Lan, V. T. H., Ngan, N. H., & Linh, N. T. (2020). Online time, experience of cyber bullying and practices to cope with it among high school students in Hanoi. *Health Psychology Open*, 7(1), 2055102920935747.
- Çavuş, S., & Ayhan, B. (2017). Cyberbullying and Victimization Experiences of University Students. (Eds. H. Arslan & M. A. İçbay). *Communication & Media Researches*, 159-168.
- Çetin, B., Yaman, E., & Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability. *Computers & Education*, 57(4), 2261-2271.
- Dalmaç Polat, Z., & Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 115-132.
- Dehue, F., Bolman, C., & Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 217-223.
- Demir, Y., & Öztürk, M. (2023). Tarihsel süreçte "çevrimiçi taciz": Bibliyometrik bir analiz. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 939-953.
- Dempsey, A. G., Sulkowski, M. L., Nichols, R., & Storch, E. A. (2009). Differences between peer victimization in cyber and physical settings and associated psychosocial adjustment in early adolescence. *Psychology in the Schools*, 46(10), 962-972.
- Deniz, L., & Çalışgan, H. (2015). İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(4), 399-422.
- Dilmaç, B., Yurt, E., Aydın, M., & Kaşaracı, İ. (2016). Predictive

relationship between humane values of adolescents cyberbullying and cyberbullying sensibility. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 14(1), 3-22.

Dinç Kırılı, E. S. (2020). Sosyal medya ortamlarında siber zorbalık: Lise öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerinin incelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 4(1), 24-39.

Englander, E., Donnerstein, E., Kowalski, R., Lin, C. A., & Parti, K. (2017). Defining cyberbullying. *Pediatrics*, 140(2), 148-151.

Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.

Ergün-Başak, B., & Baştürk, E. (2019). Cyber Bullying Experiences of Middle School Students According to Olweus' Peer Bullying Model. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(1), 240-278.

Eroğlu, Y. (2014). Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi. Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Uludağ.

Estévez, E., Cañas, E., Estévez, J. F., & Povedano, A. (2020). Continuity and overlap of roles in victims and aggressors of bullying and cyberbullying in adolescence: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 7452.

Frensh, W., Ablisar, M., & Mulyadi, M. (2021). Criminal Policy on Cyberbullying of Children in Indonesia. *International Journal of Cyber Criminology*, 15(2), 44-59.

Gini, G., & Espelage, D. L. (2014). Peer victimization, cyberbullying, and

- suicide risk in children and adolescents. *JAMA Pediatrics*, 312(5), 545-546.
- Grusec, J. E., Danyliuk, T., Kil, H., & O'Neill, D. (2017). Perspectives on parent discipline and child outcomes. *International Journal of Behavioral Development*, 41(4), 465-471.
- Gür, E. (2019). Boşanmış ve evli ebeveynlere sahip ergenlerin siber zorbalık sosyal dışlanma ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hamm, M. P., Newton, A. S., Chisholm, A., Shulhan, J., Milne, A., Sundar, P., ... & Hartling, L. (2015). Prevalence and effect of cyberbullying on children and young people: A scoping review of social media studies. *JAMA Pediatrics*, 169(8), 770-777.
- Hay, C., & Meldrum, R. (2010). Bullying victimization and adolescent self-harm: Testing hypotheses from general strain theory. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(5), 446-459.
- Hellfeldt, K., López-Romero, L., & Andershed, H. (2020). Cyberbullying and psychological well-being in young adolescence: the potential protective mediation effects of social support from family, friends, and teachers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1), 45.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
- Hinduja, S., ve Patchin, J. W. (2015). Bullying beyond the schooyard: Preventing and responding to cyberbullying. Second Edition. California: Corwin Press.
- Ho, S. S., Chen, L., & Ng, A. P. Y. (2017). Comparing cyberbullying

- perpetration on social media between primary and secondary school students. *Computers & Education*, 109, 74-84.
- Hoff, D. L., & Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665.
- Holfeld, B., & Leadbeater, B. J. (2015). The nature and frequency of cyber bullying behaviors and victimization experiences in young Canadian children. *Canadian Journal of School Psychology*, 30 (2), 116-135.
- Hong, J. S., Kim, D. H., Thornberg, R., Kang, J. H., & Morgan, J. T. (2018). Correlates of direct and indirect forms of cyberbullying victimization involving South Korean adolescents: An ecological perspective. *Computers in Human Behavior*, 87, 327-336.
- Huang, Y., & Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26, 1581-1590.
- Hui, E. K., Tsang, S. K., & Law, B. (2011). Combating school bullying through developmental guidance for positive youth development and promoting harmonious school culture. *The Scientific World Journal*, 11, 2266-2277.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?-Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Kestel, M., & Akbıyık, C. (2016). Siber zorbalığın öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 844-859.
- Kircaburun, K., Jonason, P., Griffiths, M. D., Aslanargun, E., Emirtekin,

- E., Tosuntaş, Ş. B., & Billieux, J. (2021). Childhood emotional abuse and cyberbullying perpetration: The role of dark personality traits. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(21-22), NP11877-NP11893.
- Korkmaz, A. (2016). Siber Zorbalık: Fizikselden Sanala Yeni Şiddet. *Kurgu*, 24(2), 74-85.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), 13-20.
- Küçük, S., İnanıcı, M. A., & Ziyalar, N. (2017). Siber zorbalık ölçeği Türkçe uyarlaması. *Adli Tıp Bülteni*, 22(3), 172-176.
- Låftman, S. B., Modin, B., & Östberg, V. (2013). Cyberbullying and subjective health: A large-scale study of students in Stockholm, Sweden. *Children and Youth Services Review*, 35(1), 112-119.
- Larrañaga, E., Yubero, S., Ovejero, A., & Navarro, R. (2016). Loneliness, parent-child communication and cyberbullying victimization among Spanish youths. *Computers in Human Behavior*, 65, 1-8.
- Lwin, M. O., Li, B., & Ang, R. P. (2012). Stop bugging me: An examination of adolescents' protection behavior against online harassment. *Journal of Adolescence*, 35(1), 31-41.
- Machackova, H., Cerna, A., Sevcikova, A., Dedkova, L., & Daneback, K. (2013). Effectiveness of coping strategies for victims of cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 7(3), 1-12.
- Machmutow, K., Perren, S., Sticca, F., & Alsaker, F. D. (2012). Peer victimisation and depressive symptoms: Can specific coping strategies buffer the negative impact of cybervictimisation?.

Emotional and Behavioural Difficulties, 17(3-4), 403-420.

- Manap, A. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencileri ve siber zorbalık: Samsun ili örneği. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Martínez, I., Murgui, S., Garcia, O. F., & Garcia, F. (2019). Parenting in the digital era: Protective and risk parenting styles for traditional bullying and cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 90, 84-92.
- Miller, J. D., & Hufstedler, S. M. (2009). Cyberbullying Knows No Borders. Australian Teacher Education Association. Paper presented at: the Annual Conference of the Australian Teacher Education Association; June 28-July 1, 2009; Albury, Australia. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED524610.pdf>. Erişim Tarihi: 23.09.2023.
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies, and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63-70.
- Mishna, F., Saini, M., & Solomon, S. (2009). Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying. *Children and Youth Services Review*, 31(12), 1222-1228.
- Mitchell, K. J., Ybarra, M., & Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use. *Child Maltreatment*, 12(4), 314-324.
- Mitchell, S. M., Seegan, P. L., Roush, J. F., Brown, S. L., Sustaíta, M. A., & Cukrowicz, K. C. (2018). Retrospective cyberbullying and suicide ideation: The mediating roles of depressive symptoms, perceived burdensomeness, and thwarted belongingness.

- Journal of Interpersonal Violence, 33(16), 2602-2620.
- Moreno-Ruiz, D., Martínez-Ferrer, B., & García-Bacete, F. (2019). Parenting styles, cyberaggression, and cybervictimization among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 93, 252-259.
- Navarro, R., Ruiz-Oliva, R., Larrañaga, E., & Yubero, S. (2015). The impact of cyberbullying and social bullying on optimism, global and school-related happiness and life satisfaction among 10-12-year-old schoolchildren. *Applied Research in Quality of Life*, 10(1), 15-36.
- Ngo, A. T., Tran, A. Q., Tran, B. X., Nguyen, L. H., Hoang, M. T., Nguyen, T. H. T., . . . Do, H. T. (2021). Cyberbullying among school adolescents in an urban setting of a developing country: experience, coping strategies, and mediating effects of different support on psychological well-being. *Frontiers in Psychology*, 12, 930.
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Washington, DC: Hemisphere Press.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Genta, M. L., Brighi, A., Guarini, A., ... & Tippet, N. (2012). The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: A European cross-national study. *Aggressive Behavior*, 38(5), 342-356.
- Özer, G., & Cemaloğlu, N. (2016). Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık yaşama düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. (Ed. K. Beycioğlu vd.), *Eğitim Yönetimi Araştırmaları*, Pegem Yayınları, 462-492.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.

- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2017). Digital self-harm among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 61(6), 761-766.
- Peker, A. (2015). Analyzing the risk factors predicting the cyberbullying status of secondary school students. *Education and Science*, 40(181), 57-75.
- Peker, A., & İskender, M. (2015). İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 11-22.
- Pekşen Süslü, D. (2016). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetin benlik saygısı, anne, baba ve akran ilişkiler açısından incelenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Perren, S., Corcoran, L., Mc Guckin, C., Cowie, H., Dehue, F., Völlink, T., ... & Tsatsou, P. (2012). Tackling cyberbullying: Review of empirical evidence regarding successful responses by students, parents, and schools. *International Journal of Conflict and Violence*, 6, 283-292.
- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., & Cross, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 4, 1-10.
- Ponsford, J. (2007). The future of adolescent female cyber-bullying: electronic media's effect on aggressive female communication. (Unpublished thesis). Texas State University.
- Price, M., & Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29(2), 51-59.

- Rao, J., Wang, H., Pang, M., Yang, J., Zhang, J., Ye, Y., ... & Dong, X. (2019). Cyberbullying perpetration and victimisation among junior and senior high school students in Guangzhou, China. *Injury Prevention*, 25(1), 13-19.
- Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564.
- Roberto, A. J., Eden, J., Deiss, D. M., Savage, M. W., & Ramos-Salazar, L. (2017). The short-term effects of a cyberbullying prevention intervention for parents of middle school students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(9), 1038.
- Scaglione, J., & Scaglione, A. R. (2006). *Bully-proofing children: A practical, hands-on guide to stop bullying*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.
- Schenk, A. M., & Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *Journal of School Violence*, 11(1), 21-37.
- Schneider, S. K., O'donnell, L., Stueve, A., & Coulter, R. W. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional census of high school students. *American Journal of Public Health*, 102(1), 171-177.
- Schoffstall, C. L., & Cohen, R. (2011). Cyber aggression: The relation between online offenders and offline social competence. *Social Development*, 20, 587-604.
- Schultze-Krumbholz, A., Jäkel, A., Schultze, M., & Scheithauer, H. (2012). Emotional and behavioural problems in the context of cyberbullying: a longitudinal study among German

- adolescents. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17, 329-345.
- Selkie, E. M., Fales, J. L., & Moreno, M. A. (2016). Cyberbullying prevalence among US middle and high school-aged adolescents: A systematic review and quality assessment. *Journal of Adolescent Health*, 58(2), 125-133.
- Serin, H. (2012). Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Smith, P. K., Del Barrio, C., & Tokunaga, R. S. (2012). Definitions of bullying and cyberbullying: How useful are the terms?. Bauman, S, Cross D, Walker J, (Eds.), In *Principles of cyberbullying research* (pp. 26-40). Routledge.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., ... & Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of General Psychiatry*, 67(7), 720-728.
- Spears, B., Slee, P., Owens, L., & Johnson, B. (2009). Behind the scenes and screens: Insights into the human dimension of covert and cyberbullying. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 189-196.

- Stanbrook, M. B. (2014). Stopping cyberbullying requires a combined societal effort. *Cmaj*, 186(7), 483-483.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.
- Topçu, Ç. (2008). The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring. *Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648.
- Türk, B., & Şenyuva, G. (2021). Şiddet sarmalı içinden siber zorbalık: bir gözden geçirme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 462-479.
- Uludaşdemir, D., & Küçük, S. (2019). Cyber bullying experiences of adolescents and parental awareness: Turkish example. *Journal of Pediatric Nursing*, 44, e84-e90.
- Ünver, H., & Koç, Z. (2017). Siber zorbalık ile problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 117-140.
- Vaillancourt, T., Faris, R., & Mishna, F. (2017). Cyberbullying in children and youth: Implications for health and clinical practice. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 62(6), 368-373.
- Vaillancourt, T., Trinh, V., McDougall, P., Duku, E., Cunningham, L., Cunningham, C., ... & Short, K. (2010). Optimizing population screening of bullying in school-aged children. *Journal of School Violence*, 9(3), 233-250.
- Van Cleemput, K., Vandebosch, H., & Pabian, S. (2014). Personal

characteristics and contextual factors that determine “helping,” “joining in,” and “doing nothing” when witnessing cyberbullying. *Aggressive Behavior*, 40(5), 383-396.

Van Geel, M., Vedder, P., & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: a meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 168(5), 435-442.

Vogels, E. A. (2022). Teens and cyberbullying 2022. <https://www.pewresearch.org/internet/2022/12/15/teens-and-cyberbullying-2022/>. Erişim tarihi: 07.10.2023.

Völlink, T., Bolman, C. A., Dehue, F., & Jacobs, N. C. (2013). Coping with cyberbullying: Differences between victims, bully-victims and children not involved in bullying. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23(1), 7-24.

Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 51-58.

Wong, D. S., Chan, H. C. O., & Cheng, C. H. (2014). Cyberbullying perpetration and victimization among adolescents in Hong Kong. *Children and Youth Services Review*, 36, 133-140.

Ybarra, M. L. (2004). Linkages between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular Internet users. *CyberPsychology & Behavior*, 7(2), 247-257.

Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2007). Prevalence and frequency of Internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health*, 41(2), 189-195.

Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet

harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118(4), e1169-e1177.

Yüçetürk, C., & Ağin, B. (2022). Sporcuların perspektifinden sosyal medyada siber zorbalık. *TRT Akademi*, 7(14), 154-181.

Zhu, C., Huang, S., Evans, R., & Zhang, W. (2021). Cyberbullying among adolescents and children: a comprehensive review of the global situation, risk factors, and preventive measures. *Frontiers in Public Health*, 9, 1-12.

Çocuk Hakları, Medya Etiği ve İlkesel Düzenlemeler

*Mustafa Gökmen **

Giriş

Dilimizde “çocuk” henüz fiziki ve ruhi gelişimini tamamlayan inslara denilmektedir. Türk Dil Kurumu Türkçe Güncel Sözlüğüne göre; “bebeklik ve erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak”, “küçük yaştaki erkek veya kız”, “soy bakımından oğul veya kız evlat”, “büyükler arasında daha az yaşlı olan kişi”, “büyüklerle yakışmayacak, daha çok küçüklerin yapabileceği gibi davranan kimse”, “belli bir işte yeteri kadar deneyimi ve yeteneği olmayan kimse” çocuk olarak tanımlanmaktadır (<http://tdk.gov.tr>).

İnsan denilen canlının zihinsel yapısının gelişmişliğine paralel olarak şekillenen çocuk ve çocukluk, tarihin akışı içerisinde türlü anlamlara bürünmüştür. İlerleyen zaman ile birlikte çocuklara dair ortak özellikler tespit edilmiştir. Bu ortak özelliklerden hareketle kavram üzerinde birtakım fikir birliklikleri sağlanmıştır. Ancak uzlaşıya varılan bazı ortak anlayışlara rağmen

* Öğr. Gör. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, mustafagokmen@isparta.edu.tr. ORCID: 0000-0001-6712-3759

çocuk tanımının üzerinde net bir biçimde uzlaşılammıştır. Bu ayrılıkların temel sebebi, içinde yaşanan çağın ve anlayışın daima değişiklik göstermesine bağlanabilir. Çocuğa ait özelliklerin yaşanan çağın anlayışına bağlı değişim göstermesi bu fikir ayrılıklarında etkili olmaktadır (Köseoğlu, 2022, s. 64).

İçinden yaşanan döneme bağlı olarak değişen çocuk ve çocukluk algısıyla birlikte, çocukluk aracılığıyla sosyal ilişkiler ve ebeveynlik pratikleri de değişmektedir. Toplumların içinde bulunduğu dönemde farklı bir çocukluğa rastlamak olasıdır. Yerleşik toplum düzeninde biraz da dini değerlerin daha baskın olduğu ilk dönemlerde çocukluk ayıp, günah kavramlarıyla örtüşmüştür. Ancak günümüzde çocukluk bir takım zararlı unsurlardan korunmaya muhtaç, gözetilen, takip edilen bir şekil almıştır (Dursun, 2019, s.196-197). Bu haliyle çocuklar, yer yüzündeki çoğu devlet tarafından korunan ve gözetilen toplum kesimi haline gelmiştir.

Sosyal inşa sürecinde çocukluk da tarihsel olarak değişen kültürel bir yapıdır. Çocukluk sosyal bir pratik ve bireyin çocuk yaşlardaki sosyal gerçekliğini ifade etmek adına kullanılan bir terim olarak kullanılmaktadır. Evrensel olarak çocukların yetişkinlerden farklı bireyler olarak değerlendirildiğini söylemek mümkün olmakla birlikte tek bir çocukluk anlayışı bulunmamaktadır (Tonga, 2021, s.2174).

İçinde yaşadığımız yüz yılda çağdaş ve modern ülkelerin en gelişmiş yönetim tarzı tartışmasız demokrasidir. Bu ülkelerde demokrasinin uygulanış biçimi toplumsal, siyasal ve nüfusa bağlı olarak değişiklik arz etmektedir. Demokratik yönetim

biçimlerinde temsili demokrasi öteki demokrasi şekillerine göre daha fazla uygulama pratiği bulmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak demokrasinin uygulama pratiği ve vatandaşların yönetime katılma biçimleri her ülkede farklı özellikler taşımaktadır.

Demokratik toplumların en başta gelen temel özelliklerinden biri kuşkusuz vatandaşların yönetime her şart altında katılmasıdır. Demokrasiyi özümsemiş toplumlarda vatandaşlar, yönetimi etkilemek için çeşitli etkinlikler ortaya koyabilmektedir. İnsan hakları da bu bağlamda demokratik toplumların öncelikleri arasında yer almaktadır. Çocuk ve kadın hakları ve hatta hayvan hakları da demokrasinin geliştiği ülkelerde yasalarla güvence altına alınmıştır. Ulusal ve uluslararası düzenlemeler bütün vatandaşlar için temel hakları teminat altına almıştır.

Siyaset kurumu meclis ve yargı ile seçimlerde de halk tarafından denetlenirken demokrasilerde dördüncü güç olarak kabul gören medya kurumu, kimi zaman kendisini tüm denetimlerin dışında gibi görebilmektedir. Kimi zaman da siyaset kurumu elindeki iktidar gücünü kullanmak suretiyle doğrudan ya da yargıyı harekete geçirerek medya üzerinde baskı kurabilmektedir. Medyanın bu türden baskılardan kurtulabilmesi için gönüllük esasına dayanan bir takım özdenetim mekanizmaları geliştirilmiştir.

Görsel ve İşitsel medya araçlarından olan televizyon haberlerinde çocuklar değişik kategorilerle temsil edilmektedir. “Çalışan Çocuklar”, “Sokakta Yaşayan Çocuklar”, “Çocuk Gelin- Aneler”, “Savaş Mağduru/Mülteci/Sığınmacı, Çocuklar”, “Yoksul

Çocuklar", "Başarılı/Dâhi Çocuk" ve "Çocuk Sağlığı" gibi başlıklar çocukların televizyon haberlerinden en çok temsil edildikleri kategoriler olarak dikkat çekmektedir (Köseoğlu, 2022, s. 12). Çocuklarla ilgili söz konusu haberler verilirken bazen onların narin ve kırılgan dünyalarını dikkate almayan üslup ve içerikle izler kitleye sunulmaktadır. Çocukların kişilik haklarını zedeleyecek, maddi ve manevi gelişimi üzerinde olumsuz etki bırakacak yayınlardan kaçınılması gerekmektedir. Bu çocukların haklarının korunması için bir tercih değil zorunluluktur.

Medya yer alan haberlerde çocukları damgalayan, etiketleyen bir dil de kolaylıkla kullanılabilmektedir. Örneğin "sokak çocuğu", "tinerci", "kapkaççı", "suçlu çocuk" gibi ifadeler haberlerde yer alabilmektedir. Tıpkı yetişkinler gibi mahkeme kararı yoksa çocuklar hakkında da "suçlu", "hırsız", "katil" gibi ifadeler kullanılmamalıdır. Söz konusu ifadeler "suçluluğu mahkeme kararıyla kesinleşene kadar herkes masumdur" şeklinde ifade edilebilecek, "masumiyet ilkesinin" ihlali çocuklar açısından adalete olan güveni sarsacaktır. Haberlerde çocuğu tanımlayan "başarılı", "güzel", "üstün", "yaramaz", "fakir" gibi pek çok sıfat kullanılmaktadır. İçlerinde çocuğu yücelten öven ifadeler yer alsa da bu tür sıfatlar çocukları ayırıştırarak ayrımcılığa yol açmaktadır. Haberin sunuşunda medyanın haber dilindeki ayrımcılık bazı durumlarda çocuğun mensup olduğu ailenin sosyal statüsüne göre de farklılık göstermektedir. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bir aileye mensup olan bir çocuğun kanunla ihtilafa düşmesi masun ya da olağan üstü bir olay şeklinde sunulurken yoksul bir çocuk potansiyel "suçlu", "hırsız", "katil" olarak

damgalanabilmektedir (Salman, 2019, s.23'ten aktaran Tonga, 2021, s.2174).

Yukarıda örnekleri verildiği üzere çocuklar medyada bazen haberlerin öznesi olabilmektedir. Çocukların narin ve kırılgan dünyalarını medyanın yıkıcı ve zararlı etkilerinden korumak için medya profesyonellerine büyük iş düşmektedir. Gerek gazete ve dergi gibi yazılı medya mecralarında gerekse televizyon ve radyo gibi görsel işitsel medya mecralarında çocuklarla ilgili haberlerde çocukların haklarını korumak için gereken özenin gösterilmediği durumlarda telafisi imkânsız zararlar ortaya çıkabilmektedir. Geleneksel medya mecralarında durum böyle iken denetimin göreceli olarak daha yetersiz olduğu, haberlerin manipüle edilmeye daha müsait bir görünüm arz ettiği sosyal medya mecralarındaki çocuk haberlerinde hak ihlallerinin yaşanma ihtimali daha yüksektir.

Reyting, tiraj ve tıklanma oranının artması hedefi ile hareket edildiğinde çocuğun üstün yararı görmezden gelinmektedir. Bu tür haberlerde çocuklar açısından ortaya birtakım problemlerin çıkması kaçınılmazdır. Çocuğa ilişkin hakikatin çarpıtılması bu problemlerin başında gelmektedir. Haberi hazırlayan ve yayına verenlerin çocuğun üstün yararı hakikate bağlı kalması önem arz etmektedir. Bu nokta çocuklarla ilgili bir haberde kullanılan her sözcük, yapılan her betimleme, verilen her sıfat en doğru biçimde aktarılmalıdır. Yayıncılar sorumlu bir yayıncılık anlayışı ortaya koymalıdır. Bilhassa çocuklarla ilgili suçlarda gazeteciler çok dikkatli ve sorumlu davranması gerekmektedir. Aileden çocuğun sorumluluğunu taşıyan bir yetişkinin onayını almadan

çocuklarla röportaj yapması sakıncalıdır. Gazetecilik refleksiyle yöneltilen sorularla çocuğu sıkıştırarak onu zor durumda bırakmak şeklinde bir tutum sorumlu gazetecilik anlayışıyla bağdaşamamaktadır (Nacaroglu, 2011: 228'den aktaran Köseoğlu, 2022, s.122-123). Çocuklarla ilgili haberlerde reyting ve tiraj kaygısı güdülmemelidir.

Teknolojik ilerlemelere bağlı olarak gelişen yeni iletişim ortamında sıradan insanların haber vb. medya içeriklerini paylaştıkları görülmektedir. Sade vatandaşların yeni içerik üretimi yerine farklı medya mecralarından seçilmiş içerikleri paylaşma ve yayma konusunda etkin oldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle internetin sanal aleminde farklı mecralarda aktif kullanıcılar, ulaştıkları ve kurguladıkları ya da şahit oldukları olayları kendi hesaplarından paylaşmaktadır. Birçok bakımdan denetim altında bulunan basın ya da yayım faaliyeti yerine farklı mecralardan bu bilgilerin paylaşılmasına yoğunlaşılması yeni iletişim ortamının nispeten daha denetimsiz yapısına bağlanabilir (Narmanlıoğlu, 2016, s.159).

Medya içeriklerinin hedef kitleye ulaştırılmasında görev üslenen son karar vericilere literatürde eşik bekçileri (Gatekeeping) adı verilmektedir. Enformasyon bolluğunun yaşandığı iletişim ortamında kitle iletişim araçlarında hangi enformasyonun yayınlanacağını muhabirler, fotoğrafçılar, editörler, yorumcular gibi medya profesyonelleri biçimlendirmektedir. Haber ve diğer medya içeriklerini hedef kitleye ulaştıran medya kurumları da kendi yayın politikaları doğrultusunda bir seçme ve karar verme tercihinde bulunduğu için tıpkı medya profesyonelleri gibi eşik

bekçiliğine dönüşebilmektedir (Kafiliveyjuyeh & İlhan, 2017, s.30). Eşik bekçilerinin çocuklar ile ilgili bir haber, görsel veya başka bir medya içeriği önüne geldiğinde diğer haberlere göre daha özenli ve duyarlı davranmaları beklenir.

Bir haber ile ilgili bilgilerin ve gerçeklerin bazılarının görmezden gelinmesi ve bazı kısımların ise öne çıkarılması medyada sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bazı gerçeklerin verilen ayrıntılarla perdelenmesi bu şekilde asıl konunun perdelenmesi veya üstünün örtülmesi de yine medyada görülen durumdur. Gerçekleşen olaylardan kimi zaman hiç bahsedilmemesi haberinin yapılması yine eşik bekçiliği bağlamında sıklıkla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Medya profesyonelleri ve kurumların söz konusu tercihlerinde politik, ekonomik ya da kültürel ilgiler etkili olabilmektedir (Narmanlıoğlu, 2016, s.156). Fakat çocuklar ve onların hakları söz konusu olduğunda eşik bekçilerinden beklenen tavır ve tutumlarını çocuk haklarının korunması yönünde kullanmaları beklenmektedir.

Medya içeriklerinde olay örgüsü ile ilgili kahramanlar oluşturulurken dikkatli olunması gerekmektedir. Çünkü çocuklar, kitap ve dergilerde yer alan eserlerdeki kahramanlara özenabilmektedir. Söz konusu kahramanları kendilerine rol model seçen çocukların onların duygu ve durumlarını yansıtan davranışlar sergileyebilmektedir. Kahramanlar seçilirken çocuk yayınlarındaki kahramanların karakterleri dizayn edilirken uygunsuz hareketlerde bulunmamasına, argo ve kaba sözler kullanmamalarına özen göstermek gerekmektedir (Kuyucu & Kırık, 2019, s.19).

Modern toplum öncesinde çocuklar yetişkinin küçüğü olarak

kabul edildikleri için aynı zamanda ucuz işgücü olarak kullanılmıştır. Çocuklar maddi ve manevi olarak hırpalanarak her bakımdan sömürülmüştür. Ancak içinde bulunduğumuz dünyada cari olan modern çocukluk kavramına göre çocukların yetişkinlerden farklı bazı haklarının olması gerektiği kabul görmeye başlamıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesinin çizdiği çerçeve içinde her çocuğun insani şartlarda sağlıklı bir hayat sürmesinin garanti altına alınması hedeflenmiştir. Ancak çocuk haklarının evrensel bir zemine yerleştirilmesi hedefine ulaşıldığını söylemek ne yazık ki mümkün değildir (Köseoğlu, 2022, s. 9).

Dünyadaki kurulu ekonomik düzen güçsüzün ezilmesine, yoksulluğun artmasına, ayrımcılığın ve eşitsizliğin yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durumdan en çok etkilenen kesim ise küreselleşen dünya şartları sebebiyle çocuklar olmaktadır. Söz konusu etkileri en aza indirmek veya ortadan kaldırmak maksadıyla düzenlenen çocuk hakları temelde “çocuğun yüksek yararını gözetmeyi” hedeflemektedir. Buna bağlı olarak da çocuklar için uygun şartlar altında yaşama hakkını teminat altına almayı hedeflemektedir (Köseoğlu, 2022, s. 73).

Çocukları gündelik hayatta çeşitli tehlikelerle baş etmek zorunda kalan toplum yapısından sağlıklı bir gelecek beklenemez. Çocukların yüz yüze geldiği aile içi şiddet, eğitim hakkına ulaşamama, ucuz işgücü olarak kullanılma, fiziksel, cinsel ya da psikolojik istismar gibi sorunlar çoğunlukla medya aracılığı ile kamuoyuna ulaşmaktadır. Bedensel, zihinsel, ekonomik ve sosyal yönden güçsüz olan çocuklar, dezavantajlı durumları sebebiyle yetişkinlerin gözetiminde hayatlarını sürdürmek

mecburiyetinde kalmaktadır. Yetişkinlerin haksız ve keyfi baskıları karşısında direnme gücünden mahrum olan çocuklar fiziksel, psikolojik yetersizliklerinin yanı sıra haklarını savunacak donanımına da sahip değildir. Çocukların haklarının korunması için devlete, sivil toplum kuruluşlarına ailelere ve medyaya önemli görevler düşmektedir. Toplumsal yapının sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi çocukların beden ve ruh sağlığının korunmasına bağlıdır (Köseoğlu, 2022, s. 76-77).

Göze ve kulağa hitap eden televizyon haberciliğinde etik ihlalleri yaşanabilmektedir. İhlallerin görüntünün doğasından kaynaklanmaktadır. Özellikle trajik haberlerde yer alan dehşete düşürücü görüntüler ihlallerin başında yer almaktadır. Görüntüler eşliğinde verilen trajik haberler etik ihlalinde başı çekmektedir. Şiddet ve kan içeren görüntüler kimi zaman televizyonda mozaiklenmeden gösterilmektedir. Bu görüntülere maruz kalan çocuklar bundan olumsuz etkilemektedir (Uğurlu ve Öztürk, 2006: 58'den aktaran Köseoğlu, 2022, s. 44). Görüntü unsurunu barındırması televizyonun etik ihlallerin bu mecrada daha yoğun yapılabilmesine ilişkin tartışmaları tetiklemektedir. Gazeteci veya haber editörü, etik ihlalinden kaçınmak için şu soruları kendine sormalıdır: "Hazırlanacak haberin yayınlanmasının ya da yayınlanmamasının topluma faydası var mıdır? Haberde verilen görüntüler insanları şiddete sürükler mi? Çocuğun faili olduğu olayın haberinde fotoğrafının kullanılması doğru mu?" Etik kaygıların ürünü olan buradaki sorular, ahlaki kaygıların çerçevesini çizmektedir (Köseoğlu, 2022, s. 64).

Çeşitli formları barındıran sosyal medya, bilgi iletişim

teknolojilerinin git gide gelişmesi iletişim kolaylığı sağlamaktadır. Fakat sosyal medyada çocuk hakları başta olmak üzere bazı hakların ihlal edilmesine de sıklıkla rastlanmaktadır. Dijitalleşen hayat içerisinde çocuk kavramı ve çocukluk figürleri ve aile yapısının değişim göstererek farklılaşmaktadır. Buna bağlı olarak geleneksel aileden modern aileye farklılık gösteren çocukluk internetle farklı bir boyuta taşınmıştır. Günümüzde internetin herkes tarafından ulaşılabilir bir mecra haline gelmesiyle tek tip bir çocuk prototipi ortaya çıkmaya başlamıştır. Dijital dünyaya doğan çocuk bu dünyanın etkisi altındadır. Sosyal medyanın esrarengiz etkisi ile çocuk bu mecranın merkezinde yer almaya başlamıştır. Sosyal medya bilgilerin yayılmasının yanı sıra iletişim, paylaşım, özel hayatın görünür hale getirilmesinde bir araç görevi üslenmektedir. Her yaştan bireyin yaş kısıtlaması olmaksızın sosyal medyada Facebook, Instagram hesaplarına erişmesi mümkündür. Günümüzde dijital dünyanın içine sürüklenen geçmişten çok farklı bir çocukluk figürü ebeveynlerin karşısına çıkmaktadır (Dursun, 2019, s.197-198).

Medya, günümüzde çocuk ve gençlerin hayatlarının bir parçası haline dönüşmüştür. Çocuk ve gençler dijitalleşme ile birlikte akıllı telefonlar, bilgisayarlar ve tabletler vb. teknolojik cihazlar ile sürekli olarak medyanın içinde bulunmaktadır. Dijital mecralar anlık ve sürekli iletişimi tetiklemektedir. Yetişkinlerin gözetimi olmaksızın kullanımlarında, çocuklar üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Dijital medyada kurgusal teknikler baskı ve çıkar grupları odağında şekillenmektedir. Çocuklar başta olmak üzere tüm kullanıcılar hem tüketime yönelik hem

de ideolojik anlamda etkilemeye açık hedef kitleyi meydana getirmektedir. Günümüzde hem araç hem de mesaj konumunda olan medya, dijital uygulama sahiplikleri ve küresel politikalar çerçevesinde şekillenmektedir. Bu durum güç odaklarına öne çıkarma, gündem oluşturma ve çerçeveleme gibi medya tekniklerini dijital mecralarda tek tuş ile kolayca yapmalarına imkân tanımaktadır. Dijitalleşme ile birlikte medya içerikleri de daha kolay şekillenebilmektedir. Hayatın her alanında yeri ve önemi artan medya toplumsal ve küresel ortamda belirleyici olabilmektedir (Sönmezer & Balcıoğlu, 2023, s.55). Bu özelliğiyle özellikle çocukların hayatında ve dünyayı algılama biçimlerinde maruz kaldıkları medya içerikleri güçlü etkiler bırakmaktadır.

Çocuk ve haklarının korunması adına yapılacak iki temel husus öne çıkmaktadır. Birincisi medya ortamlarında çocukların gelişimlerine zarar verebilecek içeriklere maruz kalmaktan korunmaları öncelikli hedef olmalıdır. İkicisi ise medya içeriklerine konu olan çocukların korunmasında özenli davranılması gerekmektedir. Televizyon programları reklamlarda ve haberlerde yer alan çocukların görebilecekleri zararların belirlenmesi ve bunlardan kaçınılması gereklidir. Aynı şekilde uyulması gereken kuralların oluşturulması için çalışılması da önemlidir (Uzun, 2014, s.153'ten aktaran Dursun, 2019, s.201).

Çocuklar kitlesel yayın yapan kamusal medya yayınlarında korunmaya çalışılırken, bireysel medyadan veya başka bir deyişle sosyal medya sahibi ebeveynlerine karşı korunmaları gerekmektedir. Zira kimi zaman çocuklarla ilgili ebeveynlerin hesaplarından yapılan paylaşımların fazlalığı, çocuk haklarının ve

aynı zamanda mahremiyetinin ihlalinin doğurabilecek boyutlara ulaşmaktadır. Bu durumun ortaya çıkaracağı sonuçları kestirmek yakın zamanda mümkün olmamakla birlikte uzun dönemde çeşitli sakıncalar ortaya çıkabilecektir. Bu sakıncalardan ilk akla gelenler siber zorbalık, akran zorbalığı ve sanal zorbalık gibi olumsuzluklar sayılabilir. Çocukların ilk doğdukları andan itibaren fotoğraflarının paylaşılması onların haklarının ihlali olarak değerlendirilebilir. Doğmadan önce çocukları adına alınan hesaplar, paylaşılan fotoğraflar ve videolar çocuk 18 yaşını doldurduğunda ebeveynler için hak ve mahremiyet ihlali konusu olabilecektir (Dursun, 2019, s.201-202).

Çocukların ve gençlerin gelişimlerini, psikolojilerini ve güvenliklerini zedeleyici yayınların internet ortamında ortadan kaldırılması veya erişimlerinin engellenmesi hakkındaki düzenlemelerin daha detaylı ve daha engelleyici olmasının sağlanması gereklidir. Çocukların kişisel verilerinin korunmasına ilişkin özel düzenlemeler bakımından da aynı durum söz konusudur. Veri koruma kanunlarının çocuklarla ilgili düzenlemelerinin genişletilmesi ve keskinleştirilmesi gerekmektedir. Burada veri işleyen ve veri aktaranlara daha fazla yükümlülük yüklemesi gerekmektedir. Özellikle çocukların konu edildiği çevrimiçi suçların soruşturulmasında çocuk verilerinin anonim hale getirilmesi görüntülerin maskelenmesi çocukların “yüksek menfaatleri” ilkesi çerçevesinde uygulanması gerekmektedir. Zira kişisel verilerin gizliliği her birey için çok önemli iken çocuklar için daha da önemlidir (Özkaya, 2023, s.37).

Henüz hukuksal bakımdan çocuklara ait fotoğraf ya da video

paylaşımının kısıtlanması kapsamlı bir hukuki zemine kavuşturulmamıştır. Kitle iletişim araçları çeşitlenirken, bu araçların kullanım amaçları yön değiştirmektedir. Küreselleşen dünya internetin yörüngesinde dönmektedir. Yeni iletişim ortamı ile birlikte, çocuk ve çocukluk kavramları değişirken ebeveynlik ve amaçları da değişme uğramaktadır. Özellikle anneler olmak üzere ebeveynler çocuğun her anını sosyal medyada paylaşma dürtüsüne engel olamamaktadır. Aslında paylaşımlar çocukları için bir tehdit unsuru olmaktadır. Çocuğun haklarının ihlali gelecekte ebeveynler için yaptırım sebebi olabilecektir. İnsan hakları arasında sayılan “unutulma hakkı”, kişisel verilerin korunması ile benzer anlama gelmekle birlikte aynı zamanda bireyin kişisel verilerine yönelik sildirme hakkını da içermektedir (Dursun, 2019, s.206).

Çocukların gerek kendileri tarafından gerekse aileleri aracılığıyla dijital dünya ile kurdukları ilk temas, fayda ve fırsatla birlikte pek çok tehlikeyi de içinde barındırmaktadır. Dünyaya ve bilgilere açılan büyük bir kapı olan internet, şüphesiz çocuklara eğitim ve gelişim yolunda büyük fırsatlar sunmaktadır. Fakat aynı zamanda internet kendi içinde barındırdığı riskler sebebiyle çocukların dijital dünyadaki varlıkları için tehdit oluşturmaktadır. Asosyallik, internet bağımlılığı, kişilik bozuklukları ve obezite gibi kullanıma bağlı risklerin yanı sıra içerik ile ilgili riskler de söz konusudur. Şiddet, ırkçılık, ayrımcılık, nefret, cinsellik, pornografi, intihar, kendi kendine zarar verme gibi birçok uygunsuz içerikler çocukları olumsuz etkilemektedir. Çevirim içi temasa bağlı riskler ise mahremiyete müdahale, cinsel tehlike ve

siber zorbalık olarak ortaya çıkabilmektedir. Bir başka risk unsuru ise çevrimdışı temas riskleridir. Sanal dünya suçlularla gerçekleşen çevrimiçi iletişim “bilişim suçu” kapsamına girmektedir. Fiziki ortamda gerçekleşen suç tipleri çevirim dışı suçlardır (Özkaya, 2023, s.14). Çocukların sanal dünyada başlayıp devam eden ilişkilerinde suça bulaşma riskleri kimi zaman sanal ortamda başlayan karşılaşmalarla olabilmektedir. Bu bakımdan ebeveynler çocukları sanal ortamlarda iken dikkatli davranmaları gerekmektedir.

Gazete ve dergi gibi yazılı-basılı haberleşme araçları ile birlikte radyo, televizyon ve sinema işitsel-görsel haberleşme araçları geleneksel medya olarak adlandırılmaktadır. İnternet çağı ile başlayan elektronik ve sosyal medya mecrası ise bütün medya içeriklerini bünyesinde topladığı için “yeni medya” olarak isimlendirilmektedir. Kitle iletişim araçları, günümüzde “medya” diye kısaltılmaktadır.

Medyanın özdenetimi konusunda gönüllü çalışmalar sonucunda ortaya konulan kuralların yetersiz kaldığı durumlarda ise kamu kurumlarının düzenleyici ve denetleyici kuralları devreye girmektedir. Bazıları yasayla düzenlenen bu kuralların ihlali halinde medya kuruluşlarına yaptırımlar uygulanmaktadır. Hem gönüllü hem de kamu kurum ve kuruluşlarınca medya yayınlarıyla ilgili toplumun geneline ilişkin düzenlemeler yapılırken çocuklar içinde bazı maddeler düzenlenmiştir. Toplumun en hassas ve kırılgan kesimini oluşturan çocuklarla ilgili kurallar çok önemli olmasına rağmen kimi zaman medya tarafından ihlal edilmektedir. Bu çalışmada geleneksel medya için çocuklar ile

ilgili oluşturulan kurallara odaklanılmıştır.

Gerek kamu kurum ve kuruluşlarının gerekse gönüllü meslek örgütlerinin oluşturduğu gazete, televizyon gibi geleneksel medyanın uymak zorunda olduğu ahlaki ve hukuki kuralların içinde yer alan çocuklarla ilgili düzenlemelere dikkat çekmek bu çalışmanın amaçlarından biridir. Zira çoğu zaman medyanın kural ihlalleri sebebiyle çocuklar mağduriyet yaşayabilmektedir. Öte yandan medyanın dijitalleşmesiyle birlikte dijital mecradaki kuralsızlıklar sebebiyle kimi zaman çocuklar mağdur olabilmektedir. Bu alandaki boşluğa dikkat çekmek ve dijital medyada da geleneksel medyada olduğu gibi kuralların oluşmasına katkıda bulunmak da bu çalışmanın amaçlarından biridir.

Çocuklar ve hakları

Normlar hiyerarşisinin en üstündeki Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, aile kurumunu, Türk toplumunun temeli kabul ederek, 41. Maddede, ailenin eşler arasında eşitliğe dayandığına dikkat çekmiştir. Anayasanın Üçüncü Bölüm'ünde "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" altında, ailenin korunması ve çocuk haklarını düzenlenmiştir. Buna göre, çocuklarının istismar ve şiddetten korunması hususundaki madde şu şekildedir:

"..... Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/4 md.) Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır"

Dünyada ilk insan hakları anlayışı 19. yüzyılda Avrupa'da

ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılmıştır. Anayasal devlet düzeninin belirlenmesinde temel esas olmuştur. Bu durum insan haklarının hiçe sayıldığı Orta Çağ Avrupa'sı karşısında önemli bir ilerlemedir. Bu dönemde temel haklara sahip olmak insanlar bakımından hukuk önünde eşit olmakla birlikte özgür bireyler olarak yaşama imkânlarından yoksundular. Kuzey Amerika ve Avrupa'dan başlayan 19. ve 20. yüzyıllar boyunca dünyada yaygınlaşan özgürlükler alandaki talepleri yaygınlaşan toplumsal sınıf mücadelelerine dönüşmüştür. Tarihi süreç içinde kadın hareketlerinin hak talepleri insan haklarını ve bireysel özgürlük alanını genişletmiştir. Bu durum klasik liberalizmin negatif haklar anlayışı da değişme uğratmıştır. Bu da sosyal ve ekonomik taleplerin çoğalmasını beraberinde getirmiştir (Köker, 2007, ss. 60-61).

Bütün toplumlarda çocuklar toplumun geleceği olarak görülmektedir. Bu sebeple özenle büyütülüp geleceğe hazırlanmaktadır. İnsan ve Toplum Bilimler Sözlüğü çocuğu, "yaşının küçüklüğü nedeniyle hususi olarak korunması gereken insan" şeklinde tanımlamaktadır. 18 yaşını doldurmamış kişi, erken yaşta ergen olsa bile çocuk kabul edilmektedir. Her çocuk, doğduğu andan itibaren bedeni ve ruhu yönleriyle tam olarak gelişmediği için kanunlara göre korunmaya muhtaçtır (Seyyar, 2007, s. 197).

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen uluslararası hukukta çocuğu, şahsiyet değerlerini ve haklarını koruyan sözleşmeye Çocuk Hakları Sözleşmesi¹,

¹ Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 54 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmeye Türkiye "İhtirazi Kayıt" düşmüştür. Söz konusu kayıt şöyledir: Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'sinin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine

(ÇHS) denilmektedir. Sözleşme, çocuk haklarının uluslararası alanda ve devletler nezdinde güvence altına almayı amaçlayan bir pozitif hukuk metnidir. Sözleşmeye taraf devletler açısından, çocuk hakları, çocuğun kişiliğinin gelişebilmesi için huzurlu bir aile ortamına ihtiyacı vardır. Çocuğun her yönüyle toplum içindeki şahsi hayatına hazırlanmasını ön görülmektedir. Çocuğun bedensel gerekse zihinsel bakımdan gelişine dikkat çeken ÇHS’de çocuğun tam ergenliğe ulaşınca kadar doğum öncesi-başlamak üzere devlet tarafından korunmasını ön görülmektedir. Bedenini, duygusal, sosyal ve ahlaki bakımlardan çocuğun korunan yararlarına hukuki açıdan çocuk hakları denilmektedir (Seyyar, 2007, s. 198).

Birleş Milletlere bağlı UNİCEF Türkiye Milli Komitesi’ne göre, “18 yaşından küçüklerin çocuk olmaktan kaynaklanan hakları vardır.” Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere 1989 yılında kabul edilen ÇHS, çocukların sahip olduğu hakların evrensel sınırlarını çizmektedir. Bu haklar, dünyadaki neredeyse tüm ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Sözleşme, dünyadaki tüm çocukları ilgilendiren önemli bir metindir. Bu uluslararası metin insan hakları özelinde çocukların haklarını kapsamak üzere geliştirilmiş ilk temel metin olma özelliği taşımaktadır. Sözleşme’nin devletler tarafından uygulanmasını ön gördüğü taraf ülkelere yol gösterici dört temel ilkesi bulunmaktadır. Adı geçen ilkeler “ayrımcılık

ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.” Söz konusu maddelerde bir ülkedeki çocukların resmi olarak kabul edilen dil ve kültür dışındaki dillerde eğitim, öğretim ve kültür edinme hakkı sıralanmaktadır. Sözleşmenin Türkçe ve İngilizce tam metnine <https://www.unicef.org/turkiye/çocuk-haklarına-dair-sözleşme> adresinden ulaşılabilir.

yapmama", "çocuğun üstün yararı", "çocuğun varlığını ve gelişimini sürdürmesini sağlama" ve "katılım" haklarının tümünün yerine getirilmesi temel gereklilik olarak kaydedilmektedir. Bu ilkelerden "ayrımcılık yapmama" ilkesi ÇHS'nin 42 maddesinde zikredilmektedir. Çocukların hiçbir şekilde ve şartta ayrımcılığa maruz bırakılmaması vurgulanmaktadır. Çocuk hakları ile ilgili metinlerde sıklıkla atıf yapılan "çocuğun üstün yararı" ilkesi ise, karar vericilere çocuğun faydasını öncelikte gözetmesini öngörmektedir. İlkelerden "Çocuğun varlığını ve gelişimini sürdürmesini sağlama" maddesi, ise, her çocuğun tüm fırsatlardan yararlanması gerektiğini karar vericilere hatırlatarak vurgu yapmaktadır. Son madde olan "katılım" ilkesi ise, kendilerini etkileyecek kararlarda çocuklara danışılması gerektiğini hatırlatılmaktadır (UNICEF, t.y.).

Literatürde 18 yaş altındaki bireylerin hakları "çocuk hakları" olarak anılmaktadır. Çocuklar ve gençler yetişkin bireylerden farklı olarak gelişim sürecinde olduğu için haklarının da farklı düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Birleşmiş Milletler, 1989 yılında, çocukların haklarını güvenceye alacak kendilerine has özel bir sözleşmeye ihtiyaç olduğuna karar vermiştir. Kısaca BM ÇHS olarak adlandırılan bu sözleşmede, 18 yaşın altındaki insanların her türlü ayrımcılıktan uzak şekilde haklara sahip oldukları vurgulanmıştır. Savunmasız, istismar ve sömürüye açık olan çocukların özellikle ve fiziksel olarak yetişkinlere göre daha hassas olmaları sebebiyle "çocuk hakları" başlığıyla ayrı bir insan hakları sözleşmesine gerek duyulmuştur. Toplum içinde fiziksel veya zihinsel istismarlar çocukta ömür boyu

geçmeyecek izler bırakmaktadır. Dünyada pek çok şekilde çocuklar sömürölmektedir. Bunların önlenmesi için devletlerin sorumlulukları vardır. Evde, okulda, toplumun kamuya açık her yerinde görüşleri dikkate alınmayan çocukların hakları çiğnenmektedir. Her toplumun gelecekteki refahı için çocukların sağlıklı gelişimi büyük önem taşımaktadır. Çocukların ihmal etmesi bir toplum için ağır maliyeti anlamına gelmektedir (UNICEF, 2007, ss. 16-17).

Esasında bütün çocukların hakları olduğu gerçeği kabul görmesine rağmen, söz konu hakları kullanmaları durumunda bazen onların önünde büyük engeller çıkmaktadır. Tüm çocukların her türlü şiddete karşı korunması genel kabul görmektedir. Fakat çocuklar yine de ev, okul, gibi hayatın her alanından şiddete tanık olmakta ya da şiddet görmeye her gün devam etmektedir. Pek çok yetişkin, çocukların görüşlerini dinlemeye zaman ayırmadığı gibi onların haklarını da görmezden gelmektedir. Oysa ÇHS, sözleşmeye taraf olan bütün ölkelerde hükümetleri yetişkin ve çocuk haklarını korumakla yükümlü kılmaktadır. Çocuk Hakları Komitesi bu amaçla oluşturulmuştur. 18 bağımsız uzmanın bulunduğu bir gruptan oluşan Komite, sözleşmeyi imzalayan ölkeleri denetlemektedir. Komite, BM Genel Kurulu tarafından, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) koordinasyonunda çocuk haklarının korunmasını savunmak, çocuklara fırsat pencereleri açmak ile görevlendirilmiştir. Hükümetlere çocuklara dair sorumluluklarını hatırlatan UNICEF, hükümetlerin veya yetişkinlerin yetersiz kaldıkları durumlarda devreye girmektedir. Çocukların güven içinde varlıklarını

sürdürebilmeleri için diğer kurumlarla birlikte çalışmaktır (UNICEF, t.y.).

Hak, Etik ve Medya Etiği

Hak, hep gerçek ve doğru olan her şeydir. Hak aynı zamanda adalete gerçeğe uygunluk doğruluktur. İnkârı mümkün olmayan gerçek ve hakikattir. Herkesin meşru olan yetkisi, isteği talebi, yönetim ve karar verme yetkisi veya bir şey üzerindeki mülkiyeti her bir ferdin ve grubun emeklerinin gayretlerinin yüklenedikleri riskleri ve benzerlerinin karşılığını tam olarak alabilmesi de haktır. Bilhassa başkaları için yerine getirilmesi gereken ahlaki ve sosyal görevler de hak kapsamına girmektedir. Bunu yapmakla başkasının bireyler üzerimizdeki hakkı teslim edilmiş olmaktadır (Seyyar, 2007, s. 376). Topumlarda hak edene hakkının verilmesi adalet duygusunun güçlenmesine sebep olmaktadır. Bu da bireylerin içinde yaşadıkları topluma aidiyet duygularını pekiştirmektedir.

Toplum ile birlikte var olan "etikbilim" felsefenin konusudur. Hukuk kurallarından farklıdır. Etik kuralları belirleyen unsur hukuk kurallarının dışında toplumun talepleri tarafından şekillenmiştir. Felsefenin uğraş alanlarından olan etik kavramsal olarak ilk kez Marks tarafından ele alınarak çözümlenmiştir (Erol, 2012, s. 37).

Ahlak diğer adı ile "etik" insanların günlük hayatında sosyal ilişkilerini düzenleyen kurallar ilişkiler ve değerler sistemidir. Batı dillerinden ahlak sözcüğünün karşılığı olarak kullanımı Etik kelimesinin kökeni Grekçe'ye dayanmaktadır. Ahlak terim

olarak insanın toplum içerisinde yaşanarak kazandığı alışkanlıklar, iyi, güzel ve kötü huylarının toplamıdır. Kişinin sahip olduğu ahlak sergilenme ve davranış biçimine göre güzel ahlak ve kötü ahlak olarak iki kısma ayrılabilir. Kişilerin toplum içinde uymak mecburiyetinde oldukları davranış biçimleri de ahlak kapsamındadır. İnsanların toplum içinde uymak zorunda oldukları kuralların bütününe ahlak denilmektedir. İnsan hayatına yön veren birey ve toplum tarafından benimsenmiş kurallar topluluğu da ahlak çerçevesinde görülmektedir. İnsanda gelişimi ve hal olmaktan ziyade onu manevi yapısını ve davranışlarını şekillendiren kabiliyetler bütününe de ahlak denilmektedir (Seyyar, 2007, ss. 24-25).

Etik kavramının üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanımı olmamakla birlikte çok sayıda farklı tanımlanmıştır. İdeal olana ulaşma, arzu edilen hayatın araştırılması ve anlaşılması çabası etik tanımları arasındadır. Daha detaylı bir bakış açısıyla hayatın içindeki tüm faaliyetlerin aynı zamanda amaçların doğru şekilde konumlandırılması da etik kapsamındadır. Hayatta nelerin istenip istenmeyeceği, nelerin yapılması yapılmayacağı veya nerelere sahip olunup olunmayacağı hakkında bilgi yetkinliğine ulaşmış olmak da etik kavramını anlamaya yardımcı olacaktır (Erol, 2012, s. 32).

Ahlak kurallarının hukuk kurumlarının büyük çoğunluğunda etkileri olmaktadır. Ahlaki kurallar, geniş ölçüde kanun kurallarının biçimlenmesinde dikkate alınmaktadır. Ahlakın başlangıcı mantığa dayanmaktadır. İnsan aklı ahlaki kuralları idealize edilmesini mümkün kılmaktadır. Teolojik bakımdan

hürriyetin sınırlarını ahlak belirlemektedir. Ahlak kurallarının kanun kurallarına bağlanması keyfiliği önlemeyi hedeflemektedir. Güçlü ve güçlülerin ahlak kurallarını ihlal etmesi karşısında hukuk kurallarının devreye girmesi zorunluluk haline gelmiştir. Ahlak, insan şahsiyetine bağlı olarak akıl ve hissiyata dayanmak suretiyle iyilik amacını hedeflemektedir. Ahlak, adalet içinde özgürlük temelli sınırları çizilen insanlığa gereklidir. İnsan için ahlakı da içine alan kültür, bilgi ve eğitim en büyük faydayı sağlayacaktır. Ahlakın içinde yer almadığı kültür, bilgi ve eğitim insanlığa yarar sağlamayacaktır. Bu sebeple ahlak inanışların ve olguların olgunluğunu kapsamaktadır. İnsanlığa en büyük değeri veren ahlak, hukuk kurallarıyla birleşince adaletin asaletini ortaya çıkarmaktadır. İnsanlığın huzur ve mutluluğu temin etmek için gereklidir (Özgen, 1994, ss. 63-64).

Etik, ahlak öğretisi, ahlak bilimi olarak adlandırılmaktadır. Davranışları ve ahlak eylemlerini inceleyen bilim veya felsefeye “etik” denilmektedir. İyi ve güzel ahlaklı insan olmanın özelliklerini ve en uygun davranışlarını konu edinen bilim dalına etik denilmektedir. Bir bilim dalı etik, insanın hayat tarzı ve sosyal ilişkilerini ele almaktadır. İyi ve kötü söz ve davranışları belirleyecek ölçütlerin neler olabileceğini araştırmak, davranışların nasıl yönlendirilmesi gerektiğini araştırmak da bu bilim dalının uğraş alanı içindedir. Etik, bir felsefe dalı olarak insanın tercihlerini ve sosyal hayattaki ahlaki davranışları ile ilgili sorunlarını inceleyen davranışlar üzerinde araştırmalar yapan yöneticilere genel hükümlere ulaşmak için yol gösteren bir ahlak bilimidir. Etik Yunancada “etikos” kelimesinden türemiş “töre görenek ve

alışkanlık" anlamlarına gelmektedir (Seyyar, 2007, s. 292).

Felsefe disiplininde etik ve ahlak sözcükleri farklı anlamlar içermektedir. Doğru ve yanlış davranış teorisinin adı olan "etik", uygulandığında ise "ahlak" anlamına gelmektedir. Bir olay ve durum karşısında kişinin ortaya koymak istediği yaklaşım ile söz konusu olay ve duruma karşı gösterdiği fikişsel davranış "etik" olarak ifade edilebilir. "Ahlak" ise, kişinin soyut düşünce halindeki yaklaşımını uygulamaya geçirme eylemidir (Erol, 2012, s. 32).

Türkiye'de yazılı basın etik kurallarının gelişim süreci incelendiğinde üç önemli tarih dikkat çekmektedir. Bunlar 1960 yılında Basın Şeref Divanı tarafından ilan edilen "Basın Ahlak Kuralları", 1987 yılında Basın Konseyi tarafından ilan edilen "Basın Meslek İlkeleri", 1998 yılında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından açıklanan "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi" Türkiye'deki geleneksel basın ahlak kuralları açısından son derece önemlidir. Görsel ve işitsel medya yayınları bakımından ise Radyo Televizyon Üst Kurulu tarafından 2014 yılında ortaya konulan "Yayın İlkeleri Rehberi" yazılı basın için geliştirilen ilkeleri tamamlar niteliktedir.

Öte yandan dijital medya mecraları için ise, ilkeler henüz oluşum sürecindedir. İletişim Danışmanlığı Şirketleri Derneği (İDA) Avusturya Halkla İlişkiler (PR) Etik Kurulu'nun ilan ettiği "Dijital İletişimde Etik İlkeler Kılavuzu"nu yeniden düzenleyerek kendi sayfasında paylaşmıştır. Söz konusu metin iletişim etiği konusunda farklı bir perspektif sunmaktadır. Uluslararası İletişim Danışmanlığı Birliği (ICCO) tarafından önerilen "Ethics in

Digital Communications" belgesinden faydalanılarak İDA tarafından hazırlanan "etik ilkeler" dijital dünyada kurulan iletişim için önemli yol haritası sunmaktadır. Sosyal medya iletişimine ilişkin temel ilkeler, yedi temel başlık altında sıralanmıştır. Söz konusu ilkeler; "şeffaflık, sorumluluk, saygı, adalet, gizlilik, moderasyon ve nezaket" olarak sıralanabilir. Dijital iletişim faaliyetlerinde özdenetimin önemine vurgulayan bu maddeler dijital mecralarda da etik ilkelerin zorunluluğunu ortaya koymaktadır (İletişim Danışmanları Şirketleri Derneği (İDA), t.y.). Son yıllarda hayatın her alanında olduğu gibi medya mecralarında da dijitalleşme yaşanmıştır. Dijital medya profesyonelleri ve yayın mecraları için de "dijital etik kodların" oluşturulması ihtiyaçtan ziyade bir zorunluluk olarak görülerek düzenlenmelidir.

Medya tarafından çocuk haklarının sıklıkla ihlal edilmesi, kimi medya etik ilkelerinin kanun metinlerine dönüştürülmesine sebep olmuştur. RTÜK Yasası ile Basın İlan Kurumu Basın Ahlak Esasları bu bağlamda incelenmesi gereken metinlerdir. Yeni medya mecraları ise son dönemde giderek yaygınlaşmaktadır. Bu mecra yeni sorunlara gebe alandır. Çünkü çocukların haklarını ihlale sebep olan yayınlara müsait bir mecra özelliği taşımaktadır. Çocuk kullanıcıların sıklıkla kullanmayı tercih ettiği bu yeni medya araçlarında çocukların haklarını güvenceye alacak ve yaşanması muhtemel ihlallerin önüne geçmek maksadıyla bu alana ilişkin etik ilkelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Medya profesyonellerini ilgilendiren yaygın ilkeler hak ihlallerinin önüne geçilmesi hususunda yetersiz kalabilmektedir. Bu durumda söz konusu ilkeler zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek

şekilde daha detaylı bir şekilde düzenlenmektedir. Çocuk hakları konusunda toplumsal bilincin hak hareketlerinin gelişmesine bağlı olarak yükselmeye başladığı görülmektedir. Buna bağlı olarak mevcut medya etik kodlarına çocukları korumaya yönelik etik kurallar eklenmiştir. Suç faili ve mağduru çocuklar ile ilgili haberlerde onların kimliklerini ifşa etmeme ilkesi bu konuda örnek verilebilir. Devam eden süreçte çocuklara ilişkin ayrıntılı medya etiği kodlarının ortaya çıkması beklenebilir (Uzun, 2014, ss. 54-55).

Türkiye’de ve dünyada her konuda çocukların hassas dünyalarının zarar görmemesi için bir dizi çalışma yürütülmektedir. Bu kapsamda çocukların medyanın zararlı etkilerinden korunması için de medya içerik üreticileri ve yayıncıların uymak zorunda olacağı düzenlemeler bir ihtiyaçtan doğmuştur. Çocukların ve gençlerin fiziki ve ruhsal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecek medya etkilerinden korunması gerekirken yaşanan aksaklıkların önüne geçmeye yönelik ortaya çıkan metinler henüz yetersizdir. Ancak başlangıç olarak medya ile ilgili düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluşları ile meslek örgütlerinin meslek ilkeleriyle ilgili metinlerinde çocukların haklarını gözeten maddelere yer verilmesi gelecek için ümit vaat etmektedir. Ayrıca insan hakları ve çocuk odaklı habercilik² konusunda akademik çalışmaların yapıyor olması bu konulardaki olumlu

² IPS İletişim Vakfı tarafından Hak Haberciliği Dizisi kapsamında Sevda Alanuş tarafından hazırlanan “İnsan Hakları Haberciliği” ve “Çocuk Odaklı Habercilik” adlarındaki iki editörlü kitap konuya ilgi duyan araştırmacılar için ufuk açıcı olacaktır. Bakınız: (Alanuş, 2007b, 2007a).

gelişmeler bağlamında değerlendirilebilir. Türkiye’de denetleyici ve düzenleyici kurumlar Basın İlan Kurumu (BİK) ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) medya yayın ilkeleri ile sektöre yol göstermektedir. Gazetecilerin meslek örgütleri olan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Basın Konseyi de ilan ettiği etik ilkelerle medya içerik üreticilerine yol haritası çizmektedir. Bu kurum ve kuruluşları ile yürüttükleri faaliyetler sırasıyla aşağıdaki gibi sırlanabilir.

Basın İlan Kurumu (BİK)

1961 yılında çıkarılan 195 sayılı Basın İlan Kurumunun Teşkiline Dair Kanun ile Basın İlan Kurumu (BİK), kurulmuştur. Kamu tüzel kişiliğine sahip bir yapı olan BİK, devlet kurumları tarafından verilen resmi ilanların adaletli şekilde gazetelere bölüştürülmesi amacıyla kurulmuştur. BİK kuruluş amacı doğrultusunda gazetelerin yayın politikaları ve savundukları fikirlere bakmaksızın temel şartları yerine getiren gazetelere yönelik aracılık hizmeti yürütmektedir. Kuruluşundan günümüze başarıyla sürdüren BİK, Türkiye genelinde 81 ildeki şubeleri aracılığıyla resmi ilan ve reklamların dağıtımını koordine etmektedir. BİK aynı zamanda Türkiye’de resmi ilan ve reklam yayınlama hakkı bulunan 982 gazeteyi bu haklarının devam edip etmediğini denetlemektedir. BİK, Türkiye genelinde gazetelerin dijital ortama taşınmasında da etkili olmuştur. Mevzuatın kendisine verdiği denetimi dijital alanda sürdürebilmek amacıyla yapılan çalışmalar BİK’i Türkiye’nin en büyük dijital gazete arşivine sahip kurumu haline getirmiştir. Basın Ahlak Esasları kapsamında şikâyeteye bağlı ve/veya resen inceleme yapmak Kurumun önemli

görevlerinden birisidir. İhlalin gerçekleşmesi durumunda resmi ilan kesilmesi yoluyla gazetelere maddi yaptırım uygulayabilmesi BİK'in elinde önemli bir yaptırım gücüdür. Bu konuda tek yetkili olan BİK, evrensel etik ve hukuk kuralları çerçevesinde çalışmaktadır. Öte yandan haklarında suçlamalarda bulunan gazete ve gazetecilerin haklılıklarını ortaya koymalarını konusunda da önemli bilgiler sağlayan BİK, kamu adına basında düzeni tesis etmek üzere üstlendiği bu görevi 1961 yılından beri titiz bir şekilde sürdürmektedir (Basın İlan Kurumu, t.y.). Türkiye'de geleneksel basın yayın faaliyetlerinin işleyişini dağıttığı resmi ilanlarla denetleyen kurum Basın İlan Kurumu (BİK) kanunla kurulmuş bir kamu kurumudur.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)

Türkiye'de 1990 yılına radyo ve televizyon yayını yapma yetkisi Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) elinde olmuştur. Herhangi bir yasal düzenlemeye tabi olmaksızın bu itibaren özel radyo ve televizyon yayınları başlamıştır. Yaşanan fiili durumu hukuki zemine oturtulması için radyo ve televizyon yayınları üzerindeki kamu tekeli ortadan kaldıran Anayasa değişikliği 1993 yılında yapılmıştır. Böylece kamu yayıncılığı yapan TRT ile birlikte özel radyo ve televizyon yayınlarının yapılmasının önündeki yasal engel ortadan tamamen kaldırılmıştır. Anayasa değişikliği sonrası 1994 yılında 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında kanun çıkarılmıştır. Günümüzde artık mülga olan kanunla özel radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu kanunu ardından radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek ve denetlemek amacıyla

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kurulmuştur. RTÜK'ün dokuz üyeden oluşan üyeleri Anayasanın 133. maddesi kapsamında TBMM Genel Kurulunda seçilmektedir.

Mecliste grubu bulunan siyasi partilerin sandalye sayısı oranında kontenjanı bulunmaktadır. Üst Kurul, özerk ve tarafsız bir kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Üst Kurul üyelerinin görev süresi altı yıldır. Üyelerin üçte biri iki yılda bir yenilenmektedir. Üst Kurul'un bir başkanı ve başkan vekili üyelerin kendi aralarından yaptıkları seçimle belirlenmektedir. Üst Kurul'un Başkanı iki yıl süre ile görev yapmaktadır. Radyo ve televizyon yayınları üç şekilde denetleyen RTÜK, denetim maksadıyla radyo ve televizyon yayınlarının kesintisiz kaydedilmesi ve arşivlenmesi sağlamaktadır. Üst Kurul radyo ve televizyon programlarına yayından önce müdahale edememektedir. Fakat yayından sonra denetlemektedir. Üç şekilde denetim mekanizmasını işleten RTÜK kendi uzmanları marifetiyle doğrudan denetim yoluna tercih edebileceği gibi, İzleyicilerden RTÜK İletişim Merkezi'ndeki "ALO 178" hattına telefonla gelen ihbarlar, kuruma web sitesi ve e-posta kanallarından iletilen izleyici şikâyetlerinin değerlendirilmesi yoluyla da izleyici denetimi gerçekleştirmektedir. Üçüncü yol ise, yayıncı kuruluşların istihdam ettiği "İzleyici Temsilciliği" ve kurumun "Yayıncılık Etik İlkeleri" temelinde yayın kuruluşlarının gerçekleştirdiği özdenetim yöntemleridir. İzleyici şikâyetlerinin ve yayınlarla ilgili başvuruların dikkate alınması denetimde kamu duyarlılığının merkezde olduğunu göstermektedir. Üst Kurul, denetim sonucunda gerek görürse yayıncı kurumlara yaptırım uygulamaktadır. Aldığı kararların

tamamı idari yargının denetimine açık olan Üst Kurul, mümkün olduğunca şeffaf bir denetim uygulama çabası içindedir (RTÜK, t.y.-b).

RTÜK faaliyetleri arasında, çocukların ve gençlerin radyo ve televizyon yayınlarının olumsuz etkileri konusunda bilgilendirilmeleri de yer almaktadır. Bu amaca yönelik proje ve çalışmalar Üst Kurul çalışama içinde önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk ve gençleri fizikî, zihinî veya ahlakî bakımdan gelişmelerinde zarar verebilecek program içeriklerine karşı RTÜK'e önemli görevler düşmektedir. Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, 6112 Sayılı Yasanın 8/2 maddesinde, söz konusu programların çocuk ve gençler tarafından izlenebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanıl zorunluluğu getirilmiştir. Türkiye tarafından da imzalanan Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin "Yayının Sorumlulukları" başlıklı yedinci maddesi ile de yukarıda adı geçen yasa hükmü uyumludur. Aynı zamanda Avrupa Konseyinin yayıncılık mevzuatı ile de uyum içindedir. Radyo ve televizyon yayınları konusunda çocuklar için zararlı yayın içerikleri RTÜK'ün yaptırım kararlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Çocukların zararlı yayın içeriğinden korunması hassasiyeti Üst Kurulun öncelikli ele aldığı konuların başında gelmektedir. Bugüne kadar Radyo ve televizyon yayınlarının olumsuz yayın içeriğinden çocukların korunmasına yönelik projeleri hayata geçiren RTÜK'ün bu konudaki en bilinen çalışmalarından birisi televizyonlarda uygulamaya konulan Akıllı İşaretler Sembol Sistemi olmuştur. RTÜK'ün çocukları korumaya yönelik diğer projeleri ise, Medya Okuryazarlığı Dersi, İyi Uykular

Çocuklar Projesi, Çocuk Web Sitesi, Medya Okuryazarlığı Web Sitesi olmuştur. Yasayla verilen görev ve yetkiler çerçevesinde faaliyetlerini radyo ve televizyon yayınlarını denetim görevini sürdüren RTÜK, radyo ve televizyon yayınları ile ilgili kamuoyunun duygu, düşünce ve kanaatlerini ölçme çalışmaları da yapmaktadır (RTÜK, t.y.-b). Görsel İşitsel Yayınları denetleyen kurum olan RTÜK kanunla kurulmuş anayasal bir kuruluştur.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC)

Türkiye'nin tek partili rejimden çok partili demokratik yönetime geçme aşamasından olduğu bir dönemde 1946 yılının 10 Haziran günü Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin (TGC) kurulmuştur. TGC'nin kuruluş amacı gazetecilik mesleğini; mesleğin geleneklerini, ahlak ve ilkelerini korumaktır. TGC'nin son tüzük değişikliği 19 Ocak 2015 tarihindeki Genel Kurul'da görüşülerek karara bağlanmıştır. Kabul edilen tüzüğe göre cemiyetin amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yazılı, işitsel, görsel ve elektronik iletişim ve internet alanlarını kapsayan gazetecilik mesleğini; mesleğin geleneklerini, ahlak ilkelerini korumak; Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nin herkes tarafından benimsenmesini, geliştirilmesini, korunmasını, toplumda yaygınlaşmasını sağlamak, herkesin bilgi edinme, halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkını, iletişim, düşünce açıklama, eleştiri ve yorum hakkı ile ifade ve basın özgürlüğünü savunmak; gazetecileri meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle geliştirmek, ilerletmek, korumak ve yüceltmektir”

Türkiye'de 3780 asıl üyesiyle üye bakımından en büyük

meslek örgütü olan TGC, tüzüğünde ifade edilen amaç doğrultusunda meslek içi eğitim çalışmalara ağırlık vermektedir. Bu maksatla TGC'nin merkezinin bulunduğu İstanbul başta olmak üzere tüm Türkiye genelinde konferanslar, eğitim seminerleri, uluslararası sempozyumlar düzenlenmesine öncülük etmiştir. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk bildirgesi TGC'nin üzerinde hassasiyetle durduğu mesleki normların belirlendiği dikkat çeken çalışmalarındandır. Çalışmalarına 1996'da başlanan bildirge için yurt dışındaki örnekler taranmış, Türkiye'deki sivil toplum örgütleri, barolar da katkı koymuştur. Bildirge, TGC Genel Kurulu'nda üyelerin oy birliği ile kabul edilerek yürürlüğe 1998 girmiştir. TGC bünyesinde görev yapan Meslek İlkeleri İzleme Komisyonu 2019 yılında Bildirgenin güncellenmesini önermiştir. Hazırlanan taslak 17 Nisan 2019 günü toplanan TGC Genel Kurul'unda oy birliğiyle kabul edilmiştir. Gazetecilerin anayasası işlevini gören Bildirge, basın davalarında yargıçların dikkate aldığı belgelerden birisi olma özelliği taşımaktadır (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, t.y.). Kurulduğu günden buyana gazetecilik mesleğinin saygınlığının artması için çalışmalar yürüten TGC, Türkiye'de en fazla üyeye aynı zamanda en köklü geçmişe sahip meslek örgütüdür.

Basın Konseyi ve Özdenetim

Ülkemizde Basın Konseyi gibi bazı meslek örgütleri de gönüllük esasına dayalı olarak medyada özdenetim görevi yapmaktadır. Basının sorunlarını ele almak amacıyla Mayıs 1986'da bir araya gelen 28 gazeteci tarafından temelleri atılmıştır. Kuruluş

çalışmaları yaklaşık 2 yıl süren Basın Konseyi³, 6 Şubat 1988 günü kurulmuştur. İlk toplantısını 12 Mart 1988 günü yapan Basın Konseyi, çalışma yöntemini belirlemiştir. Ülkemizde basın özgürlüğünün gerçekleşmesi yönünde mücadele vermeyi benimseyen Basın Konseyi, budan hiçbir şekilde taviz vermemeyi temel ilke olarak benimsemiştir. Basın Konseyi Üyeler Kurulu (BKÜK) Basın Konseyi Yüksek Kurulu (BKYK) adında iki organdan oluşan Basın Konseyi'nin bir Genel Sekreteri ve Genel Sekreter'in hizmet verdiği bir bürosu ve çalışan personeli bulunmaktadır. Konseyin dünyadaki örneklerini inceleyerek tespit ederek ilan ettiği Basın Meslek İlkeleri, vardır. Üye olan basın kuruluşları ile gazeteciler bu ilkelere uymak zorundadır ve uymacaklarına dair taahhütte bulunmaktadır. İlkeler evrensel gazetecilik kurallarından oluşan 16 maddeden oluşan bir metindir. Basın Meslek İlkeleri, her türlü medya çalışanlarına yol gösterici bir özelliğe sahiptir. Meslek ilkelerinin ihlal edildiğini düşünen herkes Basın Konseyi'ne başvurma hakkına sahiptir. Bunun için Konseye bir şikâyet dilekçesi vermesi yeterlidir. Çalışma yöntemleri kamuoyu tarafından yeterince bilinmediği için Türkiye'de Basın Konseyi'ne başvurular düşük düzeyde kalmaktadır. Konseyin şikâyetleri karara bağlama usulleri Basın Konseyi Sözleşmesi'nde belirtilmiştir. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, başvuruları, Basın Meslek ilkeleri'nin "meslekî uygulamaları" içeren 16 maddesiyle ilgili çerçeve içinde değerlendirmektedir. Yüksek Kurul, şikâyet edilen basın mensupları ve basın organları hakkında "şikâyeti yersiz bulma", "uyarma" veya "kınama"

³ Basın Konseyi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: (Girgin, 2003, ss. 202-231)

gibi kararlar alarak kamuoyuna açıklamakta ilgililere tebliğ etmemektedir. Hukuki yaptırımı olmayan kararların özdenetim anlamında manevi değeri bulunmaktadır. Gazeteciler, basın kuruluşları ve kamuoyu Konsey'e sahip çıkması halinde Basın Konseyi, kararlarına saygı duyulan bir özdenetim kurumu haline gelecektir. Konsey, gazeteciler ve basın kuruluşlarından beklediği desteği görmediği takdirde kuruluş amacı olan özdenetimi sağlayamayacaktır. Manevî ve ahlâkî yaptırımlarla etkisiz kalacaktır. Bu durumda Konsey 1960'lı yıllarda başarısızlığa uğrayan Basın Şeref Divanı gibi işlevsiz hale gelecektir. Bilinçli ve uyanık bir kamuoyu, sorumluluk sahibi, demokratik ve meslekî ahlâka sahip basın kuruluşları ile gazeteciler tarafından desteklenmezse Basın Konseyi'nin başarılı bir özdenetim kuruluşu olabilmesi mümkün değildir (Basın Konseyi, t.y.).

Basın Konseyi benzeri gönüllü kuruluşlar, gazetecilerin bir araya gelerek oluşturdukları yapılardır. Yasal bir yaptırım ve zorlama olmadan oluşan bu kuruluş, sadece kendisini oluşturan kişilerin verdiği yetkileri kullanabilen öz denetim kuruluşu özelliği taşımaktadır. Bu tarz özdenetim çalışmaları dünyada ilk kez 1916 yılında İsveç'te başlayarak dünyaya yayılmıştır. İngiliz Basın Konseyi, 1953'te kurulmuş ve söz konusu özdenetim sisteminin en başarılı ilk örneğini olmuştur. İngiltere örneğini 1956'da Federal Almanya'da, 1961'de Avusturya'da, 1962'de İsrail'de, 1964'te Güney Kore'de, 1965'te Hindistan'da, 1968'de Gana'da kurulan Basın Konseyleri takip etmiştir (Uzun, 2011, s.58). Ülkemizde ise 1960 yılında basında özdenetimi sağlamak amacıyla Basın Şeref Divanı kurulmuştur. Ancak 1967 yılına gelince bu

kurum işlevsiz hale gelmiştir. 1987 yılında ise bir grup gazeteci tarafından Türkiye’de Basın Konseyi kurulmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013, ss. 19-20; Özgen, 1994, s. 81). Basın Konseyleri gönüllülük esasıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

Ülkelerde ve bölgelerde kurulan Basın Konseylerinin bir araya gelmesiyle kısa adı WAPC olan Dünya Basın Konseyleri Birliği⁴ (World Association of Press Council) Hindistan’ın başkenti Yeni Delhi’de 22 Ekim 1992 tarihinde kurulmuştur. Dünya Basın Konseyleri Birliği’nin, dünyadaki tüm Basın Konseyleri için şemsiye örgüt niteliğinde olacağı belirlenmiştir (Özgen, 1994, s. 97). Birliğin kurulmasında ana sözleşmenin yazılmasında Türk Basın Konseyi önemli katkılar sunmuştur. 2004 yılında birliğin merkezinin Türkiye’ye alınması kararlaştırılmıştır. Birliğin sınır aşan yayınlarla ilgili özdenetim kurma çabası Avrupa ve Amerikalı üyelerin bazılarının birlikten ayrılmalarına sebep olmuştur. Avrupa Bağımsız Basın Konseyleri İttifakı Birliği (Alliance of Independent Press Councils of Europe-AIPCE) adı altında merkezi ve bir bürosu bulunmayan Avrupa’daki Basın Konseyleri arasındaki iletişim ve fikir alışverişini sağlamaya yönelik bir birlik de kurulmuştur. Sınır aşan yayınlarla ilgili özdenetim kurma çabası sebebiyle Türk Basın Konseyi bu birliğe üyelik konusunda uzak durmuştur (Demir, 2006, ss. 82-83). Ancak yakın bir geçmişte (2017) Budapeşte’de yapılan AIPCE’nin genel

⁴ Dünya Basın Konseyleri Birliği 1992 yılında kurulmuştur. Günümüzde Türkiye’nin de aralarında bulunduğu dünyanın birçok ülkesinde faaliyetlerini sürdüren Basın Konseyleri bulunmaktadır. Bu bilgiler örgütün web adresinden ulaşılabilir: <https://www.thewapc.com/>

kurulunda, 32 üyenin ortak uzlaşısı ile Birliğe alınan Türk Basın Konseyi bundan böyle Türk ve Avrupa basınındaki tüm gelişmeleri ve sorunları paylaşmayı hedeflemektedir. Dünyanın birçok ülkesinde kurulmuş basın konseyleri özdenetim faaliyetlerini yürütmektedir. Türkiye’de Basın Konseyi tarafından ilan edilen Basın Meslek İlkeleri genel evrensel meslek ilkelerinden söz ederken maddeler arasında çocuklarla ilgili bir madde bulunmamaktadır.

Fikir işçisi olan gazeteciler, en başta kendi vicdanlarına karşı sonra da okuyucu, dinleyici ve seyircilerine karşı sorumlu davranmak zorundadır. Mesleki sorumluluk çerçevesinde topladıkları haberleri değerlendirerek yazan gazeteciler, bu haberleri mümkün olduğunca önyargılardan uzak ve tarafsız olarak hedef kitleye sunmak durumundadır (Tokgöz, 2022, s. 103).

Gönüllülük esasına dayanan basında özdenetim uygulamalarının ilham kaynağı İsveç dilinde “arabuluculuk” anlamına gelen “ombudsman” kelimesine dayanmaktadır. Kelime İsveç dilinde olsa da Türk tarihinde devlet ve vatandaş arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için meydana getirilen “hisbe” ve “kadı-ul kutad” uygulamalarına dayanmaktadır. İsveç krallarından Demirbaş Şarl lakaplı XII. Charles (1682-1718) Rus ordusuyla giriştiği savaşı kaybedince Osmanlı Devleti’ne sığınmıştır. Osmanlı sınır boylarındaki kalelerde ve bir müddet de Edirne’de kalan kral, Osmanlı’daki devlet ile vatandaşlar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünden etkilenmiştir. Charles, ülkesine dönünce “ombudsman” uygulamasını başlatmıştır (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2019, s. 10). Günümüzün Basın Konseylerine, yapısına ve

işleyişine ilham olan bu uygulama dünyada yine ilk kez 1916 yılında İsveç'te uygulanmaya başlamıştır.

Medya özdenetimi uygulamaları her toplumda farklılık gösterebilmektedir. Yer yüzünde kültürel ve coğrafi olarak birbirlerinden farklı konumlarda yer alan toplumlarda medya özdenetimi, medya içeriklerine toplumun güveni açısından gerekli ve önemlidir. Özdenetim uygulamaları yönetenlerin ve medya kurumunun topluma hesap verebilirliğinin aracı olarak görülmektedir (Zlatev, 2011, s. 19).

Basın meslek ilkeleri yayına konu olan kişi ve kuruluşların haklarını korumayı merkeze almıştır. Hukuki sorumlulukların dışında kalan vicdani sorumluluklar bu düzenlemelerde sıralanmaktadır. Basın Meslek Ahlakı, Medya Etiği ve Meslek Etiği gibi adlar altında sıralanan söz konu metinlerin bazılarında örneğin Basın İlan Kurumu, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından ilan edilen metinlerde çocukların haklarını içeren maddeler yer almaktadır. Bu çalışma "çocuk haklarının" medya yayınlarında nasıl gözetilmesi gerektiği üzerine odaklanmaktadır.

Çocuk ve gençlerin medya ile ilişkisi dünya genelinde bir etkilendirme meselesinden ziyade, hak koruma sorunu olarak ele alınmaya başlamıştır. Kabul gören söz konusu anlayışa göre; günümüzde çocuk ve gençlerin hakkı korunurken Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin bir çerçeve olarak ele almaktadır. Medyada yer alan haberlerde hem çocukların yararlarının göz önünde tutulması aynı zamanda da çocukların katılımına imkan tanınması gerektiği hatırlatılmaktadır (Değirmencioğlu, 2007, s. 134).

Tablo 1

Türkiye’de medya sektöründe faaliyet gösteren özdenetim kurumlarının çocuk hakları bakımından yaptıkları ilkesel düzenlemelerin niteliklerini gösteren tablo.

Niteliklerine göre özdenetim kurumları	
Kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlar	Çocuk hakları ile ilgili ilkeler var mı?
Basın İlan Kurumu (BİK)	BİK Basın Ahlak Esasları kapsamında çocuklarla ilgili haberlerde uyulması gereken kurallar sıralanmıştır.
Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)	RTÜK Yayın İlkelerinde çocuklarla ilgili uyulması gereken detaylı düzenlemeler bulunmaktadır.
Gönüllü meslek kuruluşu niteliğinde olanlar	
Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC)	TGC’nin Gazeteciler Hakları ve Sorumluluklar Bildirgesinde çocuklarla ilgili haberlerde uyulması gereken detaylı bilgiler bulunmaktadır.
Basın Konseyi	Basın Konseyi, Basın Meslek İlkelelerinde çocuklarla ilgili bir madde yer almamaktadır. Haberlerde uyulması gereken genel evrensel kurallar sıralanmıştır.

Not. Tablo yazar tarafından medya etiği konusunda çalışan resmî nitelikte ve gönüllülük esasına gören çalışan kurumların metinlerine göre oluşturulmuştur.

Medya içerikleri, iletişim alanında çalışanlar tarafından hazırlanmaktadır. Söz konusu medya içeriklerine konu olan kişilerden en korunmasız olan kesimi çocuklar oluşturmaktadır. Çocuklar yetişkinlerle benzer haklara sahiptir. BM Genel Kurulu'nun benimsediği ÇHS, çocukların medyanın zararlı etkilerden korunmasını bir hak olarak görmektedir. Türkiye'nin de imzalayarak hukukunun bir parçası haline getirdiği ÇHS, çocukların yaşlarına uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma ihtiyacı bulunduğuna vurgu yapmaktadır. Çocukların medyanın zararlı etkilerinden korunması ikili bir yapıyı içinde barındırmaktadır. Birincisi çocukların zararlı medya içeriklerine maruz kalmaktan korunmaları hakkıdır. Medya yayın içeriklerine konu olan çocukların korunması ise ikinci haklarıdır. Uygulamada sözü geçen korumaların sağlanmasında etik kuralların yetersiz kaldığı durumlarda karşılaşılan meselelerin aşılması için kanuni düzenlemelerle çare aranmaktadır (Uzun, 2014, s. 54).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Yöntemi

Geçmişe ait olay ve olguları bilimsel araştırma yöntemlerinden olan gözlem, deney, görüşme ile ortaya çıkarma imkanı olmaması sebebiyle bu türden olgulara belgeler üzerinden anlaşılabilir olarak açıklanma yoluna gidilmektedir. Sadece geçmişle ilgili

değil güncel olgulara ilişkin de doküman incelemesi yapılabilir. Doküman incelemesi pratikte yazı belge incelemesi anlamına gelmektedir. Sosyal bilimler alanında yazılı belgeleri anlamak için kullanılan bir yöntemdir (Arıkan, 2017, s. 53). Bu araştırmada bir belgenin içeriğini ve yapısını sistemli bir şekilde inceleyerek belirli bilgileri toplama, özetleme ve anlama sürecine karşılık gelen “doküman analizi” yöntemi takip edilmiştir. Doküman analizi genellikle bilimsel araştırmalarda tarihi, hukuki değeri olan çeşitli belgeleri ve metinleri anlamak için kullanılmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılığı

Bu araştırma medya kurum ve kuruluşları için düzenleyici ve denetleyici kurumlar Basın İlan Kurumu (BİK), Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından ortaya konulan ilkesel düzenlemeler ile gazetecilerin en büyük meslek örgütü olan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) tarafından ortaya konulan çocuklarla ilgili ilkesel düzenlemelerle sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, medyanın zararlı içerikleri karşısında çocukların haklarını koruyan çeşitli kurumlar tarafından düzenlenen “etik ilkeleri” tespit etmektir. Tespit edilen bu medya etik düzenlemeleri içinde yer alan çocuklarla ilgili maddeler maddelerin kapsamını belirlemek de araştırmanın kapsamı içinde yer almaktadır. Geleneksel medyanın topluma karşı zararlı etkilerini önlemeye yönelik yapılan ilkesel düzenlemelerde genellikle yetişkinler hedef alınırken çocukların haklarını korumayı

hedefleyen maddeler oldukça sınırlı sayıdadır. Bu çalışma medya etiği konusunda çocuk haklarının daha görünür kılınmasına dikkatleri çekmeyi amaçlamaktadır. Medyanın dijitalleşmesi ile birlikte zararlı dijital medya içeriklerine karşı çocukları koruyan ilkesel düzenlemeler henüz tam anlamıyla oluşturulmamıştır. Bu konudaki eksikliğe dikkat çekmek de bu araştırmanın amaçları arasındadır.

Araştırmanın Önemi

Medya etiği konusunda günümüze kadar çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda çoğunlukla geleneksel medyanın bireyler ve kurumlar ile ilgili yayınlarında uyması gereken ilkeler sırlanmıştır. Bu çalışmada ise ruhsal ve psikolojik olarak toplumun en kırılgan savunmasız kesimini oluşturan çocuklar konusundaki medya etiği hakkında ilkesel düzenlemelere odaklanılmıştır. Literatür tarandığında medya etiği bağlamında çocuklarla ilgili akademik çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu çalışma daha önce çalışılmayan bir konuyu ele aldığı için orijinal ve önemlidir. Literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Araştırmanın Bulguları

Türkiye’de medya meslek ahlakı konusunda çalışmalar yapan dört önemli kurumdan ikisi kanunla düzenlenmiştir. Basın İlan Kurumu (BİK) ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Basın Konseyi ise gönüllülük esasına göre çalışan meslek örgütleridir. Medya sektöründe meslek ilkelerinin yerleşmesi

konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanıp ilan edilen medya meslek ilkeleri içinde çocuk haklarına ilişkin maddeler de yer almaktadır. Bu araştırmada araştırmamanın amacı doğrultusunda yukarıdaki kurum ve kuruluşlarca ilan edilen belgeler analiz edilirken üç adım takip edilmiştir. İlk adımda, belgeler okunarak genel bir anlayış edinilmiştir. İkinci adımda, belgedeki anahtar kelimeler ve bilhassa araştırmamanın odak noktasını oluşturan “çocuk hakları” ile ilgili düzenlemeler belirlenmiştir. Üçüncü adımda ise, veriler toplandıktan sonra analizi için kullanılabilecek çıktılar elde edilmiştir.

Söz konusu maddelerde medyanın yayınlarından ve bu yayınların olumsuz etkilerine maruz kalan çocukların haklarının korunması hedeflenmektedir. Basın Konseyi’nin 16. Madde halinde sıralanan Basın Meslek İlkeleri arasında doğrudan çocuklarla ilgili bir maddenin yer almadığı görülmüştür. Ancak, 13. Madde’de⁵ geçen “*Gazeteci, şiddet, nefret, zorbalık ve ayrımcılığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapamaz*” ifadelerinin çocukları da kapsadığı düşünülebilir.

Ulusal ya da uluslararası meslek kuruluşlarınca oluşturulan medya etik ilkelerinin yazılı olduğu belgeler düzenlenen toplantılarda müzakere edildikten sonra kamuoyuna ilan edilerek yürürlüğe konulmuştur. Gerek kanunla kurulan gerekse gazeteciler tarafından kurulan bu kurum ve kuruluşlar tarafından belirlenen meslek ilkeleri ile basın-yayın faaliyetlerinin sorunsuz

⁵ Basın Konseyi tarafından ilan edilen Basın Meslek İlkelerinin tamamına Konseyin resmi internet sitesinden ulaşılabilir. Bakınız: <https://www.basin-konseyi.org.tr/basin-meslek-ilkeleleri/>

yürütülmesi ve vatandaşların bu yayınlardan zarar görmemeleri hedeflenmektedir. Yukarıda adı geçen kurumlardan başka bazı kurum ve kuruluşlarca da “Meslek ahlakı”, “Meslek etiği”, “Basın Ahlak Kuralları”, “Mesleki Etik Kodlar” gibi adlar taşıyan birtakım ilkelerin yazılı olduğu metinler ilan edilmiştir.

Teknolojide yaşanan dijitalleşme ile birlikte medya araçları da dijitalleşmiştir. Günümüzde internete bağlanabilen cep telefonları, tablet ve bilgisayarlar artık bir medya aracına dönüşmüştür. Geleneksel medya mecraları için oluşturulan medya etik ilkeleri yeni medya mecrası için işlevsiz kalabilmektedir. Medyanın ve içeriklerinin dijitalleşmesi çocuk kullanıcılar açısından riskleri de beraberinde getirmektedir. Yeni medya içinde dijital etik ilkelerin oluşturulması zaruret haline gelmiştir.

Çocuk Merkezli Medya Etiği Üzerine Tartışma

Medya meslek ahlakı konusunda çalışmalar yapan dört önemli kurumdan birisi olan Basın İlan Kurumu (BİK) Türkiye’de yazılı basın yayın araçlarına resmi ilanları eşit ve adil bir şekilde dağıtma konusunda düzenleyici kamu kurumudur. BİK Genel Müdürlüğü “Basın Ahlak Esasları”nı 27 Mayıs 2022 tarihinde güncellemiştir. BİK Basın Ahlak Esaslarına Dair Genel Kurul’nda 27 Mayıs 2022 alınan 216 numaralı karar 6 Temmuz 2022 Çarşamba günü 31888 Sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Söz konusu kararda çocukların hakları 9. Madde ile düzenlenmiştir. BİK Basın Ahlak Esasları’nda yer alan düzenleme şu şekildedir:

“Madde 9-(1) Çocukların ve gençlerin toplum içinde kişiliklerinin

gelişmesini ve korunmasını olumsuz etkileyecek veya onlara yönelik cinsel istismar ve cinsel tacize teşvik eden ve şiddeti özendiren yayın yapılamaz. (2) Çocukların konu edildikleri yayınlarda, çocukların üstün yararı gözetilir, onların sağlık ve güvenli geleceği için her türlü hassasiyet göz önünde bulundurulur. Yayınlarda geleceklerinin olumsuz etkilenmemesi amacıyla kimlik ve yerleşim bilgilerine açık veya dolaylı olarak yer verilemez. (3) Kamu yararı ile çocuğun kararının karşılaştığı hallerde çocuğun üstün yararı esas alınır.”

Basın Ahlak Esaslarında tereddüt oluşturmayacak şekilde ortaya konulan ilkeler basın yayın organları için bağlayıcı niteliktedir. Bu ilkeleri ihlal eden yayın organları için BİK Genel Müdürlüğü tarafından bazı yaptırımlar öngörülmüştür. Buradaki meslek ilkelerine aykırı yayın yapan basın organları BİK’in “resmi ilan kesme” gibi cezalarına maruz kalabilmektedir. Gazete gelirlerinin en önemlilerinden olan “resmi ilan gelirleri” konusunda hak mahrumiyeti ve cezai müeyyideye maruz kalmak istemeyen gazeteler, çocuk haberleri konusundaki ahlak kurallarına azami hassasiyet göstermektedir.

Türkiye’de Görsel ve İşitsel Basın-Yayın araçları bakımından düzenleyici ve denetleyici kurum olan RTÜK’ün “Yayın İlkeleri Rehberi” yayınlamıştır. RTÜK, Türkiye’de görsel-işitsel medya sektörünü evrensel normlara ve Avrupa Birliği standartlarına uygun düzende işlemesi ve denetimi için çalışmalarını sürdürmektedir. 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun 03 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. RTÜK’ün yayın hizmeti ilkeleri, bu kanunla sınırları çizilen anlayışla belirlenmiştir. Üst Kurul, Türkiye’deki

yayıncılığın kalitesinin artırılmasını hedeflemektedir. Bu maksatla radyo ve televizyon yayıncılığında güvenilirliğin, toplumsal faydanın, yayın kalitesinin artırılması esası benimsenmiştir. Yayınların saygınlığının artırılması, özdenetim mekanizmalarının etkin bir şekilde güçlenmesi hedefler arasında yer almaktadır.

RTÜK Yayın İlkeleri Rehberi'nde "Çocukların Korunması" başlığı altında, medya hizmet sağlayıcılarından, çocuklar gibi toplumun kolay incinen kesimlerini koruma sorumluluğu ile dengeli bir yayıncılık yapmaları istemektedir. Çocukların da televizyon izlediği zaman dilimlerinde yayınlanacak haber bültenlerinde kullanılan dil ve görüntülerde dikkatli ve özenli davranılması istenmektedir. Trajik olaylar konusunda ayrı bir duyarlılık istenen İlkeler Rehberinde, bu tür haberlere çocukların dahil edilmesi, röportaj yapılması, stüdyoya konuk edilmesi gibi uygulamaların yanlışlığına dikkat çekilmektedir. Suç mağduru veya suça itilmiş çocukların kendileriyle ilgili verilen haberlerde isimleri ve yüzlerinin gizli tutulması kuralı hatırlatılmaktadır. Bu türden haberin tek tanığı çocuklar olması durumunda ise mutlaka ebeveynlerinden izin alınarak ilgili uzmanlar gözetiminde, çocuğun ruh sağlığına zarar vermeyecek şekilde haber yapılmasının temel bir kural olduğu hatırlatılmaktadır. Yaşları gereği doğru dürüst cevaplama imkânı bulunmayan konularda çocuklara, fikirlerinin sorulmaması gereği üzerinde durulmaktadır. Bazı durumlarda habere konu olan çocukların hedef olma ihtimalinin haber öncesi mutlaka çocuğa anlatılmış olması kuralı hatırlatılmaktadır. Çocuk ve gençlerin fizikî, zihnî veya ahlaki

gelişimini ciddi biçimde bozabilecek türden içeriklerin hiçbir şekilde yayınlanmaması gerektiği temel kural olarak vurgulanmaktadır. Bu türden programların Çocuk ve gençlerin izleyebileceği vakitler dikkate alınarak koruyucu sembol eşliğinde yayınlanması kuralı getirildiği yayıncılara hatırlatılmaktadır. Koruyucu sembol sistemi ile Akıllı İşaretlerin bilgilendirme sistemi olarak geliştirildiği ve kullanılmasının esas olduğu vurgulanmaktadır. Kanun, Yönetmelik ve Kodlayıcı Uygulama Rehberinde belirlenen esas ve ilkelere göre Akıllı İşaretlerin programın niteliğine göre kullanılması gerektiği hatırlatılmaktadır. Program tanıtımlarında, “korumalı saatler” dikkate alınarak çocuk ve gençleri olumsuz etkileyecek şiddet, cinsellik ve benzeri unsurlar taşıyan içeriklere yer verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Rehberde aynı zamanda televizyon programlarına katılan veya rol alan çocukların zarar görmemesi prensibine uyulması gerektiği hatırlatılmaktadır. Televizyon yayınlarında yarışmalara katılan çocuklara, ödül verilecek ise bu ödüllerin de onların yaş aralığına uygun olmasına dikkat edilmesi gereği vurgulanmaktadır (RTÜK, 2014, ss. 16-17).

Fotoğraf 1

RTÜK'ün çocukları ve gençleri televizyonun zararlı içeriklerinden korumak için uygulamaya koyduğu semboller, programların hangi izleyici kitlesine uygun olduğunu gösteren görsel işaretlerdir.

Semboller ve Anlamları

Kaynak: (RTÜK, t.y.-a).

RTÜK öncülüğünde son yıllarda Medya Okuryazarlığı, Korumucu Sembol Sistemi, İzleyici Temsilciliği, Eğitim Seminerleri, Yayıncılık Etik İlkeleri, İyi Uykular Çocuklar, Çocuk Web Sitesi gibi birçok önemli çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerin tümü özdenetim uygulamalarını arttırmaya yönelik uygulamalardır. Sektör kuruluşlarının iş birliğiyle gerçekleştirilen bu

çalışmaların büyük bir kısmı, özdenetime yönelik çalışmalardır. Bu özdenetim mekanizması işletilirken kamusal sorumluluk bilinciyle hareket edilmiştir. RTÜK, medya mensupları vasıtasıyla sektördeki özdenetim mekanizmasının güçlendirmesini hedeflemektedir.

RTÜK'ün denetim ve gözetimi altında ticari faaliyetlerini sürdüren Medya Hizmet Sağlayıcılar ve Platform İşletmecileri ise; “.... Çocukların korunması ilkesini azami gözetmeyi, çocukların ve gençlerin fiziksel zihinsel ve ahlaki gelişimini olumsuz etkileyen yayınlar yapmamayı ...” taahhüt etmiştir. Televizyon yayınları bakımından ortaya konulan bu ilkelerin yayınlar sırasında uygulanıp uygulanmadı RTÜK tarafından denetlenmektedir. Belirlenen ilkeleri ihlal ettiği tespit edilen kuruluşlara mevzuatın öngördüğü yaptırımlar uygulanmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü Türkiye’de kanunla kurulan ve meslek ahlak ilkelerini kendi mevzuatı çerçevesinde denetleyen kamu tüzel kişiliğine haiz, hukuki yaptırım yetkisi bulunan kurumların dışında mesleki ahlak ilkelerini gönüllülük esasına göre denetleyen meslek kuruluşları da vardır. Bunlardan birisi Türkiye’de gazetecilerce 1946 yılında kurulan en köklü ve büyük meslek kuruluşu olan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’dir. TGC, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi⁶ ile bir dizi temel kuralı ortaya koymuştur. Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları bağlamında herkesin, “haber alma, bilgi edinme,

⁶ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından ilan edilen “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi” çocuk haklarını ayrı bir başlık altında ele almaktadır. Bildirgenin tam metnine Cemiyetin kurumsal internet sitesinden ulaşılabilir. Bakınız: <https://www.tgc.org.tr/>

düşünce-ifade özgürlüğü, eleştiri hakkı” olduğunu vurgulamıştır. Gazetecilerin, medya kurumları yöneticilerinin geleneksel medyada ve dijital ortamda meslek ilkelerine uyması, uyulmasını gözetmesi gerektiği belirtilmiştir. TGC’nin benimsediği Doğru Davranış Kuralları başlığı altında “çocuklara özel” bir başlık açılmıştır. Bu maddede gazetecinin uyması gereken kuralları şöyle sıralanmıştır:

“Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık, tanık ya da mağdur olsun 18 yaşından küçüklerin isimleri ve fotoğrafları yayımlanamaz. Çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek durumlarda gazeteci, bir aile büyüğünün veya çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmadan çocukla röportaj yapamaz ve çocuğun görüntüsünü almaya çalışmaz.”

Bildirge, gazetecilere çocuklarla ilgili yapacakları yayınlarda ciddi vicdani bir sorumluluk yüklemektedir. Basın Ahlak Esasları ile ortaya konulan hukuki sorumluluğa ilave olarak meslek örgütü de gazetecilere çocuklarla ilgili yayınlayacakları haberlerde uyması gereken kuralları hatırlatmaktadır. Bilhassa çocukların haberlerde kullanılacak fotoğraflarla ifşa edilmemesi kuralı telafisi mümkün olmayan mağduriyetleri önlemek için yerinde bir uyarı özelliği taşımaktadır.

Konuya kuramsal açıdan yaklaşanlara göre ise çocuk ve gençlerin yararını gözetten bir habercilik için gerekli adımlardan birisi de çocuk ve gençlerin katılımına imkân veren yayıncılık anlayışıdır. Bu bağlamda ele alınması gereken “Çocuk Hakları Sözleşmesi”nin ilgili 3. Maddesi şu şekildedir: “Çocukları ilgilendiren kötü girişimlerde çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir.

Çocuk kendisini ilgilendiren herhangi bir konu ya da işlem sırasında görüşlerini serbestçe ifade etme, görüşlerinin dikkate alınması isteme ve katılma hakkına sahiptir.” Bu maddeden hareketle, medyanın yeni bir habercilik anlayışına doğru atacağı ilk adım çocuk ve gençlere daha fazla yer vermek olacaktır. Çocukların yararı onlara yer verilmeden onlarla konuşulmadan anlaşılması mümkün değildir (Değirmencioğlu, 2007, s. 152).

Gençlerin ve çocukların merkeze alınacağı yeni habercilik için atılabilecek önemli adımlardan bir tanesi ise bizzat habercilikle yayıncılık süreçlerine çocuk ve gençlerin katılımını kolaylaştırmak olmalıdır. Medya profesyonellerinin çocuklara kulak vermesi, onların katılımını sağlaması aslında gazeteciler işini kolaylaştıracaktır. Çocukların ve gençlerin karar mekanizmalarında uygulama ve değerlendirme süreçlerinde aktif bulunmaları onların yetişkinlerle birlikte bulunmaları anlamlı olacaktır. Çocukları ve gençleri geleneksel gazetelere yaklaştıracaktır, aksi halde uzaklaşacaklardır (Değirmencioğlu, 2007, ss. 154-156).

Günümüzde enformasyonun haber formatındaki üretim ve dağıtım işlevini yerine getiren medyanın insan hakları ile ilgili fikirlerin düşüncelerin medyada dile getirilmesinde ve dağıtılmasında önemi yadsınamaz. İnsan hakları ve bilhassa çocuk hakları konularında medya önemli bir role sahiptir ve gündemi belirleyen bir faktördür. Gazeteciler haber üretim sürecinde sosyal sorumluluklarının gerektirdiği şekilde davranabilecekleri gibi sosyal sorumluluklarını göz ardı eden bir tavır da benimsiyebilirler. İnsan hakları konusunda gazetecilerin benimsediği tavır belirleyici etkiye sahiptir. Toplumsal algı ve düşüncelerin

biçimlenmesinde insan hakları ve çocuk haklarına duyarlı gazetecilik pratiklerinin yaygınlaşması önemlidir. Karar alıcıların ve kamu otoritelerinin hak ihlallerinin azaltılmasında kamuoyu duyarlılığı önemli etkiye sahiptir. Bu sebeple gazetecilerin topluma karşı temel sosyal sorumluluğu insan haklarına duyarlı habercilik olmalıdır (Tosun, 2007, s. 175).

Gazeteciler, fotoğrafçılar editörler ve program yapımcıları iktidarın kötüye kullanımı ile insan hakları ihlallerine karşı sorumlu davranmalıdır. UNICEF'e gören kamunun gözü kulağı ve sesi olan bu meslek profesyonellerinin insan hakları konusundaki duyarlılığı birçok ihlalin önüne geçilmesinde etkili olabilecektir. UNICEF tarafından yayınlanmış olan çocuk hakları ile ilgili belge çocuk hakları konusunda gazetecilerin yapması ve kaçırması/kaçınması gerekenleri sıralayarak çocuklar üzerine haber yapma konusunda "etik ilkelere" ayrıntılı olarak yer vermiştir. Gazetecilik etik ilkelerini düzenleyen çeşitli belgelerde idealize edilen insan hakları algısı ile gazetecilik pratikleri sonucunda ortaya çıkan haber metinlerindeki insan hakları çocuk hakları algısı arasında önemli ölçüde farklar bulunduğu söylenebilir (Tosun, 2007, ss. 177-178).

Medya çocuklara ilişkin haberlerde onları damgalayıcı, onurlarını zedeleyici, kişisel ve aile mahremiyetlerine tecavüz eden ifadelerden kaçınmalıdır. Çocukların yasal olarak "Korunma Hakları" olduğunu unutmamalıdır. Gazeteciler açısından çocuk haklarını gözeten bir habercilik yasal zorunluluk olduğu kadar "etik" bir sorumluluktur. Çocukların olumsuz haberlerden korunma haklarını etkin olarak kullanamamalarının nedeni

toplumun görece daha zayıf güçsüz bir kesimini oluşturmalarıyla açıklanabilir. Çocuk haklarına duyarlı ve çocuklarla dost gazetecilik pratikleri, yaşanan sorunların sorumluların çözüm yollarını ortaya konulmasına katkı koyacaktır. Bu da araştıran tartışan bir habercilikle mümkündür (Tosun, 2007, ss. 187-188).

Medyanın kimi zaman sorumsuz yayınları sebebiyle telafisi imkânsız travmatik olaylara sebebiyet verebilmektedir. Bu konuda yaşanmış dikkate değer bir örnek 25 Ağustos 2001 tarihinde İstanbul Eyüp Sultan Kabristanlığında bir cinayete kurban giden iş adamı Üzeyir Garih cinayeti zanlısı olarak 13 yaşındaki Fuat isimli çocuk ile ilgili yapılan haber⁷ olmuştur.

İletişim araçlarının yansıttığı olumsuz her tür yayının kolay hedefinin çocuk ve gençler olduğu bir gerçektir. Fakat medya okuryazarlığı olmayan yetişkinler de kolay hedef olmaya açıktır. Dolayısıyla çocuk ve gençler ile birlikte yetişkinler de her türlü mesaja açık olması sebebiyle risk altında oldukları söylenebilir. Modern çocuk hakları teorisi çocukluk yaşını 18 olarak belirtmekle birlikte üst sınırı ise 24 yaş olarak ortaya koymaktadır. Çocuklar her tür şiddetin kolay hedefi haline gelebilmektedir. Çocuklar toplum ile içindeki şiddeti izleyerek de model alabilmektedir. Hayal ile gerçeği kolayca birbirinden ayırabilecek deneyimden çoğunlukla yoksun olan çocuklar kolay hedef haline gelebilmektedir. Bu sebeple çocuklar, kendilerine yönelik fark edemedikleri bireysel, toplumsal ve iletişim araçlarından gelen üç

⁷ Bakınız, Gülgün Erdoğan Tosun'un Çocuk Odaklı Habercilik kitap bölümünde (s.187-188) verdiği dipnot. Tosun, G. E. (2007). Çocuklar ve Çocuk Haklarının Medyada Temsili/172-195, Çocuk Odaklı Habercilik, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.

şiddetin odağında yer almaktadırlar. Çocuklara şiddetten uzak ortamları hazırlamak ailenin ve toplumun ilk görevidir (Şirin, 2002, s. 36).

Geleneksel bir kitle iletişim aracı olan televizyon, tek yönlü yayınları sebebiyle çocukları en yoğun şekilde etkileyen bir özelliği sahiptir. Bu sebeple çocuk medya ilişkisinde en sorunlu medya aracı televizyon kabul edilmektedir. Çocukları televizyonu yetişkinler gibi algılamadıklarından yanılma payları daha fazla olmaktadır. Televizyonun yayınları sebebiyle ürettiği şiddetinden çocukları korumanın yolu da henüz bulunmamıştır. Çocuğa şiddet ve korkunun kendilerine zararı anlatılmazsa şiddet ve korkuyu oyun gibi algılamaları mümkündür. Duyduğunu, gördüğünü oyunlaştırarak Çocuklar hayaldeki arkadaşıyla, gerçek arkadaşlarıyla bazı serüvenleri yaşamak istemektedir (Şirin, 2002, s. 39). RTÜK'ün çocukları televizyonların zararlı etkilerinden korumak için uygulamaya koyduğu akıllı işaret ve semboller bu anlamda çok önemlidir.

Çocuklar, haberlerin tesiri altında kalabilmektedir. Haberin arka planını ve doğruluk derecesini bilmeyen çocuk, habere konu olan olayda kimin ihmali ve duyarsızlığının olumsuz haberlere sebebiyet verdiğini bilmesi beklenemez. Haberi yapanın ortaya koyduğu bilginin, yaptığı açıklamaların her zaman doğru anlamına gelmediğini çocuklar kadar yetişkinler de bilememektedir. Bunun sebebi izleyicilerle dostça ve inandırıcı davranan televizyonun izleyiciyi bazen yanıltmasıdır (Şirin, 2002, s. 43). Televizyonun evin baş köşesinde aileden biri gibi durması, çocuklar kadar yetişkinlere de doğruluğundan şüphe duyulmayan bir

güven telkin etmektedir.

Medyanın öneminin ve çocukların medyaya katılımı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, çeşitli maddelerde sıralanmıştır. Sözleşmeye atıfla medyadaki çocuk hakları konusundaki en kapsamlı ilkeleri hazırlayan kuruluşlardan birisi Uluslararası Gazeteciler Federasyonu olmuştur. Federasyon tarafından 1998 yılında düzenlenen uluslararası konferans 70 ülkeden gazeteci kuruluşlarının katılmıştır. Bu konferansa "Çocuklarla ilgili Konularda Haber Yapmada Gözetilecek Yollar ve İlkeler" metni ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu metin 2001 yılında Federasyon tarafından Seul'de düzenlenen yıllık kongresinde kabul edilmiştir.

Federasyon, habercilerin bulundukları ülkede hükümetin ÇHS'nin uygulanmalarını eleştirel bir gözle değerlendirmesini istemektedir. Federasyon, hükümetlerin sözleşme ile ilgili sundukları raporların ve bu yöndeki düşüncelerin eleştirilmesiyle hataların önüne geçilebileceği kanısındadır. Federasyona göre medya, sorumluluk üslenmeli, çocukların içinde bulundukları şartları sadece bir "olay" çerçevesine alıp haberleştirmekten kaçınmalıdır. Medya, çocukların olaylara özne olma durumlarına yol açan sebepleri gündemde tutmalıdır. Her çocuğun onurlu bir hayat yaşama ve her şartta kendisine saygı gösterilmesi hakkının varlığı temel UNICEF ilkelerindendir. "Her çocuğun yüksek yararı", aynı zamanda çocuk hakları konusunda savunuculuk ve çocuk haklarının tanıtılmasını da kapsamaktadır. Yüksek yarar çocuğun her şeyin üzerinde korunma hakkına karşılık gelmektedir. "Çocukların kendi görüşlerinin dikkate alınması hakkı", çocuğun yüksek yararını belirlemeye çalışırken dikkate alınması

gerekmektedir. Habere konu olan çocukların adları değiştirilerek gizlenmesi veya hiç kullanılmamış olması bile bazen risk barmındırmaktadır. Bu sebeple çocuklarla ilgili haber yaparken başvurulacak “etik ilkeler” temel olarak hiçbir çocuğa zarar vermemek temel kuraldır. Çocuk Hakları Bilgi Ağı CRIN’in belirlediği ilkeler bu konuda medyaya yol göstericidir. Söz konusu ilkeler çocuklarla ilgili haber yapılırken “çocuğu yargılayıcı, tehlikeye atan veya küçük düşüren veya travmatik olaylara ilişkin acı ve üzüntüsünü tekrar canlandıracak soru, tavır ve yorumlardan kaçınmak” esastır. Aynı zamanda kültürel değerlere saygı ilkesi çok önemli kurallar manzumesidir. Bu bağlamda çocuklarla mülakat yapılmasına karar verildiğinde çocuğu seçerken, “cinsiyet, ırk, yaş, din, statü, eğitim geçmişı veya fiziksel yetenekleri nedeniyle ayrımcılık” yapaktan kaçınmak gerekmektedir (Şirin, 2002, ss. 29-30). Çocukların hakları aidiyetlerinden bağımsız olarak ele alınıp sıkı bir şekilde takip edilmelidir.

Sonuç

Çocuklar toplumların geleceğidir. Bu sebeple her türlü tehlikeden özenle korunup geleceğe hazırlanmalıdır. Günümüzün dünyasında toplumların en kırılgan kesimini oluşturan çocuklar pek çok hak kaybıyla yüz yüze gelebilmektedir. Bu hak kayıplarından birisi tesirinin uzun yıllar devam etmesi sebebiyle medya yayınları ile gerçekleşmektedir. Fail ya da mağdur olarak çocuklar medyanın haber içeriklerine konu olabilmektedir. Özensiz ve dikkatsiz yayınlanan haberler kimi zaman çocukların narin dünyalarında onarılması güç psikolojik etkilere sebep olabilmektedir. Bu sebeple Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesini

(1989) kabul ederek dünyadaki devletler için çocuk hakları konusunda evrensel bir vizyon ortaya koymuştur. Çocukların birçok hakkının yanı sıra medya yayınlarının zararlı içeriklerinden korunma hakları da bu metinde ortaya konulmuştur.

Taraf devletlere çocukların haklarını koruma konusunda hukuki düzenleme yapma sorumluluğu getiren Sözleşme kapsamında çocukların medyanın zararlı içeriklerine karşı korunması için ülkemizde bir dizi düzenleme yapılmıştır. Bunlardan birisi Basın İlan Kurumu Basın Ahlak İlkeleri diğeri de Radyo Televizyon Üst Kurulu tarafından ortaya konulan RTÜK Yayın İlkeleridir. Bu ilkelerde çocuk hakları tereddüte yer bırakmayacak bir şekilde ortaya konulmuştur. Tüzel Kişiliğe sahip Kamu kurumu niteliğindeki bu iki kurumun ortaya koyduğu ilkeler kapsamında çocukların haklarının ihlal edilmesi durumunda ihlali gerçekleştiren basın-yayın kuruluşları hukuki ve mali yaptırımlara maruz kalabilmektedir.

Kamu gücünün dışında, gazetecilerin bir araya gerek kurdukları meslek kuruluşları da gerek yetişkin vatandaşları gerekse çocukların medyanın zararlı içeriklerinden korunması için bazı meslek ilkeleri ortaya koymuştur. Bu kuruluşlardan birisi de Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'dir. Cemiyet, Gazeteciler Hakları ve Sorumluluklar Bildirgesi ile çocuk haklarına ayrı bir başlık açmıştır. İster mağdur ister fail olsun çocuklarla ilgili haberler yapılırken dikkat edilmesi ve gazeteciler tarafından uygulanması gereken kurallar ortaya konulmuştur. Gazeteciler tarafından kurulan ve genel olarak evrensel ilkeleri "Basın Meslek İlkeleri" olarak ilan eden Basın Konseyi, çocuklara özel bir başlık

açmamakla birlikte mesleği yaparken gazetecilerin uyması gereken evrensel kuralları hatırlatmaktadır. İki meslek kuruluşu da basın ahlak esaslarının uygulanması konusunda sıkı takipçidir.

Çocukları medyanın zararlı içeriklerinden korumak için gerek kanunla kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurum ve kuruluşlar gerekse gönüllülük esasına dayalı olarak kurulan meslek örgütleri çaba içindedir. Öneriler bağlamında; çocuklar ve gençler tarafından son yıllarda sosyal medya ve internet mecraları geleneksel medya araçlarından daha fazla kullanılır hale gelmiştir. Bu tercihe bağlı olarak yeni sorun alanları ortaya çıkmıştır. İnternet servis sağlayıcıları “iyi internet uygulamaları” ve “aile interneti” gibi seçenekler sunmasına rağmen yine de büyük bir sorun alanı söz konusudur. İnternetin zararlı içeriklerinden çocukları korumak için de geleneksel medya araçlarında olduğu gibi hukuki ve etik kurullara ihtiyaç vardır. Bu konuda yapılması gerekenler geç olmadan yapılmalıdır.

Çocukları hakları bağlamında medya etik ilkeleri konusundaki mevcut düzenlemelerin ağırlıklı olarak gazete, radyo ve televizyon yayınları gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının yayın içerikleri ile ilgili olduğu saptanmıştır. Ancak bütün medya mecralarını bünyesinde toplayan internet tabanlı dijital elektronik medya içerikleri ile ilgili ilkesel düzenlemelerin yeterinde ele alınmadığı saptanmıştır. İnternet ve dijital mobil araçların yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni medya mecralarındaki yayınlarla ilgili ilkesel düzenlemelerin henüz yeterinde ortaya konulmadığı ulaşılan sonuçlardandır. Çocukların birçok hakkının yanı sıra medya yayınlarının zararlı içeriklerinden korunma

hakları vardır. Dijitalleşmenin getirdiği fırsatların yanı sıra riskler de göz ardı edilemez. Bu risklerden çocukları korumak için de dijital elektronik yeni medya ve sosyal medya mecralarına ilişkin ilkesel düzenlemeler de yapılmalıdır. Bu konuda yapılacak çalışmalara resmî kurumların yanı sıra meslek kurum ve kuruluşları, okul ve aile temsilcileri de dahil edilse yerinde olacaktır. Toplumun geleceği olan çocukları medya yayınlarından gelecek olumsuz etkilere karşı korumak toplumda yaşayan bütün bireylerin ilgilenmesi gereken bir konudur.

Kaynakça

- Alankuş, S. (2007a). Çocuk Odaklı Habercilik. IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alankuş, S. (2007b). İnsan Hakları Haberciliği. IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Arıkan, R. (2017). Araştırma Yöntem ve Teknikleri (3. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Basın İlan Kurumu. (t.y.). Hakkımızda. Basın İlan Kurumu. <https://bik.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/>
- Basın Konseyi. (t.y.). Tarihçe – Basın Konseyi. <https://www.basinkonseyi.org.tr/tarihce/>
- Değirmencioglu, S. M. (2007). Çocuk Hakları Penceresinden Basın: Eleştirel, Katılımcı ve Yapıcı bir Bakış. Çocuk Odaklı Habercilik içinde (ss. 131-171). IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Dursun, C. (2019). Ebeveynlerin çocuklarını sosyal medyada teşhiri: Çocuk hakları bağlamında bir değerlendirme. Çocuk ve Medeniyet, 4(8), 195-208.
- Erol, G. (2012). İletişim ve Etik. Hiperlink Yayınları.
- Girgin, A. (2003). Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i (2. Baskı). İnkılâp Kitabevi.
- İletişim Danışmanları Şirketleri Derneği (İDA). (t.y.). Dijital İletişimde Etik İlkeler Kılavuzu | İDA İletişim Danışmanlığı Şirketleri Derneği, İletişim Danışmanlık. <https://www.ida.org.tr/dijital-iletisimde-etik-ilkeler-kilavuzu/>
- Kafiliveyyueh, S., & İlhan, E. (2017). Sosyal ağ çağında eşik bekçisinin değişen rolü. Yeni Medya, (3), 28-50.
- Kamu Denetçiliği Kurumu. (2019). 40 Soruda Ombudsmanlık. Kamu Denetçiliği Kurumu Yayınları.
- Köker, L. (2007). Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu Bir Değerlendirme Çerçevesi. İnsan Hakları Haberciliği içinde (ss. 51-79). IPS İletişim Vakfı

Yayınları.

Köseoğlu, A. (2022). Televizyon Haberlerinde Çocuk, Eğitim Yayınevi.

Kuyucu, M., & Kırık, A. M., (2019). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Dergiciliği ve Günümüz Çocuk Dergilerinin Oluşturduğu Fırsatlar. Geleneksel Medyada Çocuk ve İletişim (pp.13-38), Çizgi Kitabevi.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). Basında Meslek Etiği. Milli Eğitim Bakanlığı.

Narmanlıoğlu, H. (2016). İnternet Haber Sitelerinde Eşik Bekçiliği/Gatekeeping at Online News Sites. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1).

Özgen, M. İ. (1994). İnsanlık ve Sosyolojik Boyutlarıyla Basın Meslek Ahlâkı ve Yasalar. Filiz Kitabevi.

Özkaya, P. (2023). Dijital Dünyada Çevrimiçi Riskler, Bilişim Suçları ve Mağdur Çocuk. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (53), 13-42.

RTÜK. (2014). Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK). Yayın İlkeleri.

RTÜK. (t.y.-a). RTÜK | Akıllı İşaretler. <https://www.rtukisaretler.gov.tr/content?id=2>

RTÜK. (t.y.-b). RTÜK | Hakkımızda. <https://www.rtuk.gov.tr/hakkimizda/1749>

Seyyar, A. (2007). İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri/Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü (1. Baskı). Değişim Yayınları.

Sönmezer, Z., & Balcıoğlu, B. A. (2023). Dijital Medya ve Ekrana Emanet Edilen Çocuklar. Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies, 9(33), 54-70.

Şirin, M. H. (2002). Radyo Televizyonlarda Şiddet ve İntihar Haberleri, Televizyon, Şiddet İçerikli Haber Öyküleri ve Çocuk. İçinde "Radyo ve Televizyonlarda Şiddetten İntihar Haberlerinin Sunumunun Toplum Üzerindeki

- Etkileri” Sempozyumu (ss. 35-46). RTÜK Yayınları.
- Tokgöz, O. (2022). Temel Gazetecilik. İmge Kitabevi.
- Tonga, H. (2022). Dijital Medyada Suça Yönelmiş Çocukların Haber Metinlerindeki Temsili. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 7(49), 2172-2187.
- Tosun, G. E. (2007). Çocuklar ve Çocuk Haklarının Medyada Temsili. *Çocuk Odaklı Habercilik içinde* (ss. 172-195).
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (t.y.). <https://www.tgc.org.tr/kurumsal/tarihce.html>
- UNICEF. (2007). Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları Hak Temelli Perspektif—UNICEF Orta ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölge Ofisi Tarafından Kabul Edilen Program. UNICEF Dublin Teknoloji Enstitüsü. <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/%C3%A7ocuk-haklari-ve-gazetecilik-uygulamalari-hak-temelli-perspektif-0>
- UNICEF. (t.y.). Çocuklar İçin Bilgi. <https://www.unicef-turk.org/yazi/cocuklar-icin-bilgi>
- Uzun, R. (2014). Çocukların Medyadan ve Medyada Korunması Çocuklara Yönelik Etik Davranış Kurallarının İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 22, 152-167. <https://doi.org/10.31123/akil.441955>
- Zlatev, O. (2011). Medya Hesap Verebilirlik Sistemleri (MAS) ve Uygulamaları. *Profesyonel Gazetecilik ve Özdenetim (Güneydoğu Avrupa ve Türkiye’de Yeni Medya Eski Açmazlar) içinde* (ss. 19-40). Atölye Ofset Matbaacılık.

ÇOCUK VE MEDYA

Editörler:

BÜNYAMİN AYHAN

YAVUZ DEMİR